Apostolul Pavel

Marie-Françoise Basle

☐ *O urmă în istorie*

- *Prefaţă*
- *Imagine nou apărută*
- *Capitolul 1*
- *Capitolul 2*
- *Capitolul 3*
- *Capitolul 4*
- *Capitolul 5*
- *Capitolul 6*
- *Capitolul 7*
- *Capitolul 8*
- *Capitolul 9*
- *Capitolul 10*
- *Capitolul 11*
- *Capitolul 12*
- *Capitolul 13*
- *Concluzie*
- *Aplicații*
  - *Anexa 1*
  - *Anexa 2*

- *Note de subsol*

Marie-Françoise Basle
Apostolul Pavel

Prefaţă

Această carte, spre deosebire de multe altele dedicate Apostolului Pavel, nu a fost concepută ca o lucrare teologică și nici nu și-a propus sarcina de a înțelege omul pe baza ideilor sale despre Biserică, despre viața creștină, despre sclavie, despre femei...

Nu am încercat să repovestim într-un mod diferit, mai amplu, „Faptele Apostolilor", al căror sens apologetic [1] schimbă perspectiva asupra imaginii unui om sfâșiat între două lumi: mediul de origine, care l-a respins, și cultura dominantă, care îi cere să renunțe; o imagine care rămâne captivantă pentru percepția modernă.

Cartea folosește mărturia lui Pavel însuși, legendele despre el.

Scopul nostru a fost să clarificăm textele în secvență istorică, în conjuncție cu circumstanțele și evenimentele mediului în care a trăit omul; o comparație a materialului autobiografic, a scrierilor spirituale și a romanelor biografice cu istoria. Pe această bază, am încercat să recreăm o imagine a vieții, păstrând respectuos tăcerea despre secretele pe care fiecare persoană misterioasă le are inevitabil.

Imagine nou apărută

Este posibil să scrii o biografie a unei persoane dacă nu se cunosc nici numele complet, nici data nașterii, nici circumstanțele morții sale? Chiar și întocmirea unei scurte note biografice despre Pavel sau a unui act de stare civilă este o întreprindere sortită eșecului.

Și totuși, acest om a vorbit despre sine mai des și cu mai multă consecvență decât mulți dintre contemporanii săi [2] . El a vorbit despre viața sa în comunitățile în care a fost primit, întrucât spovedaniile publice rituale sunt foarte tradiționale la evrei și datează cel puțin din vremea lui Ieremia, adică din anul 650 [3] . După ce a citit „Mărturisirea lui Ieremia" din Vechiul Testament, în care profetul își revarsă sufletul, descriind criza sa interioară, Pavel a trăit un mare șoc care l-a cuprins: trebuie să-și povestească destinul „din pântecele mamei sale" [4] . Revelațiile sale nu sunt nici mulțumite de sine, nici nefondate: în comunitățile evreiești și creștine din primul secol, spovedania, la fel ca și crezurile, era o chestiune de onoare pentru credincioși [5] . Spovedania vorbea despre intervenția divină, prin care o viață dedicată lui Dumnezeu era glorificată; spovedania mărturisea și despre puterea lui Dumnezeu. Cele mai semnificative evenimente din viața lui Pavel au fost momentul convertirii sale și minunile arătate lui de Domnul, care i-au schimbat dramatic viața lui Pavel și l-au pus în slujba gloriei lui Dumnezeu. Imaginea prigonitorului Bisericii convertite la credință dăinuie până în zilele noastre. A ajuns la noi, fără îndoială, de la Pavel însuși, datorită obiceiului vremii sale de a mărturisi Bisericilor.

Mărturisirile sale, în care ascultătorii se contopeau cu naratorul, contribuiau la reconcilierea universală. Acestea au fost transmise cu acuratețe și păstrate într-o formă în care puteau fi folosite în liturghie de către primul istoric al apostolului [6] . Autorul Faptelor Apostolilor le-a copiat uneori textual. Descrierea sa a acțiunilor lui Pavel în Efes corespunde ca structură narațiunilor liturgice ale lui Pavel, care erau numite „perspective" [7] . Istoricul folosește, de asemenea, teme și expresii împrumutate din scrisorile și predicile misionare ale lui Pavel, precum și obiecții obscure și necunoscute; El descrie minunile săvârșite de Pavel și minunile lui Iisus Hristos însuși, una dintre acestea fiind perspicacitatea lui Pavel și credința sa în puterea lui Dumnezeu, care au determinat mărturisirea sa de

credință; în final, el consemnează obișnuitul imn solemn și laudativ adus gloriei lui Hristos și măreției lui Dumnezeu. O astfel de formă de prezentare consecventă, conectată logic, este tradițională pentru orice cronică narativă care formează un cult. Trebuie remarcat faptul că cronicile transmit o imagine destul de stereotipă a unui misionar-făcător de minuni.

Cu toate acestea, Pavel nu numai că a vorbit despre sine, ci a și scris... Ca majoritatea oamenilor săi educați [8]Contemporani, a călătorit cu pergamente și papirusuri și a păstrat (sau cineva a păstrat pentru el) însemnări de călătorie. Acestea erau însemnări scurte: aproximativ treizeci de rânduri pe zi. Putea fi considerat un intelectual al secolului al II-lea. Pavel a păstrat și fragmente din discursurile sale, pe care le putea citi sau parafraza, dacă era necesar [9] . Această scurtă carte de referință nu era destinată publicării, în primul rând pentru că nu corespundea caracterului unei opere literare și, în al doilea rând, pentru că convențiile sociale nu permiteau utilizarea expresiilor care încep cu „eu", considerându-le indecente și chiar urâte. Cu toate acestea, dacă era nevoie, aceste însemnări puteau fi folosite în caz de controversă. De fapt, Pavel însuși scria despre viața sa doar în ocazii speciale: când Bisericile pe care le-a fondat aduceau acuzații personale împotriva sa sau când avea nevoie să ofere dovezi ale legitimității poziției sale. A făcut acest lucru sub forma unor scrisori deschise pregătite pentru publicare. Acestea nu implicau corespondență ulterioară și, în plus, „scrisorile" care au supraviețuit sunt preluate din materiale compilate de editori de la mijlocul secolului I. Dacă adăugăm că Pavel și-a descris viața și succesiunea evenimentelor din acestea în ordinea în care a considerat necesară, fără a o armoniza cu istoria generală, atunci devine clar cât de dificil este să alcătuim o relatare consistentă a existenței sale și să datam momentele importante din viața sa.

Este imposibil să ne formăm o imagine a vieții sale din scrisori. Pavel povestește despre sine doar pentru a se apăra, luând ca model o scuză, și tocmai acest tip de discurs a fost atât de des forțat să-l țină atât în fața colegilor săi, cât și în fața curții romane. Cu toate acestea, partea autobiografică a Epistolei către Galateni este, de asemenea, compusă după regulile discursului defensiv roman: respingere, contrapropuneri, prezentarea de dovezi, care în acest caz particular sunt miracole și viziuni și, în final, o concluzie [10] . Autorul nu privește în urmă asupra vieții sale, ci mai degrabă caută să evidențieze perioadele neobișnuite ale acesteia care mărturisesc alegerea sa divină: convertirea sa, miracolele sale, viziunile sale, pericolele pe care a putut să le depășească. Acestea sunt evenimentele asupra cărora atrage atenția și pe care se bazează autoritatea sa apostolică: numirea sa, întâlnirile sale cu conducătorii Bisericilor, dreptul său de a conferi autoritate.

Toate acestea spun puțin despre personalitatea sa, dacă nu luăm

în considerare puterea afecțiunilor și antipatiilor sale, precum și interesul pentru propriul corp, care începea atunci să intre la modă: își consemnează bolile și simptomele acestora; vorbește despre suferințe constante, despre un „spin în carne"; vorbește despre slăbiciunile și încercările bătrâneții [11]. Un interes pentru corpul uman a început să se răspândească printre cei care dobândiseră cunoștințe de medicină, precum și printre cei care fuseseră îndemnați la autoobservare în sanctuarele vrăjitorilor. Aceste observații au făcut parte din cariera sa misionară. A fost dezgustat când împrejurările l-au obligat să vorbească despre sine, deși nu își dorea decât să fie un slujitor al Cuvântului lui Dumnezeu. Pavel s-a dedat apoi la ceea ce anglo-saxonii considerau a fi laude „inversate". Și-a subliniat slăbiciunea și sărăcia, pentru a se arăta a fi un simplu instrument în mâinile lui Dumnezeu. Era bătrân, era bolnav, se simțea rău, nu era faimos, era un mare păcătos, se născuse prea devreme - „înainte de vreme" [12] - pentru lucrarea apostolică și totuși puterea lui Dumnezeu se arată în slăbiciune!

El a strigat cu tristețe: „Nu știu ce fac! «Am voință de bine, dar nu fac ce vreau și ce urăsc, aceea fac», dar a văzut în autoanaliză o datorie spirituală. Cu toate acestea, ne vom abține de la caracterizări psihanalitice, care ar fi doar speculative din cauza lipsei de date clinice detaliate bazate pe observații și descrieri. „Spinul în carne" trebuie să rămână un secret [13] .

Pavel nu a scris pentru a-și vărsa sufletul, așa cum ar face Pascal. Confesiunile sunt o parte integrantă a discursurilor sale polemice. Datorită lor, putem vedea o anumită imagine a comunităților dezbinate, portretul unui om singuratic, condamnat nu numai de evrei, ci chiar de un grup de apostoli; dar în acest timp crud și tragic, faptele sale îl luminează, ceea ce ne face să rămânem tăcuți.

Viața reală și personalitatea lui Pavel, esența și complexitatea lor, se pierd pe fundalul activității sale apostolice, când devine figura principală în istoria Bisericii primare. Asemenea altor istorici antici, autorul Faptelor Apostolilor își conduce narațiunea compunând o imagine a existența, redesenând o personalitate și rescriind discursuri. Ca toți biografii acelei vremi, el încearcă să-și înfățișeze eroul doar în imaginea generală a istoriei și structurii sociale [14] . Faptele Apostolilor au fost scrise după anul 70 cu scopul de a sublinia faptul că scopul creștinismului constă în principal în răspândirea pe scară largă a credinței. Cartea povestește despre înaintarea sa de la Ierusalimul, pe atunci slăbit, la Roma triumfătoare. Pavel este prezentat aici ca instrumentul lui Dumnezeu pentru convertirea păgânilor și a rămășițelor lui Israel; scopul vieții sale este revelat simplu și definitiv în repetiții repetate: apostolul va fi expulzat din sinagogă pentru a predica păgânilor. Lucrarea de convertire a oamenilor din Imperiu va fi îndeplinită de un om distins care a reușit să convertească alți oameni distinși; un roman, împins de evrei chiar în Roma, exact genul de om pe care îl

așteptau păgânii, un „om al lui Dumnezeu" pe care nu ar îndrăzni să-l respingă.

Autorul Faptelor Apostolilor nu a intenționat să reflecte soarta lui Pavel, subliniind unicitatea acestuia, așa că s-a orientat doar către acele calități personale ale lui Pavel care corespundeau cerințelor epocii. Pavel este prezentat ca un om care, asemenea unor filozofi celebri, vorbea deschis și direct și putea atinge simțurile. Imaginea sa despre viață corespunde exact imaginii unui înțelept rătăcitor, demn de tot respectul, în care se manifestă autorul însuși și mediul său. Pavel apare aici și ca un aventurier în sensul cel mai nobil al acestor cuvinte și în măsura în care o serie de încercări îi dezvăluie virtuțile, mărturisind alegerea lui Dumnezeu. În cele din urmă, și cel mai important, este un făcător de minuni, așa că tema Faptelor Apostolilor continuă temele poveștilor pauline și ale tradițiilor orale. Forma literară a Faptelor Apostolilor este, de asemenea, interesantă: utilizarea sa era tradițională în elogiile filozofilor și în discursurile misionare care Îl preamăreau pe Dumnezeu și pe mesagerii săi. Pe lângă descrierea miracolelor, cititorul grec căuta ideea de convertire în opere de acest fel, o parte integrantă a căreia era călătoria, ca o analogie cu călătoria spirituală. Toate acestea pot fi găsite în Faptele Apostolilor. Acolo, tema persecutorului convertit al Bisericii este realizată la fel de clar ca în Epistole. Această temă unește cele două părți ale operei într-un întreg: partea în care nu se spune nimic despre Pavel și partea în care acesta devine personajul principal și este menționat pentru prima dată ca o figură ostilă în episodul martiriului lui Ștefan... Versul care nara despre călătorii oferă, fără îndoială, o oportunitate pentru unele observații, iar în cazurile în care autorul avea un jurnal de călătorie, acesta, printre altele, este o dovadă directă, prezentată de unele pasaje scrise la persoana întâi plural. De asemenea, nu trebuie uitat că vorbim despre o metodă destul de stereotipă de narațiune: numai prin permutări puteau fi legate faptele între ele printr-un sistem de concepte ale căror origini provin din cele mai diverse tradiții, după cum o demonstrează diferențele de stil, de turnuri de vorbire și de limbajul în sine, caracteristic într-o măsură mai mare sau mai mică semitismului [15] . În diverse arhive se pot găsi mărturii foarte sumarizate despre miracole și relatări foarte lungi și detaliate despre procese, precum și mesaje misionare [16] .

Autorul Faptelor Apostolilor nu își propune să spună povestea unei singure vieți, ci a Bisericii. Biografia sa despre Pavel este doar o relatare parțială, acoperind doar acei ani în care viața apostolului a fost legată de Roma, căreia i se adresau predicile sale. Dificultățile creștinismului timpuriu, atât de puternic resimțite de Pavel, dispar în idealizarea misiunii sale apostolice și sunt percepute ca o avânt natural, irezistibil și continuu spre țările occidentale. În Faptele Apostolilor, Pavel este un om care continuă cu hotărâre lucrarea pe care o începuse, un om de mare curaj, căruia i s-a opus în fiecare

etapă evreilor, un om care schimbă cursul istoriei.

Însă anumite pasaje din predicile lui Pavel au fost selectate și corectate, precum trăsăturile personalității sale aspre, pentru a le da o semnificație universală. Această biografie oficială nu a răspuns niciodată pe deplin sentimentelor oamenilor față de apostol, motiv pentru care detalii privind activitățile sale au început să i se adauge atât de devreme: chiar în timpul vieții lui Pavel, și el știa bine acest lucru [17] , circulau povești despre minuni și anecdote.

Iar la mijlocul secolului al II-lea, Pavel va deveni primul erou al unui roman creștin. Este semnificativ ceea ce se spune despre el în acest roman: imaginația primelor comunități ar fi fost, se presupune, un stimul atât de puternic pentru el, încât și-a concentrat asupra numelui său dorința de contact personal cu supranaturalul, capabil să dezvolte puterea farmecului și potențialul său emoțional. Pavel era iubit, iar această poveste fantastică și sentimentală a fost scrisă „din dragoste pentru el" [18] .

Se vor face în continuare încercări de a lăsa o amintire vie despre el, înfățișându-l ca un om carnal. Portretul său va fi pictat, înfățișând un bărbat mic de statură, chel, cu picioare strâmbe și nas coroiat [19] . Acest portret a fost faimos în sensul că a dat naștere artei creștine la Roma, deși era o imagine banală a unui semit în lumea greco-romană. Pavel este înfățișat mai mult ca un om al timpului și mediului său decât ca un instrument al lui Dumnezeu în slujba Bisericii universale. Numele găsite în Epistole și Faptele Apostolilor vor servi la compunerea a tot felul de fabule și povești dramatice despre aceste personalități; Evenimente străine, proconsuli, personaje istorice vor fi amestecate în aceste povești, iar de acum înainte importanța apostolului va începe să fie determinată de rangul lor; el va fi, de asemenea, înfățișat într-o atmosferă romantică, înconjurat de femei, dintre care una, Tecla, va deveni, într-un fel, dublul său sub înfățișare feminină [20] .

Romanul creștin va exagera în cele din urmă personalitatea divin inspirată a apostolului [21] . În ea, Pavel devine un om divin în sensul elenistic deplin, un astfel de om în lumea modernă face minuni în domeniul magiei și al fanteziei. Pavel nu numai că vindecă și mântuiește oameni, așa cum a făcut Isus, dar îmblânzește și animale și chiar un leu! Romanul își etalează cu cel mai mare zel darul divin, despre care atât Pavel însuși, cât și autorul Faptelor Apostolilor vorbesc foarte precis și convingător. Primele societăți creștine aveau cu siguranță nevoie să fie mișcate de minuni - apostolul era foarte conștient de acest lucru. Autorul Faptelor Apostolilor, care a descris calea lui Pavel, acordă o mare atenție purității și sincerității unui om care se străduiește să vorbească despre sine, mărturisind doar spre marea glorie a lui Dumnezeu.

Așa reiese portretul lui Pavel, multifațetat și uneori contradictoriu. „Martorul" ale cărui activități sunt descrise în Faptele Apostolilor nu este un „apostol" în sens deplin, așa cum se spune în aceste scrieri.

Protagonistul Faptelor Apostolilor, campionul convertirii neamurilor, este puternic legat de originile sale evreiești și nu va putea niciodată să se „crească" ușor în mediul greco-roman. Om activ, cu privirea spre viitor, a fost adesea nevoit să se apere și nu a putut decât să-și explice cu succes sarcinile. Om cinstit, a trebuit totuși să rezolve relațiile cu autoritățile poporului. Om unic în istoria Bisericii, s-a luptat cu rivalii și și-a croit drum cu greu.

Pentru a-l cunoaște pe Pavel, folosind surse diferite, dar în același timp stereotipe, trebuie să învățăm să înțelegem diferența dintre „omul divin" de care grecii se așteptau să întruchipeze toate speranțele lor și omul inspirat divin care i-a condus la Dumnezeu. Diferența dintre portretul ideal al unui evreu bun și portretul unui cetățean bun, dar și recunoașterea personalității reale, complexe, care era considerată pretutindeni cauza dezacordului. Atunci când va deveni posibilă descifrarea limbajului retoric și simbolic și găsirea terminologiei acceptate de acea epocă, când punctele principale ale narațiunilor clasice ale acelei epoci, cu contradicțiile lor interne reale, corelate cu descoperiri istorice și arheologice care sunt îmbogățite constant [22] , devin clare, atunci va începe să se contureze imaginea omului divin care și-a trăit viața pentru Dumnezeu [23] .

Capitolul 1
Familia nobilă

Din păcate, Pavel nu oferă nicio lumină asupra originilor și mediului său familial: în ochii lui, singurul lucru care contează este iudaismul său, și asta în cel mai inconfundabil mod [24] . Totuși, indiciile din Epistole mărturisesc importanța familiei sale: Pavel avea rude peste tot: în Sicilia, în Macedonia, la Ierusalim, la Roma… Astfel, se conturează portretul unui evreu aparținând diasporei, introdus de membrii tribului său încă de la naștere în sistemul de activitate și comerț la scară internațională.

O altă sursă de încredere este autorul Faptelor Apostolilor, care îi atribuie lui Pavel o origine nobilă: este cetățean al orașului său natal Tars și cetățean roman, prin urmare, cetățean al lumii [25] . Această afirmație este uneori pusă la îndoială. Să o analizăm comparând date documentare contemporane.

Subiect roman

Prin naștere, Pavel făcea parte din elita Imperiului, formată din patru până la cinci milioane de cetățeni romani [26] . Acest avantaj a însemnat mult mai mult în Est decât în Vest, întrucât chiar înainte de epoca noastră italienii cuceriseră țările din Est și le anexaseră cu prudență zonelor în care cetățenia romană era acordată în cazuri

excepționale: dintre membrii consiliului atenian, care constituiau elita municipală, doar șase la sută au obținut cetățenia romană în secolul I. Cetățenia era un avantaj enorm, deoarece nu existau cetățeni romani „secundari": un subiect roman, care prin statutul său personal primea imediat garanții judiciare și fiscale recunoscute în întregul Imperiu și dreptul de a participa la viața publică, când venea la Roma, nu avea nimic în comun cu „romani de succes" precum eliberații și fiii eliberaților, care erau limitați în libertatea lor de mișcare și nu aveau dreptul de a participa la viața politică a Imperiului timp de două sau trei generații [27] .

Pentru a evalua corect nobilimea familiei lui Pavel, aceasta trebuie comparată cu familiile compatrioților săi evrei sau ale locuitorilor din aceeași regiune care au primit cetățenia romană la instaurarea Imperiului: printre aceștia se numărau prinți precum Herodes, iar despre ei vorbesc, desigur, cel mai mult documentele [28] . Dar exista și o clasă mult mai modestă: armatorii și toți cei care se distinseseră în armata romană, pentru care războaiele civile au oferit o oportunitate fericită de avansare pe parcursul primului secol î.Hr. [29] . Exista un număr mare de artiști și oameni de literatură [30] , precum și oameni de afaceri, în principal din Pompei, care primiseră cetățenia pentru întreprinderea lor, mai degrabă decât pentru serviciul militar. Și, deși popoarele orientale, inclusiv evreii, nu au fost excluse din această politică de integrare, ascensiunea lui Irod a provocat multe tulburări la Roma în acea vreme [31] . Mai târziu, în primul secol, iudaismul din Iulii a devenit cunoscut atât în Orient, cât și la Roma [32] .

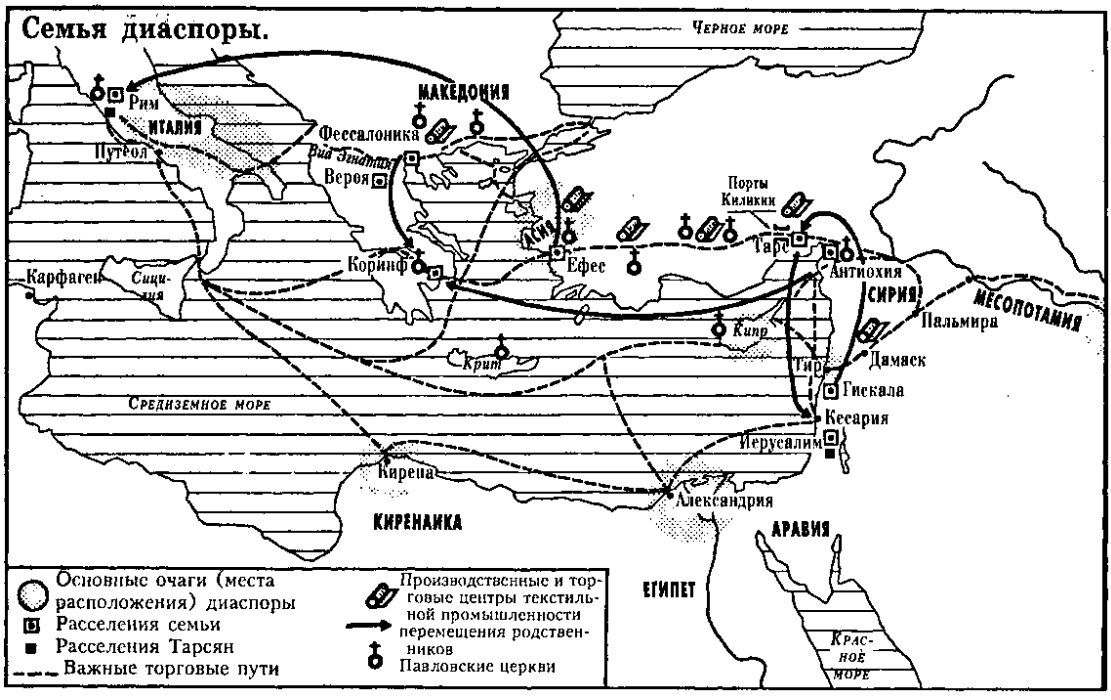

Printre evrei, unii aveau statutul de sclavi. La Roma, în timpul

domniei lui Augustus, unii supuși romani evrei erau descendenți ai prizonierilor de război care fuseseră supuși și deportați în capitală între anii 63 și 37; aceștia deveneau apoi eliberați și erau înscriși în gintă, astfel încât Legea Grânelor să li se poată extinde. După un timp, amintirea originii lor servile a dispărut, iar descendenții lor erau admiși în întreaga clasă civilă. Exista, de asemenea, o modalitate destul de comună de a deveni cetățean roman prin înregistrarea într-o colonie sau prin intrarea în serviciul militar și prin primirea cetățeniei pe baza unui act al comandantului-șef care acorda acest privilegiu [33] .

Tulburările care au avut loc la Tars după preluarea puterii de către Octavius Augustus în 31 ar fi putut servi drept cauză a apariției unei ginți locale, care a oferit apoi un sprijin valoros autorităților romane sau adepților lui Augustus. Locuitorii au fost împărțiți între Octavius și Antoniu, iar mediatorii trimiși de la Roma au reușit cu mare dificultate să liniștească poporul, care fusese supus unor atacuri tiranice sub Tiberius chiar înainte de anul 17 [34] .

Cel pe care îl cunoaștem sub numele latin de Paulus s-a născut în orașul neliniștit, în jurul anului 15 (în momentul convertirii sale, în anul 34 [35] , era „tânăr", adică în jur de douăzeci de ani). Prin drept de naștere era cetățean roman cu drepturi depline, cu tria nomina (trei nume): un prenume, un nume de familie și o poreclă.

Este puțin probabil ca numele de familie al lui Paulus să fie vreodată stabilit, sau chiar numele său de familie, care nu era monosilabic și era format de obicei dintr-un prenume și un nume de familie. Documentele disponibile în prezent indică un singur nume de familie, Iulius, acordat ca privilegiu locuitorilor din Tars în primul secol al erei noastre de către Caesar Octavius Augustus sau Tiberius [36] . Însă nu trebuie să tragem concluzii pripite din aceasta, întrucât era destul de comun ca un supus să ia ca nume suplimentar numele unui conducător cu care avea o bunăvoință și care probabil îi era mai simpatic decât împăratul: astfel, de exemplu, numele lui Marcus Tullius (Tulius) amintește direct de proconsulatul lui Cicero într-una dintre provincii. De la sfârșitul guvernării republicane și până la domnia lui Claudius, fiecare cetățean nou putea alege numele unui nobil sau conducător care acționa ca intermediar la Roma pentru a facilita demarii [37] . Numele suplimentar al lui Paul putea fi preluat de la o familie comună în oricare dintre centrele civilizației romane: în centrul puterii politice din Cipru sau Sicilia; numele unui scriitor cunoscut la Roma sau al unui colonist al Antiohiei din Pisidia [38].Locuitorii țărilor estice care aveau cetățenie romană, dar nu aveau prea multă influență în societate, au adoptat nume suplimentare puțin cunoscute, care aparțineau unor personalități locale.

Un ciudat sau un străin?

Născut cetățean roman, Pavel putea fi „acasă” în tot Imperiul și se simțea în siguranță peste tot. Cetățenia romană, care definea foarte precis drepturile și îndatoririle supușilor săi, acționa ca o garanție remarcabilă, obligând cu forța autoritățile să implementeze peste tot o politică de respect pentru demnitatea cetățenilor romani.

Cu toate acestea, Pavel, după propria sa recunoaștere, a fost supus la numeroase pedepse ignominioase [39] . Acest lucru contrazice și pune sub semnul întrebării ceea ce este scris în Faptele Apostolilor [40] . Poate că Pavel nu avea cetățenie romană, așa cum era cunoscută din antichitate? El însuși nu și-a pronunțat niciodată tria nomina de cetățean, ci a semnat întotdeauna cu porecla Pavel, în timp ce un roman și-ar fi semnat numele real. Autorul Faptelor Apostolilor ar fi putut „varia” cu un astfel de personaj precum un evreu din diaspora, mai mult sau mai puțin integrat în cultura romană, care și-a latinizat numele ebraic Saul (Saoulos) [41] în Pavel (Paulus).

Dar se poate privi și din cealaltă perspectivă: Pavel nu a fost singurul care nu a putut obține recunoașterea statutului și a privilegiilor sale. Dovedirea apartenenței sale la un anumit grup social era una dintre cele mai dificile probleme cu care se confrunta călătorul antic, deoarece acesta nu avea nici acte de identitate, nici pașaport; cetățenia era înregistrată în birouri speciale doar începând cu domnia lui Marcus Aurelius, iar obiceiurile locale distorsionau foarte mult structura municipală și metodele chestionarelor guvernamentale [42] . De aceea era atât de important să existe o garanție din partea rudelor locale care puteau confirma statutul noului venit și al însoțitorilor săi: cetățenia lui Pavel nu era controversată în Ierusalim, unde locuia și unde familia sa era bine cunoscută. Astfel, versiunea Faptelor Apostolilor rămâne absolut plauzibilă și consecventă.

În absența garanților, recunoașterea cetățeniei romane depindea de opinia locuitorilor străzii și a gardienilor ordinii. Era necesar să aibă aspectul, comportamentul, morala adecvate... Pavel, desigur, era cetățean roman, dar nu avea mersul care se aștepta de obicei de la persoanele privilegiate, avea un ten închis la culoare - de aceea putea fi luat drept un egiptean ca aspect; nu purta togă; Avea barbă și se știe că în acea epocă se obișnuia să se radă fața [43] ; nu onora zeii romani. Toate acestea stârneau dispreț. Dar el însuși se simțea cetățean roman: cea mai bună dovadă a statutului său, deși indirectă, ne va fi dezvăluită chiar în concepția primelor sale călătorii și previziuni. Pavel a vrut să plece mai întâi în misiune la comunitățile romane din Orient, ceea ce înseamnă că era conștient de avantajele oferite de acel mediu, întrucât evreii care credeau în Hristos nu erau prea respectați nici de populația greacă, nici de autoritățile locale.[44] .

Familial

Acest cetățean roman s-a născut într-o familie evreiască pură și ortodoxă.

Era evreu de origine evreiască, atât din partea tatălui, cât și din partea mamei, și a insistat asupra acestui lucru, întrucât căsătoriile mixte nu erau neobișnuite în diaspora [45] . Tatăl său aparținea casei lui Beniamin și, bineînțeles, și mama sa, întrucât legea cerea ca cineva să se căsătorească în propria casă. Familia lui Pavel trebuie să-și fi avut rădăcinile în tot nordul Galileii, în Giscala [46] .

Părinții săi au fost fideli tradiției. I-au dat fiului lor numele de Saul, un mare om din casa lui Beniamin, fondatorul unui regat și un războinic victorios care a trăit în secolul al IX-lea [47] : povestea sa a fost păstrată în memoria posterității. Alegerea unui nume a fost întotdeauna de mare importanță în mediul semitic. Ea conținea o realitate importantă de întărire a generațiilor următoare: nou-născutului i se dădea numele defunctului, care trăise o viață excepțională, astfel încât acesta să devină egalul său și să-l înlocuiască. Alegerea acestui nume regal a fost atât de excepțională încât aproape niciodată nu a fost dat cuiva din diaspora, fără îndoială pentru că domnia lui Saul se încheiase dezastruos, iar memoria sa fusese umbrită de isprăvile lui David, succesorul său. Mai mult, numele nu sună bine în greacă, cel puțin în forma greacă Saoulos, care era cea folosită de autorul Faptelor Apostolilor [48] . Este un nume care evocă imagini de neglijență și comportament răsfățat, ca să spunem așa.

Dar tatăl care și-a numit fiul Saul avea motivele lui. Regele Saul se distinsese în lupta cu idumeenii, poporul din care izvora dinastia irodiană și care, la vremea nașterii lui Pavel, domnea în Iudeea și într-o parte a Palestinei [49]. Aceasta era o dinastie de uzurpatori ale căror origini și metode de guvernare stârniseră o mare indignare în rândul aristocrației antice și în rândul fariseilor [50] . Este greu să nu vedem aici o legătură cauză-efect. Astfel, treptat, din colțurile ascunse ale istoriei, se ivește silueta părintelui Pavel, naționalist convins și fariseu zelos.

Fariseu, fiu de fariseu

Pavel a insistat asupra originii sale fariseice. Toată viața sa a subliniat atașamentul său neclintit față de această sectă evreiască și legătura sa absolută cu întreaga sa școală [51] , în timp ce ceilalți contemporani ai săi, precum grecii, au pornit să caute cunoștințe și experiență înainte de a se alătura oricărei școli de gândire [52] . După cum spune autorul Faptelor Apostolilor, Pavel era în întregime fiul tatălui său.

Astfel, Pavel s-a născut într-o familie educată. Școala fariseică a

devenit o clasă de scribi și experți în interpretarea biblică, care în secolul al II-lea î.Hr. s-au separat de grupul preoților tradiționaliști atunci când aceștia au început să se orienteze către cultura greacă antică [53] . Cărturarii au susținut atunci că dreptul de a preda legea nu se limita la clasa preoțească, ci la orice om capabil să interpreteze cu adevărat Biblia și Tradiția sacră. În relațiile sale cu comunitățile de credincioși, Pavel a dorit să se impună ca unul dintre acești „interpreți", al căror rol l-a susținut întotdeauna ca fiind de importanță primordială [54] .

În societatea evreiască a acelei vremuri [55], școala fariseică a reunit oameni noi, liberi de povertatea și prejudecățile aristocrației antice, oameni care se deosebeau de „oamenii locali" prin cunoștințele lor, prin dorința lor de a trăi în fiecare zi conform poruncilor divine, prin nevoia lor de a întruchipa Legea în puritatea și ortodoxia ei. Ei erau „drepții", erau „cunoscători", „separați", uniți în mici grupuri de „fără prihană". Dacă „fariseu" este același lucru cu „interpret", nu provine oare acest termen dintr-o rădăcină care are două înțelesuri deodată: „a separa" și „a explica"?

Modul de viață al fariseilor era foarte diferit de cel al curții complet elenizate a lui Irod și de cel al celebrităților și preoților de rang înalt, care erau accentuat de solemni, care formau partidul saducheilor [56] . Membrii sectei fariseice proveneau în principal din clasa de mijloc romană, dintre artizani și negustori. Numiți „cei puri", erau bărbați activi care considerau că activitățile profesionale sunt un element necesar de echilibru în viața unui gânditor. Se uneau sub conducerea unui „învățător" - un rabin sau „didascale" în greacă - pentru a-și realiza mai bine aspirațiile la perfecțiunea morală și sacramentală.

Totuși, cercul fariseilor nu era o societate închisă. Majoritatea învățătorilor erau preocupați ca regulile purității rituale să fie respectate fără o strictețe excesivă, încercând să simplifice și să armonizeze viața religioasă a contemporanilor lor cu viața socială prin interpretarea și diseminarea tradițiilor orale. Titlul de fariseu sună în Evanghelii ca un cuvânt familiar pentru formalismul lor și, de asemenea, pentru că în ochii comunității din Qumran, fariseii păreau „căutători de privilegii". Era școala lor deja o opțiune de compromis între diversele tendințe ale iudaismului? Poate... Ei au beneficiat în special de ideea universalității mântuirii, despre care vorbeau unii profeți. Una dintre principalele idei ale fariseismului era afirmația că revelația divină se adresează tuturor și fiecăruia în mod individual, și nu numai preoților, și, în cele din urmă, fiecare are o chemare la sfințenie.

Mișcarea fariseică, într-o măsură mai mare sau mai mică, și-a experimentat contradicțiile existențiale. Aceasta presupunea universalitatea mântuirii și, în același timp, în unele dintre grupurile sale s-a dezvoltat o străduință dinamică pentru idealul sfințeniei, care i-a determinat să se separe de păcătoși. Nu a devenit însă

elementul cel mai activ în societatea evreiască, care era atât de fragmentată și dezbinată la începutul erei noastre. Deși puțini la număr (aproximativ 6.000), fariseii au fondat totuși o mișcare ideologică și un partid care au influențat semnificativ viața publică, în ciuda unor dezacorduri semnificative în rândurile lor.

Fiul fariseului, Saul, a fost circumcis în a opta zi, așa cum prevedea obiceiul. Poate că era dedicat lui Dumnezeu, asemenea unui nazireu: unii din Ierusalim credeau așa, deoarece el însuși spunea că este chemat la Dumnezeu „din sânul mamei sale" - aceste cuvinte erau de obicei folosite în legătură cu copiii dedicați [57] . Aceasta presupunea anumite particularități legate de mâncare și purtarea hainelor, care ar fi putut da impresia ciudățeniilor lui Pavel, așa cum li se părea uneori romanilor și grecilor cu care se întâlnea.

Avantajul emigrării

Pavel nu aparținea niciuneia dintre marile familii ale aristocrației preoțești și hamoneene, care erau atât de mândre de genealogiile lor, păstrate cu grijă și transmise mai departe. Nu și-a numit niciodată tatăl sau bunicul, în timp ce nobilii erau obișnuiți să se refere la rude de până la trei generații [58] ; iar biografii nu au reușit niciodată să-i urmărească linia de descendență până la bătrâni, așa cum s-a întâmplat în cazul lui Isus și al părinților săi [59] . Familia lui Saul, devenită faimoasă cu puțin timp înainte de mijlocul secolului I î.Hr., trebuie să fi profitat de aderarea sa la fariseism, când vechiul Conciliu (Sanhedrin) a devenit accesibil unora dintre acești interpreți ai Torei.

Într-o societate care distribuia privilegii prin naștere, Saul nu era de viță foarte înaltă, lucru pe care încerca să-l compenseze în orice mod posibil: a netezit poziția joasă a familiei sale subliniind puritatea sângelui său și se proclama adesea „sămânța lui Avraam" și „urmașul lui Iacov" [60] , ceea ce poate fi văzut ca o încercare de a se alătura Patriarhilor și o dorință de a deveni faimos în diaspora printre noii convertiți.

Emigrarea a fost un avantaj pentru această familie modestă [61] . În momentul nașterii lui Saul, descendența lor era împrăștiată în zona dintre Orientul Mijlociu, Grecia și Roma, de-a lungul ramurii Via Egnatia care traversa Balcanii spre Italia și în Chencrea (portul estic din orașul Corint), portul corintic unde navele orientale treceau prin istm pentru a ajunge la Adriatica [62] . Conform Faptelor Apostolilor, tatăl lui Saul locuia în Tarsul Ciliciei [63] , lucru dovedit indirect de viața apostolului, întrucât prima sa misiune apostolică a fost pentru regiunile Siriei și Ciliciei [64] . Fiind unul dintre centrele internaționale de comerț, Tarsul se afla la intersecția rutelor comerciale dintre poporul semitic, locuitorii podișului anatolian,

orașele și insulele grecești și, pe de altă parte - locuitorii Europei și Egiptului. Amplasarea orașului era foarte favorabilă: situat în apropierea minelor de fier din Tir și a regiunilor în care se producea lână, acesta a devenit fondatorul unui pasaj foarte vechi care lega Efesul și Siria prin porturile Ciliciei și, astfel, sfârșitul rutei maritime însemna pentru oraș sosirea inului și cerealelor egiptene, deoarece navele urcau cu ușurință pe Cidnul [65] , care trecea prin Tars. În epoca romană, meșteșugul textil era deosebit de dezvoltat, la fel ca și comerțul cu țesături, lână și in. Iar transportul substanțelor aromatice nu era mai puțin important decât comerțul cu vin, în care, printre altele, se specializa Cilicia: unii evrei și-au dedicat viața producției de vin [66] .

Întreaga familie a lui Pavel a fost influențată de cultura greacă antică, deși în grade diferite. Unele dintre rudele lui Saul s-au mulțumit să-și traducă pur și simplu numele evreiești în greacă: Sosipatros (sau Sopatros) corespundea numelor evreiești Shem Adon, compus din „Nom" („Nume") și „Seigneur" („Dumnezeu"), iar Iason lui Iosua (Iosua - Isus). Alții au luat nume latine, precum Lucia din Chencree, care era la modă pe atunci în rândul burgheziei provinciale prospere. Cât despre numele Andron și Irod, lipsite de orice semnificație religioasă, acestea evocă, în primul rând, tradiții grecești și, în al doilea rând, simpatii politice [67] . Unele rude ale fariseului Saul erau susținătoare ale Irodilor: familia lor nu era unită.

În cazul tatălui lui Saul, în special, influența greacă asupra lui a fost suficient de puternică pentru a-i permite să aibă caracterul unui cetățean din Tars într-o epocă în care integrarea politică era o consecință a adaptării la o cultură străină. Așadar, imaginea oferită în Faptele Apostolilor este destul de logică: se știe că artizanii și antreprenorii textili care asigurau prosperitatea orașului aveau statut de cetățeni la sfârșitul secolului I [68] .

Faptul că Saul s-a născut într-o familie de lucrători textili este cea mai plauzibilă presupunere, care se bazează pe trei note concordante din cartea Faptele Apostolilor. În timpul călătoriilor sale, a intrat în relații destul de natural și foarte ușor cu artizani și transportatori textili, cu negustori de purpură din Filipi, cu țesători din Corint, cu vopsitori și negustori de lână din Efes [69] . Prima sa călătorie independentă a fost prin podișul anatolian, pe unde trecea o rută comercială bine-cunoscută și unde se puteau întâlni artizani și negustori din Tars, traversând Licaonia în drum spre Cappadocia pentru a cumpăra lâna de o calitate excepțională care era produsă în aceste părți [70] . Însuși Pavel, în timpul lungii sale călătorii, a dat dovadă de cunoștințe despre meserie textilă: aceasta era, desigur, o meserie pe care o învățase din copilărie, în cercul familiei, în conformitate cu legea, respectată cu strictețe de farisei, care le cerea părinților să-și învețe fiii o oarecare meserie [71] .

O familie de artizani? Desigur, prelucrarea lânii și a inului era încă

răspândită ca ocupație domestică, iar comerțul cu bunuri excedentare oferea puține oportunități de a acumula averea pe care o puteau face negustorii de purpură și mătase. Mai mult, în anii săi de maturitate, Pavel însuși se descrie ca un om destul de obișnuit și muncitor, care era mai înclinat să lucreze în atelierul artizanal decât în comerțul pur. Cu toate acestea, nu avea în întregime dreptate, deoarece, în cazul unei escale în port de iarnă, negustorii de la distanță implicați în cele mai profitabile comerțuri trebuiau să lucreze ca simpli muncitori sau comercianți cu amănuntul.

De fapt, cercul influent al lucrătorilor din domeniul textil era extrem de eterogen: acest lucru se va vedea clar în Corycos, un oraș care a apărut lângă Tars câteva secole mai târziu [72] . Calitatea lânii și în special a inului depindea de faptul că produsul era fabricat pentru piața locală (din „cămașă de păr" aspră) sau pentru export. Exista o producție de țesături luxoase: catifea, țesături brodate și, bineînțeles, cambric fin, din care existau mulți producători pricepuți în Tars. În orice moment, evreii au fost prezenți invariabil în chestiuni legate de comerț, prelucrarea și redistribuirea materialelor, precum și în activități care necesitau legături între negustorii din Tars și regiunile și porturile anatoliene [73] . În timpul Imperiului Roman târziu, un negustor evreu de in călătorea din Tars în partea palestiniană și înapoi; unii călătoreau din Egipt în insulele Mării Egee. Pavel nu cunoștea Egiptul, dar se simțea ca acasă în Tir și în insule; conversa în largul său cu cămilerii care traversau Anatolia și cu cei în drum spre oaza Damascului.

Despre beneficiile de a avea părinți

Toate acestea ne permit să ne imaginăm o familie evreiască îmbogățindu-se, similară cu cea a lui Filon din Alexandria, contemporan al lui Pavel, ai cărui părinți au reușit și ei să obțină cetățenia romană [74] . Unii membri ai acestor familii însoțeau mărfurile, în timp ce alții administrau magazine situate în piețe. Acest sistem de consangvinitate, simultan familial și economic, a permis clanului să-și dezvolte activitățile la scară largă sub masca unei întreprinderi cu numeroase filiale conduse de „părinți" [75] .

Pavel a crescut într-un mediu în care comunitatea de afaceri și interese familiale a jucat un rol important și a avut o influență puternică asupra sa. Toată viața a fost fidel idealului de „cooperare" care anima organizațiile breslelor negustorilor, în special în Tars [76] . În timpul călătoriilor sale, a menținut peste tot relații cu „rudele" (syngeneis), adică cu cei care pot fi considerați rude în sens larg. Acest tip de familie nu numai că putea dezvolta o înclinație spre călătorii și să o stimuleze prin considerații profesionale, dar și încuraja această înclinație prin faptul

că syngeneisul prevedea datoria de ospitalitate și asistență față de o rudă trecătoare: aceasta era adăpostită și invitată la festivalurile tradiționale unde se adunau în mod regulat călători străini de aceeași origine [77] . Solidaritatea tribală putea fi exprimată în diverse moduri: tradiția occidentală explică de ce Aquila, care l-a primit pe Pavel în Corint și Efes, i-a rămas credincios până la sfârșit - el aparținea și el clanului lui Beniamin.

Pavel a avut norocul să se nască într-un mediu deschis și stabil. Deschis, pentru că rudele sale aveau perspective mondiale deschise. Și stabil în sensul că legăturile familiale foarte puternice, întreținute în mod conștient, împiedicau orice tentație de despărțire și dispersare. Mândria față de propriul trecut biblic și credința fariseică puteau deveni foarte puternice într-o astfel de familie din diaspora.

Rude

Este destul de clar: Saul nu era singurul copil. Cel puțin una dintre surorile sale ajunsese la vârsta adultă în momentul nașterii lui. În căsătoria ei, deja mamă de familie, își va păstra afecțiunea pentru fratele ei: conform mărturiei autorului Faptelor Apostolilor, fiul ei va fi cel care va avertiza autoritățile romane despre complotul împotriva lui Pavel și îl va vizita pe unchiul său în închisoare. Cu toate acestea, nu se poate spune că această ramură a familiei locuia în capitala evreiască, întrucât intervenția nepotului a avut loc în timpul sărbătorii Rusaliilor, când pelerini din toată Palestina și chiar din diaspora se adunau în Templu. Acest nepot de cetățean roman nu a avut atunci nicio dificultate în a obține o audiență la oficialii care aveau autoritatea necesară: Petru și ceilalți discipoli nu putuseră face acest lucru cu aceeași ușurință la procesul lui Isus... [78]

Pavel se numea și „fratele" unui bărbat cu numele de familie latin Rufus [79] , care locuia la Roma în anul 55 cu mama sa, care „era și mama mea" [80] . Numele foarte comun Rufus ar putea fi un nume ebraic romanizat Reuben [81] . Era obișnuit să vezi într-o astfel de „frăție" strict selectivă o „rudenie", deși relațiile sociale care implicau acest tip de legătură nu erau potrivite situației unui misionar itinerant, fără adăpost și fără un venit regulat: astfel de cazuri se refereau mai des la femei singure care aveau încredere în bărbați care le puteau lua ca servitoare – așa era relația Mariei cu Ioan [82] – iar acea femeie avea un fiu cu care locuia.

Situația devine mai complicată pe măsură ce formele de vorbire încep să diferențieze între conceptele de frați de sânge și frați vitregi [83] . Aceste clarificări au devenit potrivite într-o epocă în care recăsătorirea văduvelor era considerată absolut necesară dacă nu aveau fii care să le îngrijească. Expresia comună a lui Pavel pentru a defini o astfel de femeie poate părea foarte complicată, dar

este foarte tipică mediului grecesc: este expresia unui bărbat foarte bine educat, care nu va numi niciodată o femeie vrednică pe nume în public, ci o va numi doar „fetiță", „soție" sau „mamă" [84] . În cele din urmă, Pavel acordă o atenție deosebită lui Rufus, „chemat în Domnul", cum spune el, ceea ce este oarecum similar cu definiția sa despre sine: „chemat prin har din sânul mamei sale". Toate acestea nu exclud posibilitatea ca Pavel să-și fi pierdut tatăl foarte devreme – cel puțin înainte de începerea vieții sale publice, ceea ce ar explica tăcerea Faptelor Apostolilor cu privire la această chestiune – și ca mama sa să se fi recăsătorit cu cineva dintre evreii romanizați. Este posibil ca ea să-și fi schimbat ulterior credința, la fel ca și fiul născut din a doua căsătorie, alături de care și-a trăit zilele. Într-una dintre scrisorile sale, Pavel îi salută cu căldură pe Andronic și Iunie [85].(și evrei elenizați și romanizați) care pentru o vreme au împărtășit cu Pavel greutățile și încercările vieții din Asia [86] . Acești apostoli, „născuți în Hristos" înaintea lui Saul înșuși, au fost participanți la prima mișcare de convertire din Ierusalim. Astfel, familia lui Saul nu a fost exclusă din tulburările din Ierusalim cauzate de predicarea lui Isus și a celor Doisprezece Apostoli.

În Faptele Apostolilor, totul are ca scop prezentarea lui Pavel ca figură simbolică a unui apostol singuratic, rupt de rădăcinile sale. Pavel însuși a creat imaginea unei familii risipite, dar unite, care le susținea activ întreprinderile îndepărtate. Autorul Faptelor Apostolilor încearcă să-l înfățișeze pe Pavel ca cetățean roman, „cetățean al lumii", destinat de la naștere să ducă Evanghelia în capitala Imperiului. Poziția apostolului era o parte integrantă a unei călătorii spirituale și misionare, iar figura astfel înfățișată, dacă nu este exactă, este cel puțin plauzibilă; și devine din ce în ce mai credibilă în lumina noilor documente care ne permit să urmărim mai bine interrelația dintre mari secțiuni ale popoarelor orientale în ordinea socială romană.

Acest evreu din diaspora, acest fariseu roman elenizat, este ușor considerat de percepția modernă ca un om „sfâșiat între două lumi" [87] . Dar el însuși se simțea inseparabil de destinul său; legăturile sale familiale, în măsura în care pot fi reconstituite, erau cu siguranță înrădăcinate în diverse tradiții, deși nu în întregime contradictorii [88] . Poate că chiar și vocația misionară a lui Pavel s-a dezvoltat în cercul familiei sale, întrucât unii negustori călători căutau în mod similar să-și răspândească credința: când intrau în compania nobililor, se transformau pentru a le câștiga favoarea [89] . Până acum, toate explicațiile ne-au fost date de Orient, iar pentru diaspora Asiei Mici un astfel de conținut spiritual nu este tipic [90] . Familia lui Saul era îndreptată tocmai spre Orient; conform tradiției, anii ei de formare au trecut între Tars, Ierusalim și Damasc.

Capitolul 2
Însetat de cunoaștere

Pavel a studiat mult, poate prea mult, potrivit contemporanilor săi. Acest lucru este atestat de remarca unui roman luminat din tinerețe: „Ești nebun, Pavele! Studiul tău neîncetat te-a înnebunit!” [91]

El a intrat în istorie ca un intelectual îmbrăcat într-o togă; ca un orator sau filosof păgân purtând un sul erudit; și în sandale, ca un scriitor rătăcitor [92] .

Saul era unul dintre „însetați de cunoaștere” (philomatheis) care frecventau sinagogile din Ierusalim și din diaspora la acea vreme [93] .

Educație familială ebraică

Copilăria lui Saul, ca a oricărui alt copil [94] , a fost petrecută studiind Biblia, prima carte pe care a citit-o, ale cărei lecții instructive avea să și le amintească bine la vârsta maturității. Când spune: „Tot ce a fost scris mai înainte a fost scris pentru învățătura noastră” [95], folosește evident o zicală din acea vreme.

Saul a învățat să citească ebraica din Biblie, iar limba nu era moartă pentru el. O vorbea în familia sa și nu și-a schimbat ulterior numele ebraic nici în forma greacă „Saoulos”, așa cum a făcut autorul Faptelor Apostolilor cu numele său [96] , nici în forma aramaică „Silas”, așa cum l-a numit unul dintre tovarășii săi de călătorie [97] . Aramaica trebuie să fi fost abia vorbită în Tars, deși fusese folosită frecvent acolo în timpurile străvechi; Fiind limbă universală a Orientului Apropiat, a cedat treptat locul limbii grecești la începutul primului mileniu și a pierdut orice importanță în rândul locuitorilor orașelor din lumea elenistică. Utilizarea practică a ebraicei în familii în această perioadă a fost o reacție a unei minorități puternic atașate de tradițiile naționale [98] , dar acest lucru se aplica mai mult părinților lui Saul decât lui însuși.

Pe lângă faptul că era un manual pentru o instruire simplă, Biblia era, potrivit adepților lui Pavel, și o carte clasică, un set de reguli care serveau drept bază pentru „o educație bazată pe dreptate” [99] . Cu toate acestea, numele Tora, care a fost aplicat foarte devreme primelor cinci cărți ale Bibliei, înseamnă etimologic „Instrucțiune” și nu „Lege”, așa cum se crede adesea. Dar, din vremea Epifaniei încoace, „Deuteronom” a fost cartea normativă, compilată pentru instruire, pentru referință și recitire constantă [100] . La această carte se va referi adesea Pavel în propriile sale scrieri, amintind caracterul didactic al educației sale timpurii; va cita Geneza și Exodul mai puțin; Leviticul și Numeri și mai puțin. Educația biblică a lui Pavel la vârsta adultă se bazează pe Pentateuh, Psalmi și Profeți, pe care îi știa pe de rost în copilărie.

Educația biblică începea de la o vârstă fragedă - cum se spunea, după înțărcare [101] . Desigur, trebuie să înțelegem „înțărcarea” în

sens larg, probabil din momentul în care copilul devenea mai independent de mamă, la cinci ani, adică la o vârstă la care nu se mai punea problema alăptării. Cinci ani reprezentau o vârstă de tranziție în viața unui tânăr evreu: era sfârșitul copilăriei sale [102] .

Micul evreu era introdus în Biblie atât în familie, cât și în afara familiei; și, deși nu existau granițe între familie, sinagogă și școală, rolul tatălui rămânea totuși primordial [103].Tatăl era cel care le transmitea direct conceptele elementare ale Torei și ale limbii sacre, adică ebraica, și, indirect, îi alegea pe învățătorii de școală.

Cât despre sinagogă, aceasta era în primul rând un loc de învățare [104] . Nu se poate spune, însă, că era special amenajată: copiii se adunau într-o sală unde erau așezate bănci și, uneori, mese cu călimare. Cursurile erau conduse de unul dintre liderii iluminați ai întâlnirilor de Sabat.

Copiii mici își începeau educația cu cititul: mai întâi învățau să distingă literele, apoi să le conecteze și să repete ceea ce citise învățătorul [105] . Introducerea în scris era sincronă, alfabetul avea două aplicații [106] . Învățau să scrie pe pergament și papirus - Pavel a folosit cu succes aceste tipuri de „hârtie” [107] . Apoi au trecut foarte repede la diverse forme de compunere: la început exercițiile erau alcătuite dintr-o listă de nume proprii, nume de luni sau forme de salut și introducere. Apoi, erau date concepte elementare de numărare și abilități de desen, dar memorarea a rămas un exercițiu clasic.

Educația ebraică antică primară, fiind atât iluminare, cât și educație, i-a oferit copilului evreu nu doar cunoștințe de bază și o înțelegere clară a personalității sale: i-a fost insuflat o moralitate strictă și, în plus, a primit cunoștințe precise despre istoria și tradițiile poporului său. Și în Tars, ca în orice diaspora a regiunilor grecești, i s-au predat elementele de bază ale gândirii clasice și i s-a acordat o educație bilingvă sau trilingvă obligatorie.

Educație multilingvă

Educația se desfășura fără dificultăți prea mari pentru copil. Școlarul grec sau roman urma aproximativ aceeași cale de dezvoltare ca și micul evreu: educația lor era cam aceeași. Copilăria între vârstele de cinci și paisprezece ani era dedicată, strict vorbind, învățării copiilor să scrie [108] . În Cilicia, pentru un străin dintr-o familie bună, educația presupunea în primul rând capacitatea de a vorbi bine greaca, cu o pronunție atică nealterată de accentul local [109] . Greaca lui Saul nu era diferită de greaca oamenilor educați din acea vreme, când limba demotică [110] nu mai era, desigur, în uz. La Pavel și discipolii săi se pot găsi multe neologisme pe care Cicero însuși le folosise înaintea lor [111] . Pavel vorbea limba oamenilor de afaceri mai degrabă decât pe cea a filosofilor și

oratorilor: din această limbă a extras numele fondatorilor noii Biserici (termenul episcopos, „episcop", aparține dicționarului de afaceri [112]); În acest mediu lingvistic a găsit imagini și comparații [113] .

Se pare că părinții săi se serviseră de un sclav de viță nobilă: acesta era obiceiul pe atunci, pentru a nu trimite copilul la un profesor de gramatică, întrucât existau doar câteva școli elementare private în tot orașul grecesc. Limba pare să-i fi venit foarte ușor lui Pavel, căci nici măcar în Atena nimeni nu i-a reproșat vreodată greșelile sale în greacă, nici rafinamentul afectat al vorbirii, considerat semnul unui parvenit obișnuit. Intrarea sa în lumea greacă s-a realizat destul de ușor.

Atât în mediul evreiesc, cât și în cel grecesc, baza cititului era antrenarea memoriei [114] . Pavel știa pe de rost fragmente de poezii și proverbe, pe care le va rememora mai târziu când va avea nevoie să-și completeze discursurile către greci cu citate [115] . Micul grec, la fel ca micul evreu, copia texte, învățându-le pe de rost. În familiile nobile, unde copilul primea o educație excelentă, era necesar să scrie „bine și repede" pentru a avea timp să ia notițe. Însă Saul scria întotdeauna „în linii mari", prea mari pentru a fi scrise repede și în cantități mari [116] . Alții, care știau stenografia, luau notițe pentru el. Putea învăța asta acasă, de la un sclav care primea o educație elementară „în litere", considerată obligatorie în casa oricărui negustor prosper.

Așadar, deși Saul a învățat să citească Biblia în ebraică, s-a familiarizat foarte devreme cu traducerea ei greacă, realizată la Alexandria în secolul al III-lea, de la care a împrumutat apoi, printre altele, terminologia: „păcat" [117] , „urmă", „judecător", precum și multe concepte, precum „moștenire divină" sau „transfigurare" pe pământ [118].Evreul educat în Alexandria, Ben Sira, i-a sugerat termenul grecesc clasic ecclesia (biserică) pentru o adunare, pentru a desemna o societate pioasă . [119] Cărțile grecești ale Bibliei aveau să-i ofere mult mai multe imagini literare, cum ar fi „casa în construcție", [120] „ararea pământului" și „timpul semănatului". [121]

Adoptarea termenilor greci a dus la adoptarea unui număr de categorii de gândire greacă. La fel ca Filon din Alexandria și alți evrei elenizați , [122] Saul a aplicat cu succes principiul rivalității care fusese forța motrice a întregii educații grecești încă din vremea lui Homer: sarcina era să te întreci unii pe alții în competiția cu egalii tăi. În scrierile sale, lăudând acea vreme, Pavel îi îndeamnă pe creștini la efort, la cursă; vorbește despre coroana pe care o va primi învingătorul, despre recompensa pentru luptă... [123] Mai mult, Pavel însuși își va trăi viața într-o rivalitate constantă, convingându-ne de imperfecțiunea cuvântului, Logosul, care este destul de tipic pentru un intelectual grec.

Pavel a împărtășit și el punctul de vedere care recunoaște necesitatea dezvoltării egale a abilităților fizice și intelectuale.

Importanța temei atletismului în discursurile sale nu este surprinzătoare în mediul grecesc, aceasta demonstrând că sportul, la fel ca celelalte activități din copilărie, a jucat un rol foarte semnificativ. Pavel aparținea acelei generații de evrei pentru care prezența regulată la stadioane era destul de naturală, în special în Tars [124] .

Tânărul Saul era cu siguranță un atlet și nu ar trebui să ne lăsăm înșelați de epitetul „prematur" cu care s-a caracterizat ulterior [125] . Deja la vârsta adultă a reușit să se mențină pe linia de plutire după un naufragiu timp de o zi și o noapte, până când a fost recuperat de o barcă [126] . Acest lucru nu era neobișnuit la acea vreme [127] , dar totuși...

Saul împărtășea valorile fundamentale ale societății grecești, în special moralitatea moderației, tipică familiilor respectabile din epoca Imperiului. Scopul educației era atingerea sofrosynè [128] , ceea ce înseamnă în același timp castitate, comportament modest, elevă de spirit și înțelepciune. Pavel a recunoscut valoarea sistemului educațional grecesc (paideia), care urmărea formarea unei naturi complete: în ultimele scrisori apostolice, aceasta devine pentru el baza educației creștine [129] .

Limba sa avea să rămână greacă și avea să stăpânească perfect diferențele și opozițiile cele mai caracteristice gândirii grecești: între cuvânt și faptă, între conștiința unui cetățean și a unui străin, între un funcționar și o persoană privată, între orașul natal și orașul de reședință.

În Orient, o educație greacă era de obicei o rampă de lansare pentru învățarea limbilor occidentale. Fiecare cetățean roman trebuia să se poată exprima în latină, altfel putea fi luat drept „străin". Saul a învățat chiar și elementele de bază și metodele retoricii judiciare, care erau predate avocaților romani. Prin urmare, nu este nimic surprinzător în afirmația că a adoptat viziunea romană asupra lumii. Avea o viziune geografică asupra Asiei Mici și a Balcanilor bazată pe organizarea administrativă a Imperiului: spre deosebire de greci, el a luat în considerare doar compoziția regiunilor (Siria, Cilicia, Galatia, Asia, Macedonia, Ahaia) - nu districtele, nu statele și cu atât mai puțin orașele - astfel, a definit zonele misiunilor sale și și-a stabilit rutele în funcție de drumurile romane și capitalele administrative ale Orientului [130] .

Ora plecării

În sistemul educațional evreiesc, ca și în cel grecesc, vine un moment când trebuie să pleci de acasă și să mergi într-un oraș universitar îndepărtat pentru a-ți completa educația. Și acest moment sosește curând [131] .

Într-o zi, tatăl lui Saul a decis să-l trimită la Ierusalim pentru a-și

continua studiile, așa cum se practica adesea în rândul evreilor din diaspora. Mai târziu, Talmudul babilonian, după ce l-a învinovățit pentru lipsa unei educații ebraice native, va recomanda insistent ca Saul să se întoarcă la aceasta la vârsta de șaisprezece sau șaptesprezece ani. Câți ani avea Saul când a părăsit Tarsul? El însuși pare să se refere la sistemul de studii bazate pe vârstă, comun în lumea greacă. Când se spune că a ajuns la Ierusalim la vârsta „primei tinereți" - vârsta intrării sale în perioada néoi [132] - expresia folosită este comună în rândul evreilor elenizați, împrumutată din dicționarul oficial al orașului grecesc, unde categoria „tânăr" avea un sens general atât pentru reprezentanții autorităților statului, cât și pentru studenții gimnaziilor și școlilor filozofice și se referea la anumite grupe de vârstă [133] .

Cu toate acestea, este dificil de stabilit cine anume trebuie înțeles prin cuvântul „tânăr". În Atena, acesta era numele obișnuit pentru tinerii cu vârste cuprinse între nouăsprezece și douăzeci și cinci de ani, dar vârsta de neos poate fi considerată până la treizeci de ani. Un tânăr student este întotdeauna timid și roșește, nu își ridică vocea în fața profesorului... În orice caz, el nu are încă capacitate juridică deplină. Pe scurt, tinerețea este perioada uceniciei, când conducerea aparține tatălui; în Tars, un „tânăr" de douăzeci de ani este minor din punct de vedere juridic; trebuie să obțină consimțământul tatălui său pentru a schimba școlile sau orașele universitare, chiar dacă face propria alegere [134] . Pentru un evreu, „tinerețea" este în primul rând vârsta la care se angajează personal să respecte Legea [135] ; este vârsta independenței în sfera morală și religioasă; vârsta independenței financiare, când trebuie să plătească independent impozitul anual către Templul din Ierusalim [136] . Este vârsta camaraderiei, a prieteniei și a căsătoriei. Însă un tânăr evreu, spre deosebire de un tânăr grec, putea fi considerat adult deja la vârsta de paisprezece ani [137] .

„Tinerețea" era mai degrabă o categorie morală, și chiar una religioasă sau civică, decât o perioadă de vârstă specifică, deși în mediul evreiesc, ca și în orașele grecești, sistemul educațional se baza pe cicluri. Până la vârsta de paisprezece ani, aceștia își terminau studiile primare, după care plecau de acasă. Era important pentru un tânăr grec să primească o educație retorică, care se dădea în școli private [138].Pentru tânărul evreu, această etapă era și mai importantă: fiind considerat adult, el se putea familiariza acum cu comentariile și tradițiile fariseilor și, în special, putea analiza studiile Bibliei; unii au început imediat să facă un stagiu în diverse comunități pentru a-și demonstra mai bine meritele [139] . Al doilea punct de cotitură a venit la vârsta de nouăsprezece sau douăzeci de ani: din acest moment, grecii din elita intelectuală au urmat școli filozofice până în jurul vârstei de douăzeci și cinci de ani [140] , în timp ce tânărul israelit își alegea deja atât o comunitate, cât și un mentor [141] .

În ceea ce-l privește pe Saul în mod specific, problema este de a stabili dacă a părăsit Tarsul la începutul maturității evreiești, adică la paisprezece ani, când colegii săi greci abia își începeau educația retorică, sau mai târziu, pe la douăzeci de ani, profitând deja de ceea ce orașul său natal, Tarsul, putea oferi în materie de educație primară și universitară. La acea vreme, Tarsul se impusese într-adevăr ca unul dintre marile centre culturale ale Orientului elenizat, deși gimnaziile sale erau instituții noi [142] . Aceștia au încercat să imite universitatea ateniană și au fost în întregime modelați după modul de viață atenian [143] . Toate ramurile artelor liberale erau prezente aici: poezia [144] , filosofia cu o tentă stoică locală [145] și, în final, retorica, sau mai degrabă formele spontane ale elocvenței populare [146] . Nu era un oraș universitar clasic, ci mai degrabă un loc de tranziție [147] și de întâlnire, unde se putea lua parte la toate.

Ce știa Saul despre aceste cercuri intelectuale din Tars? Aproape că nu avea cunoștințe de stoicism, deși acesta era bine reprezentat acolo, deoarece aceste școli admiteau bărbați abia la vârsta de douăzeci și doi sau douăzeci și trei de ani, iar la acea vârstă Saul își terminase cu siguranță studiile rabinice. Desigur, este posibil să fi avut unele noțiuni despre stoicism, de exemplu de la tatăl său sau de la profesorii sinagogilor, deoarece fariseii erau interesați de această linie de gândire [148] . Problema educației retorice, care apare de obicei între vârstele de cincisprezece și douăzeci de ani, este mult mai complexă. În unele dintre discursurile apostolului - printre bătrânii din Efes și mai ales înaintea lui Felix și Agripa - se folosește terminologia și modul de raționament grecesc, dar structura lor propriu-zisă indică mai mult autorul Faptelor Apostolilor, care a fost, fără îndoială, influențat de formele clasice de narațiune; mai mult, nu știm în ce spirit istoricii antici au sistematizat și reprodus discursurile pentru a le da un caracter edificator. Singura dovadă directă care indică talentul oratoric al lui Pavel este discursul pe care îl rostește ca acuzator împotriva lui Chifa [149] în Antiohia: este păstrată în arhivele sale și va include o parte din ea în Epistola sa către Galateni [150] . Astfel, el folosește termenul „cultură" într-un sens filosofic, dar își exprimă gândurile în mod ebraic mai degrabă decât în mod grecesc, bazându-se pe repetiția și activitatea cuvintelor. Pavel însuși considera cuvintele sale „obișnuite", „demne de dispreț" din punctul de vedere al grecilor [151] . Toate acestea cu greu pot servi drept argument în favoarea presupunerii că a studiat retorica în Tars și că a avut o lungă cunoștință cu modelele sale clasice.

În orice caz, pare cel mai probabil ca Saul să fi părăsit orașul său natal înainte de vârsta de douăzeci de ani [152] . Motivele religioase ale tatălui său, un fariseu ortodox, sunt evidente. Dar trebuie știut că profesorii din Tars nu au reușit practic să-i păstreze pe cei mai buni dintre elevii lor, deoarece aceștia au cedat sentimentului general de nemulțumire față de vioiciunea superficială a orașului:

cercurile intelectuale s-au dovedit a fi un stimul insuficient, deoarece instituțiile locale erau ocupate doar dintre „proprii lor” [153] .

Dacă învățătura profesorilor din Tars și conversațiile cu colegii săi și-au lăsat amprenta asupra lui Saul, mai degrabă strălucirea exterioară a culturii populare a contribuit la dezvăluirea talentului său de debater iscusit. Întrucât discuțiile de pe malurile Cydnului erau destul de animate [154] , Pavel, care poseda bagajul intelectual al unui grec educat, era conștient de apartenența sa la elenism. El i-a dat o definiție absolut clasică: este Logosul - în același timp limbaj și rațiune, care îl distinge pe grec de barbar: „Dacă nu înțeleg sensul cuvintelor, atunci sunt străin pentru vorbitor, iar vorbitorul este străin pentru mine” [155] .

Student în Ierusalim

Conform autorului Faptelor Apostolilor, mutarea lui Saul la Ierusalim nu a marcat un adevărat punct de cotitură în viața sa de student. Tatăl său l-a încredințat celui mai elenizat și mai liberal dintre profesorii vremii, Gamaliel. Tânărul însuși a îndurat schimbarea existenței sale cu tărie și curaj, ca un intelectual care are întotdeauna două patrii: „orașul natal” (în acest caz, Tarsul) și „orașul educator” (pentru el, Ierusalimul) [156] .

Gamaliel a continuat tradițiile pe care le fondase solemn bunicul său, celebrul Hillel bătrân, care venise din Babilonul lui Irod pentru a întemeia la Ierusalim o academie fariseică animată de spiritul reconcilierii; în liberalismul său s-a ciocnit cu adepții unei alte școli, școala lui Șamai, care era mai atașată de litera textului. Cu toate acestea, diferențele dintre școli erau destul de convenționale, întrucât Gamaliel a intrat în istorie ca un om care a onorat scrupulos Legea în idealul ei de puritate și a respectat cu strictețe interdicțiile privind mâncarea. Alegerea părintelui Saul a fost, fără îndoială, influențată de popularitatea acestui rabin al diasporei: Gamaliel era autorul unor scrieri cunoscute în Galileea și în zonele înconjurătoare și, de asemenea, îi primea foarte favorabil pe noii convertiți [157] . În realitate, exista o sferă de idei în care grecii și evreii, filosofi și interpreți ai Legii, erau de mult timp în contact: datoria justiției, atitudinea față de ordinea militară, subiectul principiilor [158] , conceptul principal de rudenie între oameni (syngeneia) [159] . Acesta nu era încă cosmopolitism, ci deja o convingere că grecii și evreii aveau un destin comun. Această stare de spirit era împărtășită, cel puțin într-o oarecare măsură, de evreii din Ierusalim, care deja în vremea Macabeilor aprobau rudenia dintre poporul ales și poporul Spartei, doi frați și din linia lui Avraam. Vremurile lui Gamaliel au fost deosebit de favorabile acestei tradiții de deschidere, grație dezvoltării societății, căci Ierusalimul, sub

domnia lui Irod, devenise un oraș internațional [160] : pe lângă numeroșii vizitatori romani și greci, pentru care se compuneau discursuri în limbile lor pe pridvorul Templului [161] , veneau și prinți din Persia și Etiopia [162] ; evreii din diaspora se adunau în sinagogi grecești și latine [163] , rămânând fideli culturii clasice chiar și atunci când se întorceau să-și trăiască zilele în Valea Chedronului [164] ; Iosefus Flaviu numără aproximativ o sută de astfel de locuri de întâlnire [165] ; și cilicienii aveau sinagogile lor [166] .

Gamaliel însuși era un om deschis, foarte atent la toate ideile noi. Nu se temea să-i apere pe Petru și pe ceilalți apostoli în fața Sinedriului, propunând să aștepte [167].Cu siguranță nu i-ar fi putut dezvălui lui Saul opiniile sale anticreștine, întrucât, deși era un om convins, el însuși respecta concepțiile controversate despre lume (cum ar fi creștinismul emergent) și era atent la modul în care acestea se reflectau în societatea civilă . [168] Ca membru al Sinedriului, a avut o oarecare influență asupra altora; discipolii săi trebuie să fi venit adesea să-l audă purtând litigii, familiarizându-se astfel cu practica apărării drepturilor și rezolvării problemelor politice.

Nu știm exact cum și-a expus Gamaliel învățătura. Pavel vorbește despre faptul că a fost crescut „la picioarele lui", folosind expresiile grecești semi-simbolice obișnuite [169] , și cel puțin așa citim în scrierile autorului Faptelor Apostolilor, care a adaptat întotdeauna educația evreiască la modelul grecesc [170] , urmând tendința generală a vremii de a-i descrie pe interpreții Legii, în special pe Hillel, ca fiind filozofi greci și în același stil. Acestea diferă însă prin faptul că educația evreiască se baza în principal pe memorare: mai târziu, rabinii aveau să numească această primă generație de interpreți ai Legii „tutori" (tanaim) [171] . La nivelul studiilor superioare, apelul la memorie avea prioritate absolută, chiar și atunci când materialul în cauză rămânea obscur. Poate că Gamaliel a fost o excepție; pentru a nu-i face rău lui Saul, el a insistat asupra predării cu înțelegere, asupra unei predări care putea fi înțeleasă . [172] . [173]

În orice caz, „casa" lui Gamaliel nu a fost modelată după școlile filozofice grecești care funcționau în locuri publice, unde profesorii erau cooptați . [174] Poate fi considerată mai degrabă o mică întâlnire în casa unui interpret al Legii . [175] Grupul era destul de activ și știm că bărbați maturi, cu o viață socială activă, se alăturau adunărilor studențești. Atașamentul adepților lui Gamaliel față de el era foarte puternic: „Găsiți-vă un învățător", a spus el, „și astfel veți evita îndoielile". Îl numeau „tată" și îl considerau ca atare.

Educația enciclopedică a unui tânăr fariseu

Învățătura enciclopedică tradițională printre farisei i-a fost de mare folos lui Pavel. El și-a dezvoltat cunoștințele lingvistice și a devenit un adevărat poliglot, lucru necesar în cercurile intelectuale în care se mișca în Palestina. În viața de zi cu zi, cele mai recente cărți ale Bibliei, cum ar fi Apocrifele Vechiului Testament, erau rostite și citite în greacă. Dar aramaica s-a păstrat și ca limbă literară și, prin urmare, era necesar ca Saul să poată citi și scrie, astfel încât să poată folosi targoum-ul [176] (interpretarea cărților sacre în limba vernaculară) și să citească scrieri importante precum cărțile lui Daniel și Ezra sau testamentul celor Doisprezece Patriarhi, care, fără îndoială, l-au inspirat. Cu toate acestea, un număr mic de cărți ale Bibliei sunt scrise în ebraică: în această limbă au scris membrii familiilor preoțești și rabinice și înțelepții comunității religioase din Kamran . [177]

Saul a primit, de asemenea, o educație juridică temeinică: la vârsta adultă, se prezenta în fața compatrioților săi ca avocat litigator profesionist, căruia doar un expert în această profesie i se putea opune [178] . Își cunoștea drepturile civile și procedura juridică a comunității evreiești. Când studia la Ierusalim, legea evreiască era predată în „casa cunoașterii", pe un deal din apropierea Templului; profesorii de acolo predau cazuistică foarte sofisticată, iar ședințele de judecată serveau și drept practică pentru studenți, deoarece erau deschise tuturor [179] .

Pe atunci, pasiunea pentru medicină era la modă: toată lumea se străduia să dobândească măcar câteva cunoștințe în acest domeniu. Esenienii, de exemplu, studiau de bunăvoie activități sănătoase atât pentru binele trupului, cât și pentru binele sufletului; foloseau rădăcini medicinale și minerale pentru a trata bolile [180] . Saul s-a angajat, de asemenea, din când în când în studii similare: în timpul șederii sale la Milet, a putut să-i ajute pe bolnavi [181] . Era interesat de corpul uman și, în special, de propriile sale boli; O astfel de pasiune era răspândită printre unii intelectuali greci, care chiar țineau jurnale ale bolilor lor [182] . În plus, formarea profesională ocupa un loc foarte important în educația fariseică: munca manuală era considerată necesară pentru a echilibra munca intelectuală de care un înțelept are atât de multă nevoie [183] . Pavel nu se sfia de la munca manuală, în ciuda faptului că o astfel de muncă stârnea prejudecăți în cercurile grecești.

Totuși, toate acestea erau secundare. Educația fariseică urmărea mai presus de toate să-l facă pe elev un expert desăvârșit în Biblie. Profesori precum Gamaliel au devenit faimoși pentru rolul lor de interpreți [184], iar Pavel i-a urmat ca un excelent expert în Pentateuh, adică, propriu-zis, Tora.

Pavel era familiarizat și cu literatura profetică și oraculară: cunoștea bine cărțile lui Isaia; în Epistola sa către Romani există nu mai puțin de treisprezece referințe la cărțile acestui profet, majoritatea comentate. Profeților le-a aplicat Pavel termenul „sfinți"

pentru a sublinia devotamentul lor față de Hristos [185] . În acea vreme, profeții erau obiecte de venerație respectuoasă printre farisei: în secolul I se obișnuia să se meargă în pelerinaj la mormintele lor, iar scurte note biografice despre închinători erau compilate ținând cont de aceste vizite [186] . Un astfel de interes pentru profeți mărturisea mari speranțe pentru viața de apoi, care era un subiect de discuții aprinse pentru fariseii din toate comunitățile evreiești. Scrierile apocaliptice pe care Pavel le citea și din care își lua foarte adesea temele principale (cum ar fi „coroana dreptății") aveau scopul de a arăta dovezile înțelepciunii divine la lucru în misterele cosmosului și istoriei . [187] Pentateuhul, la fel ca scrierile apocrife răspândite în diaspora [188] , a modelat simțul istoriei . [189] Alături de pasaje din Scriptură, Pavel a citat cuvinte care nu se găsesc în cărțile canonice și pe care le citise de fapt în unele lucrări misionare, cum ar fi Apocalipsa lui Ilie . [190] [191] și speranțele pentru o viață după moarte au fost întărite de faptul că invazia romană a creat cele mai favorabile condiții pentru dezvoltarea lor [192] , mai ales în jurul anului 35, când Pilat din Pont și-a înăsprit politica și când Saul tocmai se afla la Ierusalim [193] .

Pe lângă observațiile personale și raționalismul uman obișnuit, fariseii au recurs și la experiența mistică și supranaturală. Îngerii și demonii existau în lumea lor și, ca toți intelectualii din Orientul elenizat, au menținut credința în aceste ființe - intermediari între lumea divină și cea pământească [194] .

Credința în înviere este o parte importantă a învățăturii fariseice. În primul secol, toți membrii comunității erau convinși de nemurirea sufletului și erau pregătiți să stea în fața judecății lui Dumnezeu după moarte: cei răi erau așteptați de „închisoarea veșnică", în timp ce „alții aveau o viață nouă" [195] . Poziția fariseilor , exprimată atât de simplu, indică în mod clar convingerea lor că învierea era o răsplată promisă celor drepți; o astfel de înțelegere a lucrurilor nu corespundea întru totul credințelor contemporanilor lui Saul. Literatura apocaliptică vorbea deja atunci despre o înviere generală pentru toți evreii și păgânii înainte de judecata finală [196].În toate comunitățile evreiești, fariseii par să fi fost mult mai ocupați cu problema propriei lor mântuiri decât cu speranța în Mesia, în sensul evreiesc al cuvântului, adică a unui salvator exclusiv pentru poporul lor [197] .

Cât despre Gamaliel, care, apropo, nu era doar directorul școlii, studiile sale biblice formau buni predicatori. În cursurile sale, Gamaliel cita adesea exemple de stoicism popular. „Francheţea grea" atribuită lui Pavel în Faptele Apostolilor [198] îl aseamănă cu filozofii rătăcitori care, pe lângă liniile principale ale credinţei, răspândeau învăţătura morală, implicând pe deplin aplicarea ei zilnică [199] . Pavel vorbea aceeași limbă ca și ei, la fel de puternică și pasionată. Lunga serie de enumerări conferă prozei sale o rapiditate: nu este suficient să spună că un „ipocrit" este un

„desfrânat", ci îl caracterizează și cu cuvinte precum „exploator", „idolatr", „hoț", „bețiv", „prădător"... [200]. Repetarea cuvântului cheie al sintagmei subliniază ideea principală: ca, de exemplu, în celebrul pasaj „Dacă n-am dragoste..." din Prima Epistolă către Corinteni [201] .

Discursul către Chifa (Petru), singurul care s-a păstrat aproape ad litteram, este construit pe contrast și repetiție [202] . Apelurile sunt foarte insistente și pasionale. Adresarea „fraților", neobișnuită în retorica clasică, mărturisește legătura emoțională dintre predicator și ascultătorii săi. Pavel își însoțește armonios discursul cu gesturi expresive, lucru pe care un retor atenian nu l-ar face [203] . Pentru a reduce inegalitatea și complexitatea gândirii exprimate în diferite stiluri, Pavel folosește numeroase citate, proverbe și aluzii care ajută la caracterizarea diferitelor persoane [204] . Scrisorile sale păstrează, de asemenea, tonul obișnuit al negocierilor, caracteristic predicării populare [205] . În cele din urmă, el nu se adresează niciodată adversarului său pe nume, ci folosește un pronume nedefinit; acest lucru este caracteristic discursului unui învățător care exprimă, cum ar spune, o opinie generală, răspândită, în raport cu opoziția [206] . Scrisorile apostolului sunt pline de discuții și polemici, asemenea „diatribelor" (discurs acuzator dur) din predicile populare, care și-au lăsat amprenta asupra modului de explicare al lui Pavel; în plus, aceste scrisori sunt scrise într-un stil misterios și sunt foarte greu de înțeles și interpretat - dar așa au fost și pentru contemporanii săi! [207]

Temele predicilor evreiești sunt, de asemenea, împrumutate din diatribe [208] . Pavel, după cum vedem din scrisorile sale, ne învață să raționăm folosind imagini vii precum „recolta" sau „o casă în construcție" [209] . De asemenea, ne învață să gândim în categorii dihotomice [210] , contrastând întotdeauna sufletul cu trupul, Duhul cu Legea, viața cu moartea, dragostea cu păcatul, câștigul cu pierderea. El apelează adesea la înțelepciunea populară. Particularitatea discursului său constă probabil în terminologia împrumutată din limba negustorilor [211]...și în frecventa exaltare a ideii de „colaborare" profesională [212] : rezumându-și învățăturile consecvente, Pavel nu a respins niciodată mediul propriei sale origini.

Totuși, întrucât scrierile sale conțin un număr mare de expresii ebraice, se poate presupune că a datorat formarea majorității conceptelor sale educației sale fariseice. Să nu vorbim despre particularitățile culturii semitice, expuse vag în discursul său de la Antiohia Pisidiei: dacă acestea sugerează ideea - chiar și una ipotetică - că Pavel și-a pregătit discursurile în ebraică înainte de a le rosti în greacă, atunci cu același succes putem presupune că acestea, la fel ca discursurile lui Ștefan, au fost supuse unor rescrieri locale, pe care autorul Faptelor Apostolilor le avea deja la dispoziție. Mult mai indicativă este utilizarea constantă a expresiilor

rabinice în epistolele sale, cum ar fi, de exemplu, „carne și sânge”, care înfățișează omul ca o creatură slabă și fragilă [213] .

Istoria biblică este o parte integrantă a retoricii epocii. Discursul de la Antiohia Pisidiei se bazează pe o trecere în revistă istorică a epocii patriarhilor și a epocii judecătorilor până la moartea regelui Saul; Pavel restaurează secvența expunerii Antichităților Bibliei, o lucrare compilată cu puțin timp înainte de era noastră, ceea ce mărturisește preocuparea sa pentru păstrarea acurateței cronologice.

Pregătirea pentru călătorie

Astfel, Pavel a primit o educație poliglotă și versatilă considerabilă, care l-a conectat pe băiat și apoi pe tânăr cu cele mai eterogene orașe, centre culturale și cercuri sociale. Dar au fost toate acestea suficiente pentru a face din el, chiar înainte de convertirea sa la creștinism, un cosmopolit și un călător, un misionar prin vocație, ca să spunem așa?

Pavel se numea cosmopolit deja la vârsta maturității, în anii '50. A mers chiar mai departe decât cei mai convinși sistematiști și filosofi; depășind toate diferențele orașului antic, a proclamat că în creștinism nu există nici evreu, nici grec, nici sclav, nici liber, nici bărbat, nici femeie. Dar aceasta nu era o poziție puternică, poziția unui polemist care vrea să eradicheze conservatorismul Bisericilor din Asia [214] . În realitate, Pavel credea doar că nu există nicio diviziune a dreptului de naștere între oameni, nicio ierarhie între evrei și greci și că toți sunt chemați în mod egal [215] . Dar chiar și în mediul său imediat, grecii și evreii erau întotdeauna distinși [216] .

Ceea ce se poate spune cu certitudine este că Pavel a dezvoltat foarte devreme (fără îndoială datorită educației sale) o viziune extrem de structurală asupra lumii: Orientul mediteranean, singurul spațiu cu care avea o lungă cunoștință, i se părea un spațiu format politic prin interacțiunea regiunilor pentru care centrul atenției era capitala [217] , adică un spațiu centrat pe Ierusalim. Geografic, timp de multe secole acesta fusese locul „rutei” călătorilor, „regiunea” geografică ce caracteriza primele generații născute în Imperiul Augustan. Cel mai probabil, Pavel, care s-a născut în diaspora, nu a pierdut niciodată legătura cu patria sa; nu a fost și nu va deveni niciodată un aventurier în călătorii, căutându-și rădăcinile peste tot în lume. Încă din „cei mai tineri ani” s-a concentrat asupra Ierusalimului, „mama sa hrănitoare”, de care fusese foarte atașat în anii de studiu. Tarsul își pierduse importanța pentru Pavel; acesta îi va servi în continuare ca sursă de sprijin familial, ca refugiu unde se putea ascunde în caz de nevoie. Un paradox pentru un grec: tânărul Saul și-a făcut patria nu din orașul natal, ci din orașul ales de el. Poate din cauza integrării religioase; poate din cauza unor speranțe

escatologice: existau deja credincioși care veneau la porțile Ierusalimului pentru a se îngropa în așteptarea învierii; sau, în sfârșit, și foarte posibil, din cauza atașamentului față de cercurile intelectuale, așa cum se cuvine unui grec înțelept.

Din acest motiv, călătoriile sale au fost întotdeauna strict conform scopului lor, cu obiective bine definite și o durată limitată: el a avut întotdeauna în vedere o întoarcere la Ierusalim, chiar dacă aceasta era asociată cu dificultăți sau pericole. Saul a întocmit o schemă grecească de „călătorie" - „périple" - sau mai degrabă - întrucât prefera să călătorească pe uscat decât pe mare „periodos", care, la fel ca „périple", presupune o călătorie cu întoarcere la punctul de plecare [218] .

Fără îndoială, educația sa fariseică a influențat caracterul evreiesc al călătoriilor sale, întrucât a susținut mai presus de toate o urcare regulată la Templu. Dar nu trebuie considerată vocația misionară a lui Pavel ca o consecință a educației sale din Ierusalim. Viața „apostolilor iudaismului" care i-au inspirat pe primii creștini și, în special, viața lui Pavel, a fost departe de a fi cu adevărat apostolică. Singurul text care mărturisește lungile călătorii ale fariseilor, din Evanghelia după Matei (23:15), a fost evident compus în Antiohia, iar acest text ne poate oferi doar o idee relativă despre predicarea lui Pavel în acel oraș . [219]

Cât despre instituțiile de comunicare și comunicare care ar fi putut funcționa între autoritățile Ierusalimului și comunitățile diasporei, amploarea lor reală rămâne foarte îndoielnică . [220] Cu siguranță, colectele anuale care serveau la întreținerea Templului erau efectuate de sinagogi, și nu de trimișii Ierusalimului; Pavel avea să introducă inovații în acest domeniu, spre marea sa nenorocire . [221]

Termenul „apostol" există încă din vremea când Biblia a fost tradusă în greacă în secolul al III-lea, dar în momentul restaurării Templului cuvântul nu avea sensul special pe care îl avea să-l dobândească în vremea Imperiului Roman târziu, sub Patriarhie . [222] . [223]

- Totuși, pe vremea Regatelor existau curieri care duceau mesaje din oraș în oraș [224] și, de asemenea, anunțau Paștele - aceasta era una dintre activitățile tinerilor, alături de slujba de menținere a ordinii [225] . Dacă ne amintim și de pelerinajele la mormintele profeților, atunci este foarte posibil să presupunem că Saul a dobândit o oarecare experiență în tinerețe în călătorii, cel mai probabil pe distanțe scurte și medii. Chiar din vremea primelor sale rătăciri, el ar fi putut adopta trăsăturile și obiceiurile călătorului antic, care nu era capabil să meargă constant spre țintă [226] .

Totuși, putea întreprinde călătorii dificile nu doar din motive religioase, ci și profesionale, ceea ce era frecvent în acea epocă. Dacă luăm în considerare acest aspect al călătoriilor antice, atunci aparentele contradicții pot fi pe deplin explicate [227] . În sinagogile

din Asia Mică și Grecia, acel spirit misionar de prozelitism nu mai domnea, când Pavel a cerut recrutarea imediată a „apostolilor Bisericii" care să ducă vești pe drumuri lungi. Acești „apostoli" aparțineau cel mai probabil clasei de oameni cu profesii itinerante [228] .

O vocație pentru călătorii, care s-a manifestat atât de devreme, ni l-ar fi putut dezvălui mai bine pe eroul nostru. În special, aceasta ar explica celibatul său: este vorba despre cererea generală în rândul intelectualilor greci și romani, care „respingeau căsătoria, care le împiedica dorința de a călători" și care erau foarte sensibili la obstacolul unei familii, care îi împiedica să-i viziteze pe cei mai buni profesori și să lucreze o perioadă lângă ei . [229] Saul trebuia să aibă răspunsul: „Nu sunt împiedicat de soție sau copil", când a fost acuzat de lăcomie, un reproș foarte frecvent adresat filosofilor itineranți . [230] Alegerea lui Saul în această chestiune a fost la fel de banală ca ideea că a călători era vocația sa: această temă filosofică populară fusese de mult depășită în iudaismul elenizat.

Călătoria antică, cu dificultățile ei, a creat un anumit tip de om. Pentru a supraviețui, trebuia să ai diverse abilități. Trebuia să ai o meserie și să știi cum să ții un buget pentru a-ți asigura existența, deoarece transportul proviziilor era impracticabil; să cunoști legea, pentru a-ți putea proteja interesele în orașele unde străinii nu erau bineveniți; și să ai cunoștințe de medicină, pentru a te ajuta singur în călătorie.

Pavel avea toate aceste lucruri și, prin urmare, a putut depăși pericolele atât ale mediului natural, cât și ale oamenilor cu prudență și calm. Dar, mai presus de toate, călătoriile necesitau o adaptabilitate excepțională, deoarece societățile antice se închideau instinctiv față de străini. Paul era bine conștient de acest lucru: ca orice călător din acea epocă, aprecia comoditatea de a face escală într-un port, pentru a se asigura că va fi primit ca un străin; depunea toate eforturile pentru a se orienta mai bine în locurile prin care urma să călătorească; își planifica traseele în funcție de amplasarea acelor locuri unde putea primi ajutorul necesar. Pentru opriri alegea orașe în care spiritul cosmopolitismului era evident, porturi, capitale de provincie, orașe universitare... Știa să se prezinte, anticipând actul de stabilire a identității, pe care îl efectuau de obicei nou-veniții; încerca să imite atât în ton, cât și în cuvinte societatea în care se afla; comportamentul său corespundea cerințelor orașului: „cum trebuie să te comporți în societate", „acționând întotdeauna în văzul tuturor".[231] Aceasta

era în conformitate cu sfaturile date tinerilor greci din epoca lui Homer și suna ca cuvintele unui exilat într-un teatru tragic, repetate de sute de ori de toți marii călători ai epocii elenistice. Era legea vieții pentru Saul, un om activ, un intelectual, „însetat de cunoaștere", care se dezvoltase pe deplin spre sfârșitul studiilor sale, când „afacerea Ștefan" a început brusc la Ierusalim.

Capitolul 3
Omul activ

Cazul lui Ștefan

Saul a studiat într-un oraș foarte plin de viață. Societățile, care, într-un fel sau altul, concurau între ele, erau unul dintre cele mai caracteristice fenomene din Ierusalimul acelei vremuri. Se părea că mulți farisei aparțineau unor societăți doar pentru a respecta mai ușor interdicțiile legate de consumul de alimente și cele șase sute de reguli care le guvernau viața de zi cu zi. Aceste societăți de puritate, care cereau membrilor lor atât angajament personal, cât și dăruire totală, au dezvoltat, fără îndoială, un spirit de „sectarism": fiecare societate își urma „calea" proprie - acest termen era folosit de evrei la acea vreme pentru a desemna o sectă [232] . Cele mai puternice secte erau baptiștii și esenienii, care s-au stabilit de fapt în afara Ierusalimului, dar autorii evrei enumeră multe altele: mazbotenii, sabeenii, galileenii și toți acei „supraveghetori" sau „nazarineni" care erau adesea confundați cu urmașii lui Hristos din Nazaret [233] .

Prezența profeților în oraș crea o fermentație mentală și mai mare. Mișcarea carismatică, încurajată de Pontius Pilat, s-a extins foarte mult între anii 26 și 36. Unii profeți, precum Ioan Botezătorul, au fondat societăți de penitenți; alții au îndemnat la rebeliune împotriva Romei, crezându-se înzestrați cu puteri supranaturale care le fuseseră date pentru a elibera poporul [234] . Se aștepta profetul Ilie, a cărui întoarcere, conform ultimelor cărți ale Bibliei, urma să vestească venirea lui Mesia [235] . Tânărul student nu putea să nu fie afectat de această efervescență de idei și credințe care amesteca politica și religia, unde aspirațiile sociale se împleteau cu speranțe escatologice. Și fariseii au descoperit puteri profetice.

Ștefan era considerat unul dintre acești profeți. Acest evreu elenizat rostea cuvinte inspirate și avea vederea unui văzător [236] . Când a început ceea ce poate fi numit „afacerea Ștefan", el a devenit remarcabil în societate datorită miracolelor și semnelor pe care le-a săvârșit [237] : în Ierusalim, la acea vreme, era considerat un om inspirat de divinitate.

Între timp, printre evreii din cea mai elenizată diaspora care putea exista, ostilitatea creștea. Adversarii lui Ștefan proveneau din Cirene și Alexandria, Roma, Asia Mică sau, asemenea lui Pavel, din Cilicia [238] , adică din zonele în care evreii erau cel mai protejați de legislația Ultimului Imperiu, din locurile în care înfloriseră sub orânduirea romană [239] . Intervenția evreilor eliberați romani este semnificativă pentru controversa religioasă și politică care s-a concentrat mai mult asupra orânduirii romane decât asupra ortodoxiei religioase, deși Faptele Apostolilor spun puține despre

acest lucru: de fapt, adversarii lui Ștefan erau evreii cei mai romanizați, precum Filon și Iosif Flaviu, care îi considerau pe profeți instigatori și predicarea lor intrigi pernicioase [240]. Simon (nu Petru), Achiab, Atrongus și mai ales Iuda din Gamala, persecutat de zeloți pentru activitățile sale, au avut dificultăți în a profeți; sub Pontius Pilat, un samaritean a adunat o mulțime pentru a-l sărbători pe Moise Eliberatorul. Atmosfera a fost ușor de surprins: Petru și ceilalți apostoli au fost arestați de mai multe ori, deși nu au putut fi acuzați de nimic [241] .

În acest oraș neliniștit, convertiții, numiți eleniști, păreau rebeli chiar și în ochii societății creștine. Se certau cu „evreii" și reprezentau o mișcare foarte sincretică, nonconformistă a iudaismului palestinian [242] . Aveau o organizație independentă, condusă de un colegiu de Șapte, așa cum se întâmpla adesea în asociațiile evreiești. Apostolii au încercat să-și unească societățile sub conducerea celor Șapte Diaconi pentru a păstra integritatea societăților lor . [243] Eleniștii erau, de fapt, chelnerii la mese în timpul Sfintei Împărtășanii, dar imediat ce erau aleși, începeau să urmeze o linie independentă. Ei au fost cei care au făcut cel mai mare zgomot în Ierusalim; nu considera oare Iosefus grupul lui Isus o sectă de eleniști? [244]

Totuși, Ștefan a fost acuzat nu ca instigator la revolte, ci ca trădător: doar o astfel de crimă și, întâmplător, singura dintre toate crimele (înalta trădare), ar putea justifica o astfel de sentință - moartea prin lapidare. Este puțin probabil ca Sinedriul, în fața căruia s-a prezentat diaconul, să fi adus acuzația conform regulilor și să fi pronunțat sentința conform formei. Relatarea Faptele Apostolilor oferă mai degrabă imaginea unei mulțimi brutalizate, care a întrerupt audierea și a efectuat imediat linșajul. Chestiunea competenței Sinedriului de a aplica pedeapsa cu moartea în acest caz nu este abordată aici, deoarece romanii și-au stabilit o regulă din a închide ochii la astfel de acțiuni pripite, care erau destul de frecvente în cazurile de încălcare a sfințeniei Templului [245] .

Așadar, Ștefan profanase Templul. Aceasta a dat naștere acuzației de trădare, pe care evreii au definit-o ca o încălcare a Legii lui Moise. Autorul Faptelor Apostolilor relatează cu admirație frumoasa cuvântare a lui Ștefan, singura de acest fel, care proclamă o slujbă complet antirituală [246]: el compară altarele animalelor cu cultul vițelului de aur și numește structura Templului „lucrarea mâinilor omenești", care este divinizată! Aceasta a fost poziția extremă a unor evrei din diaspora, separați de Ierusalim și uneori influențați de ecouri ale platonismului grec, în care toată realitatea materială era doar o reflectare a lumii spirituale. Din acest punct de vedere, Dumnezeu nu poate locui decât în ceruri; comunicarea cu divinul se poate realiza doar în spirit și numai prin rugăciune; sacrificiul este doar un act simbolic. Dacă evrei elenizați, precum Filon din Alexandria, împărtășeau această opinie, erau dezaprobați în cadrul

societății creștine. Dar, deocamdată, nimic nu s-a schimbat: apostolii au continuat să participe la slujbele din Templu [247] .

Fariseii, care au jucat un rol esențial în menținerea regulilor rituale [248] , nu au putut aproba această învățătură. Secta a găsit acuzatori și martori împotriva lui Ștefan și, datorită unei anumite influențe, a reușit să „întărească poporul" [249] . Însă nici după convertirea sa, Saul nu a acceptat pe deplin punctul de vedere al lui Ștefan: până la sfârșitul zilelor sale a lăudat pelerinajul la Ierusalim și a acționat ca mediator între Templu și Diaspora, respectând cele mai ortodoxe ritualuri, ca un adevărat „evreu printre evrei" [250] . Saul a aprobat sentința și a fost prezent la executarea ei, deși nu a luat parte la ea. Poate pentru că nu împlinise o anumită vârstă: în Faptele Apostolilor, Pavel este înfățișat păzind hainele celorlalți care au luat parte la lapidare. Acest lucru sugerează că acest om era într-adevăr tânăr (acesta este termenul folosit în Faptele Apostolilor [251]) și își urma învățătorii, fiind considerați încă subordonați.

Saul și Ștefan, fiind tineri, aparțineau unor mișcări complet opuse, dacă nu chiar conflictuale, ale diasporei elenizate care trăia la acea vreme în Ierusalim. Sinagogile au intrat într-o dispută cu Ștefan [252] , ale cărui cuvinte au putut provoca un adevărat șoc personal unor oameni precum Saul, care vedeau în Templu inima Poporului Ales și un simbol luminos al independenței sale. Educația fariseică a lui Saul, atașamentul său față de tradițiile ancestrale, devotamentul său față de Roma - toate au contribuit la alegerea sa.

Saul ia măsuri

Cazul lui Ștefan a devenit cazul lui Ștefan... După cum notează foarte precis autorul Faptelor Apostolilor, reflexul colectiv de frică, după ce a acționat într-un caz particular, concret, a dat naștere unui proces de respingere, ale cărui victime au devenit eleniștii [253] . În această perioadă tulbure și anxioasă, se putea aștepta să apară speranțe revoluționare.

Aceasta a servit și drept pretext pentru o serie de proceduri legale împotriva celor al căror comportament și cuvinte ar putea părea suspecte. Fiecare a început să-și urmărească aproapele și să-i demaste pe cei care instigau tulburări. În orașul antic, nu se putea vorbi despre persecuție sistematică: legea evreiască, ca toate celelalte legi antice, avea doar o procedură judiciară pentru denunțul personal. Atât în audierile religioase, cât și în cele civile, era necesar ca informatorul să se prezinte personal cu o plângere, astfel încât indivizii să înțeleagă de ce erau judecați.

Saul a fost unul dintre acești informatori. Mărturia sa personală scurtă și clară nu are nimic în comun cu lunga relatare a „persecuțiilor" sale din cartea „Faptele Apostolilor" [254] . El a

acționat întotdeauna „în limitele Legii” și a dus masacrul „până la sfârșit”; Dar nu a intrat în conflicte în Iudeea, unde Bisericile locale nu-l cunoșteau ca informator, ci doar între Antiohia, Tars și Damasc, fie cu ocazia întoarcerii sale la familia sa, fie călătorind în direcția marii oaze din deșertul sirian, care era atât un important centru comercial, cât și un centru al industriei textile [255] . Nu se știe dacă în mod deliberat sau accidental s-a aflat în zona de la Samaria și porturile feniciene până la Antiohia [256] , unde adepții lui Ștefan se ascundeau sau începuseră din nou să predice.

Contrar a ceea ce ne-ar face să credem cartea Faptele Apostolilor, Saul nu i-a condamnat niciodată pe creștini în timp ce stătea în Sinedriu, care avea putere polițienească și judiciară în Ierusalim și Iudeea . [257] Saul nu se afla în Ierusalim pentru a susține acuzații sau pentru a face arestări . [258] El a acționat în case tocmai ca informator și nu a desfășurat activități de poliție cu câțiva supraveghetori. Nici nu a participat la pronunțarea sentințelor la moarte, pe care cronicarul le prezintă ca fiind moarte prin lapidare, citând formularea obișnuită a judecătorului grec: „Ca să-i omor, îmi pun piatra împotriva lor” (deși această sintagmă sugerează: îmi pun piatra „în urnă” cu cenușă) . [259] jus gladii.Pilat, însă, căruia nu-i păsa prea mult de actele blasfemice și sacrilegii, era preocupat doar să nu se compromită în chestiuni strict religioase. El a înăbușit brutal răscoalele și rebeliunile populare și a susținut întotdeauna acțiunile Sinedriului împotriva grupurilor creștine declarate rebele.

În acea perioadă exista o înțelegere între cercurile preoțești și autoritățile romane. Până în anul 35, marele preot Caiafa era în culmea puterii sale; a domnit până când Vitelius l-a înlăturat din funcție în primăvara anului 37, după plecarea lui Pontius Pilat. Durata mandatului său a fost fără precedent. A făcut împrumuturi romanilor, permițându-i guvernatorului să folosească bani sacri pentru a realiza un proiect de apă potabilă și, în ciuda indignării violente a locuitorilor Ierusalimului, marele preot și Consiliul nu s-au retras niciun centimetru. Persecuția crudă a unor comunități creștine poate fi atribuită poziției ferme a lui Caiafa. Activitatea sa s-a încheiat când Vitelius, proconsulul sirian și cel mai înalt procurator al Iudeii, l-a trimis pe Pilat la Roma și l-a înlocuit pe Caiafa cu Ionatan, a cărui domnie este descrisă de Faptele Apostolilor ca fiind pașnică, cunoscută drept perioada nașterii Bisericii [260] .

Ce interes putea avea un tânăr fariseu din diaspora siriană în persecuția eleniștilor?

În afara Ierusalimului și a Iudeii, marele preot și Sinedriul nu aveau nicio autoritate legală. Desigur, procedura de extrădare a criminalilor din alte state a avut loc în perioada restaurării Templului din Ierusalim; era posibilă returnarea evreilor acuzați de blasfemie [261] de la locul crimei la Ierusalim, dar nu este pe deplin clar cum a putut Saul să facă acest lucru fără ajutorul poliției

romane. El însuși a mărturisit că a vizitat Damascul din motive personale [262] .

Rolul său oficial este astfel redus, cel mult, la cel de mesager. Este posibil ca Sinedriul să-i fi încredințat scrisori pentru sinagogile din alte zone, unde s-a dus să le informeze despre pericolul reprezentat de noua învățătură [263] . Dar este greu de presupus că a fost ales și numit trimis extraordinar, înarmat cu „scrisori enciclice" (mesaje de la Papă) și posedând „puteri" oficiale pentru a eradica „elenismul". Tabloul desenat ulterior de istoricii creștinismului este anacronist [264] , în ciuda utilizării terminologiei romane [265] .

În realitate, Pavel nu a făcut nimic mai mult decât fusese instruit să facă. Predicator prin vocație și profesie, el a dezbătut cu eleniștii atunci când i-a întâlnit în sinagogi, la întâlnirile de sabat de pe traseul său. Se știe că oaspeții invitați erau așteptați să ia cuvântul și să comenteze textele biblice oferite spre discuție. Saul și-a raportat interpretările la situația tensionată și a știut să fie persuasiv: nu era Pavel, în propria sa opinie, superior tuturor colegilor săi datorită avantajelor educației sale? [266] El i-a convins pe conducătorii sinagogilor că eleniștii puteau fi considerați pe bună dreptate blasfemi. Întrucât sinagogile aveau dreptul să pedepsească încălcarea poruncilor cu treizeci și nouă de lovituri de bici (makkot arbaim), Pavel a vrut să realizeze tocmai acest lucru prin acțiunile sale, numind el însuși intrigile sale persecuție . [267]

Paradoxal, victimele lui Saul au fost oameni de același mediu și cultură ca și el. După convertirea sa la creștinism, creștinii evrei (în special Cei Doisprezece Apostoli [268]) l-au acceptat foarte repede, dar eleniștii au continuat să se teamă de el mult timp, iar eleniștii din Asia nu au încetat să-l considere dușmanul lor [269] . Relațiile dificile cu Marcu ar fi putut începe din cauza acestui fapt trist („persecuția" sa) [270] , deși în cele din urmă s-au împăcat, precum și cu o altă persoană apropiată lui Ștefan, diaconul Filip, care s-a stabilit în Cezareea după aceste evenimente [271] . Întreaga istorie ulterioară a lui Pavel depinde, poate, de acest moment dramatic când nu i-a recunoscut pe cei convertiți la o altă credință și le-a hulit și distrus societățile. Din acest motiv, prima sa experiență ca predicator ar fi putut avea o amprentă morală puternică, care ar fi putut contribui la convertirea sa [272] , întrucât activitatea lui Pavel a fost îndreptată împotriva acelor oameni de care se simțea cel mai apropiat și nu putea înțelege de ce mânia sa creștea împotriva lor.

Tânărul Saul s-a aruncat cu capul înainte în această primă luptă. Dar în numele a ce? Nu putem să nu constatăm că problema serioasă, profundă a apartenenței evreilor la diferite grupuri sociale a fost în cele din urmă rezolvată prin persecuția unora de către alții, și anume de către diaspora care se stabilise la Ierusalim, dintre care unii păreau din ce în ce mai detașați de Templu; alții, precum Saul, dimpotrivă, vedeau în el locul de întâlnire al tuturor evreilor și

contribuiau la unitatea poporului risipit prin respectarea Legii și respectul pentru tradiție.

Pavel însuși s-a referit la îndemnurile spiritului. El a acționat, spunea el, ca un „zelot al Legii” [273] - formula sa preferată, suficient de expresivă pentru a picta imediat imaginea unui zelot. Potrivit lui Iosefus, activitatea sa a devenit activitatea „a patra secte”.[274] Nu pare însă posibil ca Pavel să fi luat parte la această mișcare organizată, care era cu siguranță foarte apropiată de fariseism, dar care se deosebea de acesta prin naționalismul și intransigența sa excesive: pentru zeloți, romanii erau străini abominabili, o opinie pe care tânărul Saul nu o putea împărtăși, fiind cetățean roman și om de încredere în Sinedriul care era favorabil Romei. El însuși vorbește despre acest „zel” mai degrabă ca despre o caracteristică fundamentală a iudaismului din acea vreme decât ca despre o trăsătură caracteristică a vreuneia dintre secte. [275] „Zelul” este expresia obligațiilor religioase absolute; este o chestiune de conștiință de a atinge cel mai înalt grad de perfecțiune în puritate, propovăduită de farisei; este o convingere care trebuie să protejeze Legea și tradițiile; este zelul urmașilor anticilor pentru viața de dincolo de mormânt. În cele din urmă, aceasta este manifestarea întregului caracter: „zelul”, un atașament disperat față de Dumnezeu și de frații săi în credință [276] care poate degenera ușor în „invizie” și fanatism. După convertirea sa [277], Pavel va începe să aplice acest termen sieși, îndeplinindu-și cu zel misiunea.

Iată trăsăturile tânărului Saul, un zelote activ și pasionat al lui Dumnezeu. Dar această personalitate puternică va suferi o metamorfoză surprinzătoare: dintr-un conservator va deveni un inovator, se va dedica în întregime Bisericii, pe care a persecutat-o atât de aprig. Cazul lui Ștefan a dărâmat zidurile turnului său de fildeș și l-a obligat pe tânărul înțelept să realizeze nevoia unei alte credințe pentru viața în această lume.

Damasc, o călătorie riscantă

Convertirea lui Saul a avut loc în timpul unei călătorii la Damasc, așa cum a mărturisit mai târziu în Galateni, amintindu-și de „întoarcerea” sa în oraș.

A ajunge la Damasc în acea vreme nu a fost o sarcină ușoară. Drumul era lung și departe de a fi sigur.

La începutul erei noastre, această zonă comercială vibrantă a fost scena unor conflicte nesfârșite între dinastia lui Irod și poporul arab al nabateenilor, proprietarii marii oaze Petra, situată mai la sud, care doreau un monopol asupra tuturor rutelor de caravane dintre Arabia și partea siriană [278] . În Damasc, unde Irod cel Mare avea o oarecare influență [279] , exista un bazar evreiesc încă din secolul al IX-lea: la acea vreme, marele centru de caravane făcea parte din

provincia siriană creată de Pompei. Încă din timpul domniei lui Augustus, nabateenii au început să se stabilească activ în direcția nordică: stabilindu-se deja în Filadelfia (Amman), au început să controleze Geraza [280] , apoi au ocupat munții „deasupra Damascului", în sud-est, de unde au atacat orașul [281] . Acțiunile care vizau împăcarea nabateenilor cu armata romană au luat brusc o întorsătură opusă când Irod Antipa a divorțat de soția sa nabateeană în 27. Din răzbunare, regele nabateenilor a capturat regiunea Gamala [282] .

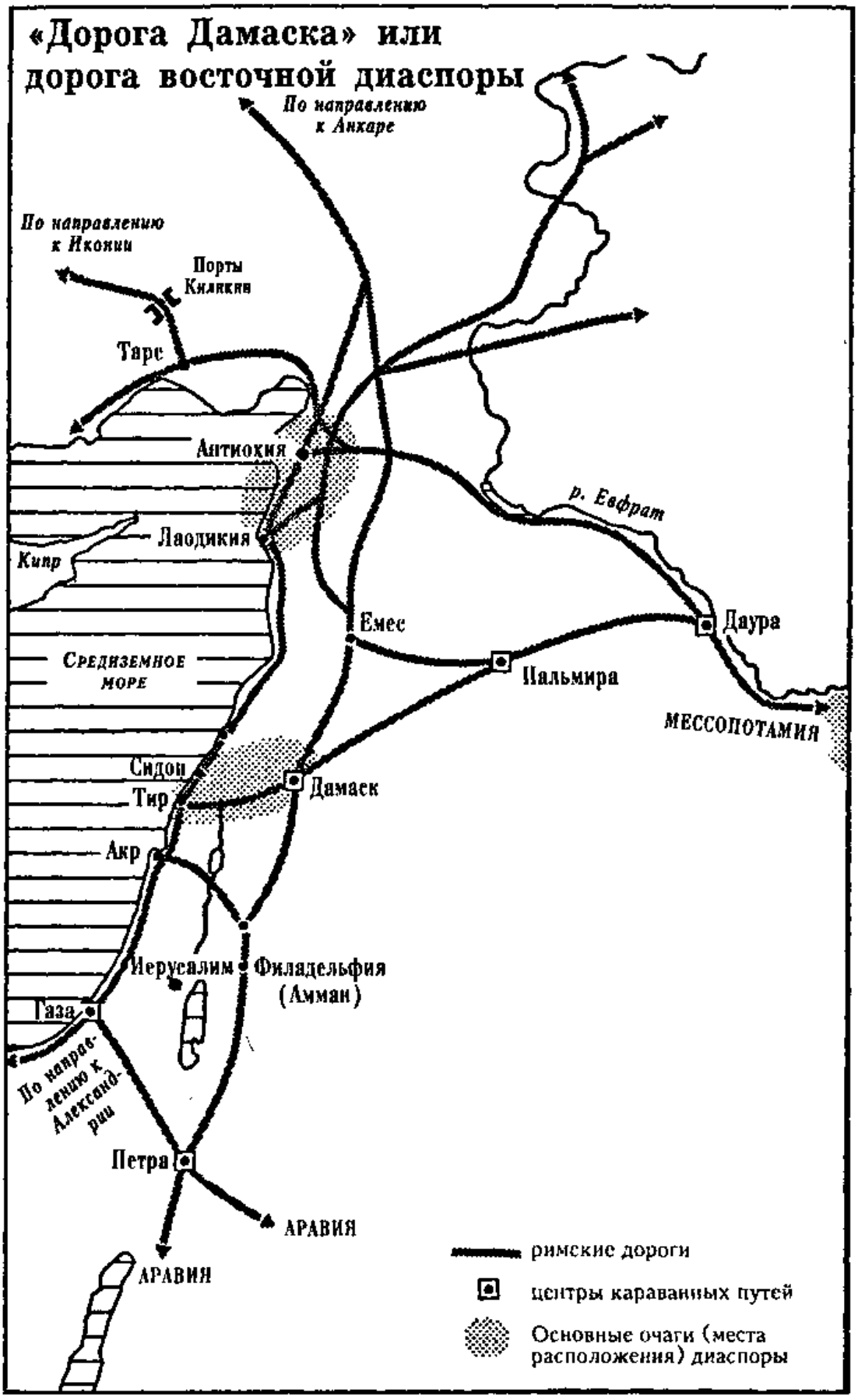
«Дорога Дамаска» или
дорога восточной диаспоры
По направлению к Анкаре
По направлению к Иконии
Порты Киликии
Тарс
Антиохия
р. Евфрат
Лаодикия
Кипр
Емес
Даура
Пальмира
Средиземное море
Месопотамия
Сидон
Дамаск
Тир
Акр
Иерусалим
Филадельфия (Амман)
Газа
По направлению к Александрии
Петра
Аравия
Аравия
римские дороги
центры караванных путей
Основные очаги (места расположения) диаспоры

În anii 1930, punctul de cotitură a fost definitiv: țara prin care trecuse Saul a devenit un câmp de luptă. Nabateenii, după ce l-au învins pe Antipa, și-au consolidat influența în Nord. Din anii 33-34 încoace, Damasc a încetat să mai fie o zonă de influență romană, deoarece monedele care purtau imaginea împăratului nu se mai băteau acolo . [283] Aceasta însemna, așa cum a mărturisit Saul, că nabateenii luaseră în stăpânire orașul: conform obiceiului lor, [284] regiunea a fost pusă la dispoziția dinastiei, devenind un district independent, pe care Saul l-a definit drept „etparhie", folosind echivalentul grecesc al cuvântului arab „șeic " . [285]

Astfel, când Saul a ajuns la Damasc, poziția evreilor de acolo era extrem de precară, în ciuda faptului că nabateenii nu au recurs niciodată la antisemitism. Societatea evreiască era eterogenă: unii cred că grupuri precum esenienii s-au stabilit în satele din apropiere în diferite momente, bazându-se pe analogiile dintre învățătura teologică a lui Anania, evreul convertit care l-a botezat pe Saul, și regulile comunale ale vremii [286] . Dacă această presupunere este corectă, atunci noua religie nu ar fi putut fi adusă la Damasc de către elenișți: Faptele Apostolilor nici măcar nu menționează existența lor în această regiune, care, deși avea legături stabile cu orașele elenizate din apropiere, era încă o zonă de cultură aramaică, inclusiv lingvistică. Dar samaritenii erau acolo și au arătat interes față de eleniștii convertiți.

Orașul aflat în război nu putea permite cea mai mică tulburare a ordinii publice. Acum, Damascul, în momentul celui de-al doilea marș al lui Pavel, pe care l-a întreprins după convertirea sa, era în defensivă și, prin urmare, era complet închis, iar Pavel nu putea să-l părăsească decât coborând într-un coș peste zidul orașului, ceea ce se practica încă din cele mai vechi timpuri în orașele asediate [287] . Acesta este un punct foarte important din punct de vedere cronologic: pregătirea asediului nu poate fi explicată decât prin apropierea trupelor lui Vitelius, legatul Siriei, pe drumul spre Petra pentru a rupe rezistența nabateenilor și a-l lua prizonier pe rege [288] ; dar ocolind Damascul, a luat ruta militară trasată de Pompei.

Martie 37 - chiar în acest moment autoritățile se pregăteau să informeze poporul despre moartea împăratului Tiberius, din cauza căreia campania a fost întreruptă. Convertirea lui Saul avusese loc cu trei ani mai devreme, adică în 34 [289] . Isus a fost executat fie înainte de Paștele anului 30, fie înainte de Paștele anului 33; există diferite presupuneri în această privință [290] .

În orice caz, Saul nu-l cunoștea pe Isus [291].Perioada dintre execuția lui Hristos în 33 și convertirea lui Saul la sfârșitul anului 34 este determinată ca fiind de optsprezece luni, ceea ce este confirmat de tradiție, care indică exact acest interval de timp în care Hristosul înviat li s-a arătat apostolilor, iar Pavel a fost ultimul

chemat. Șederea studentului Saul în capitala evreiască poate fi calculată la cel mult un an, dar aceasta a fost durata obișnuită a învățăturii fariseice [292] .

Oricât de scurtă a fost această perioadă, ea s-a dovedit decisivă în formarea apostolului. Pavel datorează formarea personalității sale educației israelite primite de Saul. Zelul său pentru Dumnezeu este rezultatul influenței ideilor iudaismului din acea vreme. El a fost pregătit pentru predicarea misionară prin educația sa fariseică. A devenit polemist atunci când Sinedriul l-a folosit ca adversar al eleniștilor și al altor necredincioși.

Experiența acumulată în 34 va modela în cele din urmă trăsăturile personalității sale. Pentru tot restul vieții sale va păstra obiceiul dezbaterii savante și va vorbi întotdeauna despre sine ca și cum ar răspunde unui adversar.

Capitolul 4
Experiență mistică

Pavel va rămâne întotdeauna o figură simbolică ce a trăit o transformare bruscă, completă și perfectă, o personalitate strălucitoare care a uimit mințile: conform cărții Faptele Apostolilor, știm că Dumnezeu i s-a arătat ca un fulger și, orbit de strălucirea lui, Saul a căzut la pământ și, într-o clipă, inima lui s-a schimbat - persecutorul s-a convertit.

Apostolul însuși și-a amintit acest moment cu mare trepidație, preocupat mai ales să transmită istoricitatea lui și să confirme cu ea validitatea misiunii sale, și nu să detalieze viața. Căci nu se poate considera evenimentul de pe drumul spre Damasc separat de orice altceva: este doar o etapă, deși cea mai importantă, desigur, în transformarea unui intelectual evreu într-un carismatic creștin.

Revelația pe drumul spre Damasc

Narațiunea autobiografică din Galateni este cea mai exactă, în ciuda conciziei și a extremei sale rețineri. Pavel a primit această experiență ca pe o chemare interioară, o chemare „în mine", ca pe o alegere, chiar ca pe o confirmare a predestinației „din pântece"; i-a fost revelată chemarea sa apostolică specială, să predice evanghelia „neamurilor". [293] Această chemare a fost revelația lui Isus, adevăratul Fiu al lui Dumnezeu, „întruparea" sa divină, un termen pe care Pavel, la fel ca toți primii creștini, îl folosește pentru a descrie revelația Duhului . [294] Mai târziu, Pavel avea să aibă viziuni, dar, conform propriei sale mărturii, nu a considerat niciodată întâlnirea sa de pe drumul spre Damasc ca fiind altceva decât o revelație secretă, deși nu și-a consemnat experiențele în detaliu.

Este doar o experiență mistică pe care orice evreu devotat speră să o aibă. În iudaism, divinul a fost întotdeauna revelat doar prin vorbirea umană. Luați următoarele exemple: chemarea lui Dumnezeu către Avraam, chemarea către Moise, chemarea repetată către Samuel… [295] În Vechiul Testament, pe care Saul îl citea, ca și în scrierile evreiești din vremea sa [296] , chemarea lui Dumnezeu era întotdeauna o adresare personală, era insistentă, cu repetarea numelui celui ales: „Moise, Moise…", „Levi, Levi…" – care este repetat exact de autorul Faptelor Apostolilor: „Saul, Saul…" [297]

Astfel, comunicarea lui Dumnezeu cu poporul său avea loc exclusiv prin voce: „Și Domnul v-a vorbit din mijlocul focului; ați auzit glasul cuvintelor Lui, dar nu ați văzut nicio formă, ci doar un glas!" [298]

Ce era în această voce? Ce exprima ea? Această întrebare a ocupat întotdeauna mințile evreilor religioși. Această voce era atât în mintea, cât și în inima lui Saul.

Vocea interioară a fost, fără îndoială, mijlocul prin care Fiul lui Dumnezeu S-a revelat lui Saul. Pavel va vorbi despre acest lucru mai târziu în Epistola sa către Galateni. Mai târziu, în Epistola sa către Efeseni, va încerca să „scrie pe scurt" despre misterul lui Hristos și despre cum l-a primit atunci [299] : despre misterul noii creații, al reconcilierii, despre misterul mântuirii prin răstignire, despre misterul venirii la Dumnezeu Tatăl prin Fiul în Duh, adică despre înțelegerea sa că Isus este Fiul lui Dumnezeu și El este singura cale care duce la Dumnezeu. Ideea renașterii nu era nouă pentru tânărul evreu, care se formase pe baza literaturii apocaliptice [300] , dar revelația misterului mântuirii prin răstignire a fost o revelație care l-a șocat: moartea pe cruce era rușinoasă pentru greci și romani [301] , iar pentru evrei crucea era blestemul lui Dumnezeu, conform tradițiilor lui Moise.

L-a determinat acest lucru pe Saul să abandoneze imediat credința părinților săi și să-și schimbe religia, trecând la Hristos? Deseori s-a crezut acest lucru, bazându-se pe faptul că Pavel a trecut printr-o schimbare completă a valorilor, așa cum se afirmă în Epistola către Galateni, unde scrie, referindu-se cu încredere la cartea Deuteronomului, că „Hristos ne-a eliberat de blestemul crucii, fiind blestemat pentru noi" [302] . Până de curând, psihanaliștii susțineau această opinie și, vorbind despre conflictul intern mai mult sau mai puțin conștient al lui Saul cu Legea [303] , considerau schimbarea valorilor și transformarea sa ca fiind un singur proces. Dacă da, atunci convertirea tânărului la Hristos ar fi implicat în mod necesar renunțarea sa imediată la iudaism, așa cum se credea de fapt.

Dar, dintr-un anumit motiv, urmele trecutului au fost ignorate, ceea ce este afirmat în aceeași Epistolă către Galateni într-un mod extrem de controversat. Și s-a uitat că Pavel însuși a trăit evenimentul de pe drumul spre Damasc nu ca pe o „transfigurare"

în sensul obișnuit al termenului pentru intelectualii și misticii acelor vremuri, adică nu ca pe o schimbare bruscă în sine, schimbându-și propriile valori în complet opusul lor (épistrophe), ci ca pe un eveniment care a implicat doar o schimbare în modul său de a gândi și de a acționa (métanoia) [304] . Apostolul cunoștea bine terminologie precum „abandonarea idolilor", „schimbarea vieții", „experiența pocăinței" [305] , întrucât el însuși a încercat adesea să-i convertească pe păgâni la Hristos tocmai în acești termeni, dar nu a folosit niciodată aceste cuvinte pentru a descrie propriul caz, pe care l-a judecat diferit. Experiența unică pe care a trăit-o Saul din momentul evenimentului de pe drumul spre Damasc, de care a fost conștient de-a lungul vieții și pe care apostolul a reflectat-o în învățătura sa teologică, este, fără îndoială, experiența unirii cu Cel Înviat până la „renașterea" finală [306] . Înțelegerea puterii atotcuprinzătoare a Celui Înviat duce inevitabil la o renunțare la sine care durează o viață întreagă, așa cum scria deja în vârstă Pavel în Epistolele sale către Filipeni, în timp ce se afla în închisoare [307] ; datorită uniunii mistice cu Hristos, împreună cu sentimentul de smerenie și pocăință, întreaga viață este schimbată, iar acest lucru nu se întâmplă deloc dintr-o schimbare a valorilor pe care Pavel le-a păstrat pentru convertirea păgânilor. Cât despre trecutul său de persecutor, acesta le amintește cititorilor săi că a fost un „dușman al lui Dumnezeu" (théomachos) [308] , foarte mândru și arogant, și nu este un contrast între iudaismul său „zelos" și creștinismul său „ulterior". „Convertirea" lui Saul nu a fost nimic mai mult decât un transfer al fidelității față de Lege la dreptatea lui Hristos; a fost mai mult decât o schimbare mentală și morală; a fost rezultatul acțiunii lui Dumnezeu asupra celui care a răspuns chemării Sale.

Drumul spre Damasc: Transformări și metafore

Această lentă transformare a sa, care a început cu revelația de pe drumul spre Damasc și este descrisă de Pavel în termeni pasionali, a fost prezentată cititorilor Faptele Apostolilor în terminologia păgână obișnuită, ca o schimbare a inimii și pocăință și ca o trecere de la întuneric la lumină. Potrivit autorului, Hristos i-a apărut lui Pavel ca un fulger, care l-a orbit până când un creștin pe nume Anania a venit la el . [309] Lumina este manifestarea Gloriei lui Dumnezeu, Gloria - aceiași termeni sunt folosiți în Cartea Faptelor Apostolilor - pe care Ștefan a văzut-o în momentul morții sale la porțile paradisului . [310]

Descrierea experienței supranaturale ca o trecere de la întuneric la lumină aparține cronicarului, nu lui Pavel, care o descrie ca o „înălțare la cer": Pavel nu face nicio aluzie la orbirea pe care o presupunem . [311] Cât despre viziunea apocaliptică a lui Dumnezeu în toată gloria Sa, el știa bine că un astfel de dar exista prin urcușul

la „al Treilea Cer", dar a atribuit primirea acestui dar unei alte perioade a vieții sale [312] . După toate probabilitățile, există o confuzie între relatarea convertirii sale, pe care trebuia să o dea înaintea lui Festus și Agripa [313] , mărturisind revelația de pe drumul Damascului, așa cum este relatată în Epistola către Galateni, și celelalte relatări ale sale, care descriu următoarea sa viziune, menționată în Epistola către Corinteni. Tema alegerii și a încurajării de a predica neamurilor este prezentă în ambele epistole, dar autorul descrie convertirea lui Hristos, „viziunea cerească" care îl transformă pe „apostol" într-un „martor" - „un martor al celor ce ai văzut și al celor ce vei vedea după moarte" - în cuvintele lui Isus Hristos însuși în timpul revelației către Pavel [314] .

Autorul Faptelor Apostolilor asociază întâlnirea și revelația lui Isus pe drumul spre Damasc cu o viziune a paradisului: există o asemănare foarte strânsă între relatarea sa despre convertirea lui Saul și relatarea sa despre Schimbarea la Față a lui Hristos în ajutorul „stâlpilor Bisericii" (Petru, Iacov și Ioan) . [315] Astfel, Pavel se clasează printre cei Doisprezece Apostoli din momentul experienței sale supranaturale, chiar dacă convertirea sa a fost de o natură oarecum diferită . [316]

Narațiunile din Faptele Apostolilor descriu Divinul într-un mod care putea fi înțeles de grecii cărora li se adresau. Religiile misterelor, în special cele ale lui Aelius și Isis, conțin un ritual de inițiere de la întuneric la lumină; ex-voto-ul [317] păgânilor povestește despre experiența orbirii, adică despre o viață trăită în „noaptea credinței" [318] și se încheie cu o revelație mistică. În cele din urmă, Anania joacă tocmai rolul mistagogului grec [319] care „deschide ochii" atât la propriu, cât și la figurat, așa cum se spune în impersonal (gramatic) [320]. În narațiunea Faptele Apostolilor, în care Anania este personajul principal, întrucât prin intermediul lui, și nu direct, așa cum a fost atunci când Isus însuși i-a dezvăluit lui Saul alegerea sa, Pavel începe să înțeleagă misiunea sa și destinul care îl așteaptă. A doua viziune, care a avut loc în beneficiul său și care a completat propria viziune a lui Pavel, copiază aproape ritualul inițierii neamurilor [321] .

Descrierea dată de autorul Faptelor Apostolilor atinge, de asemenea, foarte precis un anumit mediu iudeo-creștin, poate cel care l-a primit pe noul convertit la Damasc. Judecând după faptul că autorul Faptelor Apostolilor folosește o terminologie variată, acesta a consultat surse primare care nu se limitează la amintirile lui Pavel. Rareori oferă fapte precise în narațiunile Faptele Apostolilor, cu excepția, poate, a pasajului la persoana întâi în care este menționat numele lui Anania, care l-a botezat pe Saul, numele lui Iuda, care avea o locuință în casă și – incredibil! – numele străzii unde se afla această casă: Strada Dreaptă (Faptele Apostolilor 9:11). Autorul trebuie să-i fi cunoscut pe locuitorii Damascului, dar oferă astfel de detalii despre realitate atunci când există o mărturie directă, iar

amintirile oamenilor despre străzi și case ne pot spune cu precizie despre tradițiile locale! [322]

Astfel, acțiunile și cuvintele lui Anania, descrise în Faptele Apostolilor, amintesc de scrierile sectare din primul secol al erei noastre, eseniene sau similare esenienilor, care transmit raționamentul sectei din „Teritoriul Damascului" despre Noul Testament. Aici botezul se practica prin scufundare într-o cristelniță după punerea mâinilor și primirea Duhului Sfânt, ceea ce corespundea exact rânduielii botezului stabilite după convertirea lui Pavel, conform autorului Faptelor Apostolilor. Ca și în sectele baptiste, un astfel de botez era un rit de pocăință și convertire pentru a respecta calea cea dreaptă de acum înainte. Dar principalul lucru era lucrarea Duhului în purificarea și sfințirea omului: Duhul era cel care sugera nevoia de schimbare, de a vedea răul în sine; Duhul era cel care curăța de neadevăr și dădea un sentiment de răscumpărare; El a fost cel care a îndemnat pe cineva să trăiască ulterior în integritate și smerenie. Și, în final, a făcut posibilă vederea Luminii vieții: pentru secta din „Teritoriul Damasc", „a vedea" însemna a înțelege planul lui Dumnezeu și a alege voința Lui pentru sine. Dar revelația nu a urmat imediat convertirii: oamenii din „Teritoriul Damasc" erau „ca niște orbi", „oameni care bâjbâiau după drum", până când a venit un învățător, cum spuneau ei, să le „deschidă" ochii, astfel încât să poată vedea [323] .

Aceste paralele luminează conținutul metaforic al drumului pe care Faptele Apostolilor, și numai ele, îl înfățișează pe Saul în timpul dintre chemarea lui Dumnezeu pe drumul spre Damasc, întâlnirea sa cu Anania și botezul său; căi care ar putea servi poate drept edificare pentru noii convertiți la spiritul credinței eseniene.

Ghicitorul

„Când oamenii se întorc la Domnul, atunci vălul este lăsat." [324] Convertirea lui Saul a fost doar primul văl dintr-o serie de „văluri lăsate" care s-au extins de-a lungul vieții apostolului, momentele importante fiind însoțite de ridicarea altor văluri, reflectate uneori în scrisorile sale . [325] Prima revelație de la Damasc l-a condus pe Pavel să-L recunoască pe Fiul lui Dumnezeu și să se dedice lui Hristos pe viață. A doua „ridicare a vălului" a venit paisprezece ani mai târziu: l-a confirmat pe Saul în chemarea sa de apostol al neamurilor și l-a condus să vorbească public împotriva circumciziei, ceea ce a făcut la Ierusalim în fața „stâlpilor Bisericii". „Ridicarea vălului" este o cunoaștere revelată sau un imbold la acțiune; poate fi o experiență intelectuală, care implică o nouă primire a Legii mozaice în Duhul Domnului, adică cu o mai mare libertate . [326]

Pavel menționează o viziune o singură dată: vorbește despre o

viziune pe care a avut-o cu paisprezece ani înainte de a scrie a doua Epistolă către Corinteni în anul 54 d.Hr.; Prin urmare, ar putea marca începutul misiunii sale în anii 40–41 d.Hr. [327] El o descrie atât ca pe o viziune, cât și ca pe o revelație, o „apocalipsă" a Împărăției Cerurilor. Pavel nu găsește cuvinte pentru a transmite oamenilor ceea ce a trăit în acel moment. El folosește un termen grecesc (optasia) aplicat de obicei inițiaților sau unei realități inefabile, un termen care a fost folosit în scrierile mistice ale păgânilor și în vocabularul celor Șaptezeci, [328] și care apare și în Luca și Faptele Apostolilor. În afară de termenii familiari, Pavel are doar temele și vocabularul Apocalipsei pentru a descrie evenimentul. Viziunea sa este o „răpire la cer", o renunțare la propria personalitate; este o experiență extraordinară, pe care o va descrie astfel: „Am fost luat de Hristos!"

În apocalipsele evreiești, misticul se înalță de obicei la cer prin înălțare sau dormire. În Cartea Secretelor lui Enoh, textul este similar cu textele primilor creștini, iar povestea lui Saul este foarte apropiată de Cartea Secretelor lui Enoh: „al treilea cer" al său este același cu paradisul lui Enoh [329] . În textul evreiesc, este locul revelației prin îngeri; locul răsplătirii care îi așteaptă pe drepți în lumea cealaltă; locul pregătit pentru ei, conform mărturiei lui Pavel, ca o „moștenire veșnică". Dar Pavel, spre deosebire de autorii evrei, nu transmite cuvintele revelației: când le scrie grecilor din Corint, se comportă ca un grec inițiat, ca un „mistic" căruia nu i se permite să repete „cuvintele inefabile". Mai mult, se poate presupune că, în combinație cu misticismul evreiesc, experiența lui Pavel a fost un răspuns la speculațiile inutile despre misterul creației și omniprezența lui Dumnezeu [330].Cartea Secretelor lui Enoh oferă câteva explicații cu privire la condițiile posibile pentru apariția viziunilor: viziunile din somn sunt menționate des atât în Biblie, cât și în scrierile apocaliptice. Pavel însuși rămâne evaziv și chiar sceptic cu privire la natura experienței pe care a trăit-o – fizică sau spirituală? – „În trup? Nu știu. În afara trupului? Nu știu. Dumnezeu știe."

Multă vreme istoricii au încercat să rezolve problema reconcilierii acestei relatări autobiografice cu aparițiile și viziunile menționate în cartea Faptele Apostolilor, care sunt adesea menționate în discursul lui Pavel însuși.

După convertirea sa, în timpul uneia dintre primele sale șederi la Ierusalim, Saul a avut o viziune cu Hristos în timpul rugăciunii sale în Templu [331] . El a aplicat acestei experiențe termenul de „frenezie", care este mai potrivit pentru un medic, care a ales această definiție pentru cineva care este în afara sa. Relatarea este construită pe modelul aretologiei grecești [332] , unde apariția divinului este rezultatul rugăciunii unui credincios tulburat. Această apariție a fost un avertisment pentru Pavel: l-a avertizat cu privire la pericolele care îl așteptau la Ierusalim și i s-a ordonat să

părăsească orașul. Acest episod, relatat în Faptele Apostolilor, este foarte important: persecutorul convertit a fost confirmat în chemarea sa de a predica și de a deveni apostolul neamurilor. Apariția ocupă un loc central în planul Faptelor Apostolilor, deoarece îl face pe Pavel un martor direct al învierii lui Hristos, care a primit misiunea sa direct de la el.

Pavel mărturisește acest eveniment, dar nu îl atribuie deloc primei sale șederi la Ierusalim [333] , ceea ce nu este deloc surprinzător, deoarece tocmai în Epistola către Galateni încearcă să-și dovedească independența apostolică. Data pare să coincidă cu cea în care Pavel a avut viziunea escatologică menționată, deși nu există nimic comun între cele două experiențe. În cele din urmă, circumstanțele acestei apariții sunt transmise în Faptele Apostolilor foarte aproximativ. Într-un alt discurs atribuit lui Pavel, acesta este într-adevăr similar cu întâlnirea sa de pe drumul spre Damasc și îl trimite pe Pavel la munca misionară.

Se pare că Faptele Apostolilor au avut ca scop prezentarea chemării lui Saul ca pe o „teofanie", ca pe o manifestare spectaculoasă a divinului, așa cum o așteptau grecii, dar pe care Saul a simțit-o și a înțeles-o ca evreu, adică ca pe o revelație ascunsă. Mai mult, autorul adaptează acestei scheme primele experiențe mistice trăite de Pavel conform unor amintiri și mărturii pe care, din păcate, nu le mai putem restitui. Viziunile lui Anania și Saul, potrivit lui, au servit drept imbold pentru botezul convertitului și sunt înfățișate în același mod: rugăciunea și postul provoacă viziuni atunci când divinul intră în contact cu credinciosul, răspunde experiențelor acestuia și își exprimă voința, ceea ce este caracteristic înțelegerii grecești a teofaniei.

Mai târziu, punctul de vedere al cronicarului s-a schimbat. Folosind notițele de călătorie, el le interpretează și prezintă inspirațiile supranaturale date lui Pavel ca urmare a viziunilor dintr-un vis [334] . Aceasta este o poziție exploratorie.

Conform mărturiei sale, viziunile au determinat fiecare direcție importantă a predicării lui Pavel [335] : în timpul călătoriei din Asia în Europa; în închisoare, la Ierusalim, pentru a-l determina să apeleze la Cezar și să-și continue misiunea apostolică la Roma; pe corabie, în timpul furtunii, pentru a prezice mântuirea și a confirma misiunea sa la Roma. Autorul adaugă aici visul din Corint, după care Pavel a decis să nu predice printre evrei. Patru vise decisive în viața apostolului... Apollonius, contemporanul său, care a predicat prezența înțelepciunii în întreaga lume locuită, numără șase dintre ele în propria sa călătorie prin viață... O călătorie mult mai lungă decât cea a lui Pavel!

Apariția divinului în vise este o experiență binecunoscută a percepției evreiești și grecești [336] . În Vechiul Testament, somnul este prezentat ca un mijloc de cunoaștere a providenței divine. Oamenii acelei epoci știau că visele reflectau și dorințele și temerile

fiecărei persoane; pentru medici, visele serveau drept indicator al stării de sănătate și puteau fi utile în diagnosticare. Însă visele au rămas în principal un mijloc de comunicare cu divinul: unii clerici, precum clerul lui Isis, aveau interpreți speciali ai viselor (oneirocriți) chemați să-i lumineze pe credincioși și au făcut acest lucru până când Cheia Viselor a fost scrisă în secolul al III-lea; fariseii și esenienii interpretau și ei visele, ceea ce le conferea drepturi profetice.

Conform Faptelor Apostolilor, Pavel a avut diverse vise. Prima viziune onirică descrisă este alegorică: apare un bărbat, simbolizând macedoneanul (Faptele Apostolilor 16:9), ușor de recunoscut prin coafura plată tipică anumitor locuri, îl obligă pe Pavel să vină în ajutorul poporului său. În Corint, apoi în Ierusalim, Hristos i s-a arătat. În cele din urmă, în timpul unei furtuni, Pavel a avut un vis „de la Dumnezeu" (theopemptos),în care Domnul i s-a arătat prin îngerul său. Unele dintre visele sale au zugrăvit o imagine a ceea ce se întâmpla, prezent sau viitor, pentru a-l îndemna să ia o decizie: „Macedonenii au nevoie de tine", „Poți rămâne în Corint, am mulți credincioși în acel oraș". Unele, în Corint și pe corabie, erau într-adevăr vise de avertizare. Pavel le-a luat drept vise de poruncă, transmițând ordinele Celui Preaînalt: „Du-te în Macedonia", „Continuă să mărturisești", „Trebuie să mergi la Roma", „Trebuie să te înfățișezi înaintea Cezarului". Această comunicare secretă, bazată pe acceptarea unei anumite stări de lucruri, este, desigur, cea mai frecventă în lumea greco-romană. Dar Pavel găsește în visele sale și o expresie a fidelității personale, reafirmată constant: „Nu te teme", spune Hristos. „Îndrăznește! Eu sunt cu tine". La Corint, la Ierusalim și, cu siguranță, la bordul corabiei, când Pavel era în confuzie, adică în momente deosebit de critice, veneau viziuni; În momentul dinaintea călătoriei în Macedonia, un vis a răspuns la o întrebare vitală, căci Pavel a văzut că toate câmpurile pe care le marcase pentru misiunea sa îi erau închise [337] .

Conform mărturiei autorului Faptelor Apostolilor, visele au fost una dintre experiențele supranaturale secrete pe care Pavel le-a avut după convertirea sa. În aceste revelații, credința a fost pe primul loc. Nu visele i-au dat credință lui Pavel, ci credința în Hristos, care l-a călăuzit în interpretarea acestor vise și care l-a inspirat să accepte aceste vise ca inspirații ale Duhului.

Chemare carismatică

Pavel a fost întotdeauna convins că a devenit apostol prin revelație divină. El a văzut o legătură directă între experiența mistică pe care a avut-o atunci când Dumnezeu i l-a revelat pe Fiul său și chemarea sa apostolică la convertirea neamurilor . [338] El primise evanghelia (vestea bună) direct de la Hristos, fără

intermediari umani. [339] Se considera un om care „împărtășește misterele lui Dumnezeu", căruia i s-au revelat „cuvinte inefabile" . [340]

Prin urmare, el considera chemarea sa ca fiind carismatică și a susținut întotdeauna că nu era diferită de cea a celor Doisprezece și a celorlalți apostoli care l-au cunoscut pe Isus în viață și care au avut privilegiul de a-i vedea arătările după moarte; toți cei care au criticat această poziție a lui Pavel l-au lovit în cea mai intimă cunoaștere pe care o primise. A-L „vedea" pe Hristosul înviat era dreptul exclusiv al unui apostol și temelia misiunii sale; Pavel L-a văzut pe Hristosul înviat; era un apostol ca ceilalți, chiar dacă era chemat ultimul; era complet liber și nu trebuia să dea socoteală nimănui [341] . Pavel considera apariția lui Hristos, de care fusese încredințat, drept ultima apariție de Paște, dar punctul său de vedere era departe de a fi unanim: nici măcar autorul Faptelor Apostolilor nu-i acordă eroului său titlul de „apostol", pe care îl rezervă celor care l-au urmat pe Isus în timpul vieții sale pământești, celor care puteau garanta existența sa istorică și confirma legătura lui Isus cu Biserica. Chiar dacă Isus a stabilit aceeași legătură cu Pavel în momentul dintre revelația care i-a fost dată și convertirea sa, această legătură trece totuși prin intermediari: el a primit prima sa instrucțiune prin Anania și abia la Ierusalim s-a format ca misionar [342] . Din punctul de vedere al Faptelor Apostolilor, Evanghelia lui Pavel nu este o evanghelie personală și nu are trăsăturile revelației. Dar Pavel a primit misiunea de a predica neamurilor direct de la Hristos.

A avut Pavel presimțirea că aceste evenimente i se vor întâmpla pe drumul spre Damasc? El însuși va începe să ne convingă de acest lucru mai târziu, în timpul polemicilor sale aprinse împotriva creștinilor care anterior apăruseră credința iudaică și după ce va fi descris dificultățile sale în găsirea unei regiuni potrivite pentru misiunea sa [343] , dar, desigur, tema pe care a dezvoltat-o în Epistola către Galateni, a chemărilor complementare ale sale, trimis la neamuri, și ale lui Petru, trimis la evrei [344] , este o retrospectivă care nu confirmă datele pe care le avem despre faptele lui Petru; iar ideea că misiunea sa nu a fost în niciun fel limitată pare să fi venit și ea mai târziu [345].Trebuie menționat că nu putem stabili cu certitudine cum au influențat evenimentele petrecute pe drumul spre Damasc viața și misiunea lui Pavel, întrucât el însuși nu a scris niciodată despre această experiență mistică doar pentru a o povesti, ci a inclus-o întotdeauna în învățătura sa teologică.

Teologie mistică

De fapt, învățătura teologică a lui Pavel se bazează pe descrierea transformării care are loc în om pe drumul spre Dumnezeu prin

Hristos.

Percepția Învierii ca eveniment principal în experiența sa mistică servește drept bază pentru teologia sa [346] . El este „unit" cu Iisus Hristos - această expresie, în care l-a numit întotdeauna pe Fiul lui Dumnezeu, i-a fost apropiată în acea vreme, deoarece l-a perceput imediat pe Hristos Mântuitorul în Iisus. Persoana lui Iisus nu l-a interesat niciodată pe Pavel, în scrisorile sale nu a încercat niciodată să înțeleagă persoana sa și nu l-a înfățișat ca Fiul Omului, așa cum se face în Evanghelia după Matei; viața sa pământească l-a lăsat pe Pavel indiferent, spre deosebire de evanghelistul Luca, care a încercat să sublinieze legătura lui Iisus istoric cu Biserica primară [347] .

Revelația lui Iisus, Fiul lui Dumnezeu, a fost pentru Pavel revelația răscumpărării și a mântuirii prin răstignire [348] . Având o experiență mistică cu Iisus cel viu, cel despre care Pavel știa că murise pe cruce, Pavel și-a dat seama că Iisus era Alesul lui Dumnezeu. Prin urmare, în teologia sa, Pavel, mai mult decât oricare dintre contemporanii săi, insistă asupra valorii răscumpărătoare a suferinței. „Pentru a avea posibilitatea Învierii", a scris Pavel, „trebuie să participi la suferințele lui Hristos și să fii asemenea lui în moartea sa". [349] Convertirea nu trebuie să fie doar unirea cu Hristosul cel suferind; este o răstignire împreună cu el și este începutul unui proces lent în care omul este dispus să accepte voința divină, din care moartea este etapa finală . [350] Astfel, apostolul merge mult mai departe decât fariseii săi, pentru care moartea este trecerea la Înviere.

La fel ca hristologia, teologia lui Pavel este antropologie: ea mărturisește în același timp despre mântuirea prin cruce și vorbește despre transformarea omului cu ajutorul lui Dumnezeu . [351] . [352] Ca toți creștinii din generația sa, Pavel aștepta constant Ziua Domnului, iar scrierile sale despre destinul uman îndeamnă la a trăi în această așteptare, considerând-o un efort dureros și necesar în mijlocul „chinurilor" lumii moderne – rezultatul propriilor păcate și al păcatelor altora – și cu speranța că Dumnezeu își va desăvârși în curând lucrarea . [353] Credința a intrat pe deplin în lume, iar Pavel este chemat să combată toate ispitele învățăturilor mistice și așteptarea pasivă a Învierii în rândul turmei sale . [354]

Toată viața sa, Pavel a meditat la convingerea noii creații a omului de către Iisus Hristos. [355]Omul, „prins" de Hristos, este transformat de bogata putere interioară a Celui Înviat . [356] Inima sa „se extinde", simțind o iubire atotcuprinzătoare. El găsește libertatea. [357] El merge înainte și urmează calea cea dreaptă, uitând drumul pe care l-a parcurs . [358] Pentru că credința este eficientă: credința este iubire și suferă pentru ceilalți ; [359] este speranță și dăinuie în dureri și suferințe. Împlinirea misiunii depinde de eficacitatea credinței, așa cum a afirmat Pavel, citând cuvintele psalmistului: „Am crezut, de aceea am vorbit". [360]

Și Pavel își datorează percepția Bisericii acestei uniuni transformatoare cu Hristos. Toți sfinții sunt sfinți în Hristos Isus și în Hristos i-a iubit apostolul . [361] [362] *, iar Euharistia este sacramentul unirii tuturor credincioșilor în Trupul lui Hristos* [363] *. Paulinismul ulterior avea să trateze Biserica ca Trupul lui Hristos într-un mod și mai inflexibil, dar Pavel, încă din momentul convertirii sale, se îndepărtase mult de punctul de vedere sectar, pe atunci foarte răspândit în cercul său, unde o chemare personală la convertire îl obliga pe ucenicul să se supună învățătorului, deși cu riscul de a crea în acesta din urmă o înțelegere falsă* [364] *. Prin Hristos, Pavel a primit foarte devreme și, fără îndoială, primul conceptul de Biserică.*

Credinciosul intră în lumea Domnului devenind părtaș al lui Hristos; apostolul este martor și garant al transformării finale promise credinciosului. Cu toate acestea, toate căile sunt individuale, iar credincioșii nu pot urma calea apostolului. Fiecare este îndreptat către propria viață interioară, pentru a-și experimenta propria călătorie personală de credință și pentru a deveni, la rândul său, un model [365] *. Învățătura lui Pavel poate fi definită ca o învățătură a imitației în sensul unei uniri evidente, ascunse, cu Hristos, și nu în sensul unei imitații superficiale.*

Stigmate? Problemă falsă, întrebare reală

În ce măsură era Saul „în comuniune cu Hristos”? Și cum trebuie să înțelegem ceea ce scrie: „Port în trupul meu semnele Domnului Isus”? [366] *Termenul grecesc folosit înseamnă foarte precis „cauterizare”, iar acest termen exclude posibilitatea unor experiențe mistice în urma cărora semnele Patimilor lui Hristos ar fi putut apărea pe trupul lui Saul, fie ca mutilări autoprovocate, fie ca urmare a unei transmiteri mistice. Se crede adesea că expresia lui Pavel are un sens metaforic, deoarece în Grecia și Roma, sclavii care comiseseră infracțiuni sau erau condamnați la muncă silnică erau însemnați ca pedeapsă. Mai mult, în Orient, cauterizarea și tatuarea aveau un sens religios: era un act de declarare publică a dedicării cuiva față de o zeitate, ale cărei inițiale rămâneau pentru totdeauna pe corp.*

De regulă, se crede că Pavel, scriind acestea, nu intenționa decât să se umilească pe sine, pe sine însuși, „Pavel”, „copilul prematur”, desemnându-se astfel ca sclav al lui Hristos. Desigur, un astfel de procedeu literar este aplicabil în poezia și comedia greacă și romană, dar niciodată în literatura religioasă și politică: autorii săi s-au referit întotdeauna la contextul prevederilor penale și nu au modificat niciodată sintagma „semne de necinste”, care nu corespunde deloc aspectului monogramei lui Hristos. Pe de altă parte, dacă vorbim despre un tatuaj religios, atunci o reamintire a acestuia nu putea decât să-i șocheze pe cititorii eleniști, care

vedeau în el un lucru monstruos, așa cum societatea evreiască îl considera o idolatrie. Dar în ochii lui Pavel, astfel de semne erau un semn de glorie, nu aveau niciodată un sens metaforic.

Astfel, se naște presupunerea despre o cauterizare foarte reală, făcută ca pedeapsă. Presupunerea este cu atât mai plauzibilă cu cât există o tradiție a condamnării lui Pavel la muncă silnică [367] . El a putut supraviețui acestei pedepse rușinoase în unirea mistică cu Cel Răstignit, ca și cum ar fi trecut printr-una dintre etapele unirii cu Hristos.

Daruri apostolice

Primele generații de creștini au mărturisit că apostolii și fondatorii Bisericilor se distingeau prin faptul că posedau unele daruri supranaturale. Exista un „farm apostolic", unul dintre semnele căruia era „libertatea de exprimare" [368] . Din cartea „Faptele Apostolilor" știm că Pavel poseda acest farmec de predicator în cel mai înalt grad.

După convertirea sa, unit spiritual cu Hristos, Saul a început treptat să-și dea seama de calitățile sale profetice. Deși unii farisei se ocupau de interpretarea viselor, educația lui Pavel îl califica doar pentru a fi interpret al Legii, dar nu și profet, deoarece inspirația sfântă a rămas în Ierusalim dreptul și privilegiul ereditar al familiilor preoțești [369] . Chemat ca apostol al lui Hristos, Pavel este întărit în această misiune de prezența divinului, revelat în toată puterea sa; viziunea slavei lui Dumnezeu îl întărește; o viziune fără de care chemarea profeților Vechiului Testament nu avea loc: aceasta este chemarea lui Isaia. Pavel însuși și-a definit poziția ca fiind cea de „apostol chemat", un succesor al operei profetice evreiești, similar cu Ieremia și folosind aceiași termeni ca slujitorul lui Dumnezeu din cuvântul lui Isaia [370] . Pavel, după cum se știe, a fost un cititor constant al lui Isaia.

Darul profeției este capacitatea de a interpreta mesaje divine obscure care conțin avertismente. Pavel afirmă cu încredere că darul profetic este una dintre manifestările divine prin Duhul Sfânt, alături de darul vorbirii în toate limbile și darul minunilor. Dar adaugă și că nu toate manifestările supranaturale sunt de la Duh, așa că trebuie examinate înainte de a fi aprobate sau respinse [371] . Astfel, el insistă asupra unui alt dar, darul de a recunoaște spiritele înșele, fără a fi înșelat de manifestările lor flamboaiante. Aceasta a fost și una dintre preocupările esenienilor.

De fapt, autorul Faptelor Apostolilor încearcă treptat, de-a lungul istoriei lui Pavel, să ni-l dezvăluie pe profetul din el. La începutul misiunii sale, tânărul interpret al Legii își arată ascultarea față de profeți, dintre care sunt mulți în Antiohia: le ascultă prezicerile și se împrietenește cu Filip, ale cărui fiice profețesc în Cezareea. În

timpul celei de-a doua călătorii, nu Pavel a fost inspirat, ci Sila, care făcea parte din grupul misionar [372] . În Efes, însă, în timpul celei de-a treia călătorii, Pavel a avut capacitatea de a transmite celor nou convertiți darul profeției și al vorbirii în limbi prin punerea mâinilor. În cele din urmă, când și-a luat rămas bun de la bătrânii din Efes sub forma unui discurs testamentar, deopotrivă istoric și profetic în stil apocaliptic iudaic, și-a dat seama că avea darul profeției, pe care Duhul Sfânt îl insuflase în el [373] .

Acestea sunt câteva dintre amintirile lui Pavel care se referă la ultimii ani ai vieții sale: amintiri ca profet și făcător de minuni.

Faptele Apostolilor vorbesc despre opt miracole deosebit de semnificative ale lui Pavel. Acestea au puțin în comun cu miracolele marilor mistici păgâni, care își întreprindeau călătoriile cu scopul de a săvârși miracole, mai ales spre sfârșitul vieții lor. În sinagogi, printre evrei, Pavel, asemenea lui Hristos, atrăgea atenția prin darul său de a scoate demoni, dar care implica deosebirea duhurilor. În Filipi și Efes, el scoate duhurile rele în numele lui Isus Hristos [374] . Arată ca orice magician antic, crezând în eficacitatea infailibilă a zeității invocate prin propriul său nume [375] . Dar cronicarul vrea să arate că tehnicile nu sunt nimic fără credință: în Efes, evreii, rivalii lui Pavel, au încercat în zadar să folosească numele lui Isus și al lui Pavel.

Printre păgâni, greci sau barbari, Pavel s-a arătat mai mult ca un vindecător: la Listra, la Efes, la Melita... La Troa a înviat un tânăr despre care se credea mort [376] . Astfel, el a răspuns așteptărilor firești ale păgânilor, iar semnificația simbolică a acestor vindecări este la fel de evidentă ca orbirea falsului profet în Cipru. Orbirea unui necredincios înainte de convertirea sa se numără printre miracolele lui Asclepius la Epidor, fără îndoială ca o inițiere. În vremurile străvechi, boala era adesea considerată o pedeapsă divină și îndemna la mărturisire și reformare pentru a obține vindecarea [377] .

Faptele Apostolilor menționează, de asemenea, alte miracole ale lui Pavel, care sunt mai puțin similare cu miracolele lui Hristos decât cu practicile magice comune în întreaga lume greco-romană. Printre astfel de miracole putem include magia ușii [378] : ușa s-a deschis de la sine, ceea ce i-a permis apostolului să părăsească închisoarea filipenilor, în ciuda lanțurilor și zăvoarelor. Miracolul este comun, dar interpretarea tipic creștină dată cu această ocazie este neobișnuită. Anticii credeau că ușa s-a deschis și lanțurile au căzut prin repetarea unor incantații secrete; sau că Pavel și Sila au săvârșit miracolul prin rugăciune, pur și simplu cântând public slava Domnului. Toți ceilalți prizonieri au beneficiat de această minune, a fost o experiență colectivă: primii creștini insistau asupra acestei afirmații. Dar miracolul porții a fost interpretat într-un sens simbolic, ca un miracol al libertății creștine revelate, întrucât ambii apostoli și-au folosit eliberarea spre slava lui Dumnezeu: pentru a

ține predici și a boteza gardianul închisorii, înainte de a se întoarce de bunăvoie în închisoare. Astfel, evenimentul extraordinar, pe care autorul îl citează din jurnalul misiunii, capătă un caracter foarte demonstrativ.

Și mai uimitoare este minunea șarpelui de la Melita (Faptele Apostolilor 28:3-6). Nu numai că face ecou Evangheliilor, dar seamănă mai degrabă cu o judecată divină apărută ca o minune: „falsul profet" în locul lui Pavel ar fi murit din cauza mușcăturii șarpelui, dar Pavel nu a pățit nimic rău, ceea ce străinii prezenți la acea vreme au considerat drept judecată divină. Poate că acest episod are o valoare simbolică pentru unii convertiți, întrucât șarpele simbolizează răul absolut, în special în Kamran și în Evanghelii [379] .

Este bine cunoscut cât de ușor este, chiar și în cercurile creștine, să ne facem o idee greșită despre minuni. Manifestările divine sunt rapid eclipsate de acte magice. Pavel și autorul Faptelor Apostolilor erau bine conștienți de acest lucru.

Un făcător de minuni, nu un vrăjitor

Puterea miracolelor lui Pavel a rămas în memoria popoarelor din Asia. În secolul al II-lea, portretul apostolului-magician a devenit complet: în „Faptele Apostolilor" există apocrife repetate la nesfârșit [380] despre Pavel: deschiderea închisorilor, exorcisme ale demonilor, sesiuni de punere a mâinilor - tot ceea ce era considerat a fi acțiunile unui vrăjitor [381] . Pe atunci, i se atribuiau puteri dăunătoare (așa credeau grecii), de exemplu, celibatul tinerei Tecle era explicat prin vrăjitoria sa [382] . Miracolele lui Pavel aveau uneori un caracter punitiv, foarte departe de spiritul „Faptelor Apostolilor": astfel, Pavel a lovit cu paralizie o femeie care venea la Sfânta Împărtășanie necurată [383] . Această legendă întunecată, deși stârnea sentimente populare, era totuși periculoasă: nu numai că nu servea la glorificarea lui Dumnezeu, dar stârnea și ostilitate față de autorități, provocând acuzații de depravare, venalitate, imoralitate și fraudă [384] .

Au existat și distorsiuni ale imaginii, exagerându-i puterea, drept pentru care admiratorii lui Pavel făcătorul de minuni, care era doar un instrument în mâinile lui Dumnezeu, l-au luat drept Dumnezeu însuși, revelat de el. Este adevărat, acest lucru s-a întâmplat doar în zonele mai puțin elenizate: mai întâi la Listra, printre licaonieni, în timpul primei sale misiuni, apoi la Melita, în timpul călătoriei sale la Roma [385] .

Pavel era foarte conștient de riscul și ambiguitatea pe care le implică fiecare minune și fenomen charismatic [386] . El s-a justificat prin faptul că comportamentul său îl distingea clar de un magician: nu încerca să lingușească sau să seducă; nu avea niciun interes

personal; nu arăta cea mai mică dorință de a se înălța, ceea ce pentru magician era principala aspirație - să fie îndumnezeit; nu-i folosea pe alții pentru propria sa glorie [387] ; vorbea întotdeauna clar, fără a recurge la limbajul de neînțeles al magicienilor, care era în uz [388] . În cele din urmă, discursul său testamentar din Melita atrage atenția asupra faptului că a trăit și a acționat întotdeauna în fața oamenilor, așa cum se cuvine unui cetățean grec, în timp ce magicianul, mișcându-se de obicei în cercuri închise, preferă să rămână un subiect misterios, incapabil să trăiască în societate. Scopul minunilor lui Pavel nu este beneficiul apostolului, ci unitatea societății și transformarea ei [389] .

Și autorul Faptelor Apostolilor merge în această direcție. Încă de la început îl portretizează pe apostol alături de magician, introducând predica lui Pavel cu un episod din Cipru unde îl confruntă pe magicianul Elima (Faptele Apostolilor 13:8-10), așa cum predica lui Petru din Samaria este precedată de întâlnirea sa cu magicianul Simon (Faptele Apostolilor 8:9, 20). Simon, celebrul magician care a fost botezat pentru a primi darurile apostolilor, pentru care dorea să le plătească, a apărut ulterior în tradiția creștină ca un contraapostol [390] .

În relatarea minunilor lui Pavel din cartea Faptele Apostolilor, chiar și cele mai mici detalii servesc la confirmarea imaginii apostolice a lui Pavel și la respingerea imaginii de vrăjitor. Pavel nu a căutat nici să păstreze, nici să vândă secretele sale: miracolul a fost săvârșit instantaneu (cu excepția cazului învierii tânărului din Troa); nu au existat pregătiri îndelungate și „mașinațiuni" misterioase pentru care sunt cunoscuți vrăjitorii. Magicianul este specialist în mașinațiuni, apostolul este posesorul unui dar divin. Întreaga diferență constă în rugăciune: magicianul, prin intermediul incantațiilor, caută să-și insufle voința omenească în Dumnezeu, în timp ce rugăciunea apostolului își propune să coreleze propria voință cu planul lui Dumnezeu.

Astfel, Faptele Apostolilor nu preaslăvește minunile lui Pavel, în timp ce lauda înțelepciunii păgâne constă în înălțarea lor [391] . Faptele Apostolilor schițează o imagine a lui Pavel făcătorul de minuni pentru a le arăta grecilor omul pe care Dumnezeu l-a ales să-i îndeplinească misiunea, însă Faptele Apostolilor nu își propun să creeze un portret viu al „omului-zeu", theios aner, care era iubit în acea epocă. Autorul, dimpotrivă, a vrut să arate un om care aparținea lui Dumnezeu.

Mulți dintre apostolii generației căreia îi aparținea Pavel au fost inspirați divin. Dar Pavel era diferit de ceilalți, iar „evanghelia" sa (adică mesajul său) era diferită de cea a celorlalți apostoli: el nu vorbește despre Isus așa cum vorbesc despre el Tradițiile, reproducând îndeaproape cuvintele și gesturile sale, ci îl predică pe Hristos cel răstignit, cel pe care Dumnezeu i l-a revelat într-o revelație personală [392] . Încă de la început, acest „apostol al

revelației" apare ca o figură independentă și autonomă în cercul primilor creștini.

Capitolul 5
Logodnă dificilă

Trei ani de reflecție

Revelația primită pe drumul spre Damasc nu l-a îndemnat pe Saul la acțiune imediată. Fără îndoială, avea nevoie de timp pentru reflecție și studiu, despre care Faptele Apostolilor nu menționează nimic [393] . A mers în Arabia, în regiunea Transjordaniană controlată de arabii nabateeni, regiunea dintre Amman și Petra. Cu toate acestea, este posibil să fi rămas lângă Damasc [394] .

Aceasta însemna că începuse o perioadă de dificultăți și așteptare, care, conform tradiției evreiești, era descrisă ca o cale a experienței și greutăților și o școală a cuvântului lui Dumnezeu... Comunitățile din primul secol au creat modelul ideal al lui Israel în deșert ca răspuns la erorile Ierusalimului pe pământ [395] . Orice spiritualist din acea epocă ar fi putut să-l facă pe Saul să înțeleagă aventura sa pe drumul spre Damasc metaforic, ca o călătorie spirituală, în care deșertul însuși ar fi avut semnificația sa: Pavel, în curioasa exprimare din Faptele Apostolilor, era „în mișcare" pe drumul spre Damasc [396] – educația pe care o primise i-a permis să aprecieze vocația de a călători. Imaginea „drumului" ca ghid și mod de viață a venit în iudaism și esenism din școlile platonice. Această imagine este foarte consonantă cu gândurile care duc la ideea de „convertire", care trebuie înțeleasă ca autoînțelegere și întoarcere la Dumnezeu: fiind transformat, Saul a pornit pe drumul care duce înapoi la Dumnezeu și a putut face acest lucru doar urmând calea indicată de Dumnezeu, „calea vieții" [397] .

Însuși numele „Damasc" sugerează tot felul de reflecții și imagini în spiritul unui evreu aflat într-o căutare. Încă din vremea Profeților, Damasc a fost atât un loc de exil, cât și un refugiu. În imaginile Vechiului Testament, oaza siriană era un centru al desfrânării și idolatriei, un pol opus Ierusalimului, orașul sfânt și, mai presus de toate, un câmp de activitate misionară. Dar în primul secol, această idee s-a schimbat: pentru unele secte marginale, Damasc a devenit țara Noului Testament, un refugiu deschis pentru convertiții din Israel, locul unde venise Căutătorul Legii . [398]

Saul a rămas trei ani în deșert, la fel ca și Josephus cam în aceeași perioadă. A fost o perioadă de studiu sub îndrumarea unui maestru, o perioadă de ucenicie esenian㠠. [399] Deșertul era un loc potrivit pentru mințile cercetătoare! Esenienii, răspândiți în jurul Mării Moarte, s-au răspândit aparent în Înălțimile Golan până la Damasc; au fondat societăți de puritate, societăți de adunări intelectuale serioase cu biblioteci extinse . [400] [401]Unii practicau

botezul pocăinței zilnice; doctrinele lor erau similare cu cele ale fariseilor și credeau, de asemenea, în Înviere.

Pavel, așa cum crede autorul Faptelor Apostolilor, era legat de sectele baptiste: în Efes s-a stabilit mai întâi alături de adepții lui Ioan. El a subliniat în repetate rânduri rolul său de Premergător, prezentând istoria poporului evreu, menționându-i pe Patriarhi și Judecători, apoi pe Ioan Botezătorul și pe Isus [402] . Cu toate acestea, Ioan nu a legat botezul de primirea Duhului Sfânt, așa cum au făcut creștinii și chiar esenienii înaintea lor.

Poate că Saul s-a adresat acestora din urmă sau creștinilor care proveniseră din esenism? Dar, deși ecouri ale învățăturii eseniene s-au auzit în predicile sale, ultimele scrisori indică faptul că acest lucru nu este suficient pentru a considera o astfel de presupunere demnă de încredere. Mai mult, nu trebuie uitat că cea mai veche Biserică a Ierusalimului avea o asemănare extraordinară cu Societatea Camran [403] . Este demn de remarcat în mod special faptul că Saul a interpretat chemarea primită ca o dovadă a predestinației de sus, de la Cel „care m-a ales din pântecele maicii mele și m-a chemat în mila Sa"; tema predestinației este tema centrală în scrisorile sale, ca și în scrierile de la Damasc [404] ; aici putem observa aceeași învățătură teologică despre botez și aceeași definiție a societății credincioșilor ca Templu spiritual.

În organizarea societăților esenice, care nu erau ca cele creștine, exista o trăsătură distinctivă de care Pavel a făcut uz: la sfârșitul carierei sale misionare, a numit „supraveghetori" („episcopos") în fruntea fiecărei societăți, dându-le locul și rolul vechilor „preoți" care dețineau funcții în Ierusalim; întrucât acest termen, împrumutat din limbajul administrativ al grecilor, este tradus și prin „supraveghetor", el era folosit în societatea din „Teritoriul Damascului". Sensul său exact este: este vorba de o persoană care are, în primul rând, abilitățile unui profesor, dar și o persoană experimentată, respectată în societate și înzestrată cu un mare autocontrol [405] .

Anul eșecurilor

Eșec la Damasc! Eșec și la Ierusalim? Și cel mai probabil eșec și la Cezareea... Anul 37 a fost un an de intrare dificilă în grupul apostolilor.

Eșecul de la Damasc se explică prin situația, care devenise neașteptat de ostilă atunci când apropierea legiunilor lui Vitelius pe drumul spre Petra a stârnit ura străinilor printre nabateeni, care țineau Damascul pentru regele Areta [406] și care au început să comploteze împotriva romanilor. Până atunci, însă, condițiile pentru predicarea lui Saul fuseseră destul de favorabile.

Un mic grup creștin exista acolo chiar înainte de sosirea sa.

Orașul Damasc era puternic romanizat, iar un cetățean roman precum Saul se putea simți în largul său aici, în compania nobililor care primiseră o educație greacă și susținuseră pacea augustană [407] . Astfel, se poate considera că Saul a avut un oarecare succes aici.

Conform Faptelor Apostolilor, Saul avusese parte de multe greutăți din partea evreilor din Damasc, care erau atât de iritați de numărul tot mai mare de convertiri, încât s-ar fi putut hotărî în cele din urmă să-l omoare. Pavel, o victimă a evreilor locali! Ideea unei astfel de posibilități apare în mod repetat în Faptele Apostolilor, deși nu este susținută de nicio dovadă, date fiind circumstanțele precise: mărturia lui Pavel însuși, care atribuie toate necazurile sale comandantului garnizoanei nabateene [408] ; iar precauțiile suplimentare descrise în Faptele Apostolilor sunt, de asemenea, de neînțeles, deoarece membrii unei mici bande de străini care păzeau porțile unui oraș cu greu ar fi avut puterea de a executa un dizident. Dimpotrivă, este destul de natural ca un oraș asediat să fie îngrijorat de străinii aparținând taberei inamice și să ia măsuri împotriva lor. Întrucât talentele și succesele lui Saul au atras atenția generală, el a fost unul dintre primii care au fugit [409] .

Părăsind Damascul nevătămat, Saul a ajuns la Societatea din Ierusalim, de care, știa bine, era legat de amintiri dureroase. Dar trebuia să meargă acolo pentru a obține recunoașterea misiunii sale apostolice, pentru a-i extinde sfera de aplicare fără a dăuna apostolilor care îl precedaseră [410] .

De fapt, istoria creștinismului timpuriu este istoria diferitelor grupuri, revendicări apostolice, activitate misionară și tot felul de reglementări ecleziastice [411] . Dacă activitatea apostolului era carismatică, emana de la Hristos, iar autoritatea sa era determinată de apariția Celui Înviat, atunci toți cei care „vădeau" se puteau considera apostoli. Pavel însuși a păstrat o amintire tulburătoare a dovezilor răspândirii rapide a viziunilor, controlate cu greu: peste cinci sute de oameni L-au văzut pe Hristosul înviat și se puteau considera chemați [412]. Așadar, când Saul a intrat în Ierusalim, știa că existau multe idei în creștinismul naștere, formând zone misionare diferite. Dintre toți apostolii, dintre care Saul este ultimul numit, el îi evidențiază pe Chifa (Petru) și Iacov, apoi pe cei Doisprezece.

După ce a părăsit Damascul, Saul i-a întâlnit doar pe Chifa și Iacov, conducătorii celor două grupuri care se aflau la Ierusalim după dispersarea eleniștilor. Iacov, o rudă a lui Isus, era în fruntea discipolilor convertiți la Tora, foarte ortodocși și susținători ai sistemului elitist. Petru și Iacov, fiul lui Zebedeu, conduceau grupul cel mai deschis activității misionare. Pavel nu a ales între aceste două curente: dorea să fie recunoscut de amândoi. Nu spune nimic despre cum a intrat în contact cu ei, iar Faptele Apostolilor atribuie deja primul rol lui Barnaba, care urma să fie martor și garant al

convertirii lui Saul și al activității sale misionare la Damasc. Acest lucru se poate presupune, deoarece Barnaba provenea din insula Cipru, acel „mare pod" între Cilicia, de unde era Saul, și Siria, unde se afla Damascul. Înconjurând aceste două regiuni, el ar fi putut să-l întâlnească pe Saul sau pe familia sa și, prin urmare, să-l fi primit la Ierusalim, unde el însuși era mai mult sau mai puțin stabilit. În orice caz, prima societate creștină a funcționat pe baza unor mărturii și garanții reciproce [413] .

Chifa încă locuia la Ierusalim la acea vreme, făcând doar scurte absențe pentru a-și îndeplini misiunea în Palestina, iar acest oraș a fost reședința sa permanentă, găzduindu-l până la execuția lui Iacov, fiul lui Zebedeu, în anul 41. El a fost o figură semnificativă în creștinismul ierusalimului, remarcându-se chiar și pentru observatorul ocazional: a vindecat, a predicat, a fondat societăți și le-a menținut în ordine, și toate acestea în ciuda arestărilor repetate . [414] Prima parte a Faptelor Apostolilor îl leagă întotdeauna de Ioan, cu care Pavel nu a vorbit aproape niciodată. Inutil să mai spun că primele contacte s-au făcut pe baza unor simpatii sau ostilități puternice? Ioan avea la fel de puțin în comun cu Saul ca și cum ar fi fost asociat cu un evanghelist care împărtășea idei mai mult sau mai puțin elenistice . [415]

Saul a petrecut două săptămâni cu Petru. Și, fără îndoială, de la el a primit pentru prima dată evanghelia, care venea direct de la Hristos. Saul ar putea fi considerat pe bună dreptate un convertit al lui Petru, căruia i-a rămas credincios în ciuda tuturor dificultăților. În cele din urmă, și acesta este principalul lucru, această primă întâlnire l-a adus pe Saul în tabăra apostolică: i s-au încredințat „Siria și Cilicia", adică țările în care trăia efectiv și unde familia sa avea rădăcini puternice [416]. Această însărcinare s-a dovedit decisivă. Încă din prima sa vizită la Ierusalim, Saul intrase în grupul lui Petru; acesta îl recunoscuse întotdeauna ca fiind cel care putea păstra și transmite direct cuvintele lui Hristos.

Întâlnirea cu Iacov confirmă pe deplin că rolul jucat de apostol la Ierusalim a fost de primă importanță, nu numai printre creștinii proveniți din iudaism, ci și în ochii fariseilor, care îl respectau pentru evlavia sa respectuoasă în respectarea regulilor [417] . Această evlavie nu a avut aceeași importanță pentru chemarea apostolică a lui Saul, dar a contribuit la recunoașterea sa de către societatea din jurul Templului. În călătoriile sale, Pavel nu a uitat niciodată să le prezinte omagiile celor pe care îi considera „stâlpii Bisericii" și să se folosească de sfaturile lor.

Dar Saul nu a rămas mult timp la Ierusalim; a stat acolo, după propria sa mărturisire, cel mult câteva săptămâni. Faptele Apostolilor explică plecarea sa grăbită prin amenințări din partea elenișt ilor din capitală. Cât despre grupul lui Ștefan, acesta a dezvoltat o idee sincretică complet opusă tradițiilor fariseice reprezentate de Saul. Ca să nu mai vorbim de faptul că amintirea

martiriului lui Ștefan era vie! Două dintre cele trei ramuri ale Bisericii primare puteau accepta un convertit devenit apostol; a treia nu. În acest punct, datele din cartea Faptele Apostolilor și Epistolele lui Pavel către Galateni sunt de acord și se completează reciproc [418] .

Cu toate acestea, Saul și autorul Faptelor Apostolilor sunt complet în dezacord cu privire la chestiunea acestei prime șederi la Ierusalim și, prin urmare, la rezultatele acesteia. Faptele Apostolilor vorbesc despre o tentativă de misiune apostolică în Cetatea Sfântă după eșecul complet de la Damasc. Dar apostolul însuși, vizitând Ierusalimul, a văzut mai presus de toate nevoia de a fi recunoscut printre egalii săi, printre predecesorii săi: din acest punct de vedere, a reușit, întrucât a părăsit Ierusalimul primind autoritatea apostolică.

Eșec la Cezareea? Această concluzie poate fi trasă din ceea ce este scris în Faptele Apostolilor, care spune că Saul nu a stat mult timp în acel oraș, care a fost evanghelizat de elenistul Filip, care își păstrase mult timp influența acolo . [419] Cezareea a fost doar o etapă intermediară, iar Saul „a fost trimis de Biserică la Tara". Ce a fost, așadar, această plecare spre casă, în regiunea care îi fusese desemnată pentru misiunea sa apostolică? Verbul folosit de autorul Faptelor Apostolilor (exapostellein) este ambiguu: în greaca colocvială poate însemna „a muta", dar în Septuaginta [420] , în scrierile testamentare, în literatura evreiască contemporană și chiar în Faptele Apostolilor, i se acordă de obicei sensul specific de „a trimite într-o misiune". [421]

Nu știm nimic despre această perioadă petrecută în Tars, dar trebuie să ne amintim că nu putem exclude posibile convertiri în propria familie a lui Saul. Biserica din Tars nu l-a menționat niciodată pe Pavel. Totuși, întoarcerea sa în țara natală nu a fost o concediere. Nu a fost returnat familiei sale ca o personalitate rebelă, ca o pacoste de care voiau să scape pentru a nu le strica bucuria... Poate că nu era nevoie de el în Palestina, unde erau într-adevăr mulți lucrători, și a fost trimis acasă ca reprezentant apostolic.

Un an în Antiohia

Saul a avut noroc în Antiohia, alături de Barnaba. Barnaba, fiind reprezentantul Bătrânilor din Ierusalim, adică al grupului lui Iacov, intenționând să aducă ordine în societatea din Antiohia, s-a dus la Tara pentru ca Saul să i se alăture în această misiune. Aceasta se întâmpla cam la începutul anilor '40. Autorul Faptelor Apostolilor, care citează Cronica Antiohiei în această parte, specifică momentul predicării, care a afectat mai multe evenimente simultan: moartea lui Irod Agripa pe 10 martie 44; execuția lui Iacov, fiul lui Zebedei, și arestarea lui Petru în timpul Sărbătorii Azimelor din 41;

anunțarea unei foamete naționale, care a întunecat domnia lui Claudius între 41 și 51 [422] .

Antiohia a fost un excelent câmp de activitate [423] . A fost atât portul estic al Mediteranei și Alexandriei, cât și capitala regală, care a devenit capitala romană, adică centrul cosmopolitismului absolut. Ar putea fi considerat și unul dintre luminarii iudaismului antic. Așezarea comunității evreiești, foarte veche, s-a format aici chiar din momentul întemeierii orașului, încă din anul 300; mult timp a fost supusă influenței culturii grecești. Comunitatea avea o anumită independență, pe modelul organizării municipale a Alexandriei. Avea numeroase sinagogi: una în suburbia sud-estică, pe primele pante ale Muntelui Silpius, alta în Dafne, sediul unuia dintre oracolele lui Apollo, deosebit de faimos.

În acest mediu, clocotind de întreprinderi și idei, evreii s-au remarcat prin energia lor: prozelitismul s-a dezvoltat aici începând cu secolul al II-lea î.Hr., încurajat de ultimii seleucide, care au înzestrat cu generozitate comunitatea cu recompense și privilegii. Populația greacă și-a jucat rolul și, într-un fel, a împărtășit „soarta evreilor". Unul dintre acești prozeliți, Nicolae, care venise la Ierusalim în pelerinaj, a fost numărat printre cei Șapte, aparținând curentului elenistic. Desigur, numai prin intermediul acestui grup a ajuns primul mesaj creștin la Antiohia, când moartea lui Ștefan i-a forțat pe eleniști să se retragă departe de aceste părți, în marele port al Siriei. Evreii și-au limitat apoi predicarea la sinagogi, dar convertiții veniți din Cipru și Cyripa au continuat opera de prozelitism și au proclamat Evanghelia grecilor. Pe lângă Barnaba, venit din Cipru, „Faptele Apostolilor" îl menționează și pe Lucius, ciripeanul romanizat [424] . Convertirea păgânilor era o practică obișnuită pentru eleniști, dar în Antiohia includerea neevreilor pentru prima dată și problema apartenenței lor nu erau doar o problemă individuală, ci și una colectivă. Înainte de botez, era necesar să se familiarizeze acești noi convertiți cu tradițiile religioase, pe care le percepeau inevitabil ca fiind străine.

Barnaba a fost ales pentru instruirea subtilă a noilor convertiți. Biserica din Ierusalim dorea profund confirmarea prin intermediul apostolilor și convertiților influenți învățați de eleniști. Aceștia din urmă reprezentau curentul neortodox al iudaismului, care inspirase întotdeauna cea mai mare neîncredere: din acest motiv, Petru a fost trimis chiar și la Samaria, Cezareea și Iaffa pentru a-i confirma pe convertiții lui Filip [425] . Misiunea lui Barnaba a fost doar o parte a acestei întreprinderi de restaurare.

Chiar în acest moment, societatea din Antiohia ieșea dintr-o criză teribilă, care avea un pronunțat caracter antisemit și zguduia literalmente orașul. Probabil a început cu certurile violente care au avut loc între societățile rebele și nu există nicio îndoială că evreii au fost primele victime ale scandalurilor care au izbucnit. Se încearcă stabilirea motivelor acestor masacre și jafuri: unii le leagă

de pogromul din Alexandria din 38; Alții văd în ele consecințele tensiunii crescânde dintre societatea evreiască și autoritățile romane sub Caligula, o tensiune care a culminat în iarna anului 40, când împăratul a cerut ca statuia sa să fie ridicată în Templul din Ierusalim; în cele din urmă, ne putem imagina tulburările interne din sinagogi, dând naștere la conflicte între adepții stricți ai Legii și noii convertiți, tulburări care au contribuit la represiunea autorităților romane situate în capitala siriană. Odată cu urcarea la putere a lui Claudius în 41, ordinea a fost restabilită. El a proclamat la Antiohia decretul său alexandrin, care afirma privilegiul libertății religioase pentru evrei și care lăuda toleranța [426] .

Prin urmare, Saul avea o misiune dificilă în față. Persoanele influente din Ierusalim l-au avut în vedere pe Barnaba pentru această misiune, deoarece acesta provenea din Cipru și trăia într-un mediu cultural și geografic similar cu cel al Antiohiei. Și Barnaba l-a luat pe Saul ca asistent al său din aceleași motive, mai ales că Antiohia s-a dovedit a fi „zona" sa apostolică. Saul, care se formase în cultura greco-latină și primise botezul focului în orașele comerciale Damasc și Tars, se putea simți confortabil într-un oraș complet absorbit de comerț și meșteșuguri, unde cultura romană se dezvoltase viguros încă din domnia lui Tiberius.

Mai mult, Barnaba și Saul se completau remarcabil de bine, ceea ce explică lunga lor activitate comună. Locuitorii Antiohiei îl percepeau pe Barnaba în primul rând ca pe un „profet" cu „cuvinte inspirate". La urma urmei, sarcina unui apostol includea și „învățarea", înființarea de grupuri de „urmași", la fel ca și filozofii. Misiunea Antiohiei era astfel animată de „profeți" și „învățători" (didascales), adică interpreți ai Legii. Asemenea „apostolilor", ei aparțineau categoriei de pastori călători, chemați să joace un rol fundamental în prima etapă a organizării Bisericilor. Acești oameni, posedând un dar incontestabil al vorbirii, au format Colegiul celor Cinci, care pentru o anumită perioadă a condus destinele Bisericii din Antiohia; pe lângă activitatea misionară, ei conduceau și slujbe bisericești [427] .

În Antiohia, Pavel ieșea la oameni, la fel ca și faimoșii filozofi. Era în concordanță cu tradiția sinceră că el umbla prin oraș și vorbea pe străzi, în special pe strada Singon, la căile de acces către Panteon. Creștinismul nu mai era o religie a suburbilor, o religie limitată la sinagogi. Saul a ales pentru misiunea sa un public romanizat în inima orașului, care, după cum s-a dovedit, era cel care îl atrăgea cel mai mult.

Barnaba și Saul au scos creștinismul din umbră, ceea ce a obligat autoritățile romane să-i investigheze originile și să-l distingă de iudaism. Numele „creștin" a apărut de fapt în Antiohia în această perioadă și a rămas în uz mult timp doar în această localitate: în secolul I este folosit în Faptele Apostolilor în discursurile lui Sila, care a predicat în Antiohia înainte de a deveni tovarăș al lui Pavel și

Petru, și în discursurile lui Ignațiu, episcopul Antiohiei. Este vorba de un împrumut, întrucât limba populară, de la începutul Imperiului, a inventat cuvinte compuse, adăugând ianus pentru a-i desemna pe cei care urmau un învățător comun (astfel herodinienii, augustinienii, ciceronienii etc.) [428] ; în același timp, grecii și Pavel însuși foloseau parafraze precum „aceștia dintre...". Astfel, termenul „creștin" a apărut în mediul antiohian al pastorilor vorbitori de limbă latină. Ei îi considerau pe cei care credeau în Hristos ca o sectă aparte, fără însă să-i considere pe Barnaba și Saul drept fondatorii ei, întrucât aceștia se estompau cu abilitate în fundal, străduindu-se doar să aibă numele lui Hristos în fruntea grupării, ceea ce nu era cazul nu numai în sectele păgâne, ci și în numeroase grupuri creștine [429] .

Misiunea lui Barnaba și a lui Saul a durat doar un an, dar acest an a fost decisiv pentru Saul. Modul de a acționa al apostolului a dobândit trăsături caracteristice: predică nu numai în sinagogi, ci și în chiar inima orașului, printre oameni de seamă; nu își concentrează atenția asupra persoanei sale, instruiește mai mult decât botează.

Saul avea acum o serie de avantaje importante; în primul rând, societatea reînviată oferea fonduri considerabile pentru muncă (tradiția locală a păstrat memoria unui bogat Teofil, căruia se spune că i s-a făcut dedicația din a treia Evanghelie și din Cartea Faptelor Apostolilor); în al doilea rând, Antiohia făcea parte dintr-un grup de orașe din care se putea ajunge ușor la Alexandria, Egiptul, Ciprul și Grecia sau Asia Mică. Însăși viața antiohiană era o invitație la călătorie.

Antiohia fusese într-adevăr baza lui Pavel timp de șapte ani ai primelor sale două călătorii misionare. El a fost unul dintre „profeții și învățătorii" pe care Biserica locală era pregătită să-i sprijine [430] . Trăiau într-o societate carismatică, unde posteau și se rugau împreună. Se pare că se gândeau să înființeze societăți precum esenienii, despre care Saul ar fi putut să știe de la Nanael, un herodian care făcea parte din grupul misionar. Sub conducerea lor, o astfel de societate a fost organizată și a început să se dezvolte: „frații" au format un grup strâns unit, care includea păgâni convertiți; „urmașii", adică studenții unui mentor, erau puțini [431] .

Vizită de milă la Ierusalim?

În această perioadă știm puține despre relațiile dintre Biserica Antiohiei și Biserica Ierusalimului, care a trimis doi soli apostolici la Antiohia. Sursele par contradictorii.

Conform Cărții Faptele Apostolilor, la un an după începerea activității lor de predicare în Antiohia, ambii apostoli au făcut o vizită a milei la Ierusalim, dorind să ajute în timpul foametei prezise

de noii profeți [432] . Dar acest lucru nu este confirmat de partea autobiografică a Epistolei către Galateni, în care Pavel menționează doar două călătorii la Ierusalim: prima, la trei ani după convertirea sa; a doua, în timpul întâlnirii apostolilor. Cu toate acestea, această tăcere nu poate fi considerată un verdict final, deoarece în Epistolă Pavel acoperă doar acele etape ale vieții sale când misiunea sa a fost definită și confirmată, iar vizita milei nu a putut fi inclusă în narațiunea foarte concisă.

Acest eveniment, dacă a avut loc, atunci între anii 41 și 48, dar mai probabil în 41. Al 41-lea an este un an sabatic [433] , evidențiat în mod tradițional de evreii din Palestina [434] în timpul Imperiului . În toamnă, care marca începutul anului evreiesc, în anul 40, ca în orice an pre-sabat, evreii au redus semnificativ semănatul pământului; anul declarat Sabat a fost o perioadă de extremă nevoie și sărăcie, în acest an autoritățile romane au fost de acord să nu colecteze taxe. Întrucât era posibil să se prevadă dinainte nevoia de sprijin și colectare a donațiilor, așa cum este descrisă în Faptele Apostolilor, este foarte posibil să presupunem că apostolii au întreprins această călătorie. Dar, în datarea acestui episod al cronicii, este necesar să excludem anul sabatic 48, care a fost, de asemenea, un an de sărăcie în Ierusalim, dar nu ar fi putut fi momentul vizitei apostolilor acolo. Într-adevăr, Ioan, supranumit Marcu, o rudă a lui Barnaba, care se bucura de patronajul lui Petru, a părăsit Ierusalimul pentru a-i însoți pe cei doi apostoli la Antiohia, iar tradiția mărturisește că din anul 45 se afla în Alexandria și Egipt [435] . Și cel mai important, în anul 41 Pavel a avut o revelație; o „viziune cerească", pe care o va menționa abia paisprezece ani mai târziu în Epistola către Corinteni, scrisă în Macedonia în primăvara și toamna anului 54 [436] . Apostolul nu specifică locul viziunii, dar cartea Faptele Apostolilor spune că una dintre viziunile lui Saul a fost în Templu în timpul „întoarcerii" sale, adică a unui alt pelerinaj la Ierusalim [437] . Potrivit apostolului însuși, această viziune i-a întărit convingerea că a fost trimis să predice neamurilor: se pare că era legată de prima sa mare călătorie misionară, care a început odată cu întoarcerea sa la Antiohia. Cortina care cădea indica solemn a doua etapă a vieții sale misionare.

Lecțiile lui Barnaba

În anii pe care Saul și Barnaba i-au petrecut împreună, Barnaba a exercitat o anumită influență asupra lui Saul, care a persistat chiar și după despărțirea lor ulterioară.

În compania lui Barnaba, Saul și-a dat seama de necesitatea de a-și adapta viața la cerințele lumii greco-romane. Ei au fost singurii doi dintre apostoli care s-au întreținut cu propriile mâini în timpul misiunii lor [438] , deși Barnaba, un levit dintr-una dintre cele mai

distinse familii ale societății evreiești, era proprietarul unei moșii care nu se preta deloc vieții de călător [439] . Saul și Barnaba au fost, de asemenea, singurii care au rămas celibatari, urmând exemplul filozofilor rătăcitori care doreau să-și păstreze deplina libertate de acțiune [440], în timp ce Petru și ceilalți misionari creștini erau supuși anumitor obligații din partea soțiilor și familiilor lor din societățile pe care le vizitau.

Barnaba și Saul erau conștienți că dezinteresul învățăturii lor era cea mai bună garanție a realității convertirii lor și a autenticității Dumnezeului căruia îi slujeau, lucru pe care căutau să-l dovedească păgânilor. De fapt, exista o puternică prejudecată împotriva preoților cerșetori, așa cum erau considerați preoții lui Isis în Italia și Grecia, preoții lui Cybele în Asia Mică și Balcani și chiar predicatorii evrei, care se deosebeau puțin de aceștia [441] . În ochii grecului înțelept, evanghelizarea nu cerea nicio recompensă; dar nu se mulțumea un adevărat filosof cu o viață simplă?

Barnaba era modelul unui profet care reflecta realitatea, nu se închidea într-un univers mistic inefabil. Pentru Barnaba, a profeți însemna mai presus de toate a „mângâia". Asemenea altor profeți care au venit înaintea lui și în timpul său, acest om numit Iosia a luat la începutul misiunii sale un alt nume, complet simbolic, Barnaba, care exprima pe deplin sensul slujirii sale: „Fiul Mângâierii" [442] . Barnaba nu împărtășea opinia generală, acceptată și de Biserica din Ierusalim, conform căreia darul profeției presupunea în mod necesar darul vorbirii în alte limbi, glossola [443] . Această „vorbire", așa cum a subliniat mai târziu Pavel [444] , putea duce la etichetarea profetului drept individualist și neintelectual (1 Corinteni 14:14). Primind o astfel de definiție, profetul ar fi mustrat ca fiind o personalitate asocială și un vorbăreț inutil, ceea ce, în ochii grecilor, l-ar asemăna cu un magician.

Saul nu a uitat niciodată acest avertisment al lui Barnaba. Putea, ca și alții, să vorbească în „limbi", dar nu exista niciun beneficiu pentru societate în aceste „neghioabe" [445]. ...Cel care proorocește, credea el, nu vorbește pentru sine, ci pentru alții: trebuie să explice, să îndemne, să explice... să consoleze! Acesta era idealul profeției pentru Barnaba. Cei inspirați, care nu sunt capabili să-și transmită experiența, aparțineau categoriei profeților inferiori: duhul se roagă, dar mintea rămâne moartă. Este important să-i ai pe ceilalți în minte și să interpretezi rugăciunile într-un limbaj accesibil, pe înțelesul tuturor. Darul profeției este cu siguranță darul deschiderii vălurilor, dar și știința interpretării (1 Corinteni 14:3-6, 13) [446] .

Astfel, în Antiohia, prin legătura sa cu Barnaba, Saul a devenit un om al comunicării.

Capitolul 6
Asistentul lui Barnaba

Analele Bisericii din Antiohia, din care autorul Faptelor Apostolilor a împrumutat cronica celor două călătorii apostolice, încep la mijlocul anilor '40. Antiohia a fost în ambele cazuri atât punctul de plecare, cât și punctul de sosire. Barnaba și Saul au plecat împreună din Antiohia pentru a trece prin Cipru și prin înaltul podiș anatolian și s-au întors împreună, dorind să se stabilească înainte ca Saul, de data aceasta cu Sila, să pornească într-o nouă misiune, care s-a încheiat, la fel ca precedenta, cu un raport în capitala siriană [447] .

Primele două călătorii ale lui Pavel au fost inițiate de comunitatea din Antiohia, care se bucura de un mare entuziasm. Nu că proiectul unei misiuni de peste mări ar fi fost complet nou: conform tradiției, mulți dintre cei Doisprezece Apostoli au predicat în Asia Mică, Grecia și Europa. Petru a părăsit Palestina până în anul 41, se știe că a vizitat Antiohia, pe atunci centrul Anatoliei și Corintului, deși momentul acestor călătorii nu a fost stabilit definitiv [448] .

Planul antiohian era modest și viza Ciprul, acest „enorm pod între Cilicia și Siria” [449] , care prezenta interes comercial pentru Antiohia, dar era atras și de asemănarea culturilor, întrucât insula era locuită de semiți și greci, cu așezări evreiești destul de mari. Din nou, Barnaba și Saul au fost numiți să îndeplinească misiunea apostolică, având motive pentru o astfel de activitate. Motivele care determinaseră alegerea ultima dată au jucat din nou un rol: noua numire era condiționată de originea lor locală. Amândoi cunoșteau bine drumurile și aveau legături locale. Pentru ei, această călătorie nu reprezenta niciun risc deosebit: prima călătorie apostolică arăta ca o întoarcere acasă... Dar aventurile i-au așteptat de mai multe ori pe ambii misionari!

Aceasta a fost o decizie importantă, iar trimiterea celor doi apostoli a dobândit o solemnitate de care Biserica din Antiohia a păstrat mult timp amintirea. Conform tradiției folosite de autorul Faptelor Apostolilor, Barnaba și Saul au fost numiți de Colegiul celor Cinci cu o rugăciune și o spovedanie comune. O altă ceremonie, fără îndoială comunitară, era numirea propriu-zisă: pregătită tot prin post și rugăciune, ea consta dintr-o punerea rituală a mâinilor, ritul confirmării sau al numirii. În liturghia solemnă, acest gest implică transferul autorității pentru executarea unei anumite lucrări [450] . Din acest moment, locuitorii Antiohiei i-au considerat pe Barnaba și Saul drept „apostolii” lor, asemenea celor despre care Pavel a vorbit mai târziu ca „apostoli ai Bisericii”, nemaiconfundându-i cu profeții și învățătorii.

Au mers cu Marcu. Barnaba stătea în fruntea misiunii, iar Marcu slujea ca „asistent”, adică îndeplinea aceeași slujbă ca în sinagogă [451].A fost numit în această slujire și i s-au încredințat, printre altele, cărțile sacre; era, fără îndoială, cel mai tânăr dintre cei trei: era probabil un adolescent, aproape un copil, în momentul

judecății lui Iisus.

Barnaba este acasă

Barnaba și-a condus prietenii la Salamina [452] , în Cipru, de unde provenea. În acest oraș, care se afla în fața părții siriene, au găsit cea mai importantă societate a insulei. La fel ca și cea din Tars, aceasta se ocupa cu industria textilă; mișcarea de emigrare fusese activă încă de când Augustus îi dăduse lui Herodes mina de cupru de la Sola. Evreii aveau aici numeroase sinagogi și poate chiar un loc special de întâlnire, un fel de club. Salamina era, de asemenea, un loc prin care treceau diverse rute; corăbiilor le plăcea să se oprească acolo iarna, iar faimosul templu al lui Zeus atrăgea mulțimi de pelerini.

Întreprinderea nu părea să prezinte dificultăți. Barnaba avea o bună reputație la evrei, care îi dăduseră acestui om, pe nume Iose, remarcabila poreclă de „Fiul Mângâierii". El aparținea clasei preoțești a leviților, printre care nu era neobișnuit să găsești carismatici profetici. Nu se știe însă nimic despre activitatea de predicare în mediul cipriot, unde existența Bisericilor este menționată mult mai târziu, în secolul al IV-lea" [453] .

Narațiunea cărții „Faptele Apostolilor" este concentrată asupra persoanei lui Saul: asupra competiției în elocvență și în miracole; asupra ciocnirii dintre profet și falsul profet din scena introductivă, identică cu scena din Samaria, unde personajul principal era Petru. Se știe că apostolul nu-și poate începe misiunea fără a prezenta dovezi ale autenticității Evangheliei sale, iar pentru Pavel aceasta era una dintre preocupările sale constante, așa că Pavel se referea la acele acțiuni ale sale, pe care „Faptele Apostolilor" le înfățișează ca fiind ceva supranatural, și la dezinteresul învățăturii sale, ca dovezi. Astfel, orbirea cu care Saul și-a lovit adversarul este simbolică și are scopul de a-l demasca pe necredincios, ceea ce este destul de frecvent în influența mistică [454] .

Cu toate acestea, Faptele Apostolilor par să se fi legat de un personaj cu numele dublu Bar-Isus-Elima, incidente pe care tradiția cipriotă ulterioară le-a divizat. În Romanul lui Barnaba, Bar-Isus, al cărui nume este incontestabil Evreu, apare în Salamina deja în timpul domniei lui Nero, în ultima călătorie a lui Barnaba, în care acesta și-a găsit moartea; Barnaba este prezentat ca un evreu pios și influent, apropiat de împărat, care îi provoacă pe adepții săi să se opună apostolului [455] .

Nu avea nimic în comun cu „magicianul" care i s-a opus lui Saul în Paphos [456].(Faptele Apostolilor 13:6), pe cealaltă parte a insulei, în reședința guvernatorului roman. Dubla denumire iudeo-feniciană dată de autorul Faptelor Apostolilor nu are nicio semnificație și nu semnifică nimic, descrierea locurilor în care se întâmplă este

diferită, personalitatea inamicului este, de asemenea, diferită... Însă imaginea unui magician evreu sau sirian în anturajul proconsulului Ciprului este destul de plauzibilă și posibilă, întrucât magia era destul de răspândită în înalta societate romană din secolul I și poate că Faptele Apostolilor au păstrat amintirea unui făcător de minuni evreu din Cipru, cunoscut romanilor la mijlocul secolului I [457] .

Saul devine Pavel

Cronica Faptelor Apostolilor acordă cea mai mare importanță întâlnirii apostolilor cu proconsulul Ciprului, pe nume Sergius Paulus, după care Saul a încetat să se mai numească cu numele său ebraic și l-a înlocuit în viața de zi cu zi cu numele acestui magistrat.

Nimic nu indică faptul că și-ar fi latinizat numele mai devreme, Saulos, în Paulus, deși oricine ar fi fost surprins de această consonanță, care nu l-ar fi putut lăsa indiferent pe apostol. Cu toate acestea, numele Saul s-ar fi putut schimba și în alt mod - Sila, de exemplu. De asemenea, este probabil ca, chiar înainte de asta, Saul să fi putut folosi în cercurile grecești un nume complet diferit de numele său ebraic: mulți dintre coreligionarii săi au făcut acest lucru, și chiar și unii dintre rudele sale, precum Lucius și Andronic.

Șederea în Cipru, alături de proconsul, i-a oferit oportunitatea de a-și declara al doilea nume, pe care Faptele Apostolilor îl prezintă în greacă, în forma juridică clasică: Saul, „numit și" Pavel. Noul nume Paul nu este un substitut pentru numele Saul: conform statutului civil roman, acesta a fost adăugat la numele semitic, în conformitate cu practica obișnuită în rândul elenișților din Orientul elenizat. Al doilea nume exprima întotdeauna o schimbare importantă în poziția individului [458] .

Poate că este vorba pur și simplu de dorința de a clarifica statutul străinilor, constrâns de regulile nomenclaturii romane. În unele cazuri, numele a fost luat pentru a comemora și perpetua un eveniment important: aceasta este funcția numelor suplimentare pe care nobilii romani și împărații le-au acumulat. Dacă vorbim despre o personalitate romanizată orientală, precum apostolul, trebuie să vedem în aceasta o manifestare deschisă și voluntară a apartenenței sale la o a doua cultură: al doilea nume este stabilirea unei punți între două spații lingvistice.

În plus, sensul original al cuvântului paulus - „nesemnificativ", „slab" - l-ar fi putut seduși pe profet, care dorea să dea valoare simbolică noului nume. Pavel voia să arate puterea lui Dumnezeu prin slăbiciunea sa: chiar dacă nu a intenționat imediat acest lucru, imaginea sugerată de acest nume a făcut posibilă utilizarea lui în predicarea convertirii [459] *. Pavel a mers pur și simplu pe urmele apostolilor generației sale, care aveau nevoie, în primul rând, de profeți: Iosif-Barnaba, Iuda-Barsaba, Iacov-Alfeu au ales nume*

intermediare ebraice; Simon, numit Chifa și Petru, un nume aramaic și grecesc; Ioan-Marcu, Sila-Silvanus și Saul-Pavel, nume latine. În cele din urmă, nu poate fi exclusă posibilitatea recunoașterii și stabilirii într-o țară străină. Ei au fost cei care au presupus adesea utilizarea unui al doilea nume în cercurile grecești sau menționarea unei noi porecle în cercurile romane. Este foarte posibil ca proconsulul Ciprului să fi putut confirma astfel un evreu din Tars, având în vedere că conducătorii romani, în special în Cipru, confirmau uneori nobili locali, transmițându-le numele lor [460]Proconsulii Ciprului erau oameni relativ umili, băștinași care au rămas fideli țării lor natale.

Există un singur guvernator pe nume Sergius Paulus și familia sa în Roma și Asia Mică; dar chiar și în Cipru nu există niciun document care să dovedească proconsulatul său la acea vreme. Cu toate acestea, autenticitatea istorică a acestei persoane este confirmată și nu ar fi putut deține o funcție în Cipru înainte de iulie 44. Serviciul său a durat un an . [461] Este necesar să plasăm sosirea lui Pavel la Paphos în vara anului 44, astfel încât datele primelor două călătorii apostolice să poată fi determinate înainte de adunarea de la Ierusalim din 51. Indiferent dacă Pavel a convertit sau nu un guvernator a cărui nepoată era considerată de unii a fi printre creștinii din Roma, de la el a primit un imbold decisiv în misiunea sa viitoare.

Din Cipru la Antiohia Pisidiei. Pe drumul lui Sergius Paulus

Misiunea lui Barnaba și a lui Pavel s-ar fi putut încheia în Cipru. Dar protecția pe care le-a acordat-o proconsulul a servit la continuarea ei, poate pe neașteptate, dar în mod natural.

Sergiu Paulus aparținea, de fapt, unei familii stabilite pe platoul superior al Anatoliei, unde Augustus fondase provincia Galatia, care cuprindea părți din districtele Pisidia și Licaonia, care fuseseră pacificate cu dificultate, și unde au fost fondate coloniile Listra și Antiohia Pisidiei, care, la rândul ei, era centrul comunicațiilor terestre. Descendent al primilor coloniști ai Antiohiei în a treia generație, el făcuse o carieră în administrația statului și obținuse un loc de senator, deținând și o provincie în Vetis, în centrul Galației, pe care a acordat-o oamenilor eliberați. A păstrat numeroase legături în Antiohia Pisidiei, unde își căsătorise fiul cu o fată din familia locală și unde era considerat un binefăcător . [462]

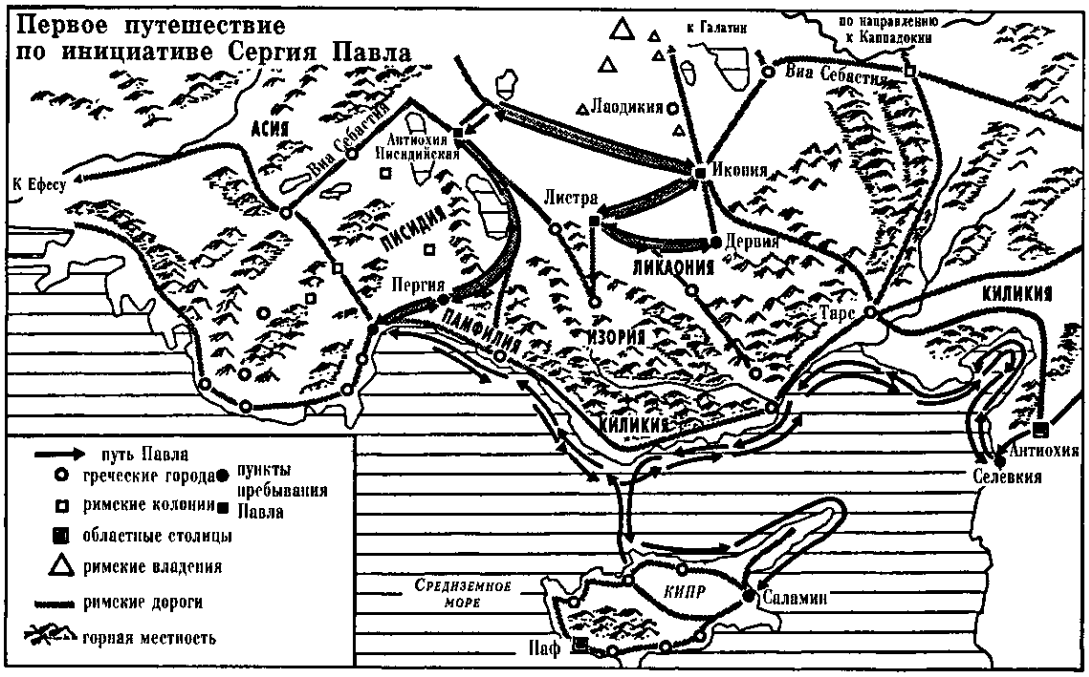

El a fost cel care i-a inspirat pe apostoli să meargă la Antiohia din Pisidia și a facilitat executarea acesteia: fără îndoială, el a fost cel care le-a dat scrisori de recomandare către nobilii coloniei; poate le-a încredințat poșta imperială, dacă nu i-a implicat într-o călătorie oficială.

În orice caz, această a doua etapă a misiunii semăna cu un tur al centrelor romane: mai întâi Antiohia, apoi Listra, apoi Iconium și Derbe, care deveniseră puternic romanizate sub Claudius. Părăsind Cipru, apostolii aveau un scop precis: Barnaba și Pavel s-au îndreptat direct spre Antiohia din Pisidia, fără a se opri în orașele grecești vecine, deși acestea erau destul de pline de viață, cosmopolite și aveau societăți romane și evreiești. Nu s-au oprit nici în portul Atalia, nici în orașul Perga, la doisprezece kilometri distanță, care era o capitală religioasă antică cu străzi plăcute, galerii acoperite; sinagoga putea primi călători evrei aici. Barnaba și Pavel doreau să ajungă la Antiohia pe drumul estic, care trece de-a lungul lacului Caralis [463].

Refuzul lui Marcu

Însă Marcu nu i-a urmat [464] . A rămas în Perga, preferând ospitalitatea coreligionarilor săi de pe platou. Întrucât Marcu nu era din această zonă, se poate înțelege ezitarea sa în momentul traversării lanțului Taurus și înainte de a intra în zonele semideșertice, a căror populație trăia foarte izolată. Pavel însuși nu s-a simțit constrâns aici, deoarece pentru locuitorii de la marginea sudică a platoului anatolian (regiunea Iconium, Listra și Derbe) Cilicia și Tarsul erau ieșirea naturală la mare. În același timp, locuitorii din Tars cunoșteau marea răscruce de drumuri de la Tars

la Efes, în special cei care erau legați de industria textilă, întrucât platoul de unde provenea „angora" era cel mai mare furnizor de lână. Pentru Pavel, această etapă a călătoriei părea o întoarcere în patria sa și, în plus, această perioadă a fost însoțită de un număr mare de cunoștințe romane. Pentru Marcu, însă, a fost o călătorie în necunoscut.

Oamenii din Antiohia nu mai înțelegeau nici scopul proiectului, nici logica acestuia. Cartea Faptele Apostolilor prezintă călătoria lui Barnaba și Pavel ca o înaintare rapidă, tot mai departe și mai adânc, în așezări din ce în ce mai necunoscute, unde nici măcar greaca nu se mai vorbea. Arheologia nu confirmă acest ultim semn de îndepărtare [465] , dar aici avem de-a face cu punctul de vedere tipic al unui om de cultură elenistică, pentru care sălbăticia și „barbaria", exprimate în necunoașterea limbii grecești, creșteau odată cu distanțarea de mare. La granița civilizației, apostolii au fost zdrobiți de respingerea evreilor. Aceeași poveste din oraș în oraș: sosire, primire și predicare în sinagogă, mai întâi simpatie și instruire populară, apoi opoziție din partea evreilor, expulzare, lapidare… Cu toate acestea, existența societăților evreiești în aceste orașe nu este atestată nicăieri [466] .

Încercări în Galatia

Cele de mai sus au o bază de fapt, întrucât Pavel însuși menționează în repetate rânduri suferințele și chiar pedepsele corporale la care a fost supus pe drum.

În scrisoarea sa către creștinii din această regiune, pe care îi numește „galateni", deoarece aparțineau acestei provincii, el menționează discret încercările cu care a fost „obosit" în trecut. El mărturisește că a fost odată ucis cu pietre. Autorul „Faptelor Apostolilor" confirmă acest lucru descriind o scenă tragică din Listra: evreii înfuriați l-au urmărit pe Pavel din Antiohia și Iconia, în cele din urmă l-au ajuns în Listra, l-au scos din oraș, l-au ucis cu pietre ca blasfemiator și l-au lăsat să moară în mijlocul adepților zdrobiți ai lui Pavel, care nu l-au abandonat, dar nici nu au putut să-l ajute în vreun fel. Cu toate acestea, circumstanțele ar fi putut fi cu totul diferite, deoarece linșajul era o reacție caracteristică a mulțimii față de corupători și față de oricine era suspectat de magie [467] .

Pentru autorul Faptelor Apostolilor, această călătorie a dezvăluit ostilitatea ireconciliabilă a sinagogilor din diaspora. Pentru Pavel, aceasta a oferit experiență în generalizarea predicării către mediul evreiesc din Antiohia Pisidiei, atunci când instrucțiunea este structurată ca un discurs obișnuit într-o formă condensată [468] : mărturie despre revelația creștină în istoria Israelului și despre predicarea lui Ioan Botezătorul; prezentarea lui Isus ca Fiu al lui David; citarea profeților și a psalmilor; promisiunea învierii bazată

pe credința în moartea și învierea lui Hristos. Predica a început cu o comparație a mărturiilor biblice și s-a încheiat cu un avertisment amenințător.

Spre grija față de păgâni

În scrisoarea sa către galateni, Pavel nu spune nimic despre convertiții din iudaism. În acea provincie, convingerile sale erau adresate păgânilor, necircumcișii, care „nu-L cunoșteau pe Dumnezeu” și „slujeau unor dumnezei care nu erau dumnezei”. Aceștia nu puteau fi considerați prozeliți. Imaginea este simplă: în Listra, conform Faptelor Apostolilor, se puteau găsi femei evreice care se căsătoriseră cu greci - mama lui Timotei, viitorul tovarăș al lui Pavel, era una dintre ele; în a doua scrisoare către Timotei, Pavel încearcă să facă o paralelă între linia maternă a lui Timotei și propriii săi strămoși, care erau evrei, dar mama și bunica lui Timotei aveau nume grecești lipsite de semnificație religioasă [469] . Este posibil ca Timotei să fi avut mai mulți evrei și femei evreice din partea mamei sale, cu siguranță transplantați în acele părți, unde straturile locale ale societății erau mult mai numeroase.

Convertiții galateni aveau propria lor lume religioasă, foarte separată. Cultele locale au rămas foarte viguroase în satele anatoliene, unde domnea o atmosferă religioasă complexă, ciudată și uneori chiar pasională; aceasta a îmbrățișat și așezările militare ale romanilor, care se închinau Oamenilor, zeitatea care vindeca oamenii și animalele; Marea Mamă Frigia, pentru care au îndeplinit rituri absurde; Sabatio, Pluto cel înviat, zeul morților, ca să nu mai vorbim de călărețiii care promiteau nemurirea. În toate exista o speranță incitantă de mântuire: au invocat cu dragoste zeitatea care „salvează”, zeitatea care „ascultă”, zeitatea care „ajută”.

Aceasta face ca scena din Listra descrisă în cartea Faptele Apostolilor [470] să fie credibilă . Sosirea lui Barnaba și a lui Pavel a fost percepută și trăită ca o epifanie a zeilor, atât de mult așteptau acești oameni intervenția divină în viața lor de zi cu zi, mai ales în Asia Mică. Barnaba era luat drept Zeus datorită măreției sale, iar Pavel drept Hermes, patronul negustorilor, dar și mesagerul zeilor și călăuza sufletelor către lumea de dincolo. Darul divin al apostolilor a acționat direct asupra sentimentelor acestui popor.

Pavel știa cum să vorbească acestor oameni neliniștiți. A încercat să canalizeze nevoia lor emoționantă de prezența divină și le-a înțeles dorința de mântuire. El a predicat adevărul „revelat”, jucând astfel un rol pe care ei îl puteau înțelege, acela de mistagog, de inovator al misterului divin. Chiar la începutul predicii sale, le-a povestit povestea vieții sale, prezentând-o ca o mărturie vie a puterii lui Dumnezeu: le-a spus cum fusese existența sa „înainte”, povestindu-le despre persecuțiile și intransigența sa [471] . Le-a

arătat, de asemenea, că numai convertirea putea completa procesul de transformare socială și spirituală în care erau cu toții angajați, căci numai în Hristos se putea realiza minunata unitate a umanității.

În aceste auditorii cosmopolite ale Galatiei, patruzeci la sută băștinași, treizeci și șapte la sută romani și doar douăzeci și trei la sută greci, Pavel a reușit să depășească toate contradicțiile fundamentale ale acelui oraș antic: „Nu mai este nici iudeu, nici grec; nu mai este nici rob, nici slobod; nu mai este nici parte bărbătească, nici parte femeiască; căci voi toți sunteți una în Hristos Isus." [472]

Predica lui Pavel vizează direct particularitățile și prejudecățile realității înconjurătoare, care este foarte neclară. Sub Claudius, coloniile romane din această regiune erau în culmea prosperității lor; coloniștii observau cu ochii lor cum se desfășurau călătoriile la Efes și Roma, vedeau înalți funcționari publici și chiar urmau cariera unui senator. Pavel și ascultătorii săi au fost crescuți pe același pământ - cultura greacă: turma sa a înțeles imaginea „mentorului" pe care Pavel a aplicat-o Legii lui Moise - el este, desigur, inferior, este un sclav, dar cu toate acestea este un tutore necesar al fiului unei familii bune în procesul său de educație [473] . În Antiohia Pisidiană, glosa elenismului a unit populația doar în exterior, dar, de fapt, aici se puteau întâlni mulți babini, tatei, manei din tribul sălbatic, iar oficialii i-au primit, vorbindu-le, desigur, în latină.

Apostolul se apropie de granițe

Situația s-a schimbat când Barnaba și Pavel au părăsit Antiohia și au mers spre est pentru a ajunge la Tars pe ruta sudică, care mergea direct spre mare, evitând părțile dificile ale Taurului [474] .

La Laodiceea, au mers spre sud pentru a ajunge la colonia Listra, care era adevărata metropolă sud-estică. Pe drum s-au oprit la Iconiu (Conia modernă), un oraș al dervișilor, destul de populat, situat chiar în centrul unei regiuni fertile unde clasa frigiană era influentă. În timp ce Faptele Apostolilor descriu din nou misiunile sale în sinagogă, Romanul lui Pavel, scris în aceste părți, în Antiohia Pisidiei, zugrăvește o imagine a predicării către eleniștii locali în case private, unde apostolul era oaspete. Pe lângă convertiții din Iconiu, romanul îl menționează pe Onisifor și familia sa - una dintre scrisorile către Timotei îl prezintă pe Onisifor ca tovarăș al lui Pavel în Efes - și pe tânăra fată Tecla, care de atunci și-a dedicat viața apostolului și a devenit eroina Faptelor Apostolilor, cunoscută ca o poveste de dragoste [475] .

Dar mai presus de toate, romanul pisidian creează imaginea unui apostol-călător care interpretează Biblia și îi instruiește pe călătorii pe care îi întâlnește pe drum. La urma urmei, în Iconium a fost păstrată cu grijă amintirea trăsăturilor și manierelor lui Pavel: „Un

bărbat scund, cu capul chel, picioare strâmbe, sprâncene care creșteau împreună la nivelul nasului, un nas ușor acvilin, plin de bunăvoință” [476] *. Totuși, acest portret este absolut stereotip, iar această misiune de rătăcire amintește de episodul evanghelic cu pelerinii de la Emaus* [477] *.*

De cealaltă parte a Iconiumului se afla o regiune aparținând celor mai sărace și mai puțin elenizate părți ale Asiei Mici. Cicero, care era obligat să rămână acolo pentru treburi proconsulare, nu a putut găsi cuvinte suficient de disprețuitoare pentru acest popor grosolan, ignorant, adesea încă nomad. Câmpia rece și goală, unde se creșteau în principal turme de măgari; lipsa catastrofală a izvoarelor, astfel încât apa potabilă trebuia cumpărată în timpul marșurilor - aceasta era prea mult chiar și pentru un călător antic! [478]

Pentru a proteja această regiune, a fost fondată colonia Listra, situată pe o mică acropolă, dar destul de departe de drumul principal. În ciuda statutului său de colonie și a prezenței acolo a unor soldați romani experimentați, chiar și în timpul domniei lui Claudius, aceasta avea încă aspectul unui sat simplu, deși unul foarte prosper. În Listra, primele convertite au fost femei: Loida și Eunice, respectiv bunica și mama lui Timoteu.

Aici a fost persecutat Pavel. Dar a reușit să se salveze și a decis să pornească imediat spre Tars. Cu toate acestea, sănătatea sa tot mai precară l-a obligat să se oprească la Derbe, un alt loc aflat la granița cu Izoria; pentru a se refugia în acest loc izolat, Pavel a părăsit drumul. Mai târziu, le-a amintit galatenilor că evanghelia pe care le-o adusese, deși plănuită pentru Cipru, a fost dusă la bun sfârșit și din cauza bolii sale: „Știți că prin slăbiciunea firii v-am propovăduit evanghelia prima dată”. Această slăbiciune și poate rănile ar fi putut stârni dispreț și dezgust, dar ospitalitatea galatenilor a fost generoasă: „M-ați primit ca pe un înger al lui Dumnezeu, ca pe Hristos Isus”. [479]

Traseul lui Pavel este paradoxal pentru un grec, a cărui educație și cultură se manifestă ca niște cercuri concentrice, unde declinul progresează corespunzător cu cât mai mult, cu cât ne îndepărtăm de centrul urban. Pavel a descoperit că, în realitate, la granițele elenismului, nu domnea sălbăticia de care se temea Marcu, ci ospitalitatea și ajutorul reciproc, care sunt valorile fundamentale ale civilizației. El a continuat să introducă aici învățăturile creștine.

În ordine inversă

Când se afla la Derbe, se afla la jumătatea drumului dintre Antiohia din Pisidia și Tars. Totuși, când Pavel și-a revenit după șoc, a ales să se întoarcă pe drumul din vale care ducea la mare . [480]

Această decizie pare ciudată. Poate că se datora pur și simplu

pericolului drumului, întrucât munții Isorieni, la sud-est de Derbe, erau un refugiu pentru tâlharii pe care Imperiul Roman nu reușise niciodată să-i eradicheze complet. Pavel însuși a spus că a căzut victimă tâlharilor în timpul călătoriilor sale, dar nu a specificat nici momentul, nici locul . [481]

Poate că apostolii au simțit cum se schimba situația din orașele prin care treceau și cum publicul devenea mai favorabil lor. Cronica Antiohiei, folosită de autorul Faptelor Apostolilor, menționează o muncă serioasă la întoarcerea lor, o muncă rodnică ce a făcut posibilă crearea de societăți. La sfârșitul primei lor călătorii de predicare, apostolii și-au dat seama de necesitatea de a lăsa în urmă oficiali locali cu puteri disciplinare, astfel încât să poată continua să instruiască în credință. Conform Faptelor Apostolilor, aceștia au urmat același model care fusese în vigoare la Ierusalim după plecarea lui Petru, stabilind peste tot Bătrâni („preoți"), cărora le delegau la rândul lor puterile care le fuseseră date în Antiohia [482] *. Liturghia cu punerea mâinilor a urmat modelul celei din Antiohia: ni se pare complet anacronică și fără legătură cu vreun curent de gândire paulină.*

Într-adevăr, Pavel nu a folosit niciodată o astfel de terminologie în scrisorile sale, care sunt cu siguranță autentice. Mai mult, scrisorile au fost scrise după ce Pavel se retrasese din societățile din Ierusalim, în timp ce prima călătorie a fost mai mult sau mai puțin sub îndrumarea lui Barnaba, un om din Ierusalim... Cu toate acestea, ideea puterii disciplinare este prezentă și în primele scrisori ale lui Pavel. Sunt necesare persoane responsabile pentru a „averti" și a „supune" [483] *.*

Înainte de a naviga spre Antiohia, acum siriană, Barnaba și Pavel au găsit timp să evanghelizeze orașele grecești Perga și Atalia [484] *. Planul inițial al călătoriei lor s-a schimbat radical chiar în timpul primei călătorii: de la a fi îndreptată direct spre țintă, a început să acopere sistematic și sistematic toate orașele întâlnite pe parcurs; bazată pe predici pe parcurs, s-a încheiat cu un nou plan.*

Acesta este rezumatul pe care apostolii l-au prezentat la întoarcerea Bisericii la Antiohia. Misiunea a durat aproximativ doi ani pentru a fi finalizată - cu siguranță 44-45 de ani - ceea ce este destul de obișnuit pentru o călătorie în timpurile străvechi.

Ei au dat o relatare detaliată a succesului lor printre neamuri și a lucrării pe care fuseseră chemați să o îndeplinească. Această procedură, așa cum este prezentată în Faptele Apostolilor, seamănă oarecum cu cea care a avut loc la sfârșitul anului, la cererea reprezentanților statului. Însă apostolii trec pe plan secund în fața Dumnezeului căruia îi slujesc: raportul lor misionar este o glorificare a puterii divine și un act de mulțumire. Astfel, narațiunea lor este repetată și confirmată de Biserica din Antiohia ca lucrare de aducere a neamurilor în slujba lui Dumnezeu [485] *. Se poate considera că principalele fapte referitoare la această primă misiune au fost*

păstrate destul de fidel, chiar dacă au fost reconstituite în narațiunea rituală a Bisericii, iar intențiile oneste ale autorului Faptelor Apostolilor au permis tratarea lor evidentă.

Această primă misiune, trimisă de Barnaba în mediul de origine al acesteia, evreii din Cipru, a primit o extindere neașteptată spre Asia, datorită sprijinului proconsulului roman. Apostolii aveau în vedere punctele romanizate ale provinciei, așa că ruta aleasă a evitat în primul rând sinagogile, acordând preferință coloniilor interioare. Un lucru rămâne însă neclar - dificultățile de comunicare cu evreii din această regiune: l-au persecutat evreii pe Pavel ca apostat sau a fost el persecutat de păgâni ca vrăjitor? [486]

Capitolul 7
Misiune fără frontiere

A doua călătorie misionară a lui Pavel a durat la fel de mult, fără întrerupere, ca prima [487] . Dar evenimentele și personalitățile au fost diferite. El și-a început scopul în circumstanțe dificile și l-a atins mult mai târziu decât intenționase, după multe ezitări, eșecuri și retrageri.

Lăsat „în mila lui Dumnezeu”

De data aceasta, inițiativa a venit de la Pavel, care dorea să viziteze din nou Bisericile care se aflaseră sub autoritatea apostolică a sa și a lui Barnaba: Bisericile Siriei și Ciliciei, inclusiv, desigur, sudul Galatiei.

O problemă personală a pus în pericol acest proiect. Barnaba a decis să-l ia cu el pe ruda sa, Marcu, intenționând să restabilească componența inițială a grupului lor misionar. Dar Pavel, înțepat de apostazia tânărului de la Perga, nu a vrut să accepte! [488] Lucrurile se înrăutățeau... o ruptură era inevitabilă. Barnaba și Marcu au mers în Cipru pe primul drum, de unde, conform tradiției, Marcu a mers până la Alexandria, care era într-o direcție complet diferită. Cel mai probabil, acest lucru s-a întâmplat în anul 45. [489] Pavel

a rămas cu Sila, noul său asistent, care venise din Ierusalim. Numele său, Saul [490] , modificat în aramaică, indică faptul că era evreu din Palestina; la fel ca Pavel, cetățean roman și profet. Se atașase de Pavel – fapt demn de remarcat: Pavel poseda o prietenie atât de arzătoare încât, în ciuda tuturor rupturilor și împăcărilor care s-au succedat de-a lungul vieții sale, nu era niciodată singur.

Situația din Antiohia devenea intolerabilă. Nu-i plăceau pe cei care s-au confruntat cu scandal și nu știau ce să facă cu Pavel, care acum se trezea, ca să zic așa, rival al lui Barnaba, aflându-se în același timp pe același câmp misionar. Astfel, el era „lăsat în mila lui Dumnezeu”: autorul Faptelor Apostolilor folosește această parafrază

reținută pentru a sugera că Pavel pornea la drum la întâmplare, fără însărcinarea formală și precisă pe care o avusese în timpul primei sale misiuni. El se încredea „în mila lui Dumnezeu" și își planificase traseul doar pe această bază. Ajuns în punctul cel mai îndepărtat al traseului său, adică Corint, și trecând în revistă drumul pe care îl parcursese, el menționează grija sa constantă de a nu „încălca" granițele altora și convingerea sa profundă că sarcina sa era în întregime determinată de inspirația divină: „Nu ne vom lăuda fără măsură, ci după măsura părții pe care ne-a dat-o Dumnezeu, până la a ajunge până la voi" [491] . Pavel și-a dat seama că era destinat să fie apostolul Greciei.

Prima etapă a călătoriei l-a dus acasă, la Tars, de data aceasta adăugând Bisericile din Palatia la Biserica din Tars, înaintând pe uscat, traversând Taurul prin porturile Ciliciei, îndreptându-se de-a lungul principalului drum roman care lega estul de vest, care urma să-l ducă la Efes, capitala romană a acestei regiuni.

Încă de la început, când a vizitat societățile din Derbe, Listra și Iconiu, a păstrat o poziție secundă: s-a adăpostit în spatele autorității apostolilor și a bătrânilor, adică a celor Doisprezece, dintre care unii îi cunoștea în anul 37, și a ierarhiei pe care Iacov, recunoscut fără îndoială de Pavel în timpul vizitei sale de îndurare din anii 40-41, a stabilit-o ulterior. El a făcut referire la toate autoritățile creștine ale vremii, nedorind să cadă într-un curent separat. O altă dovadă a incertitudinii sale este faptul că, fără îndoială, l-a obligat pe Timotei, născut dintr-un tată grec și o mamă evreică, să fie circumcis înainte de a se alătura grupului său de misionari [492] ; în anii '50 nu a mai fost atât de scrupulos în ceea ce-l privește pe Tit (Galateni 2:1-3).

Sosind împreună la Listra, misionarii au plecat de acolo ca un trio: între Pavel și Sila era Timotei, acționând ca asistent, pe care Marcu urma să-l ia între Pavel și Barnaba. Pavel a luat diverse măsuri de precauție și a cerut garanții și mărturii nu numai de la locuitorii din Listra, ci și de la locuitorii din Iconiu. S-a atașat repede de tânăr și a avut un sentiment părintesc pentru el. Încă de la această primă călătorie i-a dat din ce în ce mai multă autoritate [493] .

Misiunea a trecut prin regiunile Prigni și Galatia. Prin urmare, în sfera activității sale, se pot include în mod firesc regiunile Derbe, Listra și Antiohia, care reprezentau Galatia de sud și Galatia din Iconium, situată la granița cu Frigia și Licaonia, a cărei populație era considerată frigiană [494] .

Misiunea a urmat același traseu ca și în ocazia precedentă, unde aveau roadele muncii lor. Dar ce să facă în continuare?

Când Pavel a părăsit Antiohia din Pisidia, a ezitat pentru prima dată. Se afla la o răscruce, atât la propriu, cât și la figurat: în fața lui se afla Apomeea, marele drum care lega estul și vestul, care intra în valea Liciei și în valea Maeandriei și ducea deja la Efes; răscrucea urca spre nord, spre Bitinia, o altă provincie romană,

foarte prosperă și extrem de elenizată [495] .

Pavel nu a luat drumul spre Efes: Duhul Sfânt l-a împiedicat să facă asta (Faptele Apostolilor 16:6). Această acțiune exprima, fără îndoială, hotărârea de a evita invadarea teritoriilor străine: evanghelizarea provinciilor asiatice trebuie să se fi realizat aici mai devreme, deoarece Petru, după cum se știe, a ocolit aceste locuri în călătoria sa misionară [496] . Grupul apostolic avea intenția de a întări aceste societăți baptiste, pe care autorul Faptelor Apostolilor a încercat cu orice preț să le apropie de Pavel, de grupul eleniștilor și de evanghelistul Ioan, care era, într-adevăr, foarte strâns legat de aceste societăți. Tradiția vorbește despre el ca despre un om care a înțeles Asia și a scris Apocalipsa acolo. Predicatorii au organizat societăți conform schemei Ierusalimului, unde Bătrânul se afla în centru [497].... Alte tradiții, alte metode apostolice... și, de asemenea, alți oameni, căci dacă îl comparăm pe Ioan cu imaginea generală a unui apostol, vedem un tânăr, feroce și ambițios, cel puțin ca Saul, pe care Isus l-a numit Fiul Tunetului. În această primă călătorie, Pavel a fost precaut și a evitat conflictele. A luat drumul nordic... dar nu a ajuns niciodată în Bitinia.

La răscrucea Doriliei, s-a îndoit din nou. Această răscruce a fost și este încă unul dintre centrele rutiere ale Asiei Mici [498] . Drumul Bitiniei traversează aici ruta care duce spre vest, spre Marea Marmara și Hellespont. O nouă perspectivă l-a îndepărtat pe Pavel de Bitinia: și-a amintit sau a aflat că Petru lucrase deja aici, precum și în Pont [499] .

S-a îndreptat spre mare. În acest moment, Pavel a luat cea mai importantă decizie: să evanghelizeze Grecia, deoarece, se pare, nu ajunsese încă în portul Troa și nu avea intenția să meargă în Macedonia. Este posibil să fi fost determinat la această decizie de o întâlnire cu un macedonean care l-ar fi putut interesa de țara sa; El a fost cel care i s-ar putea să i se fi arătat lui Pavel într-o viziune în noaptea dinaintea plecării sale (Faptele Apostolilor 16:9).

Când a ajuns în portul Troa, s-a trezit chiar vizavi de Grecia. I-a luat doi sau trei ani să traverseze platoul superior, unde nu există trafic iarna, și trebuie să fi pornit în călătorie în primăvara anului 49 [500] . Se pare că nu a zăbovit mult pe drum pentru a întemeia biserici, nici măcar în orașele grecești Misia [501] , lângă Pergam [502] , deoarece creștinismul de aici nu este în niciun fel legat de tradițiile despre Pavel; chiar și în Troa a făcut primele sale convertiri abia în martie următorul, în anul 54 [503] .

Misiunea în Grecia a fost rezultatul unei alegeri care se maturizase pe parcursul întregii călătorii anatoliene și mărturisește dificultatea apostolului, care era ocupat să caute un câmp de predicare care să-i fie aproape, după ce renunțase la colaborarea sa cu Barnaba în Siria și Cilicia. Zonele de divizare dovedesc realitatea creștinismului primitiv, a cărui amintire este păstrată de o tradiție creștină foarte străveche [504] . Din acest moment, Pavel însuși și-a definit

misiunea, definind-o ca fiind nelimitată, în conformitate cu afirmația universală a Imperiului Roman: „Noi avem doar acele granițe pe care Dumnezeu ni le-a stabilit” [505] .

Tranziția către Europa. Prăbușiri și restaurări

În Dorilium, Pavel a decis să traverseze Marea Egee. Este adevărat că Faptele Apostolilor conferă o solemnitate excesivă trecerii sale în Europa, prezentând-o ca pe o trecere într-o altă lume, dincolo de toate diferențele care contrastează Grecia cu Asia, libertatea cu sclavia, moderația cu extremele... Pentru a lua decizia, Pavel avea nevoie cel puțin de o fantezie alegorică care să-l poată determina să recunoască aspirațiile publice ale macedonenilor la mântuire și care să-i dezvăluie starea de spirit, identică cu cea pe care o trăise în Licaonia [506] . Autorul Faptelor Apostolilor subliniază acest punct de cotitură: în acest fel, el continuă să narate la persoana întâi plural, ca și cum ar fi fost martor la acest moment important [507] .

Totuși, punctul de cotitură este destul de relativ. Pavel ajunge în Europa, desigur, pentru prima dată, dar cu toate acestea nu se poate spune că se află într-un ținut necunoscut. De la Troa (în Asia) la Neapolis (în Tracia) trecerea este scurtă și există comerț continuu de-a lungul acestei porțiuni a traseului. Marea Egee, presărată cu insule, unește la fel de mult pe cât desparte. Aceeași limbă se vorbește pe ambele țărmuri, se urmează același mod de viață; și ici și colo îl onorează pe eroul ecvestru care promite nemurirea… Mai mult, majoritatea familiilor au legături de ambele părți ale strâmtorii: nobilii cetățeni romani din Filipi, în Tracia, vizitează adesea Troa, iar negustorii lidieni de purpură veniți din Tiatira [508] , care își au sediul pe continentul anatolian la Tesalonic și poate la Filipi; sunt destul de numeroși atunci când se adună la al optsprezecelea drum de acces și prosperă atât de mult încât pot fi considerați binefăcători ai orașului [509] . Lidia, menționată în Faptele Apostolilor, femeia care a vândut purpură și care l-a primit pe Pavel la Filipi, aparținea acestui mediu și nu este un personaj fictiv, ci o persoană reală: ea a trăit de fapt în orașul Tiatira (Faptele Apostolilor 16:14) și se ocupa cu comerțul, având profesia de „negustor” de purpură; numele ei permite imediat determinarea locului ei de origine - Lidia din Asia Mică. O astfel de îndeplinire voluntară a datoriei de ospitalitate ne convinge încă o dată că Pavel, la fel ca ea, aparținea unei familii numeroase angajate în industria textilă [510] .

Desigur, Pavel avea adresele necesare în Grecia. Nu avea doar legături de afaceri, ci și de familie aici, întrucât unele dintre rudele sale locuiau în regiunile grecești, deși prezența evreilor acolo era mică, cu excepția orașelor Stobi și Tesalonic. Printre rudele sale

locuiau Iason din Tesalonic, Sosipater din Bereea, care se află pe drumul ce traversează istmul balcanic și duce la Roma; Lucius din Chencrea, portul Corintului [511] . Prin urmare, plecarea spre Troa nu avea o importanță atât de serioasă ca plecarea din Antiohia.

Însă în istoria lui Sila, perioada macedoneană a avut aceeași importanță pe care o avusese odinioară pentru Saul călătoria în Cipru. El a luat și un nume nou, adoptând porecla latină Silvanus, care sună destul de asemănător cu numele Sila, indicând astfel apartenența sa la cultura romană. În mediul păgân, numele Silvanus este asociat cu o zeitate foarte populară în coloniile romane, o zeitate care este patronul pădurilor și al câmpurilor, al tăietorilor de lemne și al soldaților; dar dorința lui Sila de a se „integra" în lumea pe care urmau să o evanghelizeze depășește decisiv această ambiguitate în ochii păgânilor. Pavel, pe de altă parte, a început să-și numească asistentul nimic altceva decât Silvanus, deși acesta din urmă, spre deosebire de Pavel, a continuat să se autointituleze cu numele său aramaic în cercul misionarilor. Abia mai târziu, în grupul lui Petru, va fi cunoscut cu numele său roman.

Pavel, ca misionar, dorea să se integreze complet în mediul în care urma să-l predice pe Hristos. A reușit acest lucru mai mult sau mai puțin în Filipi.

Țintă romană

După ce au debarcat pe partea tracică, la Napoli, Pavel, Sila și Timotei au pornit fără întârziere spre Via Egnatia, marele drum roman care leagă Marea Egee și Marea Adriatică, Asia și Italia.

Intenționau să parcurgă peste două sute de kilometri de-a lungul acesteia, împărțindu-și traseul în trei etape importante: Filipi, o colonie de veterani romani; Tesalonic, capitala provinciei, sediul proconsulului; Bereea, o călătorie de două zile de-a lungul Via Egnatia, unde se afla legația provincială, reunind elita regiunii sub acest nume [512] .

Era un program bine gândit și nu o simplă goană înainte pe drum, așa cum ar fi putut să-l descrie Faptele Apostolilor. Pavel și tovarășii săi nu au predicat în niciunul dintre orașele grecești prin care au trecut: nici în insula Samotracia [513] , în al cărei port au acostat pentru noapte (tăcerea lor deliberată în fața mulțimii care se aduna acolo în căutare de mistere și inițieri este de neînțeles); nici în Amfipolis, capitala primei regiuni a Macedoniei; nu în Apollonia, unde se opreau în mod necesar toți cei care călătoreau de-a lungul Via Egnatia și pe care o treceau fără să se oprească acolo [514] . Scopul său a rămas neschimbat de la prima sa misiune în Asia Mică. Nu a fost intenția apostolului să evanghelizeze orașele grecești, bazându-se pe faima lor, ci a ales pentru misiunea sa locuri de-a

lungul drumurilor principale ale Imperiului, cu o populație distinct romană: funcționari publici, negustori și soldați experimentați. Într-adevăr, macedonenii recrutau de bunăvoie pentru legiuni, în special pentru acele detașamente care erau staționate la Roma.

Să analizăm motivele alegerii sale: a fost pur și simplu consecința parcurgerii unui lanț de conexiuni avantajoase făurite de familia sa romanizată? Sau a fost rezultatul unei educații care a predominat în sfera dreptului și geopoliticii Imperiului, care nu era imediat evidentă? Dorința de a profita de privilegiile acordate de statul roman comunităților evreiești; privilegii cărora oficialii romani le-au acordat atenția cuvenită, în timp ce în orașele grecești acestea erau adesea uitate? Conștientizarea garanțiilor pe care le oferea statutul de cetățean roman în acest mediu? Toate aceste presupuneri sunt mai degrabă complementare decât excluzive reciproc.

Cu toate acestea, dorința de a găsi sprijin în comunitățile evreiești care existaseră acolo înainte este mai puțin evidentă pentru noi decât pentru autorul Faptelor Apostolilor. Cu siguranță existau evrei în Macedonia sub Claudius [515] , dar nu a fost fondată nicio sinagogă, căci acest lucru ar fi necesitat cel puțin zece familii și nu avem alte dovezi ale formării spontane a comunităților decât cele prezentate de Faptele Apostolilor. Dar, pe de altă parte, Pavel nu s-a dus spre nord, la Stobi, unde exista o sinagogă centrală și o comunitate creștină, despre care există referințe care datează din secolul al II-lea.

Predicarea marginală [516]

Prima oprire a apostolilor a fost Filipi, la trei sau patru ore de mers pe jos de port. De data aceasta îl putem vedea pe Pavel prin ochii unuia dintre tovarășii săi, un martor ocular: arheologia autentifică narațiunea, care se distinge printr-o excelentă cunoaștere a orașului Filipi și oferă o descriere exactă a zonei, a structurii sale sociale și a statutului său de „oraș al primului district al Macedoniei și colonie romană”.

La fel ca Antiohia din Pisidia, Filipi era centrul administrativ al unei zone agricole pe care romanii o cedaseră în principal ofițerilor de carieră retrași. Este un oraș în care se vorbește latină, nu greacă, iar Pavel trebuie să-și fi amintit că a trebuit să vorbească latină aici, când îi numește pe locuitori nu Philippieioi , ci o latină grecizată , Philippesioi [517] . Populația locală destul de numeroasă a fost convertită la cultele morții și învierii; exista un număr tot mai mare de magazine deținute de străini care aveau legături cu Orientul și cultura greacă. Pavel a folosit întotdeauna greaca în relațiile sale cu Biserica lui Filip, având rădăcini în acel mediu, unde Lidia, așa cum sugerează Faptele Apostolilor, era un fel de simbol [518] . Acești negustori, în fruntea unor mari întreprinderi și cu legături puternice

cu notabilii coloniei, erau bilingvi. Strict vorbind, nu puteau fi considerați „marginali" (adică indivizi asociali), folosind acest termen în sensul de statut social, dar rămâneau aproape străini în oraș, fiind totuși bine protejați de drepturile locale. Misiunea la Filipi a fost o predică marginală.

Avea loc în afara orașului. În ziua de odihnă a Sabatului, apostolii treceau prin porțile orașului pentru a ajunge la locul de rugăciune al evreilor, care era în aer liber, poate într-o grădină privată situată lângă o apă curgătoare, pentru a putea fi efectuate abluțiunile rituale. Cu siguranță, locul se află într-un loc numit „Izvoare" (Krénides), la mai puțin de un kilometru de oraș: un evreu devotat nu și-ar permite, de fapt, să meargă mai mult de nouă sute de metri în ziua de Sabat [519] .

Pavel a deschis o întâlnire pentru femei. Aici a vorbit și a comentat versete biblice [520] . Femeile au început să asculte pur și simplu din curiozitate, dar apoi, când le-a propus să se convertească la creștinism, unele au fost de acord. Aceste femei au devenit nucleul Bisericii din Filipi: când Pavel le-a scris mai târziu, nu a menționat-o pe Lidia, dar le-a menționat pe Evodia și Sintihe [521].Religia femeilor în timpurile antice era în afara ordinii sociale... Dar Pavel a adăugat la această adunare și bărbați care erau activi în viața coloniei: Clement, un roman care s-a alăturat mai târziu partidului misionar și în care o anumită tradiție îl vedea pe viitorul episcop al Romei [522] ; Epafrodit, care era însărcinat cu menținerea comunicării dintre apostoli și Biserică.

Exista și „dragul suzugos" – un termen atât de des folosit! Ce se poate spune despre cuvântul „ suzugos ", al cărui nume sau sens seamănă cu cuvântul „cuplu"? Deși acest termen putea fi aplicat în greaca clasică unui frate sau tovarăș, era adesea văzut ca făcând aluzie la căsătorie: Pavel îl numea cu acest nume pe soțul Evodiei sau pe soțul Sintihei, dar și pe Lidia, menționată în Faptele Apostolilor și chiar – conform afirmației romantice, dar nefondate, a lui Clement din Alexandria – pe propria sa soție [523] . Cum putea atunci Pavel să scrie „dragă" la genul masculin? Dacă ne amintim că fariseii, interpreții Legii, foloseau și ei cuvântul „pereche" (zugoth) [524] , putem presupune aici un joc de cuvinte de următoarea natură: su-zugos și zugoth în sensul de „dragul meu egal", care și-l putea permite o persoană erudită care stăpânea excelent limbile străine.

Când mergeau la locul de rugăciune, Pavel și tovarășii săi erau adesea deranjați de un ventriloc care își demonstra talentul chiar pe stradă și îi numea „sclavi ai Celui Preaînalt", susținând totodată că erau evrei și posedați. Pavel, împins la extreme, a alungat în cele din urmă duhul din el: ventrilocismul era adesea considerat posedare. Suspectați de vrăjitorie, Pavel și Sila au fost aduși în fața autorităților coloniei, duumvirii. Condamnați la exil [525] , au fost dezbrăcați, bătuți cu un lictor și puși sub pază până a doua zi.

Aceasta era o procedură de pedepsire a unei infracțiuni evidente, confirmată, conform Faptelor, printr-o triplă acuzație: acuzația că s-au comportat „ca niște evrei", ca niște „străini străini" (acest reproș reflecta tot ceea ce crea o imagine nefavorabilă despre un evreu) [526] ; acuzația că s-au dovedit a fi scandalagii și numai pentru asta meritau exilul [527] ; acuzația că au predicat ritualuri religioase inacceptabile. Aceasta era, de fapt, crima blasfemă imputată pe baza decretului de toleranță pe care Roma îl stabilise cu mai bine de un secol mai devreme [528].„Obiceiurile" evreilor (adică respectarea Sabatului și colectarea taxelor pentru Ierusalim) erau permise doar pentru că aveau o „origine ancestrală" și aveau ca scop „continuarea tradițiilor". Filipenii au limitat acest decret la propria lor interpretare, insistând că îndeplinirea acestor obiceiuri era interzisă prin lege pentru oricine nu era născut în iudaism, ceea ce, de fapt, echivala cu o acuzație de prozelitism. Aceștia împărtășeau punctul de vedere acceptat în cercurile oficiale în timpul domniei lui Claudius, ale cărui acțiuni erau îndreptate împotriva nedreptății lui Caligula: Claudius a asigurat privilegiile evreilor, interzicând în orașele grecești „să se amestece în practicarea obiceiurilor lor" și permițându-le să trăiască „în deplină libertate", deși ordona „să se bucure de bunătatea sa cu moderație" și, mai presus de toate, să nu provoace tulburări [529] . Și puterea de stat are limite la toleranță!

Desigur, romanii din Filipi erau mult mai ortodocși și mai conservatori decât presupusese Pavel [530] . Acești soldați retrași au rămas puternic atașați de formele de cult romane: îl adorau pe tracul Dionysos, simbolul învierii, asemănându-l cu Liber Pater din Italia; o recunoșteau pe Cybele, marea zeiță anatoliană a naturii, făcând din ea un loc de cultul Imperiului. Considerau opera lui Pavel ca fiind o predică exotică, asocială și, prin urmare, divizivă.

Eroare judiciară

Și totuși, Pavel și Sila erau ai lor: erau cetățeni ai Romei, ca toți ceilalți cetățeni. Dar la început nu au reușit să obțină recunoașterea drepturilor și privilegiilor lor care i-ar fi scutit de orice pedeapsă rușinoasă. Chiar și multe luni mai târziu, Pavel avea să fie încă chinuit de această amintire: „În Filipi am fost batjocoriți și insultați" [531] .

La început nu este pe deplin clar cum s-a putut produce o astfel de eroare judiciară. Unii văd în aceasta un motiv pentru a-i refuza lui Pavel cetățenia romană. Alții cred că Pavel a tăcut în mod deliberat din solidaritate cu evreii, care erau principalul public al predicii sale: „Am căutat să mă par evreu în fața evreilor, ca să-i câștig pe evrei" [532] .

În realitate, însă, a fost un accident nefericit. Pavel și Sila pur și

simplu nu au avut ocazia să prezinte dovezi ale cetățeniei lor romane în momentul arestării lor. Într-o societate care nu cunoștea nici pașapoarte, nici acte de identitate, unde nu exista nici măcar o înregistrare a naționalității, totul depindea de certificatele personale. Un călător străin care dorea să-și exercite drepturile nu se putea lipsi de martori și garanți din rândul locuitorilor locali: negustorii știau bine acest lucru și aveau grijă dinainte să aibă martori în fiecare port mare care să le poată verifica identitatea; prin urmare, legăturile de familie și ospitalitatea făceau obiectul unei griji speciale. Dar întregul sistem putea scăpa de sub control, ca în acest caz, când o crimă era evidentă, dar vinovații se aflau nepregătiți în fața instanței și a autorităților: în momentul crucial, rudele puteau să nu fie acolo, iar relațiile ospitaliere puteau slăbi; în plus, de frică, fostul oaspete putea să nu fie recunoscut ca frate sau rudă [533] . Pavel suferea de absența sau lipsa martorilor; poate că a trimis pe cineva să-și caute ruda în Tesalonic pentru a-i verifica identitatea și statutul.

În orice caz, oficialii din Filipi au aflat de greșeala lor înainte de expulzarea definitivă a apostolilor. Au fost consternați, căci sub Claudius legea nu se juca cu cei care maltratau cetățenii romani . [534] Cu toate acestea, Faptele Apostolilor exagerează jena și disconfortul lor.

Astfel, Pavel și Sila au putut pleca din Filipi cu capetele sus și să-și aranjeze plecarea. Au învățat din acest incident neplăcut: Sila a luat un nume roman mai potrivit cu poziția sa, iar Pavel a decis să-și întărească legăturile familiale. Și-a ocolit rudele, mergând mai întâi pe Via Egnatia spre Tesalonic pentru a-l vizita pe Iason, apoi a luat un alt drum spre Bereea, unde locuia Sosipater.

Plecare pentru familie

Rudele din Tesalonic și Bereea au fost ospitaliere și i-au oferit lui Pavel sprijinul de care acesta ducea mare lipsă în Filipi. În Tesalonic, Iason și-a deschis cu ospitalitate casa convertiților, iar când Pavel și un grup au fost arestați pe stradă și duși în fața autorităților, el a fost garant pentru ei și a obținut eliberarea lor . [535]

Șederea lui Pavel în fiecare oraș a fost lungă. O vreme a muncit pentru a se întreține, dar uneori a trăit din ajutorul financiar trimis de filipeni, dedicându-se în întregime muncii apostolice. Pavel nu a încercat să facă o sinagogă din grupul său; nu a vrut să predice printre rudele sale - o idee nouă în misiune! Dacă a lucrat noaptea în Tesalonic [536] , a fost doar pentru că dorea să aibă timpul liber necesar unui om de viță nobilă, pentru a corespunde rangului de interpret al Legii în timpul adunărilor de Sabat: predicarea sa făcea parte din instruirea care urma citirii Bibliei [537] . În timpul acestor

ceremonii, la care erau prezenți și greci simpatizanți cu creștinismul [538] , el a convertit „idolatri" și a avut grijă și de Aristarh, unul dintre viitorii săi tovarăși, cel mai credincios din Asia, care l-a însoțit mai târziu la Ierusalim și la Roma [539] . Conform „Faptelor Apostolilor", aici, ca și în Filipi și Antiohia Pisidiei, el a convertit și femei de viță nobilă; evrei și greci care respectau riturile și sărbătorile sinagogii, fără a îndeplini totuși Legea lui Moise [540] .

Primul succes al lui Pavel a fost considerabil, iar faima lui s-a răspândit rapid în Balcani [541] . Dar au apărut curând dificultăți, iar misiunile au trebuit apărate „în multe bătălii": bătălii care, așa cum consemnează Faptele Apostolilor, au fost purtate de evrei pioși împotriva grecilor simpatizanți, de gloata orașului împotriva nobililor, de leneși împotriva muncitorilor... [542] Câtă ostilitate etnică, socială, culturală se află în filigranul acestor contrarii! În realitate, populația Tesalonicului, la fel ca cea a Bereei, era departe de a fi omogenă: comunitatea evreiască corespundea numeric samaritenilor răspândiți de-a lungul întregii coaste, începând cu Neapolis [543] , și locuitorilor din Thasos, care se ocupau cu comerțul cu țesături de înaltă calitate și ai căror clienți puteau forma potențial o nouă comunitate de „eleniști" ai iudaismului [544] . Clasele romane ale populației erau foarte numeroase aici: funcționari publici și oficiali inferiori, precum și negustori italieni, strâns legați de organizațiile breslelor; existau și negustori din Orient, alături de care cultul zeilor sirieni și egipteni a ajuns în oraș [545] .

Convertiții la credința creștină reprezentau grupul cel mai asocial din rândul populației urbane: Pavel folosea în principal ghizi profesioniști care îi ajutau să-și răspândească predicile spre nord și vest - spre Paeonia și Illyricum [546] , pe o rază de aproximativ două sute de kilometri. Îi avem în minte pe rătăcitori, pe care grecii îi asemănau cu păsările migratoare care umpleau periodic orașul [547] . Tuturor negustorilor, dintre care unii erau romani, Pavel le vorbea limba, comparând opera de evanghelizare cu o „comuniune socială" (Koinônia) [548] și rezumându-și activitățile în provincii cu ajutorul unor termeni contabili precum „debit" și „credit" [549] . El le recunoștea simțul ospitalității și al ajutorului reciproc, dar judeca foarte sever acest mediu nepoliticos, unde domneau rivalitatea și litigiile, unde toată lumea se amesteca în treburile altora în loc să rămână detașată sau unde oamenii trăiau în armonie cu necinstea. Pavel le-a dat adepților săi o lecție de comportament cetățean, pentru a le facilita integrarea și comunicarea cu „cei din afară", întrucât orașul le prețuia foarte puțin activitățile [550] .

Au fost tulburările din Tesalonic rezultatul proastei reputații a adepților săi, așa cum sugerează autorul Faptelor Apostolilor, sau au fost rezultatul războaielor interne ale diferitelor grupuri rebele ale sinagogii? Cronicarul povestește despre miliția împotriva apostolului și citează acuzația intriganților din Tesalonic, scrisă în

aceleași cuvinte ca și acuzația adusă ulterior de Sinedriu la procesul procuratorului Iudeii: Pavel a fost acuzat de „activitate subversivă" în conformitate cu decretul lui Claudius [551] , care stabilea clar limitele a ceea ce era permis. Pavel însuși menționează și opoziția evreilor, dar nu chiar specific, concentrându-se în principal pe neînțelegerea și ostilitatea populației în ansamblu: „Ați suferit din cauza concetățenilor voștri, așa cum au suferit bisericile evreiești din cauza evreilor" [552] .

Primele societăți din Macedonia nu puteau fi altceva decât grupuri mici existente în afara mediului urban, dar de așa natură încât mențineau un contact constant între ele, ceea ce, de fapt, le permitea să supraviețuiască.

Trebuie spus că Pavel a eșuat în predicarea sa marginală. Prin urmare, strategia misionară pe care a dezvoltat-o în Atena și Corint a avut ca scop să ducă mesajul creștin până în inima orașului.

Capitolul 8
Dezvoltarea unei strategii misionare

Când o misiune devine independentă…

În ciuda schismelor și a opoziției, tinerele Biserici din Macedonia au fost cele care i-au oferit lui Pavel mijloacele de a-și desfășura activitatea apostolică în Grecia în condiții de independență completă. De fapt, i-au oferit atât bani, cât și tovarăși.

Se poate presupune că Pavel a căutat cu insistență fonduri în Antiohia, dar fără succes: fără îndoială, și-au dat seama acolo că misiunea depășise limitele stabilite tacit. Biserica din Filipi, dimpotrivă, din momentul înființării sale a contribuit la avansarea evanghelizării în Balcani: a trimis bani la Tesalonic „odată", „încă o dată" și a fost singura Biserică care l-a ajutat pe apostol să-și plătească datoriile când a părăsit Macedonia pentru a merge în Ahaia [553] , întrucât Pavel își planificase și organizase deja misiunea la scara acestei provincii. Mai târziu, Bisericile din Macedonia au furnizat fonduri pentru evanghelizarea Corintului [554] .

Convertiții au devenit imediat pastori. În timp ce Pavel se afla încă în Tesalonic, noii creștini duceau deja vestea sosirii sale în Iliric, răspândind-o în jurul orașului Lychnidos până la Dobéros [555] , o mică așezare militară de lângă Tracia, și în zonele înconjurătoare ale Ahaiei, adică în regiunile centrale ale Greciei (în jurul Delfelor și Atenei) și în Peloponez [556] . Slujirea acestor misionari voluntari consta în relatarea evenimentelor ca și cum ar fi fost trăite personal, subliniind, desigur, „semnele" cu care Pavel îi binecuvântase. În această epocă de efervescență intelectuală, o simplă poveste despre miracole sau despre alungarea spiritelor rele putea stârni dorința de convertire. Această afirmație este adevărată atât în cercurile creștine, cât și în cele păgâne și, întâmplător, și

pentru adepții lui Pitagora, filosofii. Nu a spus oare Zhamblik: „Ei mărturisesc miracole pentru a hrăni credința. Evident, fiecare trebuie să înțeleagă că ceea ce mărturisesc nu este opera omului, ci opera unei ființe superioare, autorul lor” [557] . Întrucât doar miracolele îndemnau la convertire, societățile de convertiți din Macedonia aveau și un caracter charismatic clar exprimat, erau instabile și inconstante [558] .

Creându-le pe modelul societății familiale fondate de rudele sale, Pavel a sistematizat activitatea misionară a societăților orășenești și a trimișilor itineranți: fiecare Biserică avea propria rază de acțiune. Astfel, în orășelul Dober, situat în munții Macedoniei Superioare, la est de drumul care ducea spre valea Axia, de la Tesalonic la Stobi, au apărut curând proprii convertiți... care, la rândul lor, au devenit și ei predicatori [559] .

De fapt, unii macedoneni au început o colaborare misionară foarte activă cu apostolul. Epafrodit din Filipi a acționat ca o legătură și a păstrat banii. Sosipater din Berea și Iason din Tesalonic au fost membri ai misiunii din Corint. În plus, Sosipater împreună cu Aristarh și Secundus din Tesalonic și Gaius din Derbe l-au însoțit pe Pavel în Asia, Siria și Ierusalim. În cele din urmă, Aristarh, care i-a împărtășit greutățile, l-a urmat la Roma [560] .

Deși izolat de mediul său, Pavel a știut însă să găsească ajutor, mijloace și sprijin în oameni, reînnoind constant grupul care îl ajuta în lucrarea sa, fiind completat pe loc. Începând cu perioada macedoneană, convertiții înșiși au format misiunea, stabilindu-și obiective din ce în ce mai noi.

Mirajul atenian

Un tarsian care avea pretenții la titlul de intelectual, făcând o călătorie prin Grecia, nu s-a putut abține să nu viziteze Atena. Copilăria tarsienilor a fost plină de discursuri laudative adresate Atenei și de admirație pentru măreția sa, iar Tarsul, ridicat la rangul de oraș universitar, a încercat în toate să concureze cu antica capitală a învățământului [561] . Fiind introdus în cultura greacă chiar mai devreme, Pavel a vrut în cele din urmă să experimenteze ceea ce visase de atâta timp - să se cufunde într-o atmosferă intelectuală, a cărei influență revigorantă era puternică. Autorul „Faptelor Apostolilor” îi atribuie lui Pavel chiar ideea unei adevărate călătorii educative, așa cum au întreprins romanii și nobilii din Orient [562] .

El studiază orașul și formele de păgânism care s-au dezvoltat aici. Îi vizitează pe conducătorii școlilor filosofice ale stoicilor și epicurienilor, stabilite în piață. Participă la toate întâlnirile improvizate care alcătuiesc farmecul Atenei: ca pe vremea lui Demostene, există încă sete de ultimele noutăți; Peste tot pe

drumuri, studenții își citesc cărțile, repetă discursuri sau se angajează în dezbateri cu filosofii pe care îi întâlnesc. Splendoarea monumentelor și festivalurile strălucite servesc drept subiect de discuții și dezbateri despre riturile religioase [563] . Pavel nu a fost singurul care s-a inspirat din realitatea înconjurătoare. Unii au vizitat altarele, dorind să le dărâme. După cum spun Faptele Apostolilor, Pavel însuși, la sosirea în portul Phalerum, a observat „pe un altar" următoarea dedicație: „Zeilor necunoscuți". Schimbând ușor inscripția, el a transformat „zeii necunoscuți" într-un „Dumnezeu necunoscut" (!), folosind o astfel de dedicație pentru a dovedi monoteismul creștin (monoteismul) [564] . Văzând Atena în principal ca pe un oraș-muzeu, Pavel a fost extrem de indignat de operele de artă din acest oraș - o reacție tipică a unui evreu conservator, pentru care reprezentarea corpului uman era o blasfemie... El credea că atât statuile zeilor, cât și templele care le serveau drept refugiu ar trebui desființate, iar aceasta a devenit o nouă temă a predicilor sale: în aceasta, Pavel a rămas fidel concepției fundamentale a iudaismului, ceea ce, însă, nu l-a împiedicat să fie de acord cu unii dintre stoici [565] .

Astfel, Pavel a predicat la Atena alături de oratorii și filozofii acelor vremuri, folosind, fără îndoială, modul lor de a exprima gândurile, temele lor și chiar făcând referire la ele. Cel puțin, aceasta este impresia pe care autorul Faptelor Apostolilor vrea să o creeze, atribuindu-i un discurs scurt, șlefuit ca un diamant [566], în care nu a arătat nici cea mai mică indulgență față de serviciile religioase din Atena [567] .În realitate, chiar și în forma sa modificată, acest discurs nu conține nicio concluzie filozofică: cel mai probabil, Pavel intenționa să convertească Atena la credința creștină sau cel puțin să stârnească agitație; el predică un Dumnezeu „care există", care este peste tot în lume; Îl predică unor oameni care timp de secole au regretat că au fost abandonați de zeii Olimpului [568] .

Conform Faptelor Apostolilor, eșecul lui Pavel la Atena a fost un eșec profesional. Nu a reușit să convingă un public dificil și a fost întâmpinat doar cu ridiculizare și indiferență politicoasă. Pavel nu a reușit să transmită mesajul său și esența sa unică: Isus și Învierea, de exemplu, erau percepute ca elemente abstracte, deși divinizate, inerente unor religii ale mântuirii. Atenienii vedeau în Pavel un „dezbatetor" care se opunea ordinii existente, un „străin străin" care insufla idei de neînțeles [569] .

„Dezbatetor"! „Istoric"! Nu ar trebui să-l considerăm un răspânditor de zvonuri naive și nefondate și de povești fantastice, pe care marinarii portului le ascultau? [570] Orator incompetent, a fost exclus din cercurile intelectuale și respins de oamenii portului - scriitori, „nepotriviți pentru agora"... [571] Pavel a învățat o lecție: mediul cultural grecesc a contribuit la dezvoltarea unui complex în el - în Corint și Efes nu a mai încercat să se certe cu „cei care pun întrebări acestui veac" pe propriul lor pământ [572] .

Nu există nicio îndoială că antipatia față de străini și acuzațiile de subminare a fundamentelor sunt interconectate. În Atena, niciun sistem juridic nu limita libertățile acceptate. Inclusiv libertatea de cult: oricine putea venera zei străini; libertatea de a înființa școli era, de asemenea, nelimitată, așa că Pavel nu putea fi acuzat că este un „învățător nou"; în plus, fiecare putea avea propria opinie: era posibil să accepți credința străinilor sau chiar să rămâi necredincios. Oamenii deveneau îngrijorați atunci când cuvintele sau acțiunile lor puteau provoca dezordine în oraș sau erau considerate indecente în compania tinerilor și tinerilor (de exemplu, în cazul întâlnirilor lor comune), sau în cazul unei atitudini disprețuitoare față de zeii patroni ai societății, sau din cauza abaterii de la ritualurile colective (civile), sau din cauza participării la conspirații și intrigi rebele. Ofensa religioasă era întotdeauna determinată de poziția poporului [573] .

Aceste acuzații, absolut comune în jurisprudența și dreptul atenian, sunt sugerate de autorul Faptelor Apostolilor, care menționează lupte intelectuale în legătură cu participarea lui Pavel; se poate presupune că evenimentele au luat turnura unui proces, iar Pavel a fost tras la răspundere pentru învățăturile sale blasfemice. Sinodul Areopagului, în fața căruia este posibil să fi vorbit, nu era nici un gimnaziu, nici o școală de filosofie, ci era principalul organ de guvernare și instanța supremă, ale cărei funcții includeau menținerea stabilității sistemului statal: în epoca imperială, acesta trebuia să expună erorile, să judece vrăjitorii și să combată blasfemiatorii [574]. O atitudine disprețuitoare față de zeii orașului putea fi imputată unei persoane dacă discredita și poziția templelor și proclama degradarea altarelor. Împăratul Claudius a cerut ca granițele să fie ținute cont de ele și nu le-a permis adepților singurului Dumnezeu să le treacă, amintindu-le clar de „lipsa de respect față de zeii lor".

Deși această călătorie la Atena promitea să fie promițătoare, s-a dovedit a fi periculoasă și plină de încercări grele [575] . Pavel a fost reținut în oraș și nu a putut merge la Tesalonic, unde Biserica trecea prin o criză gravă la acea vreme; a trebuit să se mulțumească să-i trimită pe Silvan și Timotei înainte și înapoi [576] . Șederea sa, acum forțată, în Atena i-a permis să convertească o femeie, Damalia, căreia autorul Faptelor Apostolilor îi atribuie numele Damaris, și pe aristocratul atenian Dionisie. Acesta din urmă a fost membru al consiliului Areopagului și, conform tradiției, a devenit conducătorul primei societăți creștine din Atena [577] .

Creștinismul s-a răspândit foarte repede în Atena, în ciuda faptului că acolo nu existaseră niciodată societăți evreiești organizate [578] . Și acesta a fost creștinismul intelectualilor: Atena a produs primii apologeți ai doctrinei creștine, care la mijlocul secolului al II-lea i-au stabilit principiile în scris pentru împărat; poate că proveneau din școala stoică [579] .

Dar Pavel nu s-a mai întors niciodată în acel oraș. Mirajul atenian dispăruse, la fel ca și ideea de a predica într-un mod filosofic. Cu siguranță. Pavel era un profet, nu un filosof, așa cum avea să se confirme din nou în Corint.

Măsurând pulsul febril al orașului

După Atena, Corint. După orașul universitar învățat, un oraș comercial remarcabil. După capitala antică, unde Areopagul servea drept bastion al conservatorismului, un oraș nou… De fapt, Corint, complet distrus în 146 de armatele romane, a fost reconstruit și repopulat abia în timpul lui Cezar și August. Dintr-o societate în care tradiția era respectată cu strictețe, Pavel s-a trezit într-un mediu de inovație și pragmatism dus aproape la extreme [580] .

Corintul îi interesa pe romani mai ales datorită poziției sale geografice. Orașul avea două porturi care se deschideau la Marea Egee și la Marea Adriatică, prin care treceau toate căile de comunicare dintre Asia și Italia. Dar pe atunci Pavel nu viza Occidentul: el își concepea misiunea ca pe un circuit, o călătorie în jurul continentului, care l-ar fi adus înapoi la Antiohia; Corintul urma să fie ultima etapă înainte de plecarea spre Siria și plănuia să-și termine lucrarea în Chencreea, un port al Asiei, chiar în centrul acelui oraș. În Corint, Pavel a încheiat o întreprindere care ar putea fi numită pe bună dreptate un „tur roman", întrucât apostolii au trecut prin capitale provinciale și colonii: în această colonie romană și reședință a proconsulului Ahaiei, numită Corint, a fost finalizată misiunea care începuse solemn la Pafos odată cu cunoașterea lui Sergius Paulus și care îl condusese pe Pavel prin Antiohia Pisidiei, Listra, Filipi și Tesalonic.

Sarcina misiunii pe care o definise în Macedonia era de a face din capitalele provinciale ale oricărei regiuni administrative centrul creștinismului: Pavel s-a prezentat drept „apostolul Ahaiei" și s-a considerat, de asemenea, un trimis în regiunea „Siria și Cilicia" [581] . Aceasta este, fără îndoială, una dintre afirmațiile controversate pe care nu o putem nici confirma, nici infirma: pornim doar de la predicile lui Pavel în acest oraș.

Corintul a fost pentru Pavel același domeniu de activitate ca și regiunea Antiohiei; a rămas acolo optsprezece luni (Antiohia doisprezece) . [582] În timpul ședерii sale în oraș, s-a deplasat mult: era cunoscut în cel puțin patru așezări, care trebuie să corespundă celor patru etape ale misiunii sale.

În portul Chencree se afla sub protecția lui Febe. A avea o protectoare sau ocrotitoare („prostată") era important pentru un străin călător precum Pavel, deoarece absența documentelor oficiale pare să-l fi făcut să fie privit cu dispreț. Protectorul putea fi el însuși apărătorul drepturilor sale sau îi putea permite să-și apere

interesele pe baza propriilor drepturi; el era martorul și garantul său . [583] Cu o astfel de protectoare precum Febe, Pavel și tovarășii săi nu mai erau străini neprotejați în Corint, așa cum fuseseră în Filipi. Această femeie generoasă, ea însăși o mare călătoare, și pe care Pavel a recomandat-o mai târziu unei alte companii. [584], era o persoană de aproximativ aceeași statură cu Lidia; ea a devenit conducătoarea unei societăți independente care se întâlnea la Chencrea, fondată printre cultele orientale răspândite de negustorii și marinarii în vizită.

Pavel s-a dus să locuiască și să lucreze cu coreligionarii săi Aquila și Priscila, care se autointitulau cu nume latinești și care erau probabil rude sau asociați de afaceri ai săi; în orice caz, aveau aceeași profesie [585] . Ar putea fi considerați „cosmopoliți"; erau originari din Pont, partea de nord a Asiei Mici, și plecaseră odată la Roma pentru a locui acolo, dar au fost forțați să părăsească capitala imperială prin edictul lui Claudius, promulgat de țările ordinului în 49. S-au îndreptat din nou spre Asia, oprindu-se în acele porturi unde își practicau comerțul cu profit [586] . Așa că au rămas în Corint pentru că își puteau face corturile acolo, de care erau foarte necesare pelerinilor și tuturor celor care vizitau orașul în timpul competițiilor atletice care au avut loc de două ori pe acest istm, în 49 și 51 [587] . Pavel a lucrat în atelierul lui Aquila, dar nu a rămas acolo.

Când i-a găsit din nou pe Silvan și Timotei, care i-au adus banii trimiși de Bisericile Macedoniei, i-a părăsit pe Aquila și Priscila și s-a stabilit la un evreu romanizat, Isus, numit Iustus [588] . Această schimbare de reședință este prezentată în Faptele Apostolilor ca un punct de cotitură: Pavel a fost enervat de eșecurile sale repetate cu evreii și, încurajat de o viziune, a decis să meargă la neamuri. Dar Pavel nu a rupt relațiile cu Aquila și Priscila, cu care a continuat să se vadă și care au rămas în Corint atât timp cât el a rămas. Aceștia l-au ajutat pe Pavel în lucrarea sa de evanghelizare în Efes și Corint. Cel mai probabil, decizia lui Pavel a fost determinată de considerații practice: încetând să mai lucreze, se putea dedica în întregime predicării. Pavel a decis să locuiască într-o casă care era și sinagogă, ceea ce dovedește intenția sa de a-și continua „învățăturile" în timpul lecturilor din Sabat.

În cele din urmă, a apărut Gaius, pe care Pavel a ajuns mai târziu să-l considere „gazdă ospitalieră" în sensul deplin al cuvântului, cineva cu care era legat prin puternice obligații reciproce. Cu el putea rămâne oricând, cel puțin câteva zile, și primi sprijinul necesar [589] . Era un om important, probabil nu roman, dar unul puternic romanizat, care avea o casă mare unde putea primi „întreaga Biserică". Se pare că era o vilă suburbană, una dintre cele care se construiau deja în afara porților Corintului la mijlocul secolului I [590] . O astfel de locuință era de obicei destinată primirii oaspeților [591] .

Având acum mai mult timp liber, Pavel se plimba prin oraș, ascultându-i bătăile inimii. Întotdeauna student, a adunat informațiile de care avea nevoie. Predicatorul căuta un subiect care ar putea rezona cu el. Din curiozitate, a vizitat templul vindecătorului Asclepius, situat pe drumul Sikeon, lângă Izvorul Lerna: aici și-a descoperit interesul pentru chestiunile medicale; pentru prima dată tema structurii corpului a apărut în predica sa, când a comparat relația dintre părțile corpului și relația creștinilor cu ei înșiși și cu Hristos; în ea a menționat mâinile, picioarele, ochii și acele organe pe care corintenii le puteau vedea în templu ca ex-voto [592] . Un alt centru de atracție în Corint era zona istmului, unde se desfășurau competiții atletice, pe care Pavel le putea observa probabil în anul 51 - de obicei, evreii din Milet participau la ele, deși pentru diaspora evreiască acest lucru nu era ușor. Imaginea lui Pavel ca atlet victorios ne poate părea mai puțin comună decât ne părea în vremea sa, dar a fost o imagine reușită în captarea atenției unui public obișnuit să aprecieze realizările atletice . [593]

Mai devreme sau mai târziu, Pavel a aflat despre amploarea prostituției în cartierele portuare și poate chiar în templul Afroditei. Aici, reputația orașului Corint lăsa mult de dorit... Pavel a ieșit imediat în față ca acuzator de moravuri corupte, dar, deși a cerut excluderea proxeneților din societate, nu i-a respins pe desfrânații „malacieni și sodomiți" care ajunseseră la pocăință, care prin botez puteau fi spălați, sfințiți și îndreptățiți . [594]

Întrucât societatea corinteană era departe de a fi omogenă, Pavel știa că aceasta era o problemă serioasă. Printre noii convertiți se aflau, după definiția sa, „puternici" și „nobili", dar aceștia erau în minoritate . [595] [596] . Era incredibil de dificil să găsești oameni nobili în Corint, căci orașul era locuit de eliberați din Orient: unii dintre convertiți aveau nume aproape comune, precum diminutivul Stephanius sau Erastus - „Iubitul" - nume care îi conferă imaginii o senzualitate. Cu toate acestea, vorbim despre oameni bogați, care se situau cu mult deasupra tuturor celorlalți sclavi [597] . În acest mediu, exista o confuzie de limbi: Pavel scria atât în latină, cât și în greacă, amestecând aramaica [598] .

Aristocrații bogați erau membri ai nobilimii: dețineau mulți sclavi, precum Stephanius și Chloe, și ocupau poziții proeminente: Erastus, de exemplu, era membru al consiliului orașului. Pavel nu a căutat să distrugă ierarhia socială: i-a încredințat conducerea comunității creștine lui Stephanius, primul său convertit. Cei care au contribuit cel mai mult la misiune au fost și cei mai bogați: Sosten era șeful sinagogii pe care o fondase; Erastus a reușit să finanțeze pavarea esplanadei dintre piață și teatru în timpul mandatului său [599] . Într-adevăr, banii, fiind un mijloc de a face călătorii, determinau și timpul călătoriei.

Convertiții lui Pavel erau grupuri eterogene, ai căror membri

ocupau poziții inegale în societatea vremii și, prin urmare, se împărțiau în cercuri mici. Existau evrei și greci, circumciși și păgâni și, deși toți aveau caracteristicile popoarelor latine [600] , a fost nevoie de o mare pricepere din partea lui Pavel pentru a nu ofensa nici ei. Existau săraci și bogați, ba chiar și sclavi [601] . De fapt, organizarea societăților nu făcea decât să accentueze această eterogenitate: se întâlneau în case particulare și fiecare își aducea partea, adică fiecare grup acționa ca o „egapă", sub forma unei participări pur amicale, indiferent dacă erai grec sau semit, dar acest principiu par să nu fie înțeles de corinteni, deoarece nu aveau nici comunități, nici diviziuni: „unul flămânzește, altul se bucură" [602] .

Unii dintre convertiți se simțeau complet în largul lor la orice sărbătoare a orașului, chiar dacă aceasta începea cu jertfe și se termina cu ospățuri la care mâncau carne de jertfă. Pavel nu a fost surprins să vadă creștini „la mese în temple": acest obicei, conform scripturilor și descoperirilor arheologice, era complet în ordinea lucrurilor. Pavel credea că tocmai aceasta era problema care necesita o abordare rațională din partea „intelectualilor" care puteau evalua corect situația și înțelege că credința monoteistă lipsia carnea oferită „idolilor" („idoloți") de orice proprietăți sacre. Dar mințile slabe erau puternic ispitite și ar fi trebuit să le împiedice să invite rude și prieteni? Ei încercau să nu cumpere nici măcar resturi de carne pentru altarele vândute în piață. Pavel i-a sfătuit insistent să se comporte ca toți ceilalți și să nu se izoleze: era de acord cu funcția socială a acestor altare și a acestor sacramente, care făceau posibilă menținerea relațiilor de familie și de bună vecinătate, prezentarea martorilor, certificarea legitimității nașterilor și căsătoriilor. Dar le cerea minților puternice să nu cedeze ispitelor [603] .

Predicile lui Pavel nu erau foarte categorice: din această cauză existau dezacorduri între convertiți. Nu era ușor să conduci adunări atât de eterogene precum cele din Corint. Unii voiau să cânte psalmi, alții voiau să asculte instrucțiuni. Vorbeau adesea despre experiențe inspirate de Dumnezeu: povesteau despre revelații, începeau să profețească, bolborosind „sărmâneci". Pavel permitea toate acestea, dar încerca să stabilească măcar o oarecare ordine: la întâlniri nu ascultau mai mult de două sau trei povești mistice și numai în ordine strictă și numai cu condiția prezenței obligatorii a unui interpret, altfel unirea secretă cu Dumnezeu trebuia să se limiteze la rugăciunea interioară, în care Pavel servea drept exemplu remarcabil [604] .

În Corint, Pavel și-a asumat titlul cu care fusese înzestrat în Antiohia. Boteza rar. În adunări săvârșea slujba liturgică, binecuvântând paharul și frângând pâinea [605] . Dar mai presus de toate învăța! Metodele sale sunt oarecum similare cu practica grecilor. Studiind prima sa misiune la Corint și privind în urmă la

eșecurile sale din Atena, când s-a evaluat în oglinda profesionalismului și s-a văzut ca un înțelept, un scriitor sau un debater persuasiv, se poate observa cu ușurință diferența: în Corint, neglijând arta retoricii, el exprimă spiritualul, se prezintă ca un model de imitație, demonstrând astfel puterea spiritului [606] . El se prezintă nu ca un făcător de minuni, ci ca unul dintre aretologi, un orator pasionat al păgânilor, care rescrie istoria lumii și a propriei vieți spre mai marea slavă a lui Dumnezeu. El folosește clișeele acestui gen literar: imagini de murdărie, goliciunea, rătăcirea apar în scrierile sale; povestește despre experiența exilului, a disprețului, a suferinței... [607]

Scopul predicării sale era să răspândească mărturia Învierii, pe care o învățase prin întâlnirea sa supranaturală cu Domnul, tradiția Cinei Cea de Taină, primită la Ierusalim de la apostolii care luaseră parte la ea. Pavel a răspândit în Corint acele învățături generale a căror esență va fi dezvăluită în Evangheliile după Marcu și Matei. Cu toate acestea, el scrie mai mult decât oricine despre Cina cea de Taină, ajungând la o altă temă a Noului Testament pentru a o evidenția și a o glorifica; Luca, în Evanghelia sa, va rămâne la rândul său fidel acestei învățături inițiale a lui Pavel [608] .

Formarea tradiției pavloviene

Învățătura lui Pavel a rămas nescrisă mult timp: evanghelia sa s-a răspândit treptat prin viu grai. Necazurile care au început în Tesalonic imediat ce a părăsit-o și pe care a încercat să le rezolve de departe, l-au determinat să-și pună tradiția în scris la sosirea sa în Atena și Corint . [609]

Acest lucru a fost dublu riscant. În primul rând, a existat rivalitatea dintre „misionarii" care s-au succedat în aceleași orașe: Pavel abia plecase din Tesalonic - nici măcar nu ajunsese la Atena - când „profeți falși" au venit să-i conteste vestea bună. Pavel creionează un portret stereotip al lor, descriindu-i ca predicatori stradali, lingușitori, lacomi și vanitoși, însetați doar de profit și putere . [610] În al doilea rând, sensibilitatea exaltată, sporită a tesalonicenilor recent convertiți i-a condus la o psihoză legată de sfârșitul lumii; erau îngrijorați de morți și nu se mai gândeau la muncă sau disciplină: erau treji, îndemnându-se unii pe alții [611] .

Pavel a trebuit să se apere din nou: alesese lucrarea de evanghelizare „fără câștig egoist" și adoptase o poziție demnă și credincioasă: era umilit înaintea Dumnezeului căruia îi slujea. Un adevărat apostol se cunoaște după faptele sale [612] .

Dar acum privea mult mai departe... În mijlocul rivalității și din cauza fragmentării societăților ecleziastice, intenționa să recurgă la arma puternică a filosofilor, pe care o folosiseră și alți învățători și rabini - scrisoarea deschisă [613] . Cel puțin prima dintre cele două

Scrisori către Tesaloniceni care au ajuns până la noi a fost scrisă în legătură cu aceasta, în timpul șederii sale în Corint. De aici, Pavel a trimis și alte scrisori bisericilor macedonene, fără a număra scrisorile falsificate care erau atunci în circulație [614] . Dar tocmai în acest moment a început scrisoarea apostolică, a cărei necesitate pentru misiunea sa a explicat-o și a confirmat-o de mai multe ori.

Scrisoarea era o continuare a predicii. Pavel doar a repetat în scris ceea ce exprimase deja oral; Scrisorile au devenit un mijloc de comunicare, deoarece în ele răspundea la întrebări care îi erau transmise în formă scrisă sau orală prin intermediari [615] : filosofii numeau acest lucru „semi-dialog". Prin scrisoare era mai ușor să se convingă de veridicitatea doctrinei; Pavel asigura cu astfel de saluturi: „Salutarea de mână mea, a lui Pavel, care slujește ca semn în fiecare epistolă; așa scriu" [616] .

Scrisoarea nu denaturează tradiția. Pavel insistă cu încăpățânare asupra evangheliei sale și vrea să transmită cu acuratețe tuturor tradiția care i-a fost încredințată. Astfel, tradiția este baza învățăturii: dacă cineva nu o acceptă, trebuie să rămână deoparte, așa cum este prevăzut în statutul privind societățile religioase. Mesajul servește drept model și are valoare normativă [617] .

În cele din urmă, scrisoarea are o încărcătură liturgică. Încă din prima sa scrisoare către Tesaloniceni, Pavel a insistat ca scrisorile sale să fie citite de întreaga congregație; scrisoarea nu era proprietatea unui grup închis de bărci, ci trebuia să servească drept punct de referință pentru toți, astfel încât să se poată consulta întotdeauna la ea . [618]

Acestea erau într-adevăr scrisori „apostolice". Erau semnate de întregul grup misionar. Ele stabileau și confirmau ordinea ierarhică în societatea creștină, numeau oameni responsabili pentru slujire și le defineau puterile în localități, indicau pe cei cărora li se putea încredința datoria de a menține comunicarea între apostol și Biserici și de a mărturisi despre adevărata slujire a lui Pavel, deoarece el era conducătorul . [619] Scrisorile stabileau prevederi care permiteau aplicarea diferitelor sancțiuni. Scrisorile au creat un canon.

În Corint, Pavel a putut să definească și să stabilească misiunea și structura bisericilor la scară regională, precum și să stabilească reglementări disciplinare. El a fost principalul fondator al tuturor acestora.

Apostolul și proconsulul: un proces sau o procedură obișnuită?

În vremea când Pavel își scria epistolele, poziția sa în Corint era foarte precară din cauza „oamenilor fără scrupule și răi". Aceasta este singura aluzie din epistolele sale la dificultățile misiunii sale, despre care autorul Faptelor Apostolilor, dimpotrivă, a scris pe larg . [620]

Situația este prezentată în Faptele Apostolilor ca o criză pur internă în societatea evreiască; poate fi înțeleasă ca o ciocnire între Pavel și convertiții săi - oameni din sinagogă, precum Sosten - și avocați. Intenția autorului Faptelor Apostolilor este demonstrată de direcția dată evenimentelor: el nu numai că reduce problema la un conflict teoretic de opinii, ci oferă și o imagine incompletă a procesului, prezentându-l ca exemplu de proces obișnuit - judecătorul, care este un proconsul roman, se declară incompetent și își trimite adversarii departe fără a-i judeca. Acest exemplu de procedură extrajudiciară desfășurată de un reprezentant al autorității judiciare romane a fost repetat de trei ori, la Ierusalim și Cezareea după arestarea lui Pavel: îi permite autorului Faptelor Apostolilor să descrie evenimentul în așa fel încât să elimine complet impresia negativă pe care comunitatea romanizată ar fi putut-o avea la menționarea dezacordurilor cu autoritățile și legile Imperiului [621] .

Cu toate acestea, acuzația de „fărădelegi" care a ajuns la proconsul nu putea fi bazată decât pe sistemul juridic roman. La urma urmei, Pavel a fost acuzat de fărădelegi într-o procedură judiciară care a fost luată foarte în serios în orașul antic; „tendințele" indică corect acuzația adusă lui Pavel: aceasta consta în a chema „poporul" (fără a specifica altceva) să „se teamă de Dumnezeu" [622] . Întrucât această sintagmă era folosită în principal în cultul evreiesc și pentru adepții iudaismului, utilizarea ei aici indică intervenția creștinilor convertiți și a prozeliților. Dezbaterea a condus în cele din urmă la același rezultat ca la Filipi: ar trebui permis prozelitismul sau nu? În ce limite? Dezbaterea a fost între romani, care încă nu făceau distincție între creștini și evrei. Ca și în Filipi și Tesalonic, aici era în vigoare legea împăratului Claudius, permițând cultul evreiesc, dar fără emoții inutile [623] .

Spre deosebire de duumvirii filipeni, proconsulul Gallio a aplicat această lege lui Pavel cu un grad considerabil de toleranță [624] . Prozelitismul nu era o infracțiune conform sistemului juridic (adikéma), iar conduita lui Pavel nu a dat naștere acuzației de înșelăciune și răspândire a superstițiilor (radiourgema) .): din care putem concluziona că, în ciuda tuturor lucrurilor, proconsulul găsise timp să investigheze și fusese destul de competent! Se pare că Pavel s-a confruntat cu opoziția romanilor provinciali, care erau alarmați de vigoarea cu care această religie se născuse din iudaism, așa cum fusese și în Filipi și, fără îndoială, în Antiohia Pisidiei.

Nici evreii nu au fost indiferenți față de predicile lui Pavel, dar nu l-au atacat direct: știau că era protejat atât de poziția sa de cetățean roman, cât și de intervenția sa în cazul proconsulului. S-au răzbunat pe Sostene, un nobil, conducătorul sinagogii, pe care Pavel îl convertise și îl recunoscuse ca fiind unul dintre apostolii din Corint. L-au condamnat la 39 de lovituri de bici, în conformitate cu Legea mozaică, care prevedea o astfel de pedeapsă pentru cei

nelegiuiți și încăpățânați. Conform legii lui Cezar, proconsulul nu putea interveni: în acest caz era o afacere evreiască! Sostene l-a însoțit ulterior pe Pavel în Asia [625] : în unele cazuri, înclinația spre călătoriile misionare putea fi rezultatul unor dezamăgiri din propriul mediu.

Procesul lui Galion a avut loc la începutul verii anului 51 [626] . Până atunci, Pavel se afla în Corint de optsprezece luni, așa că a ajuns acolo la sfârșitul toamnei sau începutul iernii anului 49. Apoi a ajuns la Antiohia, care era baza sa, și a rămas acolo toată vara anului 51, până când împrejurări neprevăzute l-au determinat să meargă la Ierusalim [627] . Relatarea din Faptele Apostolilor stabilește, destul de artificial, o legătură între această călătorie și finalizarea misiunii sale în Corint: conform Faptelor Apostolilor, Pavel era pe cale să termine evanghelizarea în Balcani, ceea ce reprezenta o nouă etapă în predicarea către neamuri, pe care urma să o îndeplinească printr-un pelerinaj în Cetatea Sfântă și depunerea unui jurământ care atesta fidelitatea sa față de obiceiurile religioase ale iudaismului [628] .

Între două lumi

Primit în sânul orașului și în mijlocul unor oameni influenți, și-a continuat oare Pavel, acest evreu și frecventator al sinagogilor, opera misionară? Sau a fondat poate un cerc creștin separat, instruind și botezând păgâni receptivi cu energia și cosmopolitismul său caracteristic? [629] Se pune întrebarea: care a fost justificarea religioasă a predicării sale după perioada europeană, timp în care a dobândit treptat independența?

Autorul Faptelor Apostolilor sugerează că Pavel a fost primit de cei care se aflau „între două lumi” [630] , departe de orașele grecești, la pragul sinagogii; că în Filipi, Tesalonic, Bereea, Atena și Corint a lucrat într-un mediu spiritual comun, printre „cei care se temeau de Dumnezeu” [631] . Intenția apologetică a autorului este evidentă: scopul său este de a sublinia faptul că creștinismul, respins de evrei, s-a putut răspândi în mod legitim printre păgâni fără a-și pierde nici rădăcinile, nici reperele biblice, întrucât inițial se adresa adepților iudaismului.

Această analiză a primei misiuni europene rămâne extrem de controversată [632] . Expresia „cel ce se teme de Dumnezeu”, deși folosită în Biblia greacă, era necunoscută atât lui Pavel, cât și lui Filon din Alexandria; doar Josephus a folosit-o într-un sens foarte specific, ascuns păgânilor care respectau vechile ritualuri evreiești, fără a respecta toate prevederile Legii lui Moise și fără circumcizie [633] . Din înregistrări se poate observa că terminologia acelei epoci era neclară: aceeași definiție denota atât evreii elenizați, cât și grupuri mici de oameni care vizitau sinagogile,

distingând însă „evreii” de prozeliți [634] . Aceștia sunt oameni din două culturi, cei care pot fi implicați în sinagogă, fiind în același timp implicați într-o societate greco-romană, ceea ce îi împiedică să îndeplinească toate cerințele Legii lui Moise [635] . Înregistrările arată că astfel de oameni se găseau exclusiv în diaspora: dovezile despre ei sunt mai degrabă personale decât colective, iar în Balcani nu se spune nimic despre ei. Acest lucru dă motive să-l suspectăm pe autorul Faptelor Apostolilor și pune la îndoială însăși existența unei astfel de categorii de oameni și rolul lor decisiv în evanghelizarea Europei, despre care scrie Faptele Apostolilor [636] .

Cu toate acestea, multe scrieri lăsate de Pavel au supraviețuit. Se spune că a predicat în Europa unor ascultători elenizați, familiarizați doar cu scrierile Vechiului Testament: acest lucru nu se poate spune despre toți ascultătorii, dar adepții săi cel puțin au interacționat cu astfel de oameni. Toți aveau nume grecești și latine, iar cei care s-au născut în iudaism au luat și al doilea nume, cum ar fi rudele lui Pavel sau Titius Justus din Corint [637].Onomastica este destul de obișnuită, cu frecvente referințe la mitologie; în plus, există un număr extraordinar de nume în formă diminutivă, care erau folosite de greci ca nume străine [638] . Un nume precum Stephanius este asociat mai mult cu un oriental elenizat decât cu un grec cu sânge pur. Toți acești oameni erau adaptați la modul de viață grecesc: Pavel știa despre problema homosexualității, sau mai degrabă a pederastiei, care era destul de frecventă în cercurile elitiste; știa și despre căsătoriile între rude, deși interzise de Tora, dar foarte frecvente în lumea elenistică; știa despre sacrificiile aduse zeilor păgâni care se făceau în timpul slujbelor și de la care oficialii, precum Erast, nu se puteau evita [639] . Apoi, apostolul a recurs la Biblie: epistolele sale sunt pline de referințe și citate, el îndeamnă la o revenire la scrierile profeților din Vechiul Testament, la literatura edificatoare și apocaliptică [640] . În epistolele sale nu există apeluri nici la lumea culturală imaginară, nici la cea existentă și nici măcar la sentimentul religios, spre deosebire de discursurile din cartea Faptele Apostolilor, compuse special pentru păgânii din Listra și Atena [641] .

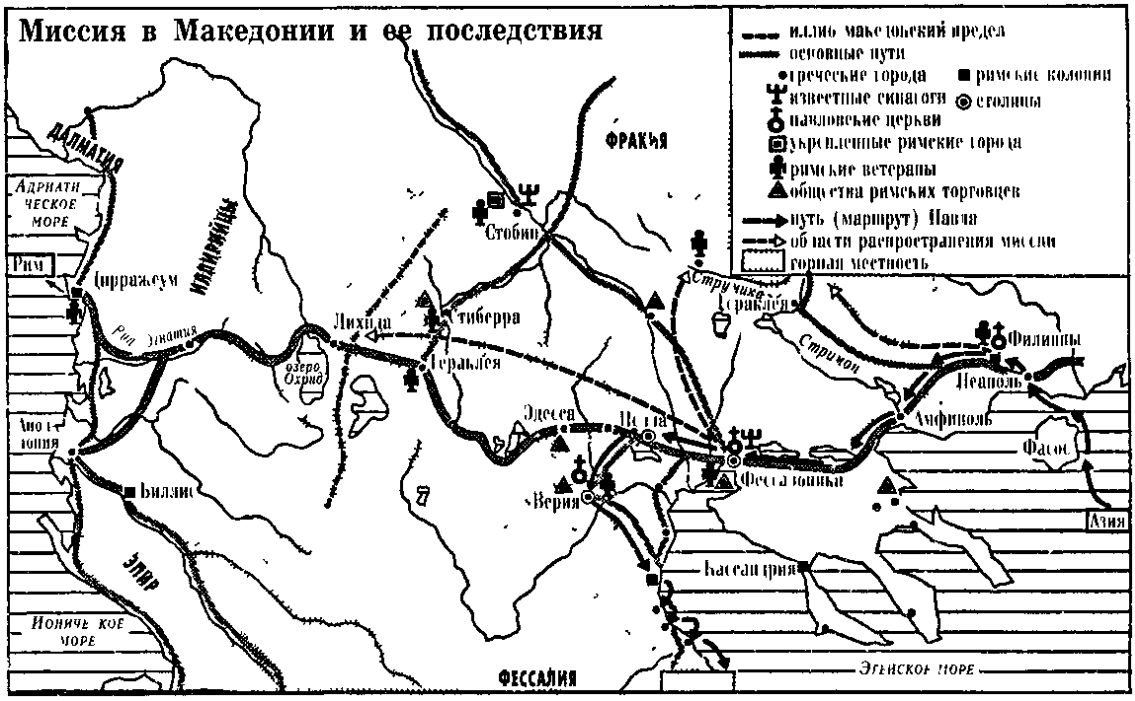

Pavel nu a început să vorbească diferit când a predicat în orașele Europei după ruptura cu Barnaba. S-a dus la evreii sau grecii elenizați care intraseră în contact cu cultura evreiască; într-adevăr, singurul său eșec în această misiune a fost în Atena, unde populația evreiască era foarte mică. Pavel lucra într-un domeniu deja pregătit. Fără îndoială, a fost ajutat de faptul că Biblia greacă era deja în circulație și de entuziasmul și dispoziția grecilor pentru activitatea sinagogală și dorința evreilor din diaspora de a se implica în cultura greacă . [642]

Capitolul 9
Bărbatul singuratic

După toate aceste necazuri, Pavel s-a întors la Antiohia, punctul său de sprijin. Dar nu a găsit aici, vai!, un refugiu liniștit: plângerile au apărut și au crescut din nou, atât realitatea autorității sale apostolice, cât și statutul și prevederile fundamentale ale misiunii sale către neamuri au fost puse la îndoială [643] *. În ciuda succesului evident al călătoriei sale în Europa, Pavel a fost derutat, aflându-se față în față cu situația neliniștită care se dezvoltase acolo fără el.*

„Spioni” și „frați falși”

Societățile creștine din Antiohia nu au fost niciodată omogene: numindu-se prin cuvântul comun, inventat, „creștini”, se adunau acolo foști eleniști, adepți ai lui Ștefan, care predicau exclusiv în mediul evreiesc, păgâni și evrei convertiți de Barnaba și Saul [644] *;*

poate și adepți ai lui Petru, întrucât cronicile locale mărturisesc că în anul 37 acesta a trecut prin Antiohia, când Pavel se îndrepta spre Cilicia sa natală [645] . Tradiția spune că, după Barnaba și Pavel cu misiunea lor, primul loc în societatea antiohiană i-a fost atribuit „omul lui Petru" Evdoie, al cărui nume indică destul de clar că era creștin de origine păgână [646] . Astfel, Biserica locală a fost împărțită în numeroase grupuri [647] .

Eleniștii, chiar și printre evrei, erau complet izolați de Templu și nu respectau ritualurile prescrise de Tora: influența lor în Antiohia în această perioadă poate fi judecată din narațiunea Faptele Apostolilor, care se baza pe surse antiohiene, care mărturisesc admirația eleniștilor pentru Ștefan și pesimismul lor cu privire la convertirea evreilor . [648] Marcu, pe care Pavel îl evita, era probabil apropiat de această mișcare; ostilitatea sa față de marele preot este cunoscută, precum și cuvintele sale categorice: „Nimeni nu pune vin nou în burdufuri vechi: vinul nou va sparge burdufurile". [649] [650] Pavel

nu a mers niciodată atât de departe și nici nu va merge, căci el a dorit întotdeauna ca Israelul să fie convertit și i-a comparat pe creștinii neamuri cu o ramură de măslin altoită în copacul iudaismului . [651] [652] . Circumcizia nu era atunci ilegală conform legii romane (care permitea și ca circumcizia să fie efectuată de preoții egipteni și, bineînțeles, o distingea de castrare), dar acest semn exterior al convertirii, de altfel cel mai evident, putea părea inutil sau chiar periculos datorită faptului că autoritățile romane se temeau de răspândirea pe scară largă a prozelitismului și încercau să înfrâneze această mișcare [653] ; exista o problemă nu numai pentru apostoli, ci pentru toți cei care doreau să fie fideli Imperiului [654] . O altă problemă privind creștinii a apărut chiar în timpul primei misiuni întreprinse către națiunile păgâne, și anume, Sfânta Împărtășanie, întrucât Tora prevedea o împărțire la masă între cei care mâncau doar mâncare kosher și toți ceilalți; la început Petru a fost liberal în această privință, dar mai târziu a avut îndoieli [655] .

Controversa privind circumcizia convertiților a izbucnit în Antiohia la ceva timp după întoarcerea lui Pavel, în vara anului 51. Au venit predicatori, pe care Pavel i-a numit fără menajamente „frați falși" și „spioni" ai Ierusalimului; dar după misiunea neautorizată a unor negustori, atât în cercurile creștine, cât și în cele evreiești, se obișnuia să se trimită teologi experimentați pentru a inspecta [656] . Aceștia au venit pentru a se asigura că activitățile societăților din Antiohia, precum și activitățile celorlalte Biserici fondate de Pavel și Barnaba, corespundeau standardelor stabilite de Tora și de sinagogi. Astfel de turnee de inspecție, organizate de Ierusalim, au avut loc și în istoria Bisericii creștine timpurii [657] . Nu se știe cine a luat inițiativa, deoarece Pavel nu a implicat în mod specific pe nimeni în călătorie – nici Petru, nici vreunul dintre Cei Doisprezece,

nici Iacov, a cărui influență era în creștere și a cărui ortodoxie cunoscută l-ar fi putut plasa în fruntea „partidului circumciziei".

Pavel era supărat că nu i se acorda încredere, lucru pe care, la rândul său, îl arătase noilor veniți din Ierusalim, crezând că acest lucru era reciproc încă de la prima întâlnire; era îngrijorat că rangul și autoritatea sa de apostol erau puse la îndoială. Un nou demers la Ierusalim era necesar pentru a clarifica totul odată pentru totdeauna: Pavel a mers acolo în urma unei revelații divine. Așa că a pornit la drum cu Tit și Barnaba, conștient că își punea la îndoială sensul vieții sale: oare „trudise în zadar" în toți acești ani? [658]

Faptele Apostolilor nu se concentrează pe drama personală a lui Pavel, apărută atât de brusc, ci pe problemele organizării interne a Bisericii. Călătoria lui Pavel la Ierusalim este prezentată ca o călătorie în scopul unui raport obișnuit al unei misiuni complet oficiale: autorul specifică faptul că Pavel a fost trimis de Societatea Antiohiană, care a suportat cheltuielile de organizare a acestei călătorii; Barnaba s-a trezit din nou lângă Pavel ca șef al delegației: fiind un trimis din Ierusalim, el era și șeful misiunii. În timpul călătoriei lor comune în Siria și Palestina, Pavel și Barnaba s-au oprit în tot felul de comunități creștine, raportând despre activitățile lor pentru a realiza unitate și sprijin din partea „gazdelor și prietenilor ospitalieri", ceea ce fusese de mult timp practica obișnuită a acelei epoci [659] : încercau întotdeauna să se prezinte în fața judecătorilor cu cel mai mare număr de garanți și să coreleze forțele cu o preponderența în favoarea lor [660] .

Poate că petiția către curtea de arbitraj din Ierusalim a fost depusă printr-o decizie colectivă a tuturor creștinilor din Antiohia, întrucât comunitățile creștine din Cetatea Sfântă erau numite Biserica Mamă [661] . Aici, după toate probabilitățile, ne putem referi la Petru. El avea adepți în cadrul Societății Antiohiene care i-au atribuit rolul de interpret al legii, vorbind „cu autoritate" [662]. Însuși Pavel s-a dus să-l vadă la ceva timp după convertirea sa, deoarece i-a recunoscut autoritatea de învățător, grație căruia Petru a devenit vestitorul celor Doisprezece [663] : în ciuda zelului său pentru autoritatea și independența sa apostolică, Pavel a recunoscut totuși necesitatea de a se baza în mesajul său pe autoritatea tradiției orale, cea care își avea originea la Cel Înviat. În plus, Petru își începuse călătoriile misionare înaintea lui [664] , despre care, însă, cei Doisprezece Apostoli spun foarte puțin.

În Ierusalim: Întâlniri la diferite niveluri [665]

În timpul șederii sale la Ierusalim, cel mai așteptat și mai important moment pentru Pavel a fost întâlnirea cu „nobilii". În ciuda naturii „personale" a întâlnirii, aceasta a fost de mare importanță pentru el, deoarece aici trebuia să dovedească

autenticitatea evangheliei sale, altfel riscând să nu fie recunoscut. Pe cine se referea el prin „nobili”? Pe cei care „erau de vreun fel”, a căror „expresie a feței” vorbea pentru ei, adică cei care se puteau lăuda cu „semnele cărnii lor”: evrei, israeliți, urmași ai lui Avraam… [666] Erau egalii săi, Cei Doisprezece și oameni precum Iacov, a căror relație cu Isus crea o aură specială în jurul său. Printre aceștia se aflau „stâlpii Bisericii”: Iacov, numit primul de data aceasta, Petru și Ioan.

Întâlnirea a fost furtunoasă, deși Pavel era rezervat. Simțea că trebuie să se apere cu încăpățânare împotriva acuzațiilor de „impostori” - oameni care, în opinia sa, nu aveau ce căuta la această întâlnire a celui mai înalt rang de apostoli; El se referea la convertiții fariseilor, dintre care trebuie să fi existat mulți în cercul lui Iacov și care, fără îndoială, păstrau, la fel ca Pavel, spiritul misionar caracteristic unui grup rebel izvorât din secta lor nervoasă . [667] Dar, spre deosebire de Pavel, ei s-au arătat extrem de conservatori, cerând fiecărui nou creștin supunerea completă față de Legea lui Moise, inclusiv circumcizia: neamurile trebuie să devină evrei pentru a fi mântuiți de Mesia. Pavel trecuse deja tristul test de a fi indus în rătăcire de oameni care se aflau pe aceeași cale spirituală ca și el. Problema era evident politică mai degrabă decât teologică: piatra de poticnire era gradul de afiliere cuiva la societatea greco-romană.

Astfel, „cei faimoși” l-au înțeles pe Pavel și i-au acceptat evanghelia în întregime, „fără să-i mai pună nimic” [668] . Aceasta însemna că, chiar dacă scrisoarea lui Pavel era exprimată în cuvinte diferite, conținea în esență același lucru ca și scrisorile celor Doisprezece. În orice caz, Pavel exprima o atitudine atât față de persoană, cât și față de doctrină; baza scrisorii sale era moartea și învierea lui Isus.

O ruptură a fost evitată, deși nu fără a defini și clarifica ortodoxia literei în ceea ce privește fundamentele credinței. Pentru această primă generație de creștini, singurul criteriu fundamental era credința în Isus cel răstignit și înviat, iar această credință era suficientă. Controversele erau posibile doar în ceea ce privește organizarea vieții Bisericii sau conceptul de apostolat, care puteau fi criticate în favoarea viitoarei unități și coeziuni a Bisericii [669] . Dar nu există nicio certitudine că cei implicați în dezbateri au înțeles clar diferențele dintre diverșii teologi, poate chiar semnificative, și au văzut totodată pericolul acestor diferențe, care se puteau răspândi destul de repede.

Chemarea apostolică a lui Pavel a fost, de asemenea, recunoscută și primirea specială a acestei chemări ca un „har care i-a fost arătat” prin chemarea directă a Celui Înviat [670] .

În cele din urmă, au început să discute problema împărțirii teritoriilor de predicare apostolică pentru misionarii apostolici, confirmând pentru Pavel și Barnaba titlul de convertire a

neamurilor, în timp ce pentru Petru era prevăzută convertirea evreilor [671] . Cel puțin asta a înțeles Pavel sau ceea ce a descris mai târziu, deoarece nu trebuie uitat că Epistola către Galateni, singura relatare pe care o avem despre această întâlnire de la Ierusalim, a fost scrisă într-un moment în care Petru și Pavel, așa cum vom vedea mai târziu, concurau unul cu celălalt în activitățile lor în lumea greacă. Această opinie nu este surprinzătoare, deoarece toate tradițiile sunt de acord că Petru a fost unul dintre primii misionari apostolici în țările samaritene și păgâne și că aproape imediat după această întâlnire l-a urmat pe Pavel în Siria, Grecia și Asia Mică: nu rescria Pavel istoria?

Punctul de vedere pe care l-a adoptat Pavel asupra chestiunii autorității ecleziastice după această întâlnire de la Ierusalim merită examinat mai în detaliu. Între el, pe de o parte, și Barnaba, pe de altă parte, „stâlpii Bisericii", pe de a treia, se stabilea, cum spune el, „ koinonia ", adică principiul participării la guvernare în sensul grecesc cel mai clasic [672] , bazată pe ideea de paritate, independentă de orice ierarhie stabilită prin naștere sau rasă (care este mai caracteristică sistemului oriental al societății), pe ideea de colegialitate și dreptul de a ocupa pe rând locul de frunte și pe exigența unei reciprocități constante. Gestul simbolic al unei astfel de administrări este mâna întinsă, care ilustrează viu distribuirea efectivă a taxelor pe care Barnaba și Pavel trebuiau să le colecteze în zona lor misionară în beneficiul săracilor din Ierusalim.

Pavel a ajuns la punctul principal. În narațiunea sa, el trece rapid - doar citând cazul particular al lui Tit - la dezbaterea asupra unei alte chestiuni legate de problema circumciziei convertiților. Această chestiune, ridicată de fariseii convertiți într-un cerc restrâns, a fost pusă în discuție de apostoli și de Bătrânii Ierusalimului la o adunare a întregii societăți. În această dezbatere publică, Pavel, conform Faptelor Apostolilor, a jucat un rol secundar, dând o relatare a misiunii sale, el doar confirmând - și nimic mai mult - succesele pe care le avusese cu neamurile. Rolul principal în Faptele Apostolilor i-a fost atribuit lui Petru, care a putut apăra poziția liberală cu privire la libertatea neamurilor, dând apoi cuvântul lui Pavel și Barnaba, ca cei care îndeplineau evanghelizarea neamurilor [673] . Este evident că versiunea autorului Faptelor Apostolilor, folosind Cronica Antiohiei, diferă radical de amintirea păstrată de Pavel despre autoritatea și chemarea lui Petru.

Mulțumit de rezultatul întâlnirii, Pavel a părăsit Ierusalimul. Indiferent dacă controversa privind mâncarea kosher a continuat acolo sau nu, este clar că Pavel, în orice caz, nu a luat parte la ea [674] . Așa că a plecat, dar exista încă multă ambiguitate în poziția ambelor părți și nicidecum nu totul fusese rezolvat: interdicțiile alimentare nu au întârziat să provoace conflicte în societățile antiohiene.

Întâlnirea de la Ierusalim, la care a participat Pavel, a confirmat posibilitatea existenței (între creștini) a diferitelor tendințe și rituri religioase, mai mult sau mai puțin în concordanță cu iudaismul. Dar problema fundamentală a rămas complet nerezolvată: cum să se organizeze coexistența zilnică a creștinilor aparținând unor culturi diferite în cadrul unei singure societăți, a cărei întâlnire principală avea funcția de comuniune, masa euharistică?

Au început controversele antiohiene din cauza scrisorii trimise la instigarea lui Iacov tuturor Bisericilor din zona misionară a lui Barnaba și Pavel? Sau a fost acest „decret apostolic" confirmat abia după un timp pentru a potoli spiritul? Aceasta rămâne încă o problemă controversată [675] . Celebrul text, pe care Faptele Apostolilor îl redau integral ca parte a arhivei, le poruncește păgânilor convertiți respectarea unui cod minimal preluat direct din cartea Leviticului [676] : interzicerea consumului de carne de jertfă oferită zeilor păgâni („idoloți"), interzicerea consumului de sânge de animale, interzicerea consumului de carne de animale strangulate și, în final, interzicerea „incestului" - grecii fiind mai toleranți decât evreii în ceea ce privește căsătoriile consangvine [677] . Aceste reglementări nu erau nici severe, nici excepționale: ele repetau pur și simplu regulile care fuseseră în vigoare în unele dintre sinagogile diasporei, stabilite pentru a atrage convertiți și a-i distinge de alte „națiuni". Dar Pavel nu era de acord cu echivalarea creștinilor ieșiți din păgânism cu convertiții din sinagogi, adică cu credincioșii de mâna a doua care nu erau membri ai comunității. El susținea că trebuie judecat doar după spirit, nu după felul de viață. De „necredință" trebuie să se separe „credinciosul". „Necredința" este ceea ce trebuie să păzească mai presus de toate, păstrându-și integritatea, ferindu-se de a se „înjuga cu necredincioșii" [678] .

Nu este surprinzător că această chestiune nu s-a limitat la Antiohia, unde, în ciuda denumirii comune de „creștini", evreii și neamurile erau de fapt, ca și înainte, separați de Tora, care era o nevoie stringentă și pentru evrei. Cu toate acestea, înainte de sosirea solilor din Ierusalim, evreii și neamurile convertite împărtășiseră împreună comuniunea euharistică, Petru făcând această greșeală.

De data aceasta, Pavel își numește adversarii destul de clar: este comunitatea „circumcișilor" [679] , cei care, conform Faptelor Apostolilor, au provocat prima discordie în Antiohia și au vorbit despre necesitatea unei instanțe arbitrale la Ierusalim. Nereușind să obțină avantaj în chestiunea circumciziei, nu au depus armele, ci s-au pregătit pentru o nouă bătălie - bătălia pentru mâncarea kosher și dezbinarea la masă. Au ridicat din nou problema, cerând să se ocupe de Petru, care fusese deja acuzat la Ierusalim [680]. ; aceste atacuri ajută la explicarea naturii „fricii" și a „esquivirilor"

vestitorului celor Doisprezece din Antiohia, care l-au supărat atât de mult pe Pavel. Există diverse explicații pentru schimbarea completă de atitudine a lui Petru: o dorință autentică a misionarului de a deveni una cu poporul evreu; o preocupare pentru securitate, care obligă mintea să recunoască și să fie de acord cu necesitatea de a adopta o poziție la fel de corectă atât față de autoritățile evreiești, cât și față de autoritățile Imperiului, întrucât puterea statală a Romei, încă din vremea lui Cezar, nu a încetat niciodată să recunoască și să protejeze prin lege vechile obiceiuri ale evreilor [681] . În cele din urmă, nu există nicio dovadă că Petru, în toate sferele de activitate, a ocupat aceeași poziție ca și Iacov și că nu a existat o oarecare rivalitate, atât în Ierusalim, cât și în sferele sale de influență, între conducătorul celor Doisprezece, a cărui influență se datora poziției sale printre apostoli, și ruda lui Isus, față de care tocmai această relație i-a permis să ocupe un loc proeminent.

Dar în ce măsură era adevărat că trimișii societății „circumciziei" au fost trimiși de Iacov pentru a-i impune lui Pavel punctul de vedere despre Ierusalim în propria sa zonă misionară? Cu excepția cazului în care se refereau la cineva despre care se știa că este foarte exigent în ceea ce privește puritatea? Acest lucru nu se poate spune. Pavel însuși nu a reușit întotdeauna să-și ascundă iritarea față de „noii apostoli", dar a continuat până la sfârșit să susțină autoritatea lui Iacov în Ierusalim [682] .

În această privință, Pavel a mers din dezamăgire în dezamăgire. Petru și chiar Barnaba au cedat presiunii conservatorilor intransigenți: amândoi au început să mănânce separat de cei care consumau mâncare nekosher. Pavel a decis să ia poziție publică împotriva lui Petru, ținând un discurs, a cărui esență a fost expusă în scrisoare, păstrându-ne astfel discursul său destinat exclusiv unui public de origine evreiască. Fie ca acest unic discurs, inclus ulterior de Pavel în Epistola sa către Galateni, să transmită importanța pe care Pavel a acordat-o acestei probleme.

În timpul uneia dintre întâlniri, a avut loc o altercație care i-a separat pe creștinii evrei de creștinii neamuri. Sau, mai precis, de la evreii elenizați care foloseau terminologia greacă și gândeau în greacă. Pavel a început cu un exemplu care arăta că Petru se contrazicea: el, fiind evreu, mergea uneori până la a „se comporta ca un neam" (ethnikôs), mâncând mâncare necoșerească precum neamurile, forțându-i pe neamuri (ethnè) să „trăiască ca evreii" (ioudaïzein) [683] . De ce?

Argumentarea lui Pavel era mai degrabă o chestiune de „cultură" – s-ar putea spune chiar filozofie – decât de teologie. Această argumentare este dată în înțelegerea greacă a lucrurilor, adică viziunea asupra problemei corespunde modului de gândire grecesc [684]. Această problemă a provocat din nou principala controversă a iudaismului elenizat, apărută în momentul în care

tentația aculturației și a „trăirii după stilul grecesc” (hellénismos) în epoca macabeeană a provocat în rândul evreilor un reflex defensiv în numele „culturii evreiești”, numită pe atunci ioudaïsmos din cauza contradicției [685] . Confruntarea a fost ireconciliabilă chiar și în rândul primilor creștini, dacă ne amintim de tensiunea dintre „evrei” și „eleniști” în legătură cu moartea lui Ștefan [686] . Pavel vrea să pună capăt ostilității afirmând un relativism tipic grec, inspirat de ideile stoicismului: tradiția este „regina păcii”, fiecare trăiește după propriile obiceiuri, iar străinul trebuie să se poată adapta mediului său... El însuși a aderat la acest principiu toată viața sa, fiind evreu printre evrei și trăind ca un păgân printre păgâni.

Petru și ceilalți nu au fost de acord cu Pavel și nu l-au urmat. Nu știm ce obiecții au ridicat, dar rămâne faptul că Petru a rămas. Pavel a plecat... și nu s-a mai întors niciodată la Antiohia, la Biserica ale cărei temelii le pusese. A pornit la drum doar însoțit de Tit și Timotei, întrucât Sila, cu care făcuse a doua călătorie misionară, i se alăturase acum lui Petru [687] .

Era un exil: nu există alt cuvânt pentru asta! Motivele erau mult mai serioase decât cele care îl determinaseră să plece într-o a doua misiune, care fusese foarte dificilă. Pavel se simțea acum complet independent de Biserica din Antiohia, un sentiment care, însă, îl cuprinsese deja în timpul celei de-a doua călătorii și care devenea din ce în ce mai puternic. De data aceasta și-a ars punțile în urma lui. A început un nou program cu ajutorul grupului său, care era format în întregime din păgâni convertiți care cunoșteau bine Asia Mică. În mediul grecesc, cu amploarea și posibilitățile sale nesfârșite, intenționa să-și aplice talentele în domeniul inovației și construcției evanghelice, fără a fi nevoit să se confrunte cu cerințele iudaismului sau cu rivalitățile apostolilor, așa cum făcuse în regiunile adiacente Palestinei. A plecat fără să se uite înapoi la creștinii din Antiohia și, în ciuda amarei sale dezamăgiri, noua sa misiune nu a fost o fugă, o dorință de a se elibera astfel dintr-o situație dificilă: planurile sale, inima sa, viitorul său erau îndreptate spre Ierusalim, spre Cetatea Sfântă. Colectarea de ofrande pentru săraci, care îi fusese încredințată de autoritățile Ierusalimului, devenea acum unul dintre obiectivele noii sale călătorii și unul dintre cele mai importante motive ale întoarcerii sale. Oricare ar fi fost diferențele, accidentale sau fundamentale, pe care le-ar fi putut avea cu „noii apostoli”, el a fost întotdeauna solidar cu Biserica din Ierusalim, respectându-i pe cei pe care îi considera superiori acesteia.

A dorit el ruptura din Antiohia? A fost provocată de el? Sau s-a datorat incapacității sale de a suporta „interferența” lui Petru și puterea tot mai mare a unui străin în societatea pe care o fondase? Acest ultim fapt este incontestabil, deși este dificil de înțeles sentimentele locuitorilor Antiohiei față de Pavel. Probabil că memoria sa s-a estompat în timp într-o asemenea măsură încât

Petru a ajuns să fie considerat „primul episcop” și „fondatorul” Bisericii locale [688] . Mai mult, există discuții continue despre relația care ar fi putut exista între Pavel și marele preot Ignațiu . „ [689]

Cu toate acestea, influența lui Pavel în Antiohia nu a dispărut fără urmă: desigur, Evanghelia după Matei, scrisă pentru Societatea Antiohiană a generației următoare, îi atribuie lui Petru un rol principal, oferindu-i autoritatea unui învățător, dar Matei prețuiește foarte mult poziția de toleranță față de păgânii convertiți, liberă de obiceiurile iudaice, pe care Pavel a apărat-o [690] și mărturisește dificultățile obiective ale unei misiuni care uneori pare îngustă și neoficială, iar alteori corespunde tradițiilor universale, care sunt în deplină concordanță cu moștenirea spirituală a lui Pavel [691] . În acest context, Petru poate fi văzut ca un om cu o poziție de compromis, care, continuând mișcarea lui Pavel, a răspândit pe scară largă Legea iudaică, considerată o moștenire creștină. Apostazia, care l-a rănit profund pe Pavel, nu a fost o negare: Sila i s-a alăturat lui Petru și l-a urmat la Roma, dar scrisoarea pe care a scris-o în numele apostolului, care a circulat din mână în mână, este temele și spusele lui Pavel și constituie cea mai bună parte a acestei scrisori [692] ; cât despre Marcu, care și el s-a despărțit odată de Pavel și l-a urmat” Petru, într-o zi se va întoarce pentru a se împăca cu fostul său ghid [693] .

O chestiune de dogmă? Cultură? Temperament personal? Este dificil de stabilit de ce Pavel nu a găsit un teren comun cu toți ceilalți în timpul conflictului de la Antiohia. Poate că timpul profeților și carismaticilor din acel oraș pur și simplu trecuse.

Petru este apostolul evreilor. Pavel este apostolul neamurilor... Această complementaritate a chemărilor apostolice, pe care Pavel a apărat-o de-a lungul vieții sale din acel moment, este în mod clar o judecată retrospectivă asupra incidentului de la Antiohia [694].Anumite împrejurări au determinat alegerea lui Petru: să nu se separe de conservatori, ci să se bazeze pe principiul diviziunilor conform Legii lui Moise. Pavel, pe de altă parte, a decis în cele din urmă să se specializeze în mediul palestinian cu cultura sa aramaică. De fapt, a început chiar să-l numească pe Petru doar cu porecla aramaică Chifa („Piatra”), în timp ce evangheliștii, autorul „Faptelor Apostolilor” și compilatorii scrisorilor trimise îl numeau fie folosind forma greacă „Petru”, fie numele dublu Simon-Petru, subliniind implicarea sa în Imperiu. Diferența în utilizarea numelor indică foarte elocvent diferența de poziții, inclusiv cea a lui Pavel.

Capitolul 10
Timpul speranțelor și planurilor

Granița Bfes

Unde intenționa Pavel să meargă? Se pare că a fost indecis și că a plănuit o nouă călătorie la Ierusalim, cu scopul de a obține arbitraj într-o chestiune care ar putea fi numită o „ingerință ilegală” și o încălcare a drepturilor sale: căci este bine cunoscut cât de sensibil era Pavel la această chestiune [695] .

O tradiție străveche, într-adevăr, spune că Pavel, de bunăvoie, intenționa să meargă la Ierusalim, dar a fost oprit de Duhul Sfânt și forțat să se abată și să intre în provincia Asia, adică în regiunea Efesului, pe care o străbătuse în a doua sa călătorie misionară [696] .

Această hotărâre inspirată a fost, ca să spunem așa, un răspuns la vestea pe care o primise de la Priscila și Aquila, prietenii săi din Corint, care au rămas adepții săi credincioși [697] . Veniseră aici pentru a se stabili în marele port al Asiei, căci corăbiile circulau continuu între cele două țărmuri ale Mării Egee: între țărmul european și țărmul anatolian, adică între Efes și Corint [698] , între Efes și Pirias [699] . Efesul era așadar un punct ideal pentru cei care doreau să mențină relații regulate cu Macedonia și Istmul Corintului, care fusese evanghelizat în timpul celei de-a doua călătorii, alături de Tars și regiunile Pisidia și Licaonia. Efesul se afla, într-adevăr, pe oricare dintre rutele urmate de negustorii de lână care mergeau în căutarea mărfurilor frigiene occidentale, atât de căutate, în valea Liciei, la est de Efes, sau în Milet, la sud, sau mergeau după catifea în Lidia, care era mai la nord [700] . Pavel a luat și el ruta negustorilor, urmând una dintre cele mai importante rute comerciale cu textile. Este sigur că a plecat de acasă, din Tars.

Își gândise bine planul. Conform cronicii Faptelor Apostolilor, primele sale contacte cu locuitorii din Efes avuseseră loc în vara precedentă, când se oprise acolo în port, în drum spre Antiohia [701] . Poate că decizia sa a fost influențată de relatările lui Aquila și Priscila, care i-au povestit despre societățile ioanine înfloritoare din Efes, care erau interesate de cele mai noi idei [702].Acestea erau idei foarte apropiate de cultura greacă, așa că este de înțeles că Pavel, simțindu-se într-o oarecare măsură respins de Antiohia în favoarea loialității față de tradițiile iudaismului, a putut fi atras de o societate semnificativ îndepărtată de Templu și de cultul care se ținea acolo. Ca și în timpul primei sale călătorii în Antiohia Pisidiei, îndrumat de Sergius Paulus, el urmărește un obiectiv foarte precis și nu consideră necesar să se oprească pe parcurs pentru a întemeia biserici în diferite puncte ale traseului său; acestea vor fi evanghelizate mai târziu, începând cu Efesul. A treia călătorie seamănă și mai puțin cu o recunoaștere misionară și seamănă cu o simplă schimbare de locație.

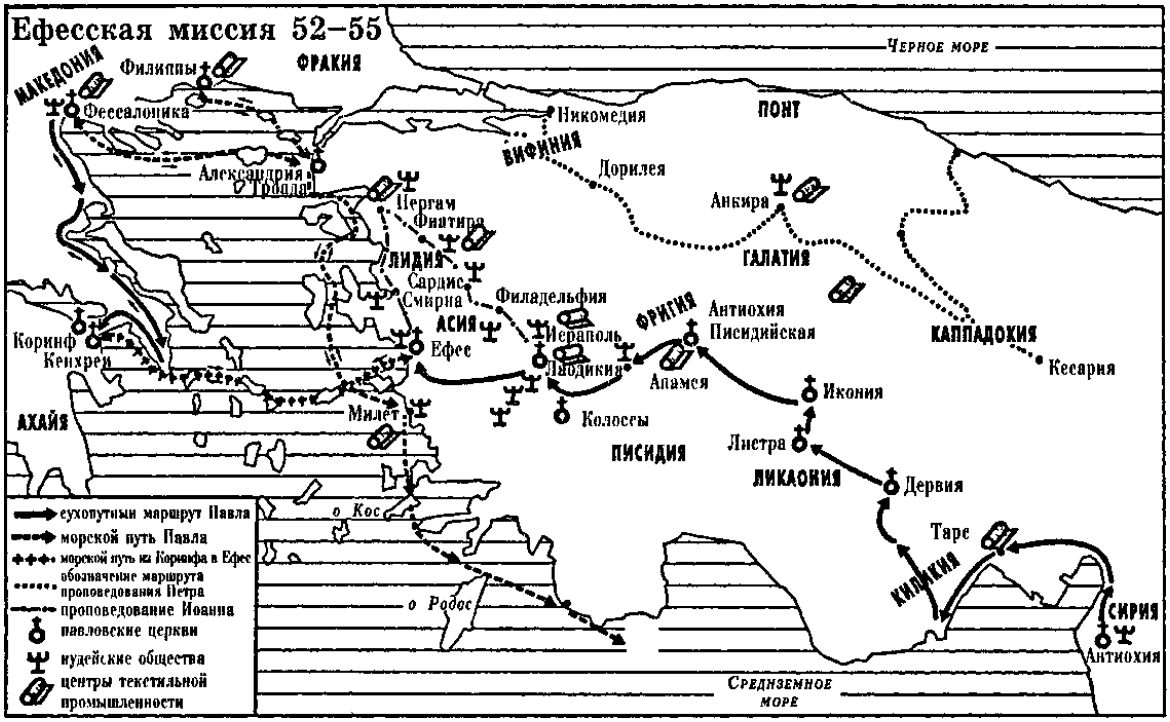

Pavel, însă, s-a oprit în Licaonia și Pisidia pentru a vizita din nou bisericile din Galatia pe care le întemeiase, așa cum făcuse la începutul celei de-a doua călătorii sale și, de asemenea, pentru a le comunica rezoluția adoptată la Ierusalim care îi confirma autoritatea apostolică și îl autoriza să facă colecte de bani și să le dea câteva instrucțiuni pe care trebuiau să le urmeze . [703] Se pare că a fost primit destul de rece, iar Timotei, care îl însoțea, fusese martor la multe dintre persecuțiile și suferințele pe care le îndurase la Antiohia, Iconium și Listra . [704]

Pavel a mers apoi la Efes, trecând prin „regiunile superioare” [705] ale Anatoliei centrale - aceasta însemna că a mers de-a lungul Via Sebaste din Antiohia Pisidiei până la Apameea, de unde a ajuns în valea superioară a Liciei. Aceasta era o răscruce de drumuri de importanță capitală [706] în regiunea unde se creșteau oile, renumite pentru moliciunea lânii lor negre și lucioase, din care se făceau haine care erau furnizate tuturor stăpânirilor romane. Această regiune, pe lângă negustorii și bancherii evrei, atrăsese de mult timp oameni de afaceri italieni, care își extindeau uneori sfera de activitate până în Licaonia [707] . Se spune însă că Pavel nu s-a oprit aici. A trecut prin valea Meandriei, a traversat râul Carias la Antiohia, apoi a mers pe un traseu ușor spre valea inferioară a Caystrei și a ajuns la Efes.

Pavel și Societatea lui Ioan din Efes

Comunitatea evreiască din Efes era străveche și foarte înfloritoare [708] , dar Aquila și Priscila au pregătit terenul pentru Pavel într-unul dintre grupurile lor mai marginale, care se referea la

Ioan Botezătorul [709] și care urma să părăsească Palestina în anii treizeci, după executarea stăpânului lor. Alți emigranți apropiați acestei mișcări li s-au alăturat apoi - nu fusese oare Asia Mică întotdeauna pământul ales de sectele evreiești a căror învățătură era controversată [710] ?

Cunoștințele noastre despre acest mediu provin în principal din dovezi ulterioare, cum ar fi Apocalipsa și Epistolele lui Ioan [711] . Dar trebuie să fi fost un mediu foarte eterogen în momentul sosirii lui Pavel. Grupul baptist era format din evrei nativi care, conform Faptelor Apostolilor, primiseră deja mesajul evangheliei. Acest grup, care a acceptat necondiționat Vechiul Testament, l-a acceptat cu ușurință în Isus pe Mesia pe care îl așteptau, chiar dacă acesta nu își asumase încă glorioasa formă divină. În plus, grupul se baza pe moștenirea esenian, a cărei idee opozițională era exprimată în distincția constantă dintre lumină și întuneric din scripturi. În cele din urmă, samaritenii și elenistii care fuseseră expulzați din Palestina și-au prezentat aici mărturia: Evanghelia, compilată ulterior de Societatea lui Ioan, îi menționează în repetate rânduri pe samariteni și pe convertiții lor și reflectă, de asemenea, într-o oarecare măsură predicarea elenistilor în această zonă [712] , care exprimau deschis opinii opuse poziției Templului [713] , ceea ce sugerează că mișcarea elenistică a atras în cele din urmă și alte mișcări religioase în rândurile sale. Contribuția elenistică și samariteană a contribuit nu în puțin mod la izolarea grupului în sânul iudaismului efesean, al cărui caracter divin inspirat îi era incontestabil [714] . Acest grup i-a făcut o primire excelentă lui Apollo, un tânăr și strălucit comentator alexandrin, a cărui erudiție nu l-a împiedicat să vorbească, ca un profet, din inspirație [715] . El a ajuns la Efes cu puțin mai devreme decât Pavel și a fost trimis la Corint, instruit de Aquila către Priscila și îndemnat de corintenii efeseni [716] .

În acest context, Faptele Apostolilor îi atribuie lui Pavel meritul de a fi predicat asemenea lui Ioan, reflectând chiar percepția publicului său, căruia i-a revelat Duhul Sfânt, care ocupa un loc central în evanghelia locală. Această viziune trebuie să fi fost formată din cronicile efesene, pe care autorul le-a folosit și care zugrăvesc o imagine a activității apostolului așa cum este ea, la rândul ei, transmisă de autorul Faptelor Apostolilor. Primii doi ani pe care Pavel i-a petrecut în Efes sunt prezentați în Faptele Apostolilor ca o cronică a miracolelor (singurul incident din carte), analogă cu „Colecția de semne" compilată de primii urmași ai lui Ioan; modul în care locuitorii din Efes sperau să fie vindecați, atingând haina lui Pavel, amintește, fără îndoială, de acțiunea femeii cu o scurgere de sânge care a fost vindecată atingând haina lui Isus, descrisă în Evanghelie [717] . Urmând exemplul urmașilor lui Ioan, autorul Faptelor Apostolilor prezintă aceste miracole ca un mijloc pentru îndeplinirea obiectivelor misionare, precum și ca parte a unei predici

și ca un instrument de convertire: vestea miracolelor, răspândindu-se printre oameni, printre evrei și greci, a provocat spovedanii generale și chiar arderi pe rug.

Totuși, autorul Faptelor Apostolilor nu poate trage nicio concluzie cu privire la succesul misiunii în acest mediu evreiesc, unde Pavel a predicat timp de trei luni. El a botezat aproximativ doisprezece persoane, probabil doar grupul lui Ioan.

Cum să nu prevadă cineva schisma care a început în această societate de atunci încolo, cauzată de învățătura și însăși personalitatea lui Pavel? Nicăieri, în niciun moment, nu au existat dovezi ale unor relații de prietenie între fariseii convertiți și eleniștii care au rămas fideli Ierusalimului.

Poziția precară, care ar fi putut părea că a împins jertfa evreilor din Antiohia către eleniștii din Efes, s-a consolidat. Trebuie presupus că în regiunea Efesului prima predicare creștină nu i-a afectat prea mult pe credincioșii din sinagogi, unde cultura greacă și puternica implicare a evreilor în societatea elenizată nu excludeau o lungă și remarcabilă fidelitate față de iudaismul tradițional, care putea fi observată încă din secolul al IV-lea în Imperiul deja complet creștin [718] . Primul dintre evreii convertiți de Pavel, pe care l-a numit „întâiul născut din Asia", avea numele grecesc Epeietes. În acest mediu tradițional evreiesc, Pavel și-a câștigat simpatia lui Alexandru, un evreu din Efes, care a riscat să vorbească public în apărarea sa. Această primă societate s-a întâlnit cu Aquila și Priscila, cei mai credincioși dintre credincioși, care au întemeiat câte o Biserică domestică în toate locurile lor de reședință, oriunde s-au dus [719] .

Societatea Efeseană și Ocultismul

Condițiile din mediul păgân erau complet diferite de cele din mediul evreiesc. Din punct de vedere grecesc, imaginea prezentată de Faptele Apostolilor este absolut plauzibilă, dar succesul predicării în acest stil, adică a predicării într-un mod accesibil, care poate fi considerată o „mărturisire comună", publică (exomologésis), era destul de specific în anumite comunități religioase din Asia Mică, în Lidia și Frigia adiacentă, nu departe de Efes [720] . Semnele divine - în principal negative (boală, nebunie, orbire, moarte) - erau percepute aici ca o nevoie de a privi în interior și de a se împăca cu divinitatea. Singura diferență era că semnele pe care le prezenta Pavel erau toate pozitive - vindecări și alungarea duhurilor rele... De aceea păreau „nu tocmai obișnuite"!

Astfel, în predicarea sa, Pavel folosea, cel puțin parțial, tehnici care puteau influența sentimentele oamenilor, al căror număr excesiv îl subliniază autorul Faptelor Apostolilor; Se pare că Pavel a fost chemat la Efes cu ocazia unei adevărate epidemii de miracole și

demonologie, cum ar fi cele care apar de obicei brusc într-un oraș în timpul dezastrelor naturale [721] - se știe că foametea, epidemiile de ciumă, cutremurele au provocat mari suferințe tocmai în această regiune și mai ales în această perioadă [722] . Efesenii au recurs cu ușurință la acțiunea talismanelor, care erau vândute în jurul templului lui Artemis. Acestea erau mici plăci de bronz decorate cu imagini de cerbi și albine, care simbolizau cultul lui Artemis și pe care erau scrise vrăji [723] .

În Efes era întotdeauna obișnuit să se apeleze la făcători de miracole, ceea ce se practica chiar și în familiile nobile ale aristocrației greco-romane: pentru a vindeca copiii bolnavi, nu ezitau să apeleze la zeități și preoți care efectuau sacrificii și libații sacrificiale (vin, de exemplu), rostind „vrăji secrete" pentru a-i înmuia pe zeii subterani despre care se credea că sunt responsabili de boli [724] . Vindecătorii evrei, care foloseau rețete farmaceutice create pe vremea regelui Solomon, erau deosebit de apreciați în cercurile cele mai înalte [725] .

De fapt, această epocă nu a fost o epocă a contrastelor puternic definite între filosofie și magie, între raționalism și misticism, între Grecia și Orient. În Asia, familiile funcționarilor romani - ecvești - au fost de acord să încheie alianțe cu dinastiile princiare locale, unde tradițiile misticismului iranian și ale astrologiei caldeene au rămas destul de viabile [726]. În timpul ședерii lui Pavel la Efes, un faimos cavaler roman de mare stimă își făcuse o dublă carieră: cea de înalt funcționar și cea de astrolog. Acest Tiberius Claudius Balvillius (Balbillus) era, de asemenea, „un scriitor excelent", potrivit lui Seneca, și publicase numeroase lucrări de astrologie, intitulate „Balbillea ephesia" , dedicate în întregime apărării culturii clasice, dintre care existau exemplare în muzeul și biblioteca din Alexandria [727] . Astrologii, precum și filosofii, apărau înțelepciunea [728] , iar intelectualii din vremea lui Pavel erau înclinați să asemene înțelepciunea divină cu magia în sensul cel mai înalt, adică cu percepția supranaturalului. Pavel era constant preocupat să distingă cele două [729] : activitatea sa în societatea efeseană, care era dusă de ocultism, l-a determinat să se îndrepte spre înțelepciune și a început să predea în școala filozofică a unui anume Tyrannus [730] . Dar Pavel nu era nici filosof, nici magician, nici măcar ambele în același timp; El a fost un făcător de minuni în slujba revelației divine.

Predica lui Pavel din această perioadă a fost un apel la înțelepciunea „adevărată", înțelepciunea lui Hristos, „în care sunt ascunse toate comorile înțelepciunii și ale cunoștinței", credința numai în Hristos conducând la cunoaștere. Pavel și tovarășii săi „îndemnau pe fiecare om, învățându-l toată înțelepciunea" și demascau filosofia „după datina oamenilor", care este „o amăgire deșartă" [731] .

Grupul efesean

Cât de departe a ajuns Pavel în bună societate locală? Printre cei pe care i-a botezat în Efes se număra cel puțin unul dintre „lorzi”, puternicii proprietari de pământuri care constituiau elita socială a țării la acea vreme: Filimon, care se stabilise în Frigia de Vest, la două sute de kilometri de Efes, o regiune bogată unde se creșteau oi și se producea lână, și care îl întâlnise pe Pavel în timpul uneia dintre călătoriile sale în capitala Asiei [732] . El aparținea micului cerc de „évergètes”, adică un grup de oameni care, prin faptele lor bune și generozitate, îmbunătățiau viața de zi cu zi a concetățenilor lor și îi ajutau să depășească dificultățile, de exemplu prin deschiderea de rezerve de cereale sau finanțarea alimentației publice. Pavel subliniază rolul său de „susținător al familiei” (tropheus), care constituia una dintre principalele funcții ale évergète-ului [733] . Filimon era apropiat social de asiarchi, care, conform Faptelor Apostolilor [734], aveau opinii mai mult sau mai puțin similare cu cele ale lui Pavel și îi încurajau activitățile, o onoare rară, având în vedere că erau demnitari care susțineau cultul imperial și care își atrăgeau contemporanii cu celebrări grandioase cu această ocazie. Astfel, Pavel își formează o imagine despre Filimon ca un om care a cedat sentimentelor de filantropie și umanitate care se răspândeau atunci în rândul elitei greco-romane [735] .

Apostolii au întâlnit în Asia Mică o societate foarte diferențiată de „stăpâni și sclavi”: această observație, care a inspirat toate scrisorile lui Pavel în timpul misiunii sale în Asia, precum și scrisorile lui Petru în timpul misiunii sale asiatice [736] , este confirmată de scriitorii vremii. Eroii romanelor grecești locuiesc în marile orașe de coastă, Efes, Milet, unde câștigă faimă și glorie pentru nobilimea lor, dar în afara orașului, unde au moșii vaste pe care le vizitează din când în când, au o masă de sclavi care lucrează pentru ei, unii ca servitori, alții ca prizonieri, trăind în condițiile dure ale ergastulei [737] [738] . Onisim, un alt convertit al lui Pavel, este unul dintre sclavii lui Filimon... fugar: Onisim și Filimon erau la mulți kilometri distanță. Onisim încerca să-și găsească un loc în marele oraș. El vedea în persoana apostolului un fel de sanctuar, un refugiu de care „se alăturase” [739] , ceea ce îl punea pe Pavel într-o poziție juridică dificilă, deoarece legea romană considera pe oricine adăpostea un sclav fugar drept hoț. Pavel nu vedea altă cale de ieșire decât să-l roage pe Filimon să-l elibereze pe Onisim pentru a-l folosi drept curier [740] .

Ceilalți efeseni convertiți de Pavel sunt mai greu de atribuit vreunui grup social. Au existat și călători, precum Epafra din Colose: numele său în forma sa diminutivă (de la Epafrodit) ne spune puține despre el... O astfel de antroponimie nu este deloc caracteristică societății pur grecești și aparține mai degrabă cercului oamenilor eliberați. Cu toate acestea, nu se poate exclude faptul că a fost

numit așa într-un cerc restrâns și doar de prieteni [741] . Tihic și Trofim, alte două nume cunoscute de noi, par să indice originea umilă a proprietarilor lor, deși nu erau exclusiv sclavi: Tihic - „Norocosul" (acest nume a fost dat extrem de rar) a fost înregistrat în Frigia ca sclav [742] ; Cât despre Trofim, „Copilul" (un nume mult mai comun), părinții săi erau oameni crescuți într-o familie străină: fie sclavi născuți în casă, fie copii respinși care au fost aduși ulterior înapoi în casă și erau destinați să fie slujitori [743] . Un caz foarte frecvent, dar existau persoane numite Trofim care primiseră o educație clasică.

Fără a putea spune ceva mai precis, se poate spune că grupul efesean adunat de Pavel în timpul acestei misiuni era foarte eterogen.

Un misionar printre misionari

Ca și în Macedonia și Grecia centrală în timpul celei de-a doua călătorii a lui Pavel, predicarea sa a început să se răspândească prin primii săi convertiți în văile maeandriene și liciene, care, la fel ca Via Egnatia, erau o rută comercială foarte aglomerată. Societăți foarte active se răspândiseră în această zonă până la granițele extreme estice, în orașele frigiene Colose, Hierapolis și Laodiceea [744] ; orașele mai apropiate de mare (inclusiv Efes), precum Tralles și Magnesia maeandriană, nu au fost evanghelizate decât la sfârșitul primului secol [745] .

Astfel, adepții efeseni ai lui Pavel nu s-au mutat din centru spre periferie, ci mai degrabă „în direcția opusă", începând din regiunile mai îndepărtate - marele port egeean, la aproximativ două sute de kilometri de Efes. Este oare acest lucru surprinzător, având în vedere simpatia lui Pavel pentru acest mediu? Vorbim despre o populație absorbită de producția celei mai fine lâni și de comerțul cu textile, precum și de comerțul extins cu aceasta, în care, fără îndoială, se angaja familia lui Pavel. Din călătorie în călătorie, apostolul s-a infiltrat activ în astfel de grupuri și a dat dovadă de unanimitate atât familială, cât și profesională. Imaginea lui Epafra din Colose, un oraș care atinsese prosperitatea datorită calității lânii sale negre, probabil nu trebuie să fi fost foarte diferită de cea a Lidiei, negustorul de catifea care a aprobat prima misiune în Macedonia; mai mult, această femeie a putut oferi ajutorul necesar, întrucât era originară din Tiatira din Lidia, un district destul de apropiat unde se producea catifea, la fel ca în Hierapolis, un district care menținea legături religioase cu orașele frigiene și era renumit pentru apele și meșteșugul vopsitoriului [746] . Misiunea lui Pavel a avut loc într-o zonă foarte limitată, într-o societate restrânsă.

Locuitorii din Colose erau la fel de poligloți ca și Pavel: în oraș se vorbeau greaca, lidia (dialectul regiunilor Sardes [747] și Tiatira) și

pisidiana (dialectul primelor Biserici pauline) [748] . Aceasta indică faptul că toate regiunile menționate erau în comunicare activă între ele, deoarece în ele se dezvolta același tip de activitate. Organizațiile profesionale ale breslelor jucau un rol foarte important în toate sferele vieții, iar aici idealul „cooperării", căruia Pavel îi era profund devotat și pe care căuta să-l transfere în sfera ecleziastică, era prezent zilnic [749] . Această stare de lucruri se datora în mare măsură evreilor, care se stabiliseră deja la această răscruce cu mai bine de un secol mai devreme [750] . Religia lor ar fi putut fi supusă unor influențe eseniene și ioanine, care au dezvoltat în acest mediu o tendință spre dualism („Fiii Luminii" și „Fiii Întunericului") și un simț al binelui prin angelologie [751].(doctrina îngerilor).

În orice caz, tovarășul misiunii a fost păgânul convertit Epafra din Colose. Acest interpret al Legii (didaskalos), care avea înfățișarea unui predicator călător (probabil a călătorit în scopuri profesionale), făcea încontinuu ocol între Colose, Laodiceea și Hierapolis, precum și Efes, unde venea să-i dea socoteală lui Pavel și să primească instrucțiuni de la el [752] . În unele locuri, Bisericile erau organizate ca unele domestice: în Laodiceea, întâlnirile se țineau la Nymphas, însă și la nobilul Filimon. Mai mult, întreaga sa familie - soția sa, Apphica, și Arhip, fiul sau prietenul său [753] și sclavii săi - participau la viața Bisericii, dar numai lui Arhip i s-a încredințat rangul de preot în timpul șederii lui Pavel la Efes [754] .

Cu toate acestea, organizarea Bisericii a rămas extrem de centralizată: totul se întorcea la Pavel și emana de la el. Biserica era vizitată în mod regulat de trimiși personali ai apostolului, de rang mai mult sau mai puțin înalt, aleși din anturajul său: Onisim și Tihic erau destul de potriviți ca și curieri care purtau scrisori [755] , dar pentru a limita contramisiunea evreiască, Pavel l-a trimis pe Marcu în vizită [756] .

Societățile efesene aveau un caracter charismatic mult mai puțin pronunțat decât societățile corintene: ele nu profețeau aici, iar liturghiile ținute sunt descrise ca fiind foarte simple - cântări „spirituale", imnuri și psalmi... [757] Apostolii și profeții de la începutul mișcării misionare au dispărut în cele din urmă în obscuritate în fața „interpreților", vestitorilor („evangheliști") și „păstorilor", care de acum înainte aveau să fie determinați prin chemare divină [758] .

Folosind adresele potrivite, atât de afaceri, cât și amicale, Pavel ar fi putut – acest lucru este destul de evident – să avanseze și mai mult misiunea, căci negustorii de catifea și textile erau foarte activi nu numai în Lidia, la nord de Efes, ci și în Milet, la sud, unde lâna a fost întotdeauna renumită pentru finețea sa, iar producția de catifea se știe cu certitudine că a fost stabilită în cadrul unui monopol imperial încă din anii '50 [759] . Dar avem dovezi precise din acea vreme: grupul lui Pavel și-a limitat activitățile doar la laturile vest-est, de-a lungul văii Maeandriei și a văii Liciei, cu intenția fermă de

a nu încălca zona de influență a societăților ioanine. Pavel a rămas fidel acordurilor încheiate în urma negocierilor de la Ierusalim, a căror condiție era să recunoască independența fiecărui apostol și să acționeze, pe cât posibil, în limitele propriilor zone apostolice [760] .

După cum se știe, predicarea lui Ioan s-a răspândit la nord de Efes, de-a lungul principalei rute de circulație care aproviziona Lidia cu tot ce avea nevoie și lega principalele centre culturale și comerciale. Smirna, „poarta de pe uscat și de pe mare către toate aceste regiuni"; Pergam, un oraș „înrudit cu evreii", faimos pentru fabricile sale și școala de medicină; Tiatira, un oraș al industriei textile; Sardes, o secțiune de caravane a rutei comerciale terestre; Filadelfia, centrul unor vaste teritorii imperiale; și, în final, Laodiceea din Licia, un centru comercial și bancar [761] . Întreaga regiune a fost traversată treptat, în ciuda faptului că condițiile din această zonă erau foarte diferite de cele cu care Pavel și tovarășii săi erau obișnuiți. De fapt, Bisericile ioanine se aflau sub patronajul unor societăți evreiești foarte vechi și înfloritoare [762] . Predicarea lui Ioan a avut loc într-un mediu evreiesc. Misiunea lui Pavel nu a trecut nici ea fără evreii din Asia - aceștia erau numeroși în Efes și Laodiceea, precum și în Hieralomul și Trogilla - dar misiunea nu i-a căutat în mod specific pe evrei și nu i-a implicat prea mult în activitățile sale [763] . Cele două zone apostolice, pe măsură ce se extindeau, s-au apropiat una de cealaltă și astfel s-au putut intersecta din nou în Efes și Laodiceea [764] .

Spre est, în direcția Anatoliei interioare, misionarii paulini au întâlnit zona lui Petru [765] , care ocupa o suprafață foarte extinsă, incluzând Cappadocia, Frigia și Bitinia, până la coasta Mării Negre. Evanghelizarea s-a dovedit foarte rapidă în aceste regiuni, de unde proveneau doi dintre cei mai vechi și mai fideli tovarăși ai lui Pavel, Aquila și Priscila, care, trebuie presupus, au stabilit foarte curând relații directe cu Roma [766] . Evanghelizarea se putea baza și pe comunitățile evreiești a căror învățătură se răspândise până în Ancyra, în inima Frigiei; Aquila și Priscila erau convertiți de la iudaism. Însă într-un mediu rural, a cărui populație intrase abia recent sub influență greacă și unde modul de viață urban, „grec" din sate abia începea să se răspândească, se întâlneau condiții foarte diferite.

Între aceste două mari misiuni, sfera de activitate a lui Pavel părea deosebit de îngustă, iar proiectul său modest. În realitate, Pavel era mai atras de Europa decât de Asia. Efesul nu a fost și nu a devenit niciodată baza apostolului pentru activitatea sa provincială asiatică; a servit ca punct de cotitură de la care se puteau stabili cu ușurință contacte cu Europa.

În Efes, diverse persoane se aflau constant în jurul lui Pavel. Erast, unul dintre oamenii de rang înalt, venea din Corint; urmașii săi, cu care începuse, precum Titius Isus, numit Justus, Sosten sau Stefanius, împreună cu sclavii săi. Aceștia din urmă l-au vizitat pe apostol pentru a raporta despre starea lucrurilor din Biserică după vizita la Pavel a „casei lui Cloe" [767] , care le-a dezvăluit direcția greșită. Apolo a ajuns și el la Efes, unde, după ce l-a întâlnit mai întâi pe Pavel, i s-a alăturat și chiar i-a amânat întoarcerea în Europa [768] .

Vechi prieteni au venit și ei în grabă din Macedonia, precum Gaius din Derbe și, bineînțeles, Aristarh, care a devenit participant la misiunea din Efes [769] .

La toate comunicările și cererile, Pavel răspundea din Efes în scris sau îi autoriza pe cei mai de încredere colaboratori ai săi să dea un răspuns. I-a trimis în grabă mai întâi pe Timotei și apoi pe Tit la Corint; apoi din nou pe Timotei și Erast în Macedonia. A încercat să-l convingă și pe Apolo să meargă la Corint. În cele din urmă, Timotei, Tit și Erast au fost cei care au făcut fiecare călătorie dificilă între Corint, Macedonia și Efes [770] . Timotei era un om care știa cum să iasă din situații dificile, așa că Pavel l-a trimis la Corint pentru a le aminti de doctrina și evanghelia sa și pentru a pune Biserica locală pe calea cea dreaptă în spiritul acelor principii care deja dăduseră roade în Tesalonic în timpul celei de-a doua călătorii [771] . Este sigur că Tit, mai diplomat decât Timotei, s-a impus ca cel mai bun ambasador al apostolului: el a fost cel care a rezolvat situația din Corint, asupra căreia Timotei avusese foarte puțină influență în prima sa vizită, în principal pentru că erau absenți liderii Bisericii din Corint, care tocmai plecaseră spre Efes.

De fapt, multă confuzie a fost creată de rapiditatea cu care Pavel a acționat, în ciuda distanței și a Mării Egee. L-a trimis pe Timotei la Corint după ce a primit o scrisoare de la Cloes care raporta disensiuni grave în comunitate, dar când Timotei a ajuns acolo, împuterniciții Bisericii se duseseră deja la Pavel pentru a-i prezenta propria lor înțelegere a evenimentelor. Când Timotei s-a întors în sfârșit la Efes, nu i-a găsit acolo pe Stefanius și pe asistenții săi, care plecaseră deja la Corint cu o scrisoare de la Pavel . [772]

Așadar, deși Pavel se deplasează puțin în această perioadă, el scrie mult. Își anunță vizita la corinteni de mai multe ori, dar o amână mereu și, trebuie să presupunem, nu intenționează să călătorească decât după ce se va întoarce triumfător la Ierusalim, după o inspecție generală a Bisericilor europene . [773] Corespondența a fost, așadar, frecventă și importantă pentru ambele părți, deși doar câteva dintre scrisorile lui Pavel au supraviețuit. Corintenii erau deosebit de dispuși să comunice cu el printr-un curier [774] .

Acest lucru i-a convenit foarte bine lui Pavel, căci nu fusese niciodată priceput în arta retoricii și era mult mai priceput la

scris [775] . Anii petrecuți la Efes, când Pavel și-a perfecționat instrumentul epistolar imitând – nici mai mult, nici mai puțin – filosofii greci, începând cu Epicur, au contribuit la dobândirea unei anverguri literare. Corespondența sa este extinsă și foarte variată, deși acest lucru nu este imediat evident, deoarece Epistola către Filipeni și fiecare Epistolă către Corinteni sunt, de fapt, material care reunește scrieri care diferă foarte mult ca și caracter, timp și origine [776] . Pavel a întreținut o corespondență personală, din care scrisoarea către Filimon ne-a parvenit, și a scris corespondență de afaceri, cum ar fi o „confirmare de primire" [777] sau o „scrisoare de însărcinare" similară scrisorii pe care i-a dat-o lui Tit și trimișilor care îl însoțeau la Corint . [778] Majoritatea scrisorilor sunt scrise cu ocazia unui eveniment, demonstrând o reacție imediată, uneori pasională, la acesta: după întoarcerea lui Timotei, anunțându-și eșecul cu corintenii, Pavel li se adresează imediat „cu multe lacrimi " . [779]

Unele scrisori, unele foarte severe, s-ar putea să nu fi fost niciodată trimise, Pavel înlocuindu-le cu unele mai blânde pe măsură ce situația se schimba . [780]

Dar natura impulsivă a lui Pavel era capabilă și să se ridice la nivelul scrierii științifice, reflectând opinia unui lider serios, conștient de cunoștințele și responsabilitatea sa, pentru care venise momentul să generalizeze: Pavel formulează esența gândurilor sale în lungi Epistole către Corinteni, către Galateni, către Romani, scrise la Efes și în timpul călătoriei de întoarcere; a doua Epistolă către Corinteni, Epistolele către Galateni și către Coloseni, unde participarea personală a lui Pavel este îndoielnică, sunt prezentate ca enciclice [781] destinate întregii provincii. Toate scrisorile demonstrează un efort serios de stil și compoziție: Pavel nu era un retor grec, dar dorința sa intensă de a-i face pe cititorii din culturi diferite să împărtășească înțelegerea sa asupra Evangheliei l-a determinat să folosească forme literare la fel de sofisticate și variate precum Testamentul spiritual folosit în literatura elenizată evreiască, atât de apreciată de adepții lui Ioan [782] , sau precum apologia romană sistematizată de Cicero [783] .

O echipă nouă într-un spirit nou

Pe scurt, Pavel a învățat multe la Efes: în anii maturității, ca și în tinerețe, setea de cunoaștere era o trăsătură distinctivă a naturii sale [784] .

S-a atașat puternic de cultura elenistică în anii apostoliei sale, când a fost din ce în ce mai expus influenței filosofiei grecești: cuvântul „unanimitate", de exemplu, atât de caracteristic gândirii clasice, apare în scrierile lui Pavel mult mai frecvent decât în Vechiul Testament în care a fost crescut. În această perioadă a adoptat

conceptul filosofic grecesc de „Plenătate" (plerôma) pentru a descrie Divinul [785] . În cele din urmă, utilizarea tot mai mare a vocabularului mistic grecesc și a cuvântului „sacrament" arată că nu era indiferent față de atmosfera de sensibilitate religioasă care caracteriza lumea din jurul său [786] . Misiunea, însă, își definea activitatea prin termenul (folosit figurativ) folosit de credincioșii din templele din acea regiune [787] pentru a desemna accesul lor la locul inițierii: „a trece pragul" (embateuein) . [788]

Cunoașterea lui Pavel cu esenismul a crescut și ea, ceea ce este cea mai bună dovadă, dacă ar fi fost nevoie, a marii libertăți de spirit de care s-a bucurat apostolul, care nu a devenit niciodată prizonierul vreunei tendințe dominante și a cărui minte critică era extrem de însetată de cunoaștere. Unii dintre cei mai apropiați colaboratori ai săi, poate foști adepți ai lui Ioan [789] , au devenit răspânditori ai anumitor idei eseniene; Pavel a acceptat și a considerat posibil să urmeze aceste idei... Asistenții săi au luptat cu înverșunare împotriva apostaziei colosenilor, care erau seduși de slujba îngerilor și de riturile ceremoniale, dar el însuși a răspândit unele idei eseniene în Corint, cum ar fi metafora „Templului" aplicată societății credincioșilor; este posibil chiar să fi inclus într-una dintre scrisorile sale un pasaj esenian care exprimă opoziția tradițională, contrastând întunericul cu lumina, Hristos cu Satana, Dumnezeu cu idolii... [790]

Pavel a adunat în jurul său cele mai diverse minți, dar mai ales intelectuali. Marcu, care se desprinsese de grup, avea să se realăture misiunii pauline din Asia (se intenționa trimiterea lui ca confident pentru a aduce Bisericile frigiene la realitate) [791] , căreia i s-au alăturat alți doi noi aleși: Apolo și Luca.

În Efes s-au întâlnit cu adevărat Pavel și Apolo. Nu se poate spune că erau la fel de educați – tânărul alexandrin, spre deosebire de Pavel, dobândise cunoștințele și priceperea unui retor grec: era foarte elocvent și scria cu ușurință într-o greacă rafinată, avea chiar și o idee despre platonism... În plus, era mult mai îndepărtat de slujbele templului decât Pavel și a rămas un om care împărtășea complet percepția ioanină [792] . În ciuda acestui fapt, Pavel l-a recunoscut imediat ca fiind „persoana cu aceleași idei" [793] : amândoi erau interpreți „cu experiență în Sfintele Scripturi", carismatici și profeți [794] . Influența apostolului asupra adepților săi nu avea nimic în comun cu tirania: fără a le oferi vreun model stereotipic, el, dimpotrivă, aprecia foarte mult complementaritatea lor.

Cât despre Luca, el este menționat pentru prima dată în scrisori din vremea când Pavel se afla în Efes [795] . Conform tradiției [796], Luca era un medic care călătorea în scopuri profesionale. A călătorit prin lume în căutarea practicii medicale, dar și în scopul autoeducării și cunoașterii de noi țări: călătoriile medicilor aveau adesea un dublu scop. Apollo era un evreu pur și un

vlăstar al elenismului alexandrin; Luca, conform tradiției, era un păgân care a crescut în Antiohia siriană, unde exista o școală de medicină [797] . În ciuda originii sale siriene și a faptului că limba sa maternă era aramaica (din nou conform tradiției), a scris în greaca erudită și era familiarizat cu cei mai buni scriitori, fiind considerat autorul celei de-a treia Evanghelii, scrisă de un medic adevărat [798] .

Cât despre acei colaboratori care l-au însoțit pe apostol din Efes și au întocmit jurnalul la care face referire autorul Faptelor Apostolilor, aceștia foloseau latina colocvială, din care au împrumutat neologisme [799] , precum și din limba marinarilor care aveau de-a face cu bărcile, navigația, asfonomia și vânturile: vorbeau despre „ancore" sau „stânjeni" și își descriau călătoria în maniera autorilor „circumnavigațiilor" care supraveghează coasta de pe mare și o împart în porturi și alte repere [800] . Probabil că aparțineau mediului cosmopolit al călătorilor, dar adoptaseră toate prejudecățile fundamentale ale elenismului: criteriul lingvistic și respingerea „barbariei", snobismul nobilimii, tradițiile ospitalității reglementate, disprețul față de popor [801] .

Medicul, geograful și apostolul puteau găsi cu ușurință un limbaj comun: erau oameni cu aceeași fire și cu un mod de viață foarte asemănător [802].Toți puteau fi recunoscuți prin farmecul și vorbirea lor chiar și într-un mediu străin ostil; trebuiau, însă, să se ferească de acuzațiile de magie, luare de mită și incitare a poporului la sedițiune. Luca, în special, a câștigat foarte repede favoarea lui Pavel, care de atunci încolo l-a considerat unul dintre „colaboratorii" și confidenții săi.

Companionii lui Pavel erau un grup deschis, mereu reînnoit, dar, în același timp, un exemplu remarcabil de solidaritate. Majoritatea bărbaților care au lucrat cu Pavel la Efes l-au urmat mai departe, până la sfârșit [803] . Ei au format cea mai puternică parte a grupului misionar, căci dintre acești șaisprezece „colaboratori", doisprezece erau cunoscuți de Pavel ca reprezentând creștinismul de la un capăt la altul al Mediteranei. Este adevărat că unii dintre acești „efeseni" făcuseră parte din misiune în timpul călătoriilor anterioare și acum se întorceau la Pavel din toate părțile: Sosten și Iisus, Justus din Corint [804] , Aristarh macedoneanul, Marcu din Siria sau Alexandria… Pavel a intrat și în contact cu rude, Andronic și Iuniu, care fuseseră convertiți mult înaintea lui și își continuau propria lucrare misionară [805] .

Cercul lui Pavel era ierarhic. „Lucrătorii" reprezentau primul cerc [806] : Aquila și Prisca (numită Priscila), Timotei și, bineînțeles, Tit, tovarășii credincioși, precum și evreul Apolo, Marcu și Justus, Aristarh macedoneanul, medicul Luca și, în final, Dema și Filimon, care s-au alăturat la Efes. Pavel îi considera pe acești „colaboratori" (sinergoi) membri ai „tovarășului" (koinônoi) [807] , ei fiind confirmați de autoritatea divină a apostolului [808] . „Diaconii"

precum Epafra din Colose și Tihic erau mai puțin apropiați de Pavel, în ciuda afecțiunii care îi unea: doar o închisoare comună putea desființa distanța dintre diacon și învățător, care îi aplica apoi expresia „tovarăș în robie” [809] . Grupul celorlalți „apostoli” era reprezentat de Apolo, Andronic și Iunia; probabil, definindu-le astfel funcția, Pavel dorea în mod clar să recunoască independența și legitimitatea propriei autorități apostolice. Arhip din Colose, care a primit preoția pentru Biserica locală, avea dreptul la un titlu echivalent cu cel de „colaborator” - „tovarăș de serviciu”; iar Sosten, care era funcționar la Corint, era întotdeauna numit „frate” [810] .

La doi ani după ruptura de la Antiohia, venise un timp de reconciliere și toleranță. Pavel putea spera că i s-au deschis uși, așa cum îi plăcea să spună [811] . Atunci a conceput planul unor noi călătorii, nu doar pentru a-și vizita Bisericile macedoneană și ahaică înainte de a merge la Ierusalim [812], dar și să exploreze regiunile occidentale ale Italiei și Spaniei [813] . De acum înainte, el și-a conceput misiunea nu ca pe o călătorie de rutină de la Antiohia la Antiohia, de la Ierusalim la Ierusalim, revenind mereu la punctul de plecare, ci ca pe o explorare a spațiului mediteranean, extinzându-se „până la marginile pământului”: pretențiile evreului cilician se ridicau la nivelul călătoriilor întreprinse de obicei de doctori și retori, care făceau acum parte din anturajul său [814] , deplasându-se ritmic și continuu între Efes și Roma [815] . Pavel dobândise o perspectivă „universală”, foarte caracteristică elenismului [816] .

Cu toate acestea, sarcina imediată rămânea strângerea de ofrande pentru săracii din Ierusalim, întrucât Pavel trebuia să îndeplinească angajamentele pe care și le luase în anul 51 față de „stâlpii Bisericii”. Acesta era un singur proiect misionar care unea activitățile Bisericilor din Galatia, Corint, Macedonia și Asia [817] . Pavel a început implementarea sa în Galatia, în timpul călătoriei sale, și a continuat-o la Efes la sosirea sa acolo în anul 52. În realitate, el trebuia să strângă bani pentru anul sabatic, când nu se semăna și nu se recolta, din toamna anului 54 până în toamna anului 55 [818] . Întrucât dificultățile puteau apărea încă din primăvara anului 55, adică la începutul „călătoriei” sale, Pavel, desigur, dându-și seama de acest lucru, a decis că trebuie să pornească la drum înainte ca ruta maritimă să fie închisă pentru iarnă: în toamna anului 54. Prin urmare, strângerea ofrandelor a devenit lucrarea principală din 53–54, după ce corintenii o începuseră foarte oportun mai devreme, în 53 [819] . Pavel considera aceasta ca o slujbă de caritate, ca o „mărturie” de supunere față de Evanghelia lui Hristos, ca o manifestare exterioară a universalității și unității Bisericii. I se părea atunci că controlează dezvoltarea societăților pe care le fonda; evenimentele ulterioare aveau să-i demonstreze contrariul.

Capitolul 11
Marile încercări

Pavel a întâmpinat atât lipsuri, cât și pierderi în Efes [820] . A fost expus unui pericol extrem, care l-a adus în pragul morții [821] . Carnea lui a avut de suferit și a vorbit despre o scădere a forței fizice [822] ; a suferit închisoarea [823] .

Și, ca și cum acestea nu ar fi fost de ajuns, a experimentat dezamăgiri atât de amare încât aproape a început să se îndoiască de toate [824] . Cu siguranța sa personală și chiar viața sa în Efes amenințate, autoritatea sa apostolică a fost contestată de Bisericile din Galatia, Frigia și Europa într-o ofensivă contra-misionară la scară foarte mare [825] . În aceste luni dramatice, criza nu s-a limitat la conflictele cu evreii și neamurile din Efes, așa cum s-ar putea deduce din cartea Faptele Apostolilor [826] : ea i-a afectat chiar și pe creștini înșiși, deoarece diviziuni și dificultăți au apărut peste tot.

Instigatorul tulburărilor

În lumea romană, cuvântul cheie al orașelor grecești care deveniseră parte a Imperiului era „ordinea”, iar menținerea acestei ordini era sarcina principală a funcționarilor [827] care apărau astfel carta administrativă și statutul orașului lor în sânul civilizației romane.

Din punctul lor de vedere, existau suficiente motive pentru a-l considera pe Pavel suspicios, întrucât predicile sale stârneau mai devreme sau mai târziu val după val de mișcări de protest în rândul celor mai diverse straturi ale populației, de fiecare dată mai semnificative.

Unele organizații profesionale ale breslelor și toți cei care se alimentau direct de la Templu și de la locurile de pelerinaj, dintre care Templul era unul, se puteau simți amenințați în măsura în care, potrivit mărturiei lor, serviciile religioase erau reduse, ceea ce i se dădea vina pe Pavel. Acest lucru îi afecta pe „aurarii și argintarii” din Efes, care le furnizau pelerinilor suveniruri și obiecte de cult. În Efes, pentru prima dată, religia oficială a perceput predicarea creștină ca o concurență periculoasă. Din punctul de vedere al Faptelor Apostolilor [828] , care va fi confirmat de cele mai obiective mărturii ale funcționarilor romani, acestea erau departe de a fi singurele motive. Nu existau doar producătorii de ex-voto pentru celebra Artemis, care aduceau profituri mari, ci existau și preoți și asociații lor care revindeau, de exemplu, pieile animalelor sacrificate și, în special, preoții-măcelari, care efectuau sacrificii și vindeau carnea, având un venit considerabil, fondând asociații puternice peste tot [829] . După cum se poate observa, chestiunea cărnii de sacrificiu („Idolothytes”) era o problemă nu numai pentru

învățătura creștină, ci privea și viața reală de zi cu zi a populației.

Faptul că conflictul ar fi putut fi provocat de aceste asociații pare întru totul plauzibil: acestea existau în număr mare în Asia și erau tipice industriei alimentare, artizanilor, producătorilor de textile și asociației „aurarilor" din Efes; departe de a exprima protest social, aceștia erau preocupați în principal de a-și arăta loialitatea și sprijinul față de Imperiu [830] . Pentru a elimina cauzele tulburărilor, au manipulat cu abilitate mulțimea și, profitând de mulțimile din timpul festivalurilor și spectacolelor, au recurs la metode eficiente: în orașele imperiale, un vot unanim al populației adunate putea fi suficient pentru a trimite la execuție vreun scandalagiu [831] . Exact asta s-a întâmplat, conform cronicii „Faptelor Apostolilor", în timpul unei reprezentații teatrale, când meșterii argintarii, reuniți, au aprins o revoltă foarte periculoasă pentru Pavel.

Această mișcare a căpătat un caracter evident antisemit. Pavel a mărturisit mai târziu consecințele ei: misiunea din Efes s-a încheiat cu toți colaboratorii evrei părăsind Efesul; a rămas doar unul, corintenul Iust, deși a putut fi menționat și Marcu [832] . Rudele apostolului, Andronic și Iunia, au devenit și ei victime ale unor intrigi ostile: au fost odată închiși împreună cu Pavel, în timp ce, în același timp, adepții săi constanți și credincioși, evreii Aquila și Priscila, au fost probabil expuși unui mare risc. După aceasta, tovarășii săi evrei au părăsit Efesul pentru a merge la Roma, la fel ca și primul convertit al lui Pavel, Epenet, care ar fi putut fi un evreu ioanin [833] . Această expulzare a urmat, cel mai probabil, evenimentelor care au dus la închisoarea lui Pavel și a rudelor sale [834] . Narațiunea Faptele Apostolilor reconstituie tabloul a ceea ce s-a întâmplat, menționând că în teatru, în timpul revoltei meșteșugarilor, unuia dintre simpatizanții lui Pavel nu i s-a permis să vorbească din simplul motiv că era evreu; Se specifică faptul că această acuzație a fost colectivă…

Acest antisemitism, devenit destul de agresiv în Efes, aparent pentru a forța grupul să se disperseze, a existat într-o formă latentă în toate orașele Orientului grecesc: istoria Alexandriei din această perioadă păstrează amintiri ale numeroaselor sale manifestări [835] . Orice organizator este suficient pentru a trece la ostilitate deschisă. Tocmai în acești ani (53-54) Efesul a avut un astfel de om în persoana nobilului roman Tiberius Claudius Valvillius, care a combinat darul divin al unui făcător de minuni cu prejudecățile unui antisemit intelectual. Și era un om înzestrat cu putere.

53–54: o situație febrilă

Probabil că Pavel l-a numit pe autorul nenorocirilor sale. Într-o formă voalată, enigmatic și ambiguu, astfel încât să poată fi înțeleasă doar de cei cărora le adresa scrisoarea sa: aceasta se

făcea în tradiția diatribei din genul epistolar antic [836] . Când relatează că amenințarea cu moartea care plana asupra lui la Efes i-a venit sub forma unui „răspuns" dat de oficialii Imperiului [837] , nu poate spune direct că i s-a ordonat să se prezinte în fața unei instanțe trimise de la Roma, deoarece în acest caz sentința la moarte ar fi fost executată imediat - iar acest lucru nu s-a întâmplat. Pavel face mai degrabă o aluzie subtilă și precisă la persoana lui Tiberius Claudius Valvillius, a cărui prietenie și favoare față de împăratul Claudius îl plasau la egalitate cu ofițerii de legătură dintre orașele grecești și curte, compilatorul (ad responsa) de „răspunsuri" oficiale la întrebările și cererile lor.

Acest Valvillius, care a apărat ordinea romană - și chiar cultura clasică - a fost în același timp antisemit, făcător de minuni și astrolog. A deținut funcții înalte, administrând cultul și educația Alexandriei; el (sau tatăl său) a fost ambasadorul suprem al Alexandriei în anul 41, când, împreună cu filosoful stoic Ceremon, au depus o plângere împotriva evreilor și au cerut restaurarea cultului național. La Efes, unde și-a arătat constant veneratia pentru zeița Artemis, în favoarea căreia a făcut ample gesturi caritabile, funcția sa nu a putut eclipsa făcătorul de minuni din el, care și-a publicat scrierile astrologice sub titlul „Balbillea ephesia" [838] .

Creștinii din Asia, însă, nu l-au uitat nici ei: va apărea în Apocalipsă ca principalul lor persecutor, sub forma unei fiare cu coarne care săvârșește numeroase miracole [839] . Astfel, Valvillius s-a trezit la Efes, în drum spre noua sa funcție, în anul 53 sau 54, chiar înainte de a-și prelua funcția de prefect al Egiptului [840] : întrucât procesele lui Pavel s-au încheiat în primăvară [841] , acest conflict acut este datat în iarna anilor 53-54, un conflict care pur și simplu nu putea să nu apară între acești doi făcători de minuni [842] .

Ce formă a luat ciocnirea? S-a limitat totul la tulburări și dezacorduri populare, așa cum spun Faptele Apostolilor? Sau a avut loc un proces penal în fața guvernatorului provinciei?

„Lupta împotriva animalelor"

Prima încercare, pe care Pavel a depășit-o cu succes, a descris-o ca o „luptă împotriva fiarelor" [843] . Desigur, aceasta este o expresie figurativă, o imagine exacerbată, folosită în mod obișnuit în iudaismul elenistic și în literatura creștină pentru a simboliza răul, cruzimea, persecuția... Furia și iritarea păgânilor erau adesea comparate cu sălbăticia unei fiare sălbatice . [844]

În romanul lui Pavel, scris în Asia în secolul al II-lea, este folosită aluzia apostolului, care se află în centrul scrisorii care descrie evenimentele din Efes înainte de plecarea spre Macedonia și Corint, care amintesc, în special, de episodul de tulburări menționat în

Faptele Apostolilor: Pavel se apără în fața guvernatorului; este predat „fiarelor” cu aprobarea unanimă a poporului; așteaptă executarea pedepsei într-o închisoare de lângă stadion, dar întârzierea care apare îi permite să o convertească pe soția guvernatorului; devine victima invidiei unui om apropiat acestei persoane înalte (guvernatorul) . [845]

Însă o altă aluzie a lui Pavel, nu de o natură atât de romantică, apare în aceeași Scrisoare către Corinteni. De data aceasta este mult mai amplă, dar urmează aceeași linie. Reflectând asupra chemării sale apostolice și asupra ultimelor luni pe care le-a trăit, i se pare că Dumnezeu i-a dat pe apostoli „pentru un spectacol”, ei – apostolii – fiind cei „condamnați la moarte”, oferind lumii un „spectacol teatral”. Toată această terminologie este specifică, deși extrem de precisă, dar utilizarea ei este izolată și exclusivă Noului Testament [846] *. S-ar putea crede că Pavel continuă să dezvolte o metaforă, deși foarte nepopulară (spre deosebire de metafora stadionului): ea nu poate evoca decât o imagine murdară și josnică în spiritul greco-roman.*

Foarte mult timp s-a considerat că un cetățean roman nu poate fi condamnat la o pedeapsă atât de umilitoare. Deși… La sfârșitul Republicii și începutul Imperiului nu existau legi care să protejeze privilegiile unui cetățean roman care provocase o revoltă, chiar dacă opinia publică aplica unele pedepse excesive: în ciuda prejudecăților, cetățenii condamnați din Spania erau aruncați la animale sălbatice, iar pe vremea lui Cicero, sub Caligula și Claudius, acest lucru se făcea la Roma, în Iudeea și chiar la Narbona, la mijlocul secolului I, unii erau răstigniți. Pe atunci nu exista nicio protecție legală împotriva presiunii mulțimii sau a interesului imediat al conducătorului, care era dornic să organizeze în mod regulat jocuri în amfiteatru: la Efes aceste lupte cu animale, numite vânători, se desfășurau adesea cu cei condamnați la moarte. Aceștia erau aduși în arenă și lăsați în fața animalelor de pradă cu o frânghie la gât și cu mâinile legate; nu li se dădeau arme și nici măcar nu li se permitea să se apere cu propriile forțe [847] *.*

O astfel de cruzime era de obicei folosită pentru a-i pedepsi pe cei care insultau templul sau pe magicieni [848]*Cei care, asemenea lui Valvillius, au continuat să o venereze public pe Artemis puteau foarte bine să-l acuze pe Pavel. Mai ales în atmosfera marilor festivități care se țineau atunci în onoarea împăratului și care adunau în jurul asiarques reprezentanți ai întregii Asii* [849] *. Acuzația de blasfemie sau sacrilegiu putea fi adusă pentru orice daună, chiar și cea mai nesemnificativă, adusă Templului sau pentru încălcarea regulilor culturale; acuzația era părtinitoare și exprima mai degrabă o ofensă publică decât o ofensă religioasă autentică sau o critică nedreaptă: de exemplu, degenerații erau expuși, nu necredincioșii* [850] *.*

Conform Faptelor Apostolilor, acuzația adusă împotriva lui Pavel

nu putea fi justificată nici ca blasfemie , nici ca sacrilegiu. Reprezentantul statului din Asia, un oficial foarte înalt, a dovedit că grupul lui Pavel era nevinovat: demonstrația populară era ilegală și, în ochii administrației romane [851] , părea o provocare. Acest final fericit nu ar trebui neapărat considerat ca fiind contrar calvarului pe care Pavel a trebuit să-l îndure, deoarece starea de spirit a mulțimii era foarte capricioasă și predispusă la cele mai neașteptate întorsături. Acuzatul venea la teatru, unde trebuia să se justifice public în fața mulțimii, ceea ce nu era deloc ușor într-o clădire cu 24.000 de locuri [852] ; breslele breslelor orientau mulțimea cu strigăte favorabile sau nefavorabile [853] . Chiar și după condamnarea mulțimii, guvernatorul îl putea totuși scoate pe nefericit din amfiteatru dacă era convins de statutul său de cetățean roman; dar dacă mulțimea persista și cerea un spectacol, conducătorul ceda în cele din urmă presiunilor lor... [854]

Pe atunci, multe lucruri erau posibile; oamenii interesați puteau interveni, provoca opinii contradictorii sau organiza o fugă. Așa au făcut Aquila și Priscila în Efes, riscându-și gâtul pentru a salva viața apostolului [855] . Când accesul de furie populară trecuse și Pavel își găsise din nou libertatea de acțiune, a decis să se dedice administrării Bisericilor și organizării colectei de ofrande [856] . Dar răgazul a fost de scurtă durată.

„Suntem pedepsiți, dar nu murim!…" [857]

Pavel a fost un om de mare răbdare [858] . La Iconiu fusese ucis cu pietre; la Filipi fusese bătut de romani [859] ; la Efes suferise închisoare și mai multe bătăi, precum și biciuire, o pedeapsă aplicată de conducătorii sinagogii pentru încălcarea interdicțiilor Legii lui Moise [860] . Aceste împrejurări evocă problemele care apăruseră deja în Antiohia și Ierusalim, cum ar fi problema hranei kosher sau problema separării evreilor de neevrei.

Împrejurările rămân necunoscute. Cu toate acestea, ostilitatea cercurilor evreiești tradiționale nu este surprinzătoare: existau legături între grupul lui Pavel și grupul marginal al adepților lui Ioan; primele convertiri efectuate de apostol, foarte puține la număr, puteau fi considerate o nouă diviziune; predicarea creștină era foarte probabil să provoace persecuții antisemite; în cele din urmă, colecta pe care a organizat-o Pavel ar fi putut fi percepută ca extorcare, din cauza cererilor sale persistente către evreii convertiți. Nu erau ei obligați să plătească taxe la Templu oricum? [861] Evreii din Efes puteau suprima actele pe care le considerau o ofensă religioasă sau o insultă la adresa sfințeniei, întrucât autoritățile romane le rezervau dreptul de a aplica liber Legea mozaică, în special în ceea ce privește insultele la adresa locurilor sfinte sau furturile, cărora sinagogile le puteau cădea victime. Condamnarea lui Pavel de către Bătrânii din Efes explică pe deplin schimbarea sa completă de atitudine față de justiția evreiască spre sfârșitul ședерii

sale acolo; după ce a înălțat instanța evreiască deasupra oricărei alteia, Pavel a preferat în cele din urmă instanța Imperiului . [862]

Un cetățean roman nu era de obicei bătut [863] dacă putea prezenta dovezi ale apartenenței sale la Imperiu. Dar am văzut câte împrejurări complicau problema la Filipi! În acest caz, era vorba de un abuz de putere. Mai mult, trebuie ținut cont de faptul că acest tip de pedeapsă devenea din ce în ce mai răspândită în acea vreme. Era un fel de avertisment (admonitio), dacă era impus cu moderație. Guvernatorul putea recurge la ea pentru infracțiuni minore fără niciun proces. Adesea, preceda și trimiterea infractorului în mine sau la alte munci forțate; Această opțiune nu poate fi complet exclusă în cazul lui Pavel, întrucât într-o scrisoare scrisă la Efes el însuși menționează „urme" pe corpul său [864] . În cele din urmă, Pavel avea problema solvabilității sale și se poate presupune că a fost pedepsit în loc de o amendă, deoarece bătaia ținea adesea locul amenzii impuse infractorului dacă acesta din urmă nu era în stare să o plătească.

Totuși, aceste încercări continue au durat destul de mult timp. În timpul uneia dintre încarcerările sale, Pavel plănuia să se întoarcă la Ierusalim pe cel mai scurt traseu pietonal, trecând mai întâi prin valea Liciei [865] ; astfel, a abandonat planul său anterior de a vizita Bisericile Europei. Când în sfârșit, în primăvara anului 54, a putut părăsi Efesul, un nou guvernator tocmai venise la putere în provincie în locul lui Pedanius Jucundius, M. Junius Silvanus, care deținea funcția din anul 51 și cu a cărui complicitate, probabil, au avut loc nenorocirile lui Pavel.

Toate aceste dificultăți și-au lăsat în cele din urmă amprenta asupra lui Pavel, care era deja un bătrân și mărturisea că „omul său din afară se descompunea"; el exprimase deja cererea ca „nimeni să nu-l mai necăjească, căci poartă în trupul său semnele Domnului Isus" [866] . Într-un cuvânt, încercările care au urmat „luptei împotriva animalelor", despre care nu știm nimic, par să fi durat mult mai mult și au fost mult mai severe decât cele cauzate de prima confruntare cu autoritățile efesene.

Absența apostolului este cauza războiului dintre diferitele grupuri corintene [867]

În închisoare, iar mai târziu în libertate, Pavel a început să realizeze că nu era atât de ușor să conducă Bisericile Europei și chiar Bisericile Asiei de la distanță [868] . Încă din momentul primei sale închisori, în lungile săptămâni în care toată energia sa era mobilizată pentru a combate amenințarea care plana asupra sa în persoana păzitorilor ordinii din Efes, creștinii din Corint s-au răzvrătit împotriva lui. Pavel a fost reproșat că a vrut să ia toate deciziile de la distanță, fără a fi în centrul problemelor și fără a cunoaște suficient de bine situația pe loc; și într-adevăr, a intervenit rapid, rezolvând lucrurile: „Dar eu, măcar că sunt absent cu trupul, dar sunt prezent cu duhul la voi, am hotărât deja ca și cum aș fi de

față!" În timpul ședерii sale la Efes, Pavel și-a dat seama treptat de dezavantajul absenței sale de pe câmp și, nedumerit, în cele din urmă nu a mai știut ce ton să adopte [869] .

În Corint, unii „se lăudau", crezând că aveau motive să facă acest lucru. Alții au căutat noi învățători de gândire, o reacție naturală într-o societate în care totul se baza pe puterea ierarhiei, unde supremația nobililor era afirmată în mod obișnuit asupra absolut tuturor celor care depindeau de ei: clienți [870] , oameni eliberați, sclavi, precum și femei și străini. Dezacordurile au avut rezonanță socială, deoarece primii convertiți ai lui Pavel se bucurau în mod clar de o poziție privilegiată: Crispus era conducătorul sinagogii. Stefanius și Gaius, care puteau ține întâlniri bisericești, dețineau proprietăți mari. Aceste nedreptăți au fost expuse de sclavi și oameni eliberați, „Chloes din casă", în timpul călătoriei lor la Efes.

Nu se punea problema unei „schisme" [871] , ci o luptă pentru influență (éris) avusese deja loc, când „competiția sănătoasă" despre care vorbea Pavel în predicile sale a degenerat în „invizie" (zélos) și răutate. Și amândoi au început să atragă patroni din afară, căci în absența lui Pavel orașul fusese vizitat de mulți misionari. Apolo, un convertit al lui Aquila și Priscila, avea adepții săi, care erau fermecați de speculațiile intelectuale ale alexandrinului [872] . Petru, care părăsise Antiohia și, călătorind cu familia sa, apărea peste tot, era recunoscut ca alesul, la a cărui învățătură apelau. În cele din urmă, Pavel menționează sosirea „unui al lui Hristos", desemnând astfel un misionar evreu care era o rudă cu Isus [873].Pavel avea control asupra credincioșilor, dar aceștia au făcut o greșeală când s-au grăbit să meargă la Efes pentru a-i da apostolului socoteală despre situație; Timotei a fost foarte prost primit când a vorbit în numele lui Pavel, încercând să-i amintească de evanghelia sa și de poziția sa de fondator al Bisericii, iar pe lângă conflictul cu autoritățile s-a adăugat o problemă financiară, întrucât Biserica din Corint nu a încercat să-i susțină pe mulți dintre apostoli așa cum ar fi trebuit; atunci Pavel a decis să se descurce singur, profitând de faptul că era singurul burlac dintre apostoli, care încerca întotdeauna să-și câștige singur existența [874] .

Disputa a fost aprinsă. Pavel a fost nevoit să se justifice: încearcă să se prezinte ca un bun slujitor, dă dovezi ale suferințelor sale, amintind de încercările pe care a trebuit să le îndure recent la Efes, apoi condamnă categoric obișnuita ocupație grecească de autolaudă, citând ca exemplu propria slăbiciune și sărăcie. Scrisoarea lui Pavel creează iluzii ale prezenței sale printre corinteni, mai ales în amenințările „părintești" cu care își încheie scrisoarea. Mereu preocupat ca legătura dintre învățător și adepții săi să nu fie ruptă, el li se adresează cu o învățătură despre „evanghelia înțelepciunii".

Tonul său este pasionat și, în ciuda controverselor, Pavel menține o poziție deschisă și prudentă, care nu se schimbă în comunicarea

sa epistolară ulterioară. Mai presus de toate, el se străduiește să-și mențină autoritatea morală chiar și de la distanță și oferă numeroase sfaturi privind comportamentul social care protejează împotriva ispitelor vieții lumești sau a „eliberării excesive de obligații". Pavel subliniază că răspunde în principal la întrebările scrise trimise de corinteni: o altă modalitate de a arăta că numai el are autoritatea! [875]

Procedând astfel, Pavel are grijă să evite orice controversă doctrinară, chiar dacă misionarii implicați proveneau din iudaism și, prin urmare, aveau o perspectivă diferită, ca să nu mai vorbim de cei pe care Biserica din Corint îi recrutase din abundență din mediul neevreilor. Pavel adoptă poziția centristă stabilită în timpul întâlnirilor de la Ierusalim, recunoscând două categorii de creștini, evrei și greci, ambii chemați, deși în moduri diferite . [876]

O puternică ofensivă semitică

Conflictul doctrinar nu a întârziat să izbucnească, răspândindu-se în toate zonele misiunii pauline unde existau predici concurente de natură semitică.

Această mișcare, devenind generală, a ajuns la Corint, la Bisericile din Galatia, Colose și chiar la Filipi [877] . S-ar fi putut crede că misionarii, care erau „creștini ai circumciziei" [878] , l-au urmat pe apostol pas cu pas, cu scopul de a oferi convertiților săi o altă evanghelie [879] marcată de fidelitatea față de Legea lui Moise. A fost aceasta o manevră politică, o întreprindere naționalistă într-un moment în care tensiunile apăreau în Iudeea între autoritățile romane și poporul evreu și când extremismul zeloților era din nou în creștere? S-a sugerat și s-a spus că creștinii din Ierusalim, dornici să-și arate solidaritatea și loialitatea, au vrut să-i mobilizeze din nou pe evreii convertiți din diaspora. Dar se pare că au fost puțini de partea lui Pavel.

Un lucru este sigur: originea ierusalimică a acestei contramisiuni. De data aceasta, Pavel nu-i acuză în mod specific pe Iacov și Petru, ca în timpul incidentului din Antiohia, dar nu reușește să-și ascundă amărăciunea și ironia față de „persoanele nobile", „apostolii de seamă", cei care le-au dat acestor predicatori scrisori confidențiale [880] . Contramisiunea nu a fost îndeplinită de niște oameni mărunți; preocuparea lui Pavel era acum să-și restabilească autoritatea apostolică: în viitor, el își folosește constant titlul de apostol în titlurile scrisorilor sale, face referire la acordurile de la Ierusalim și chiar ne amintește de darul său divin personal și de experiențele supranaturale, lucru pe care nu-i plăcuse să-l facă înainte [881] . Dezbaterea nu se referea doar la legitimitatea autorității apostolice a lui Pavel, ci și la sensul și scopul misiunii sale: dacă apostolul domina, exercita o presiune constantă asupra convertiților săi sau devenea slujitorul lor - asta voiau să rezolve adversarii lui Pavel [882] . Evident, aceștia participau la o campanie

de defăimare la scară largă, care îl înfățișa pe Pavel ca pe un impostor și, prin urmare, ca pe un apostol secundar.

Atacul a fost atât general, cât și variat. Nu era organizată: era dusă mai departe de diferite persoane, s-ar putea spune chiar personalități puternice, în funcție de propria lor înțelegere a lucrurilor și, bineînțeles, de caractere diferite. În Bisericile frigiene putea fi vorba de un om solitar, un intelectual („fals înțelept"), dar și de un mistic, poate cu o oarecare tentă eseniană [883].Și în Corint ar fi vorba de un om solitar, un carismatic, care acordă importanță viziunilor și revelațiilor sale, care este suficient de apropiat de iudaismul alexandrin, dar căruia îi lipsește loialitatea apolosiană. El adună în jurul său un grup de oameni care se referă la Hristos și, în același timp, își proclamă cu voce tare apartenența la iudaism; toți sunt admiratori pasionați ai lui Moise, care este prezentat ca cel mai mare profet din toate timpurile [884] . În Galatia, această mișcare pare a fi mai organizată și mai răspândită: aici putem vorbi deja despre o contramisiune cu adevărat colectivă care „schimbă evanghelia", natura sa elenistică fiind evidentă: Pavel putea acuza participanții săi că susțin circumcizia, în timp ce nu recunoștea alte paragrafe din Legea lui Moise (de exemplu, slujba la Templu) și, prin urmare, a decis să ducă o luptă ideologică pe tema Legământului lui Dumnezeu cu Avraam, care este menționat în discursul lui Ștefan [885] .

Totuși, să ne abținem de la concluzii primitive. Opoziția împotriva lui Pavel nu poate fi explicată nici prin criza particulară pe care o trăia Iudeea, nici măcar prin poziția specială a lui Pavel printre apostolii Ierusalimului. În orice caz, în Asia, această opoziție s-a înrădăcinat uniform în zonele predicării sale, ceea ce a contribuit la separarea bruscă a grupului ioanin, unde existau mulți eleniști. Însuși mediul din care proveneau credincioșii și structura inerentă primei misiuni creștine ridicau anumite dificultăți: se putea deveni apostol prin chemare divină și prin comuniune, pe baza unor legături personale supuse unei ierarhii stricte care diferea puțin de clientelismul roman [886] . Pavel desemnează mai mult sau mai puțin conștient grupurile corintene dându-le nume: „Cefan", „apolozieni", „paulieni" - așa cum sclavii și eliberații unei case mari sunt numiți, de exemplu, „Chloes"; în același mod, atribuie diaconesei din Corint rolul de „protectoare" (prostate) a creștinilor. „Invidia" (zélos) și „certurile" (éris) erau caracteristice acestor grupuri individualizate, pe care grecii le numeau hetaria.

Pozițiile acestor grupuri nu erau uniforme; Corintenii iudaizanti nu insistau asupra circumciziei, în ciuda faptului că venerau Legea mozaică. Colosenii iudaizanti mâncau doar mâncare kosher și îi țineau pe creștinii evrei separați de creștinii greci la mesele comune [887] . În Colose și Galatia, ei insistau, de asemenea, asupra respectării sărbătorilor evreiești, fiind de acord cu ideea esenienilor că calendarul creat de oameni ar trebui să corespundă calendarului

ceresc, astfel încât riturile pământești să aibă loc simultan cu slujba îngerilor din cer [888] .

Dar în Asia, principalul subiect de dezbatere a fost circumcizia, care a fost întotdeauna considerată, chiar și de esenieni și eleniști, un semn al Legământului pe care Dumnezeu îl făcuse cu Avraam și urmașii săi [889].Doar cei circumciși puteau revendica moștenirea lui Avraam. La Ierusalim, în anul 51, apostolii au mers un pas mai departe în această chestiune, admițând coexistența a două tipuri de creștini, creștinii iudaismului, adică cei circumciși, și creștinii creștinismului neevreu, dar cu siguranță nu i-au considerat egali. Creștinii neevrei erau considerați creștini de mâna a doua și au fost imediat numărați printre convertiții lui Pavel atunci când au fost descoperiți. S-a adăugat, însă, că Pavel a predicat circumcizia „încă" în alte cercuri [890] pentru că era cu adevărat convins de propria sa superioritate și și-a dat seama că creștinii neevrei erau ținuți într-un fel de poziție „de mâna a doua".

Pavel era atât de impregnat de pactul fundamental care îi unea pe toți cei care împărtășeau credința comună în învierea morților și mântuirea prin credința în Hristosul cel răstignit, încât nu credea într-o schismă: „Fie eu, fie ei, așa propovăduim noi și așa ați crezut voi" [891] . Epistola către Efeseni exprimă admirabil înțelegerea sa despre Biserică, care îl călăuzește în misiunea sa: „Un Dumnezeu, o credință, un botez..." [892] Și Evanghelia unește astfel - în ciuda a tot - ambele, fiind vestea bună mântuitoare (moartea și învierea lui Isus), mai degrabă ca o doctrină. Din punctul de vedere al dogmei, existau încă neclarificări care nu fuseseră lămurite la întâlnirile de la Ierusalim. Pavel nu și-a dat seama de pericolul unei rupturi, dar fiind irascibil și profund dezamăgit, nu a ezitat să ia o poziție decisivă în răspunsurile sale către Bisericile din Asia, riscând un scandal.

Indignare în Asia

Apostolul considera atitudinea convertiților săi drept „o apostazie și, mai rău, o trădare, care merita anatema" [893] . Era supărat pe acești oameni nebuni care se îndreptau «la orice vânt de învățătură», seduși de o predică care nu era nimic mai mult decât o întoarcere la cele mai simple și vechi-testamentare fundamente ale credinței iudaice [894] . Pavel avea în vedere tocmai Legea lui Moise; voia să sublinieze sărăcirea mesajului creștin. Misiunea a fost îndeplinită la scară regională prin intermediul unor scrisori enciclice, urmărind neutralizarea inamicului pe propriul teritoriu, în plus, a fost anunțată sosirea unui trimis special, evreul Marcu din Ierusalim, un adept al căii de mijloc ca Petru, a cărui prezență lângă Pavel era în sine un simbol al reconcilierii [895] ; Scrisorile foloseau limbajul inamicului, precum și formule tradiționale și teme apocaliptice apropiate de esenieni și de adepții lui Ioan [896] .

Pavel era un excelent polemist, dar nu avea tocmai dreptate în dramatizarea situației, apelând constant la argumentele celor care îl

urmau. adversari și punându-i într-o poziție extrem de incomodă pentru un evreu. Și nu a fost el acuzat de oportunism - el care „se lăuda" că se putea adapta oricărui mediu și al cărui punct de vedere cu privire la circumcizie era atât de liberal? [897] Oponenții săi înșiși doreau să se unească cu societățile evreiești pentru a se ascunde în spatele privilegiilor recunoscute lor de statul roman și, astfel, pentru a evita persecuția din cauza opiniilor lor religioase . [898] Nu a fost el acuzat de respectarea neglijentă a Legii? Și eleniștii înșiși, refuzând să slujească Templului, au acceptat Legea în întregime? [899]

Dar principalul lucru este că Pavel a respins argumentația tradițională folosită pentru a interpreta istoria lui Avraam, lipsind circumcizia de legătura sa cu Legământul, așa cum a fost interpretat de Patriarhi, și conectând-o cu Legea mozaică, pentru a stabili ideea că promisiunea i-a fost dată lui Avraam de către Dumnezeu numai datorită credinței sale, care permite credincioșilor neevrei să se alăture Legământului; această interpretare a istoriei lui Avraam contrazice toate interpretările iudaismului modern, chiar și în diaspora . [900]

Din acest punct încolo Apostolul încalcă principiile toleranței promulgate la Ierusalim și scrie că Hristos nu-i cheamă în mod egal pe cei circumciși și pe neamuri, că circumcizia și crucea sunt oferite ca alternative: de acum înainte - fie circumcizia, fie Hristos! Iar Pavel merge până acolo încât îi compară pe misionarii evrei cu oameni slabi de voință, față de care chiar și romanii se compară favorabil! [901]În acest moment, pentru singura dată în narațiunea sa, el manifestă un cosmopolitism radical care abolește orice distincție între creștinii evrei și cei greci (care existau în Ierusalim), echivalând-o pur și simplu cu celelalte diviziuni care existau în societatea antică: greci și barbari, liberi și neliberi, cetățeni și necetățeni, bărbați și femei... [902]

Tocmai în centrul acestui conflict personal, Pavel și colaboratorii săi, în scrisorile lor către Bisericile din Asia, au rupt cel mai complet acordurile de la Ierusalim. Ei au predicat libertatea credinciosului față de o religie a interdicțiilor bazate pe fetișismul administrativ [903] . Au lansat o polemică neobișnuit de pasională împotriva Legii, pe care au perceput-o ca un obstacol, în comparație cu un „gardian" de închisoare, în timp ce aceasta ar fi trebuit să servească drept instrucțiune; Legea este doar un set de reguli juridice adoptate de oameni pentru a preveni încălcările, care, prin interdicțiile sale, dimpotrivă, încurajează încălcările. Ce paradox! O astfel de viziune este de neconceput pentru un evreu care vedea în Lege temelia Legământului, întruchiparea înțelepciunii divine, lumina, râul paradisului, pomul vieții… [904]

Cel mai probabil, aceste extreme sunt o reflectare a dramei personale a unui fariseu convertit, care se îndepărtează de Lege cu prețul unui efort dureros care i-a luat întreaga viață [905] . Ele nu

au reprezentat poziția finală a lui Pavel [906] , dar au marcat cea mai dificilă etapă a drumului său apostolic, provocând tulburări nu mai puțin grave care s-au răspândit până la Ierusalim [907] . Așa cum se credea în Asia la sfârșitul primului secol, scrisorile lui Pavel au fost supuse unor interpretări foarte diferite și incorecte, ceea ce a făcut ușor denaturarea sensului lor și dificil de înțeles [908] .

În acel moment, eșecul lui Pavel în acest mediu – cel puțin relativ – era evident. O dovadă în acest sens este pronunțata tendință semitică a Bisericilor din Frigia, pe care Epafra le-a fondat în numele său [909] . Mai mult, Bisericile ioanine și Bisericile aflate sub influența lui Petru au înflorit în Asia Mică pe parcursul întregii a doua jumătăți a primului secol: cei care au ajutat au rămas fideli căii stabilite la Ierusalim și au justificat activitatea lui Pavel [910] , în timp ce creștinii evrei din Asia, extrem de elenizați în cuvânt și faptă, dar încă atașați celor mai ireproșabile tradiții biblice, au compus, sub numele de Iacov, scrieri usturătoare cu intenția de a-l expune pe Pavel la erorile care se produceau în Epistolele către Galateni [911].Desigur, Pavel a lăsat mulți adepți credincioși, iar urma sa a fost vizibilă de mult timp în unele cercuri: Timotei și apoi Onis (un sclav pe care l-a botezat personal) au devenit succesiv episcopi în Efes, unde în secolul al II-lea coexistau două societăți creștine, evreiască și greacă [912] ; în această perioadă, Pavel a fost amintit și i s-a arătat afecțiune față de persoana sa în regiunea Antiohiei din Pisidia, unde a fost scrisă o poveste de dragoste despre el [913] . Dar evaziunea și chiar apostazia creștinilor din Asia au fost foarte dificile pentru apostol în ultimii săi ani. Reînnoirea istoriei corintiene [914]

Încă în Efes, Pavel a aflat de eșecul lui Timotei, pe care îl trimisese la Corint. Deși era destul de liber, a preferat totuși să anuleze vizita planificată în primăvara precedentă și chiar să o amâne, așteptând ca entuziasmul sufletelor să se potolească: a mers mai întâi în Macedonia, schimbându-și planul inițial de călătorie. Nu din cauza inconsecvenței sau nechibzuinței sale, ci pentru că nu voia să se întoarcă la Corint trist și nemulțumit. Tristețele sale, suferințele sale, dragostea sa, pe care a păstrat-o în ciuda a tot, pentru corintenii săi - toate acestea a preferat să le exprime într-o scrisoare pe care a scris-o „cu lacrimi” [915] în timp ce se afla în Efes.

De data aceasta nu era vorba de rivalitate între grupuri, ci de o contramisiune clar definită. În conformitate cu principiile păgâne și creștine ale polemicii, adversarul este prezentat ca anonim și impersonal [916] , dar este clar că este evreu: trebuie să presupunem că disputa a izbucnit în principal în sinagogi, iar Pavel a propus să-i pună capăt apelând, conform tradiției mozaice [917], la arbitraj. Faptul că un om are avantajul de a avea o relație specială cu Isus în timpul vieții acestuia din urmă îl conduce cumva pe Pavel la concluzia că chemarea unui apostol nu se bazează pe

cunoașterea personală a lui Hristos în trup [918] . Această poziție este greu de înțeles, deoarece Pavel însuși a întâlnit la Ierusalim acea aură specială care marca oamenii apropiați de Hristos prin sânge: rudele sale și cei care puteau transmite direct mesajul său de la el, cum ar fi Petru [919] . Petru a fost unul dintre „apostolii supremi" [920] , iar aici nu trebuie să-l uităm pe Andrei, chemat de la bun început, care este considerat de tradiție evanghelistul Peloponezului, începând cu colonia romană Patras; el trebuie să-l fi urmat pe Petru mai întâi din Pont până în Bitinia, iar apoi pe urmele lui Pavel până în Europa, Macedonia și Ahaia [921] .

La rădăcina dezvoltării contra-misiunii stătea misticismul, în care se poate observa interpretarea alexandrinară a rolului încredințat lui Moise ca model al Profetului; Pavel a condamnat atât latura intelectuală, cât și pe cea mistică a acestei mișcări, căreia i-a opus umilința și rezerva care constituiau atractivitatea sa personală, precum și alte calități caracteristice acesteia [922] . Adversarul se distingea printr-un caracter imperativ al acțiunii, similar stilului misionarilor evrei [923] . Pavel și-a dat seama de pericolul unei rupturi: acești „pervertitori ai cuvântului lui Dumnezeu" le oferă corintenilor „un Isus pe care nu L-am propovăduit", „un duh pe care nu L-au primit", „o evanghelie pe care nu L-au primit" [924] .

Apostolul devine subiect de controverse și este mustrat pentru o interferență excesivă [925].Pavel respinge toate argumentele afirmând că fiecare apostolat are un scop universal și că limitele sale nu pot fi decât cele fixate de Dumnezeu. El nu acceptă principiul separării absolute, care îl împiedică pe el sau pe alți slujitori pe care i-a înființat să viziteze unele dintre zonele evanghelizate de alții [926] . Biserica nu este întemeiată o dată pentru totdeauna și numai în interiorul unui oraș. Ea tinde în mod natural să se răspândească ici și colo, iar grupurile nou formate de convertiți trimit în mod necesar unul sau doi misionari pentru a asigura continuitatea: aceștia sunt „slujitorii Bisericilor", cărora Pavel le dă apoi o definiție [927] și îi consideră frați și tovarăși, dar pe care îi distinge întotdeauna de colaboratorii săi, pe care el însuși i-a recrutat. Este necesar să ne desprindem de structura acestor mici grupuri și să recunoaștem misiunea creștină ca având propriul dinamism, fiind de acord că ceea ce a fost deja plantat este udat de alții. Toate acestea le-a realizat Pavel în timpul celei de-a doua călătorii a sa. De la Efes încoace, el nu-și mai limitează predicarea la comunitățile pe care le-a fondat, ci se adresează tuturor creștinilor din regiune: după scrisorile adresate „Bisericilor Galatiei" și „Bisericilor Frigiei", noile scrisori către Corinteni se adresează întregii lumi creștine din regiunea Corintului în ansamblul ei [928] . Vedem diferența dintre două concepții apostolice complet opuse.

Un conflict cauzat de influențe diferite era inevitabil să apară. Corintenii îl înțelegeau ca pe un conflict de interese: comunitatea putea avea doi sau chiar mai mulți predicatori de întreținut, iar unii

l-au acuzat pe Pavel că abuzează de această ocazie. Acest reproș ascuns a fost probabil cauzat de sosirea solilor din Efes, Timotei și Tit, care trebuiau întreținuți pe durata ședерii lor. Și probabil că până în acest moment Pavel abandonase deja orice muncă artizanală: își stabilise dreptul de a nu lucra, urmând exemplul apostolilor superiori, mai ales că nu avea o soție de care să aibă grijă! [929]

Strângerea de contribuții pentru Ierusalim a provocat disensiuni și mai mari. Corintenii au susținut-o, dar erau atât de nemulțumiți de acțiunile lui Pavel încât și-au suspendat activitatea. I-au reproșat apostolului dragostea sa de putere și dorința de a centraliza totul, considerându-se singur responsabil și, într-adevăr, el a trimis instrucțiuni foarte precise: fiecare trebuia să facă economii, săptămână de săptămână așteptând sosirea lui Pavel, singurul care avea dreptul să controleze toate acțiunile și să dea autoritate celor aleși să însoțească corabia. [930]Corintenii s-au plâns că suma de bani care urma să fie trimisă fusese stabilită arbitrar și prea mare pentru ei; au început chiar să-l bănuiască pe Pavel că deturnează banii, deoarece li se refuza orice control, nici măcar sub formă de supraveghere, și livrarea fondurilor. De fapt, Pavel se abătuse de la riturile religioase observate în colectarea ofrandelor (didrahmon) pentru Templu, a cărui organizare, precum și transportul lor, era, la nivel local, treaba nobililor comunităților și nu, așa cum era considerat Pavel, a emisarilor din Ierusalim [931] .

Astfel, a apărut opoziție din partea convertiților sinagogilor: evreii și „temătorii de Dumnezeu”.

Pavel l-a trimis pe Tit înainte pentru a clarifica situația înainte de propria sa vizită. Avea doar câteva săptămâni la dispoziție, deoarece urma să se alăture apostolului la Troa înainte de călătoria sa în Europa. A plecat foarte alarmat, în timp ce Pavel era relativ calm, sperând să rezolve problema . [932] Evenimentele i-au dat dreptate, iar misiunea lui Tit a continuat până când a reușit să restabilească autoritatea lui Pavel în Corint și să găsească o soluție satisfăcătoare la problema colectării de datorii.

O călătorie neliniștită

Pavel a părăsit Efesul imediat ce și-a recăpătat libertatea, pentru a se întoarce la Ierusalim prin Europa. Însoțit de Timotei și de alții, nu a ezitat să înfrunte rigorile unei călătorii de iarnă, mai ales că traversarea planificată între Troa și Filipi era scurtă [933] .

Escala din Troa ar fi trebuit să servească drept răgaz apostolului după atâtea încercări, întrucât, văzând o oportunitate de evanghelizare, a întemeiat acolo o biserică domestică. Dar Tit nu s-a mai întors acolo, iar Pavel a fost chinuit de chinuri; apoi a scris scrisori foarte severe corintenilor [934] . Era, de asemenea, îngrijorat de treburile Macedoniei: l-a trimis acolo pe Timotei împreună cu corintenul Erast, pentru ca aceștia să se pregătească pentru sosirea sa acolo [935] .

În ciuda acestei previziuni, șederea sa în Macedonia a fost la început o încercare foarte grea: „Carnea noastră nu a avut odihnă în Macedonia, eram hărțuiți din toate părțile: atacuri din afară, temeri înăuntru". În romanul despre Pavel, este prezentată versiunea conform căreia acesta a fost din nou închis în Filipi și chiar trimis la muncă silnică [936] .

Pavel ne vorbește doar despre criza internă a Bisericilor din Macedonia, slăbite, sărăcite, unde strângerea de ofrande - și aici și! - a provocat nemulțumire; problema nu a fost rezolvată așa cum intenționase Pavel, el a afirmat dreptul Bisericilor de a organiza totul după propria lor discreție [937] . Societățile din Tesalonic și Filipi, care au susținut atât de energic lucrarea lui Pavel în Europa imediat după înființarea lor [938] , au avut și ele de suferit din cauza lungii absențe a apostolului: aici nu a mai existat unanimitate [939] . Dar, în cele din urmă, Pavel și Timotei au reușit să îmbunătățească suficient situația de aici și, ulterior, au dat aceste societăți drept exemplu Bisericii din Corint [940] .

Între timp, Tit aducea vești bune din Corint. Perseverența misionarului avusese roade, deși adversarul anonim încă lupta. Tit reușise să-i unească pe credincioși în jurul numelui lui Pavel și chiar să reia strângerea ofrandelor din proprie inițiativă. Nu a renunțat la principiile sale și a căutat să forțeze recunoașterea autorității apostolului, încercând să-și confirme poziția inițială. Pavel a fost flexibil și îngăduitor. A organizat din nou strângerea ofrandelor, acționând acum mult mai liberal și prezentând tot felul de garanții, acum intenția sa fiind doar de a-și împărtăși „considerațiile". Suma de bani care urma să fie strânsă nu era stabilită, iar Pavel le-a cerut corintenilor să o stabilească singuri în funcție de mijloacele lor, jucând pe principiul rivalității, ceea ce nu i-a lăsat indiferenți pe greci. Strângerea banilor nu a fost efectuată doar de mesagerul lui Pavel: acesta era însoțit de alți doi colaboratori, dintre care unul era numit de Bisericile Asiei. Acesta era cineva din afara cercului lui Pavel, „pe care toate bisericile îl lăudau", un misionar recunoscut care predica de mult timp. Celălalt, dimpotrivă, aparținea cercului lui Pavel. Cu autoritate scrisă de la Pavel, toți trei au ajuns la Corint simțindu-se destul de încrezători [941] . Ultimele scrisori ale lui Pavel către corinteni exprimă dorința de reconciliere și de revenire la ordinea iudaică și patriarhală: sunt din nou orientate spre Legea mozaică și pledează pentru separarea de neamuri [942] .

Adversarul lui Pavel avea dreptate aici. După ce a acceptat dezaprobarea publică care i-a fost exprimată, Pavel a încercat să se smerească [943] . Dar apoi, ajungând la Corint, a cerut o anchetă, la care se recurgea de obicei în sinagogi în cazul unui conflict între doi bătrâni [944] ; mai mult, a avertizat că se va apăra cu disperare, chiar până la punctul de a merge – așa cum ar face orice evreu – la excomunicarea din Biserică [945] . Dar a trebuit să experimenteze o nouă dezamăgire: șederea sa în Corint a fost

întunecată și scurtată de intrigile creștinilor evrei. A preferat atunci să se retragă la Chencrea, mai departe de centrul orașului, printre negustorii și artizanii portului, și a profitat de iernare pentru a se pregăti pentru următoarea sa misiune la Roma: aceasta a fost iarna anilor 54-55 [946] . Apoi a ajuns în Macedonia și urma să meargă la Ierusalim, vizitând pe drum tinerele Biserici din Troa cu un grup format doar din macedoneni și asiatici - fără corinteni și filipeni. Dar Antiohia siriană îi era închisă, în ciuda dorinței sale de a se opri acolo.

O întoarcere tulburătoare

Pe scurt, multe probleme au rămas nerezolvate. Când Pavel a pornit la drum, întoarcerea sa la Ierusalim a fost însoțită de cele mai obscure prevestiri, deși narațiunea Faptelor Apostolilor, bazată pe notițele de călătorie, prezintă livrarea contribuțiilor ca o călătorie spre moarte, clar recunoscută și trăită de apostol ca un erou cu adevărat tragic. La Milet, Pavel a avut un presentiment al turnurii fatale a evenimentelor, care i-a fost confirmată de profetul evreu de la Cezareea [947] .

Pavel însuși era îngrijorat. Avea nevoie de rugăciunile adepților săi „să evite necredincioșii din Iudeea", să-i evite pe cei care nu voiau să înțeleagă nimic despre opiniile sale: aceasta dovedește că era conștient de tulburările provocate de Epistola sa către Galateni. Se îndoia chiar de modul în care vor fi primite contribuțiile pe care le strânsese, ca și cum și-ar fi dat seama deja că nu mai exista o unitate completă între el și apostolii Ierusalimului [948] .

Înainte de a merge la Ierusalim, a făcut escală în portul Troa, care era o oprire foarte profitabilă. Pavel a ajuns acolo la câteva zile după Paște, pe care îl sărbătorise la Filipi, și a stat acolo o săptămână. Credința în Înviere era atât de arzătoare în această perioadă a misiunii lui Pavel, încât Pavel a putut să o realizeze înviind din morți un tânăr pe nume Eutih, care căzuse de la o fereastră la etajul doi în Troa în timp ce asculta predicatori. Pavel a instruit această tânără biserică cât a putut, ținând discursuri până în zori, iar în ziua de Sabat a celebrat frângerea pâinii cu ei. Apoi și-a încărcat încărcătura și i-a pus pe tovarășii săi pe corabie și el însuși a pornit pe jos spre Asos, pe cealaltă parte a peninsulei.

Acolo s-a îmbarcat din nou și a încercat să evite să se oprească la Efes: nu uitase încercările pe care le îndurase și era conștient de riscul pe care l-ar putea asuma dacă s-ar afla în Efes într-un moment în care pasiunile care se aprinseseră în jurul persoanei sale erau încă departe de a se potoli atât printre evrei, cât și printre greci. Astfel, abia când a intrat în următorul port, Milet, i-a chemat pe cei mai credincioși efeseni care rămăseseră în Biserica Paulină locală. Cartea Faptele Apostolilor ne-a păstrat discursul pe care Pavel li l-a adresat, scriindu-l sub forma unui testament spiritual, forma cea mai preferată de evreii elenizați.

Călătoria a fost o călătorie de reflecție. În timpul lungii ierni de la Chencrea și al călătoriilor, Pavel a avut ocazia să-și reia munca misionară, să rezolve conflictele și, rezumându-și gândurile, să pregătească un raport pe care urma să-l prezinte apostolilor la Ierusalim. Scrisoarea către Romani, cea mai lungă pe care a scris-o vreodată, este un apel la reconciliere care ia în considerare toate diferențele. În fața mediului evreiesc, el revine la poziția adoptată la Ierusalim, recunoscând că, deși toți sunt egali înaintea lui Dumnezeu, evreii erau totuși chemați înaintea grecilor; este de acord cu beneficiul circumciziei și subliniază rolul special al lui Israel în opera de mântuire [949] .

Având în vedere atitudinea grecilor efeseni, el era în mod firesc nerăbdător să evite suspiciunea constantă de implicare în magie la care face aluzie textul Faptelor Apostolilor. Asemenea unui străin care cere compensații pentru cheltuielile sale de la orașul care l-a primit, el dorește să primească recunoaștere pentru munca sa; activitatea sa a fost întotdeauna publică, gratuită și dezinteresată, a avut întotdeauna în vedere doar binele public. Nu era nimic rebel în el, nicio ostilitate față de oameni, ceea ce se vedea de obicei la vrăjitori.

Pavel își pregătea cu grijă argumentele acțiunilor sale și, în același timp, își unea adepții. Fiecare oprire într-un port îi oferea ocazia să-și numere adepții, pentru a se prezenta apostolilor din Ierusalim cu cel mai mare număr de recomandări favorabile, conform obiceiului vremii. Această călătorie de întoarcere i-a permis să reînnoiască legăturile și relațiile de prietenie stabilite pe baza ospitalității, care era cea mai bună garanție pentru un om din antichitate: în Patara și Mira, pe coasta Liciei, unde se născuseră biserici grație răspândirii misiunii în Pamfilia în timpul primei călătorii [950] , apoi în Tir și Ptolemaida - în Fenicia, pe care a traversat-o de multe ori în timpul marșurilor sale de la Antiohia la Ierusalim [951] ; la Cezareea, unde a fost primit pentru câteva zile de Filip, misionarul elenistic care evanghelizase acea regiune cu douăzeci de ani înainte, după moartea lui Ștefan [952] . Creștinii din Cezareea l-au însoțit până la Ierusalim, unde s-a bucurat de ospitalitatea cipriotului Miason, unul dintre cei mai vechi convertiți ai săi – relația lor datează din primele misiuni. Și curând a fost primit frățește de Iacov, fratele său în Hristos, conducătorul creștinilor evrei [953] .

Astfel, Pavel a devenit veriga lipsă care părea să unească toate aspectele unei bogate vieți creștine într-un singur întreg. Cartea Faptele Apostolilor dorește să prezinte întoarcerea sa la Ierusalim ca întoarcerea vestitorului unei misiuni creștine recunoscute și binevenite de toate curentele Bisericii primitive, care nu putea fi amenințată decât de ura extremiștilor evrei.

Capitolul 12

De la Ierusalim la Roma: Pavel și judecătorii săi

Această perioadă din viața lui Pavel, de la arestarea sa la Ierusalim până la norocosul eveniment al transferării sale la Roma, pare a fi cea mai cunoscută, deoarece cartea Faptele Apostolilor oferă o relatare consistentă a evenimentelor zi de zi și, uneori, oră de oră. Faptele Apostolilor păstrează impresiile și amintirile martorilor oculari ai evenimentelor din Ierusalim, iar descrierea călătoriei lui Pavel este făcută în conformitate cu înregistrările din jurnalul de bord, care a fost ținut cu cea mai mare grijă.

Multe episoade vor fi ușor de recunoscut: revolta din Templu, închisoarea în Cezareea și, bineînțeles, naufragiul... Totuși, deși toate aceste mărturii au fost date de martori respectabili, așa cum reiese din descrierea tulburărilor judiciare, iar veridicitatea lor a fost confirmată de autoritatea legală romană, se creează impresia de fraudă. Acești martori nu ar fi putut avea acces la ședințele Sinedriului și nici măcar la conferința pe care Pavel a avut-o cu creștinii evrei din Ierusalim la sosirea sa: puteau raporta doar despre circumstanțele externe și cunoșteau doar punctele de vedere exprimate oficial, dar nu puteau repeta cu exactitate detaliile imediate ale discursurilor care au fost rostite. Cu siguranță, au relatat cu fidelitate toate etapele procesului, dar nu-l vom putea auzi niciodată pe acuzat însuși, întrucât obiceiul antic cerea ca toate discursurile să fie rescrise pentru a le da artificial un ton elevat și a le face extrem de indicative. Prin urmare, ne putem forma o idee despre rechizitoriu mai degrabă din discursul apologetic atribuit lui Pavel decât din propria sa apărare.

În cele din urmă, întrucât cunoaștem numele tuturor personajelor care sunt figuri istorice, putem observa că Faptele Apostolilor nu relatează nici ele evenimentele într-o ordine cronologică precisă: dau unele date târzii în enumerarea evenimentelor, de exemplu, menționează rebeliunea mesianică, care este menționată și de istoricul evreu Josephus, dar datele lor, după cum se știe, nu coincid în timp cu unul sau doi ani [954] .

Data arestării lui Pavel nu poate fi stabilită cu precizie nici dacă plecăm de la datele istorice despre guvernatorul roman Antonius Felix, a cărui carieră a fost oarecum îndoielnică [955] . Felix a fost rechemat la Roma în al doilea an al domniei lui Nero, adică după octombrie 56 și după sfârșitul mandatului său de doi ani, conform Faptelor Apostolilor [956] . Nero a fost cel care, chiar la începutul domniei sale (sfârșitul anului 54 - începutul anului 55), l-a numit procurator al provinciei, dându-i putere în Iudeea; mult mai devreme, conform lui Tacit și Faptelor Apostolilor [957].A fost trimis în Palestina și a început ca și comandant militar în Samaria. În timpul domniei lui Felix, arestarea lui Pavel ar fi putut avea loc fie de Rusalii din anul 56, fie de Rusalii din anul 55; această dată a fost menționată anterior, marcând momentul iernării în Corint, în anii 54-55, și, mai mult, situația istorică din anul 53, așa cum este descrisă, ar fi putut contribui la dezvoltarea opoziției în Efes în

această perioadă, ceea ce este mai degrabă în favoarea celei de-a doua presupuneri.

Cu trei sau mai mulți ani mai devreme, cel puțin din anul 52, Felix susținuse și apoi condusese o luptă foarte aprigă împotriva diferitelor mișcări arbitrare. Când Pavel a ajuns în Iudeea în primăvara anului 55, relațiile dintre evrei și neevrei erau extrem de tensionate. Puterea de stat era pregătită pentru orice în încurcătura infernală de proteste, dezvăluiri, acuzații și represiuni: „Își urmăreau dușmanii de departe și nu aveau încredere nici măcar în prietenii care veneau să-i întâmpine, în această atmosferă de luptă intensă [958] ”

Reputația unui renegat

Totul a început, așadar, cu o campanie de defăimare din partea asiaticilor [959] . Pavel nu se oprise la Efes, de teamă să nu-și asume riscuri inutile, dar dușmanii săi recenți nu numai că îl ajunseseră din urmă, dar, putem fi siguri, chiar îi împiedicaseră sosirea la Ierusalim. Cine erau acești „evrei din Asia”? Ortodocși? Disidenți? Convertiți? Cu greu puteau fi considerați eleniști sau chiar adepți ai lui Ioan, atât de evident era atașamentul lor față de Templu. Să ne mulțumim cu presupunerea că erau creștini de origine evreiască, care păstraseră legături cu acele cercuri din Ierusalim care fluturau Epistola lui Pavel către Galateni ca pe o torță.

Într-adevăr, el fusese cel care făcuse remarcile usturătoare și aspre despre incompatibilitatea Legii cu credința care se transmitea din gură în gură. Pavel a fost acuzat că nu respectă regulile, că nu respectă obiceiurile, că nesocotește interdicțiile și că consideră circumcizia inutilă: nu numai că nu a insistat ca neamurile să facă toate acestea, dar, ceea ce era mai rău, a încercat să-i descurajeze pe evrei de la aceasta. Aceasta era o acuzație de apostazie și incitare la apostazie. Desigur, latura externă a cazului era împotriva lui Pavel, dar ce a vrut el de fapt să spună când a afirmat că circumcizia era inutilă? Pentru evreii prin naștere? Desigur că nu, pentru că el însuși a insistat asupra circumciziei lui Timotei, care era născut dintr-o mamă evreică. Aici, după cum s-a dovedit, s-a îndoit, dacă nu s-a contrazis, cu toate acestea, ancheta a provocat o indignare neîncetată a Părinților Bisericii și chiar a comentatorilor moderni: dacă Pavel ar fi avut un fiu, l-ar fi circumcis sau nu? [960]

La Ierusalim, ezitarea fariseului convertit a fost considerată „oportunism blasfemic”: imaginea „oportunistului” va rămâne în mintea unor generații ulterioare de creștini evrei și în tradițiile rabinice . [961]

Diferențele de opinie care au apărut pe această temă au tulburat și anturajul lui Iacov. Chiar înainte de sosirea lui Pavel, nu au putut lua o decizie cu privire la problema lui: s-au gândit la o schismă, deoarece Apostolul din Efes părea să ignore acordurile de la Ierusalim, cel puțin acele obligații alimentare recomandate în mod

urgent, despre care s-au grăbit să-l informeze după plecarea sa. Acesta a fost motivul dezacordului, dar au existat și alte neînțelegeri. În special, colectarea ofrandelor era acum o problemă, iar Pavel își făcuse griji în legătură cu acest lucru încă de la Efes: se sugera că creștinii evrei din Ierusalim se simțeau compromiși de banii proveniți de la neevreii convertiți și, de asemenea, se simțeau neliniștiți în a accepta contribuții ale diasporei care fie concurau cu, fie înlocuiau colectele sacrificiale obișnuite pentru Templu [962].Grupul lui Iacov a dat dovadă de o aroganță și mai mare decât la interviul precedent, în ciuda frăției ostentative asupra căreia atrage atenția cartea Faptele Apostolilor: ei îi remarcă lui Pavel că opiniile sale rămân în minoritate (aceasta, însă, poate fi considerată extremă) [963] ; își fac publice pozițiile, îndepărtându-se de cele adoptate în 51, care le impuneau neevreilor convertiți să respecte regulile levitice destinate prozeliților, ceea ce însemna stabilirea unei inegalități între creștinii evrei și creștinii greci. Nu știm exact care a fost răspunsul lui Pavel; narațiunea Faptele Apostolilor se limitează la presupunerea că a ținut un discurs apologetic bazat pe istoria vieții sale, așa cum se întâmplă în Epistolele sale către Galateni și Corinteni.

Dar, cel puțin în exterior, s-a smerit și a luat o poziție în conformitate cu cerințele creștinilor din Ierusalim. Acceptând să săvârșească jertfele în Templu, care ar fi completat ritul purificării, și făcând jurământul de a nu-și tăia părul, Pavel s-a alăturat celor patru „nazarenieni" cu această ocazie și, suportând costurile pentru ei, a oferit astfel dovada strictei sale respectări a ritualurilor și a solidarității sale cu evreii care respectau riturile religioase și, de asemenea, a confirmat clar că îi ajuta pe cei slabi să se bazeze pe Lege [964] .

Pentru opinia publică, relațiile dintre evrei și greci erau cea mai presantă și urgentă problemă. Subestimarea Legii - de asta a fost acuzat direct Pavel și nu era aceasta o amenințare la adresa Templului și, prin urmare, a poporului evreu? Dușman al poporului, dușman al Legii, dușman al Templului [965] - aceasta este opinia care s-a format foarte repede, în ciuda faptului că nu a spus niciodată nimic rău despre Templu în scrierile sale. Dar în acea perioadă era ușor să se treacă de la religie la politică, considerând greșelile făcute în legătură cu sanctuarul drept o crimă împotriva poporului. Tensiunea crescândă dintre poporul evreu și autoritățile romane încă din timpul domniei lui Pontius Pilat a exacerbat sentimentele naționale și i-a încurajat pe extremiști, forțându-i astfel pe conservatori să-și consolideze pozițiile.

Suspiciunea de trădare

Prietenii romanilor - Pavel nu putea nega, așa cum au făcut mulți alți farisei [966] - s-au trezit într-o poziție dificilă după greșelile acumulate de guvernatorul Felix. Pe de o parte, el a dus o luptă aprigă și oarbă împotriva tuturor grupărilor naționaliste și a

sătenilor suspectați că îi ajută: astfel s-a înmulțit numărul crucilor de-a lungul drumurilor [967] . Pe de altă parte, în ciuda ușurinței cu care a trimis trupe, nu a avut o poziție clară în raport cu sectele evreiești și mișcările rebele: compatrioții săi i-au reproșat că a pierdut controlul asupra situației din Samaria în 52, tentat de profiturile din jaf, iar Josephus (Flavius) - că a închis ochii la uciderea marelui preot Ionatan, care era o jenă pentru el [968] . Viața personală a lui Felix a fost în sine o provocare pentru evreii devotați; în 54 sau 55 a luat-o de la soțul ei, care în cele din urmă s-a dovedit a fi un prozelit circumcis, pe prințesa Drusilla [969] , o evreică; Din cauza acestei uniuni ilicite și scandaloase din punctul de vedere al Torei, regele Agripa s-a ținut departe de sora și cumnatul său [970] . Felix, la fel ca mulți alți reprezentanți de rang înalt ai guvernului roman, a fost influențat de mirajul Orientului - toți aspirau la alianțe regale, bogăție, putere și farmecul ocultului [971] .

Situația a continuat să se deterioreze. Anul 54 a fost marcat de eliminarea grupului lui Eleazar, care ducea un război de gherilă din munții Iudeii de mai bine de douăzeci de ani. Dar acest „jaf", cum spuneau romanii [972] , nu a încetat; naționaliștii erau acum la lucru, creând miliții în mediul rural care se uneau pentru o activitate carismatică. De fapt, aventurile mesianice s-au succedat, fără sfârșit, de zeci de ani încoace; aventurile evreului egiptean, un nou Moise, care voia să adune poporul în deșert pentru a aștepta eliberarea Ierusalimului, vor fi poate ultimele de pe această listă. Naționaliștii au găsit o alternativă la creșterea represiunii: nevrând să poarte război în sate, și-au adus furia în inima orașului, în pridvorul Templului.

Terorismul s-a născut sub Felix: oamenii erau uciși în plină zi, chiar în centrul orașului. La adunările populare, în special în locurile de pelerinaj, teroriștii se amestecau în mulțime, ascunzând mici pumnale sub haine; își alegeau o victimă și o ucideau cu o lovitură bruscă, tot ce mai rămânea era să se lase pradă agitației generale pentru a dezorienta gărzile ordinii în căutarea lor. Acești teroriști nu semănau deloc cu bandiții: aspectul lor inspira încredere, iar unii dintre ei erau chiar rude ale fariseilor. Romanii îi numeau „călăi" („sicairas") - un cuvânt care provenea din denumirea latină a unui mic pumnal cu care își ucideau victimele.[973] Erau

, desigur, un „grup militar", dar însăși existența lor exercita deja o presiune chiar și asupra moderaților, al căror punct de vedere este reprezentat de istoricul Josephus, un fariseu de origine nobilă. Toate mișcările carismatice care au zguduit Iudeea sunt descrise ca întreprinderi revoluționare, complet opuse liberalismului greco-roman și periculoase pentru societate [974] ; din acest unghi, fiecare apel la convertire - care implică în sine o schimbare - fiecare predică a unor gânduri noi poate părea distructivă. În încercarea de a stăvili valul naționalismului extrem, conservatorii devin apărători

înfocați ai tradiției. Majoritatea dintre ei se trezesc acum în favoarea circumciziei obligatorii pentru cei care doreau să se stabilească definitiv în Iudeea, chiar dacă alții, precum Josephus, erau împotriva circumciziei forțate și susțineau că fiecare ar trebui să se închine lui Dumnezeu conform propriilor convingeri personale [975] . Acesta a fost eșecul încercării de unificare pe care Irod cel Mare o căutase la începutul secolului: în Cezareea Galileii, a cărei populație era în mare măsură adaptată modului de viață grecesc, în ciuda viziunii evreiești asupra lumii, ciocnirile și rebeliunile interetnice s-au înmulțit în timpul domniei lui Felix [976] , mai ales în locurile de întâlnire (piețele).

Cu toate acestea, evreii urbani, printre care se afla și un grup de eleniști ai lui Filip, vorbeau greaca și trăiau în mijlocul grecilor. Însă problema separării evreilor de păgâni conform regulilor Legii lui Moise era o realitate dramatică: cei care nu erau de acord cu aceste cerințe erau considerați trădători în ochii naționaliștilor, extremiștilor și chiar ai moderaților.

O crimă evidentă

Astfel, circumstanțele erau de așa natură încât se temea o Rusalii „revoluționară" - ceea ce nu ar fi prima dată. În momentele de cea mai mare tensiune, mulțimi, mult mai mari decât de obicei, veneau la Ierusalim pentru sărbători din toate părțile Palestinei: în anul 51 mulțimea a fost numărată la aproximativ zece mii. Ei au campat în jurul sanctuarului și semănau cu legiunea romană care era staționată în Fortăreața Antonia, care domina Templul, și îl asedia din toate părțile [977] . Marile pelerinaje au inflamat pasiunile, iar pridvorul Templului era o stare constantă de agitație. Ciocnirile erau frecvente aici, iar încăierările se transformau adesea în revolte; cel mai mic gest, dacă era nepotrivit, putea provoca tulburări. La Rusalii, în anul al patrulea î.Hr., la Templu a avut loc marea revoltă națională. Și cu puțin timp înainte de evenimentele descrise, în timpul sărbătorii Paștelui din anul 52, un soldat i-a râs pe pelerini cu un gest indecent, tinerii au început să arunce cu pietre asupra detașamentului militar, iar sosirea întăririlor, care au înconjurat porticul, a provocat o panică atât de indescriptibilă încât, în urma lor, cum se spune, au fost între douăzeci și treizeci de mii de victime [978] . Evreii au putut să se urce pe acoperișurile porticurilor și de acolo au aruncat cu pietre asupra romanilor, evitând lupta corp la corp, întrucât aceștia le erau mult inferiori ca forță.

Dacă la toate acestea adăugăm amenințarea „pumnalelor" și teama de represalii subite - „toată lumea se aștepta la moarte subită" - devine clar că era neînțelept să „fii diferit" la pridvorul Templului în ziua de Rusalii din anul 55: oricine era considerat „diferit", care nu aparținea aceluiași partid sau aceleiași secte, era „urmărit de departe" și considerat un dușman [979] .

Așadar, ne putem imagina cu ce atenție au fost urmărite toate acțiunile lui Pavel, care se bucura de o reputație atât de proastă. Incidentul s-a petrecut în ultima zi a purificării sale. Văzându-l mărșăluind prin cetate însoțit de greci și evrei din Asia - dacă s-a convertit sau nu, nu se știe - cei prezenți s-au considerat îndreptățiți să strige insulte. Intrând în Templu cu efeseanul Trofim, pe care toată lumea îl cunoștea bine, Pavel a încălcat interdicția care proteja incinta Templului de păgâni și le permitea să fie prezenți doar la pridvorul exterior. Această lege era cunoscută de toată lumea și, în plus, un semn cu o inscripție în greacă și latină ne-o amintea. Anunțul preciza că pentru această încălcare atât de evidentă era prevăzută o procedură judiciară: leviții, care erau apărătorii Templului, trebuiau să-l arate poporului pe profanătorul sanctuarului și să-l condamne în piață la uciderea cu pietre. Societatea ofensată - „mulțimea evreilor", așa cum este scris în „Faptele Apostolilor" - a eliminat foarte repede indivizii indezirabili în acest fel; fără îndoială, câțiva preoți și tineri au fost suficienți pentru a da crimei colective caracterul ritualic al unei execuții [980] .

Așadar, Pavel a fost târât până la porțile orașului pentru a fi ucis cu pietre în afara zidurilor orașului, așa cum fusese și Ștefan. Desigur, această interdicție nu se aplica și lui Pavel însuși, deoarece nu era străin prin lege. Dar a fost acuzat că a adus greci necircumciși în sanctuar - iar adversarii săi știau ce fac: conform legii rabinice, incitarea la o crimă era echivalentă cu crima în sine, mai ales în cazul insultării lucrurilor sacre, iar pedeapsa pentru incitare era aceeași ca și pentru crima în sine.

Era Pavel cu adevărat vinovat? Întreaga construcție logică a Faptelor Apostolilor este menită să demonstreze contrariul, inclusiv lungul prolog al evenimentului, care confirmă irefutabil că comportamentul său a fost cel al unui evreu devotat. Poate că a fost victima propriei reputații: leviții și mulțimea, fără să se uite la asta, l-au acuzat de prezența străinilor la pridvorul interior al Templului. Poate că a plătit pentru nechibzuința sa sau pentru unul dintre acele impulsuri ale sufletului care îi erau caracteristice. Sau poate că intenționa cu adevărat să facă o faptă curajoasă introducând în Templu un neevreu convertit, necircumcis, dar al credinței, unul dintre cei pentru care apăra moștenirea lui Avraam, moștenirea Tatălui credincioșilor… [981]

Pavel își datora mântuirea doar intervenției bruște a tribunului, care comanda garnizoana din Ierusalim și era singurul responsabil de menținerea ordinii în oraș, deoarece guvernatorul se afla în Cezareea. Era, ca întotdeauna, pregătit pentru un incident în zilele marii sărbători. Încă de la revoltele de Paște din anul 52, soldații organizau o gardă pe acoperișurile porticelor pentru a anticipa orice mișcare care ar putea provoca mulțimea; în caz de revolte, se dispersau sub portice. Având în vedere gravitatea situației, tribunul a ordonat trupelor să coboare din fortăreață, care era direct legată

de Templu. L-a arestat pe vinovatul incidentului, pe care l-a considerat un fals mesia și un instigator. A fost pus în lanțuri ca un rebel sau un tâlhar arestat în flagrant delict și dus la fortăreață pentru a aștepta clarificarea situației și stabilirea măsurii responsabilității [982] .

Tribunul a făcut aceasta fără a ține cont de faptul că atât Pavel, cât și mulțimea, fiecare de partea lui, cereau un proces popular, întrucât aveau dreptul să facă acest lucru.

Opinia oamenilor

Mulțimea nu s-a potolit, iar tribunul a fost nevoit să țină cont de acest lucru atunci când l-a apărat pe Pavel, deoarece o situație scandaloasă din lumea antică putea fi rezolvată printr-un proces penal. Autoritățile romane știau bine acest lucru și recunosceau dreptul chiar și al orașelor libere ale Imperiului de a trimite un acuzat la execuție cu aprobarea poporului. Și exact așa a evaluat ulterior guvernatorul Cezareei demonstrațiile împotriva lui Pavel, familiarizându-se, desigur, cu rapoartele gardienilor ordinii prezentate de tribun [983] . Această procedură scurtă era destul de comună în Palestina romană din anii șaizeci, când aveau loc adesea demonstrații furtunoase de aprobare sau condamnare [984] . În aceste circumstanțe, un reprezentant al autorității judiciare sau un oficial roman dădea întotdeauna cuvântul acuzatului: „Apără-te în fața poporului!" - i se spunea celui pe care spectatorii încântați voiau să-l trimită la fiare... [985] Pavel, care deja trecuse prin procese la Efes, și-a cerut dreptul de a vorbi, iar tribunul i-a acordat această oportunitate; Codul penal evreiesc din acea perioadă îi dădea acuzatului dreptul de a se apăra.

Autenticitatea discursului lui Pavel nu poate fi pusă la îndoială, chiar dacă cronicarul Faptelor Apostolilor l-a compus în mod evident diferit [986] . Pavel s-a aflat în situația în care trebuia să-și depună mărturie despre originea sa evreiască și astfel să demonstreze că interdicția de la Templu nu i se aplica: a vorbit în aramaică în loc de greacă (ceea ce a avut un mare efect), și-a menționat strămoșii, l-a numit pe marele preot și pe membrii Sinedriului care se folosiseră cândva de serviciile sale. După această introducere necesară, el continuă, așa cum ne spun Faptele Apostolilor, în tradiția greacă: adică își începe discursul apologetic - de fapt, povestea vieții sale - în care menționează revelația care i-a fost dată și dezvoltă tema persecutorului convertit la credință. Până în acest punct, mulțimea ascultase totul, în atmosfera inspirată și mesianică ce înconjura Iudeea la acea vreme, iar chemarea la sfințire fusese, de asemenea, primită favorabil, ceea ce arată că mișcarea de sfințire era încă vie. Însă strigătele și strigătele au început din nou când Pavel și-a definit slujirea apostolică ca o misiune de a converti neamurile... Ascultătorii au urlat din nou și au început să ceară pedeapsa cu moartea pentru el, aruncând hainele și pumnii de praf în aer [987] . În această perioadă neliniștită de naționalism accentuat, relația

dintre evrei și neamuri era o piatră de poticnire, alături de care problemele doctrinare păreau de o importanță foarte secundară, iar manifestările personale divin inspirate și extraordinare nu stârneau suspiciuni.

Însă acum tribunul știa că Pavel era un evreu din diaspora, despre care se presupunea că se afla sub jurisdicția proconsulului Siriei, care acționa atunci ca ofițer superior în Cilicia, procuratorul Cezareei; mai mult, Tarsul, locul său natal, se bucura de privilegiile unui „oraș liber" și își afirma dreptul de a judeca independent cetățenii aflați sub jurisdicția sa [988] . Pavel nu era cunoscut ca un scandalagiu, iar tribunul nu putea permite ca această situație să ducă la execuție. L-a închis din nou pe Pavel în fortăreața Antonia - pentru a-l proteja, desigur - deși încă îl vedea ca pe un scandalagiu și intenționa să-l pedepsească bătându-l ca avertisment. Dar apoi avea să afle că și Pavel era cetățean roman [989] .

A conduce Ierusalim nu era o treabă ușoară. Tribunul Lisias și-a amintit de tristul precedent al tribunului Celius, care cu doi ani mai devreme fusese condamnat de împărat, trimis la Ierusalim și, după ce fusese predat evreilor, decapitat pentru că nu i-a adus în fața justiției pe instigatorii atacului asupra pelerinilor, permițând ca situația să escaladeze [990] . A trebuit să manevreze între prizonierul al cărui caz îl examina, întrucât era cetățean roman, și Sinedriu, cu care trebuia să fie precaut, întrucât acesta nu ezita să trimită soli la Roma cu plângeri împotriva conducătorilor și a tribunilor militari. Prin urmare, a condus ancheta cu mare sârguință și chiar a convocat Sinedriul pentru a afla în cele din urmă în ce consta rechizitoriul și dacă era întemeiat.

Pavel și Sinedriul

Procesul lui Pavel a început cu o confruntare, dar a degenerat într-o vagă dispută privind doctrină, o încăierare și dezordine. Fariseii sunt majoritari în Sinedriu, iar Pavel nu și-a renunțat niciodată la loialitatea sa, nici ei la a lor: se adresează „fraților". Fie că este intenționat, fie că nu, folosește limbajul unui evreu elenizat conform Faptelor Apostolilor, citând Biblia în traducerea greacă a Septuagintei, vorbind ca un grec care trăiește „cu conștiință bună" și „se comportă așa cum se cuvine unui cetățean". [991] Saducheii, care erau un grup de conservatori intransigenți ai iudaismului, voiau ca el să tacă imediat, intenționând să-și folosească obișnuitele lor năzbâtiile sălbatice împotriva lui: marele preot Anania a ordonat să fie lovit peste gură, dar Pavel a replicat cu blesteme.

Apoi, Pavel a profitat cu abilitate de faptul că existau două opinii opuse în Sinedriu cu privire la înviere [992] . În primul rând, el și-a proclamat afilierea cu fariseii și credința lor, întrucât secta fariseilor diferea foarte mult de secta saducheilor: fariseii, în ciuda severității lor, menținеau relații destul de prietenoase între ei și încercau să se împace, susținând-o în întreaga societate, în timp ce saducheii adoptau o poziție ireconciliabilă chiar și față de frații lor de credință.

Aceste două secte nu aveau o singură opinie cu privire la doctrina învierii din morți. Acesta este singurul aspect cu adevărat fundamental al evangheliei pe care Pavel l-a „proclamat" și despre care autorul Faptelor Apostolilor nu oferă detalii: fariseii credeau că învierea îi aștepta doar pe cei drepți și o înțelegeau mai degrabă ca pe trecerea sufletului într-un corp nou [993] . Ciocnirea doctrinelor, care a implicat mulți dintre actori, i-a făcut jocul lui Pavel. Probabil că avea unii în Sinedriu care recunoșteau pe deplin realitatea faptului că fusese favorizat cu o revelație specială. Iar cei prezenți (dezbaterile erau publice) nu mai puteau înțelege absolut nimic și erau împărțiți în două tabere. Procesul a luat brusc o cu totul altă întorsătură, iar Sinedriul s-a trezit incapabil să adopte rechizitoriul de care autoritățile romane aveau nevoie pentru a declanșa procesul.

Apoi, chinuitorii lui au decis să-și facă voia. Patruzeci de tineri, mulți dintre ei aparținând unor familii respectabile și care comiteau crime politice ca pe un sport, s-au adunat, au pus la cale o conspirație și, depunând un jurământ, au jurat să-l omoare pe apostatul care merita condamnarea [994] . Ei le-au propus marelui preot și bătrânilor ostili să-l omoare pe Pavel înainte de următoarea audiere a cazului, în drum de la închisoare spre Sinedriu; au susținut punctul de vedere al saducheilor, pentru care puterile judiciare ale Sinedriului erau incontestabile [995].Tribunul, aflând despre acest pericol de la nepotul lui Pavel, a luat măsurile necesare: l-a trimis pe prizonier la reședința guvernatorului noaptea, însoțit de o escortă foarte impresionantă, care urma să-l ducă la Antipatris, la granița Samariei, unde nu mai exista nicio teamă de atac.

Tribunul a reușit să aplice pe deplin legea romană, care definea foarte precis gama de îndatoriri și puteri ale ofițerilor locali de aplicare a legii atât în cazul unei infracțiuni evidente, cât și în cazul unui jaf. Când îl trimitea pe prizonier la guvernator, trebuia să-i trimită și un raport care conținea datele anchetei preliminare. Faptele Apostolilor citează sau recompilează acest document, în care tribunul subliniază cât de dificil era cazul lui Pavel: „Și s-a trezit acuzat de opinii controversate cu privire la legea lor, dar că nu era în el nicio vină vrednică de moarte sau de lanțuri". Aceasta însemna că tribunul nu vedea nicio vină în încălcarea de către Pavel a interdicției afișate pe ușa Templului și că problema i se părea a fi o chestiune de dispute sectare privind doctrine, pe care autoritățile romane trebuie să nu le fi înțeles. (Această concluzie coincide cu cea a proconsulului Gallio din Corint în anul 51.) Totuși, Pavel i se părea un om care instigă la tulburări. Cu toate acestea, tribunul a împiedicat o execuție grăbită și o tentativă de omor, contestând acuzațiile legale împotriva evreilor… [996] Un prizonier problematic și materiale ale cazului prost comentate - toate acestea le transmite tribunul procurorului.

Blocaj juridic [997]

Procesul lui Pavel s-ar fi putut desfășura ușor și simplu. Într-adevăr, guvernatorii provinciali întâlniseră adesea o astfel de procedură: acuzația era confirmată de persoane neoficiale, iar aceștia judecau de propriul consiliu, iar litigatorii fie cu ajutorul unui avocat, fie fără. Legea romană cerea doar ca toate părțile să fie reprezentate și ca rechizitoriul să fie întocmit în forma cuvenită. În cazul lui Pavel, dificultatea consta în toți acești garanți prezentați în numele acuzatului. Distanța dintre Ierusalim și Cezareea îl proteja pe Pavel, dar nu grăbea soluționarea problemei: trimișii Sinedriului care îl acuzau pe Pavel trebuiau să se prezinte în fața guvernatorului prin decizia tribunului. Mai mult, tribunul însuși trebuia să se prezinte în fața guvernatorului nu numai ca martor dezinteresat, ci și pentru că, conform legii romane, era obligat să continue ancheta; și, în final, primii denunțători, evreii din Asia, a căror absență o semnalase Pavel, trebuiau aduși. Astfel, absența persoanelor menționate a jucat în avantajul lui Pavel în fața guvernatorului Felix [998] .

Era dificil să întocmească un rechizitoriu, mai ales că Pavel s-a dovedit a fi un litigant la fel de formidabil pe cât era un polemist puternic, chiar dacă cartea Faptele Apostolilor nu se oprește asupra acestei trăsături a personalității sale. Epistola către Galateni dezvăluie cu ce ușurință folosește retorica limbajului latin defensiv [999] . Membrii Sinedriului știau foarte bine acest lucru și, prin urmare, au decis să-l ia ca asistent pe avocatul profesionist Tertul, versat în jurisprudența romană: acesta a recurs la argumentele cu care avocații lui Claudius etichetau sectele interzise de lege drept „ciuma societății” și le dezonorau liderii [1000] . Tertul l-a îndemnat pe marele preot să dea un caracter politic acestui proces religios, întrucât romanii nu considerau „profanarea” în același mod ca evreii, care considerau blasfemie încălcarea Legii Sfinte (de care Pavel nu putea fi condamnat) sau provocarea de daune substanțiale Templului sau sinagogii [1001] .

Atât substanța, cât și terminologia acuzației aduse împotriva lui Pavel se schimbau în permanență. Asiaticii de pe pridvorul Templului au strigat despre „profanare” - o acuzație pe care tribunii nu au acceptat-o. Unul dintre grupurile Sinedriului din timpul procesului lui Pavel îl considera apostat, ceea ce nu reprezenta o încălcare a legii civile. Avocatul Sinedriului a depus o plângere reprezentându-l pe Pavel ca fiind conducătorul unei secte interzise care provocase o revoltă ce se răspândise în toată diaspora și, de asemenea, a vorbit direct împotriva intervenției tribunului care îi împiedicase pe evrei să facă dreptate; a fost menționat cazul tribunului Kelios, când împăratul Claudius a recunoscut dreptatea autorităților din Ierusalim [1002].Înaintea lui Festus, Pavel a fost acuzat de crime împotriva Legii lui Moise și împotriva Templului: acuzațiile nu se puteau baza decât pe legea privind privilegiile

recunoscute societăților evreiești de către conducătorii anteriori [1003] , unul dintre acestea fiind, în special, dreptul de a decide independent chestiuni legate de încălcări religioase (desigur, fără permisiunea de a aplica pedeapsa cu moartea) și dreptul de a colecta un impozit anual pentru Templu; împotriva lui Pavel, acuzația a fost adusă și de o colectare suplimentară (concurentă) de donații, pe care a organizat-o [1004] .

A face afaceri în stil roman

Dacă judecăm după apărarea prezentată în Faptele Apostolilor, Pavel le-a răspuns acuzatorilor săi mai mult ca un avocat decât ca un apologet, respingând acuzațiile cuvânt cu cuvânt și folosind argumente caracteristice jurisprudenței romane și în conformitate cu legislația imperială recentă.

Pentru a demonstra că nu a fost implicat în niciun fel în tulburările și manifestările naționaliste rebele, el subliniază că șederea sa la Ierusalim, care era el însuși un focar de tulburări, a durat doar douăsprezece zile. (Într-adevăr, pentru a reduce tulburările din orașele „fierbinți" precum Alexandria, administrația a încercat să reglementeze șederea non-grecilor și a evreilor non-locali și să limiteze vizitele acestora în capitală la câteva zile [1005]). Mai mult, conduita sa la Ierusalim, ca „străin rătăcitor", era demnă atât de orașul său de origine, cât și de orașul care l-a primit, adică așa cum se așteptau nobilii: nu aparținea grupurilor care se certau pe pridvorul Templului și putea ușor să se ia la bătaie: nici în sinagogi, nici în oraș nu incita vreo adunare pentru a forma o conspirație, așa cum făceau unii educatori la începutul secolului [1006] .

În plus, trebuia să dovedească faptul că religia sa nu conținea nimic „ilegal", întrucât doar grupurile de credincioși interzise cădeau sub atacul dreptului roman. Vorbind despre „permis" sau „ilegal", legiuitorul nu s-a gândit la necesitatea sancțiunilor: libertatea religioasă fusese întotdeauna o bază recunoscută în lumea greco-romană, cu condiția ca noile credințe sau culte personale să nu dăuneze nici bunelor moravuri, nici ordinii publice, nici stabilității sistemului statal. Întrucât existau încă restricții la sfârșitul Republicii și începutul Imperiului, Pavel s-a refugiat în spatele conceptului unanim acceptat de a sluji Dumnezeului „strămoșilor" săi (patrôos théos). Coloniile străine ale marii cetăți s-au referit la această prevedere atunci când au vrut să construiască temple dedicate zeităților lor naționale, întrucât statul antic recunoscuse această categorie de zeități și culte individuale încă din momentul înființării sale [1007] . Astfel, Pavel se referă la privilegiile recunoscute de statul roman religiei iudaice, afirmând conformitatea acesteia cu Legea și Scripturile. În cele din urmă, el trece la ofensivă tocmai în ceea ce privește colectarea ofrandelor sale, vorbind despre „destinația" lor pentru „poporul său", adică în mod specific poporul evreu, și nu creștinii în general, ceea ce elimină acuzația de însușire

ilegală a fondurilor colectate pentru Templu, întrucât se bazează pe permisiunea colectării didrahmonului dată de Roma [1008] .

Pavel nu neagă unicitatea credinței și a învățăturii sale în cadrul iudaismului. Dar o prezintă în cadrul și perspectivele acceptabile pentru grecii și romanii acelei epoci. Pavel respinge denumirea de „sectă" pentru grupul său, care pentru contemporanii săi ar putea însemna mai degrabă „grup rebel" sau „bandă", folosește cuvântul „cale", oferit gânditorilor de filosofia clasică. Și în final, deja special pentru studenții filosofilor, menționează viața sa trăită „conform conștiinței" - ceea ce era mult mai potrivit aici decât în Sinedriu! Mesajul său religios despre credința sa se limitează la mărturia învierii din morți, despre care unii evrei de la farisei au aflat citind Profeții [1009] . Nimic nou, nimic revoluționar, mai ales că speranța învierii a stat și la baza numeroaselor culte anatoliene și semitice, în special în orașul care se afla foarte aproape de Tir [1010] .

Guvernatorul Felix, atras de Orient și care se căsătorise recent cu o prințesă evreică, nu a putut decât să fie de acord cu acest lucru. El a avut relații cu făcători de minuni evrei, iar cartea Faptele Apostolilor îi atribuie chiar, așa cum era destul de obișnuit în acea epocă, o anumită selectivitate religioasă, care l-a determinat să investigheze mai profund, chiar dacă neoficial, fundamentele doctrinei creștine [1011] . Succesorul său, Festus, deși om de bun-simț, nu se putea lăuda nici cu cunoștințe, nici cu înțelegerea filosofiei, iar faptul că procesul lui Pavel era împotmolit în dispute academice nu a încetat să-l uimească. El a cerut sfatul regelui Agripa al II-lea Herodianus, când acesta din urmă a venit să-l felicite din provincia în care se afla la acea vreme [1012] . Aici, autorul Faptelor Apostolilor profită de ocazie și îi oferă lui Pavel ocazia de a ține un discurs defensiv destinat unui public inițiat, greci și evrei elenizați.

Discurs defensiv în fața nobilimii

Agrippa al II-lea, căruia Claudius și apoi Nero îi dăduse un guvern foarte onorabil în Galileea și nordul Palestinei, și-a mărturisit public interesul pentru slujbele Templului, la care participa adesea, și a adoptat, de asemenea, o poziție intransigentă în ceea ce privește circumcizia și nici măcar nu se putea gândi la căsătorii mixte. Dar, crescut la curtea imperială romană, a trăit în Palestina ca un rege elenizat, după ce se căsătorise cu „sora-regină" sa Bernice [1013] , pe care poporul o considera o căsătorie incestuoasă [1014] . Elenismul își stabilea relațiile culturale, morale și politice: într-un discurs oficial la Ierusalim, Agrippa a declarat cu încredere că grecii erau „cei mai distinși dintre toți oamenii" și a preamărit modelul atenian sau spartan de libertate cât de bine a putut [1015] .

Pavel i se adresează mai întâi ca pe un evreu, pe care îl salută ca pe un om pios și învățat, îi subliniază loialitatea față de „religia noastră" și, vorbind despre fosta aroganță fariseică, îi amintește de promisiunea dată strămoșilor, povestește despre credința în înviere,

pe care Agripa nu părea să o împărtășească: accesul creștinilor la moștenirea lui Avraam - aceasta este ideea principală a scrisorii pe care Pavel a început să o dezvăluie spre sfârșitul vieții sale în cercurile evreiești [1016] .

Apoi, Pavel a încercat să atingă eruditul din el și, prin el - nobilimea romană și partea elenizată a publicului, pe care „Faptele Apostolilor" o lasă, cum ar spune, în plan secund [1017] . Dar, deși publicul era ideal potrivit pentru a formula și apăra mărturisirea creștină, iar Faptele Apostolilor folosesc termenul apologia (adică un discurs în apărare) cu referire la discursul lui Pavel, apologetica creștină nu își datorează originea discursului său . [1018] Vorbitorul evită subiectul controversei în sine și nu face nicio încercare de a expune doctrina. El „își povestește viața" – ceea ce pare să-l intereseze cel mai mult pe rege [1019] – sau mai degrabă acea parte a vieții sale care a implicat criza interioară ce a dus la convertirea sa . [1020] Aceasta este, în esență, ceea ce a expus apostolul în Epistola sa către Galateni și în Epistolele sale către Corinteni. Însă, în timp ce aceste apologii autentice [1021] ale lui Pavel evocă – cum ar spune grecii – sentimente opuse celor pe care ar trebui să le evoce o biografie „extraordinară", mărturisind doar despre slăbiciunea sa în loc să mărturisească despre faptele sale mărețe [1022], apologia Faptelor Apostolilor este construită în forma clasică a narațiunilor miraculoase, preamărind puterea supremă a lui Dumnezeu, revelată în miracolele sale. Înainte de Agripa, Pavel a dezvoltat doar trei teme: tema unui persecutor al creștinilor convertiți la credință, tema teofaniei și tema „chemării divine". El face apel la credința în Dumnezeu și la o sensibilitate religioasă foarte răspândită. Aici se poate vorbi despre conformism, dar al cui - al lui Pavel sau al cronicarului?

Încheind cu o mențiune a lui Moise și a Profeților, Faptele Apostolilor încearcă să arate că nu este nimic „nou", cu atât mai puțin distructiv, în mesajul lui Pavel. Evreul moderat politic Agripa al II-lea [1023] era destul de dispus să accepte acest lucru. De acum înainte, apologetica pavloviană, străduindu-se să evite nemulțumirea față de inovații într-un mediu extrem de turbulent, își va apăra dreptul la continuitate și va tinde pentru o conexiune neîntreruptă cu tradițiile, în ciuda tuturor punctelor de cotitură [1024] .

„Cer judecata Cezarului"

Pavel a petrecut aproape doi ani în arest preliminar la Cezareea… [1025] Viața lui a fost destul de suportabilă într-un mediu în care, după toate aparențele, își făcuse mulți prieteni. Arestat în ziua de Rusalii din anul 55, a rămas în această poziție la discreția guvernatorului Felix până când a fost chemat la Roma: până în toamna anului 56 sau, mai probabil, având în vedere condițiile de transport maritim, până la începutul primăverii anului 57. Această

perioadă poate fi considerată obișnuită, chiar normală, pentru anchetele preliminare ale instanțelor provinciale [1026] .

Nu este nevoie să amestecăm aici lăcomia binecunoscută a guvernatorului Felix, care poate a încercat în tot acest timp să negocieze o posibilă răscumpărare pentru Pavel, considerat bogat, deoarece se ocupa cu strângerea de contribuții pentru Ierusalim! [1027] Felix era prins în numeroasele sale probleme și dorea cu orice preț să evite procesul pentru luare de mită și defectuoasă administrare pe care evreii l-ar fi putut intenta atât de ușor împotriva sa: incapabil să soluționeze disputa dintre evrei și grecii din Cezareea, Felix a fost nevoit să permită celor două delegații aflate în conflict să meargă la Roma cu cazul lor, deși se temea de mărturia lor. Ostilitatea acestor eleniști l-a pus astfel în contact cu marele preot și cu autoritățile din Ierusalim, pe care recent, ca promisiune de prietenie, îi eliberase de sub controlul membrilor disidenți ai clerului subordonat, trimițându-i ca tulburători la Roma . [1028]

Succesorul său, Festus, care avea mână liberă, s-a apucat de treabă imediat după ce a primit numirea, dorind să elimine toate problemele deodată: jafuri locale, terorism, decizii judecătorești întârziate... În timpul primei sale vizite la Ierusalim, cazul lui Pavel, apărut în timpul unei demonstrații spontane, i-a fost prezentat ca o dispută între autoritățile preoțești și guvernator: aceiași „călăi" nu stătuseră degeaba și pregăteau o nouă tentativă de asasinat [1029] .

Festus a vrut să rezolve acest caz: a acceptat rechizitoriul întocmit de marele preot și de Sinedriu și a chemat toate părțile (așa cum prevedea legea romană) la Cezareea, unde era deținut Pavel, pentru procesul său. El a vrut să stabilească faptele evidente ale „activității vicioase", aceea care se referă la răspândirea unei religii interzise [1030].Pavel, a cărui apărare nu este citată în Faptele Apostolilor de data aceasta, enumeră tulburările și încălcările care sunt astfel atât în ochii statului, cât și din punctul de vedere al religiei iudaice, vorbește despre necesitatea Legii lui Moise și a privilegiului Templului: oare problema colectării donațiilor era încă nerezolvată? Acuzarea a fost nevoită să abandoneze acuzația de „profanare", care nu a fost susținută de materialele anchetei păzitorilor ordinii. Și din nou procesul s-a blocat: Pavel fie a subliniat greșelile acestuia, fie i-a contestat pe judecători, folosindu-și dreptul de a face acest lucru [1031] , fie dezbaterile au deviat din nou în dispute academice, pe care procurorul probabil nu le-a putut înțelege (asta sugerează cartea Faptele Apostolilor) [1032] , sau, în final, „clientela" apostolului (acesta este termenul folosit în Faptele Apostolilor) [1033] și prietenii săi din Cezareea au multiplicat numărul mărturiilor și și-au intensificat intervenția în caz pentru a paraliza activitatea judiciară. Dorind să înlăture toate obstacolele și totuși să rezolve cazul, procuratorul a decis să transfere procesul

controversat care stârnise conflictul în Cezareea la Ierusalim, bazându-se pe faptul că acolo se va putea înconjura de sfaturi sau cel puțin va conversa în privat cu teologii experimentați ai Sinedriului [1034] .

Noua împrejurare a devenit decisivă pentru Pavel. El refuză oferta și „cere un proces de către Cezar" pentru a obține un transfer la Roma. Poate că a făcut apel în baza privilegiului de cetățean roman, poate că nu a consimțit la un proces de către Ierusalim doar pentru că voia să-l deruteze pe procurator și să-l oblige, după consultarea cu sfatul său, să trimită cazul la o altă instanță, la alte instanțe imperiale [1035] . Conducătorii făceau acest lucru destul de des, atât în cazuri de dificultate juridică, cât și din cauza unei amenințări la adresa securității naționale - adică, în cazuri ale căror detalii preferau să nu intre, împăratul încuraja o astfel de poziție.

Pavel știa că nu va putea ajunge viu la Ierusalim. Cerând să fie trimis la Roma, Pavel, ca să zicem așa, și-a asigurat un habeas corpus [1036] . Apostolul și anturajul său erau foarte conștienți de avantajele pe care le oferea cetățenia romană: garanția că inculpatul, în acest caz Pavel, nu va fi supus unor decizii pripite și ilegale din partea unor oficiali de rang înalt și sfârșitul procedurilor judiciare locale, care la Roma s-ar desfășura în condiții foarte diferite. Dificultatea de a muta acuzatori și martori a complicat situația, deși în acest caz conducătorii le-au limitat numărul și au încercat să atenueze ofensa lui Pavel, pentru care a fost prevăzută o pedeapsă severă. Mai mult, într-un mediu foarte diferit de cel al Romei, instanțele locale luau foarte des decizii ilegale.

Astfel, Pavel a recurs la măsura extremă, deși se crede că a folosit un remediu ilegal, exercitând de fapt presiuni și profitând de apartenența sa la Imperiu și de jena pe care o provoca conducătorul. Într-adevăr, o astfel de încercare nu a avut succes pentru toată lumea: conducătorul putea oricând să refuze o astfel de cerere și era necesar să existe legături la Roma pentru a pregăti terenul la curte și la cancelaria imperială a ministerului. Astfel de apeluri nu au fost niciodată depuse de persoane neînsemnate, ci întotdeauna de persoane din nobilimea locală care aveau prieteni printre înalții funcționari romani care dețineau funcții în provincii [1037] . Suspendarea procesului de la Cezareea dovedește încă o dată importanța socială a lui Pavel, care s-a născut la Tars ca cetățean roman, a cărui familie era răspândită în toată diaspora: se afla sub protecția și patronajul conducătorului cipriot Sergius Paulus și avea acum rude și prieteni la Roma în cele mai diverse cercuri, chiar apropiate procedurilor judiciare, precum și în cercurile prinților evrei și ale celebrilor eliberați imperiali.

Traducere dificilă

Indiferent de faima lor, prizonierii transferați la Roma erau transportați acolo în lanțuri, cu o mică gardă militară sub comanda unui centurion. Se pare că Pavel și-a cărat lanțurile cu el de la

Ierusalim la Roma și, ori de câte ori apărea în public, i le arăta lui Agripa . [1038] Cu toate acestea, nu era permis să fie maltratați prizonierii care erau transportați pe distanțe atât de lungi. Gărzile centurionului erau destul de amabile [1039] și, cel mai important, apostolul călătorea de data aceasta însoțit de unul dintre „colaboratorii" săi, macedoneanul Aristarh, și de membri mai puțin cunoscuți ai grupului misionar, care au ținut jurnalul folosit ulterior de autorul Faptelor Apostolilor . [1040] În cele din urmă, o serie de coincidențe norocoase - în acest caz, nave care treceau - îl scutesc pe Pavel de călătoria obișnuită pe jos, care era obiceiul în transportul prizonierilor; condițiile transferului la Roma erau astfel destul de tolerabile, cel puțin în comparație cu inconvenientele și riscurile călătoriei antice! [1041]

De obicei, centurionul, acționând ca un gardian al ordinii, încerca să se miște cât mai repede posibil și să asigure o securitate maximă, folosind unități ale serviciilor oficiale, schimbând garda și deplasându-se pe drumuri militare și pe nave militare . [1042] În acea epocă, oamenii călătoreau de obicei pe nave de coastă sau de marfă: centurionul găsea o mică navă comercială în Cezareea care făcea călătorii de coastă de-a lungul coastei Siriei și Asiei Mici și trebuia să navigheze spre Lesbos; funcționarul însărcinat cu transportul lui Pavel spera să schimbe navele în drum spre Roma. Problema era că la sfârșitul lunii septembrie, după postul penitențial [1043] , era prea târziu pentru a pleca: la acea vreme, furtunile echinocțiale începeau deja, iar navigația maritimă fusese interzisă încă din octombrie. Navele de război nu mai navigau, dar persoanele private își puteau asuma riscuri de dragul profitului. Aceștia erau în principal proprietarii de barje mici și incomode, precum cea care i-a revenit lui Pavel, care navigau de-a lungul coastei, evitând să meargă drept înainte. Această primă călătorie a fost foarte lungă și a fost adesea întreruptă de escale în porturi: în Sidon - în Fenicia, unde Pavel a putut să-și viziteze prietenii, apoi în Mira, unde avea și el prieteni [1044] .

La Mira au găsit în sfârșit o corabie egipteană care se îndrepta spre Roma. De data aceasta era o navă mare, care plecase din Alexandria în ultimul moment și care fusese întoarsă spre nord de un vânt puternic. Căpitanul voia să ajungă în Italia trecând pe lângă insulele Creta, Melite și Sicilia, cea mai frecventată insulă la acea vreme, deoarece Creta era înconjurată pe partea de sud pentru a scăpa de rafalele puternice ale vântului de nord, iar aici, la Leben, în sudul Gortinei, împreună cu orașul Lasea, exista un port excelent pentru ancorare [1045] .

Nava trebuia acum să se confrunte cu vânturi puternice între coasta asiatică și insula Creta. Pavel era îngrijorat… Acest călător

experimentat, care naufragiase de trei ori și care odată navigase o noapte întreagă pe o mare furioasă [1046] , s-a adresat aici, în acest orășel unde era ancorată nava, echipajului, negustorilor și pasagerilor de la bord [1047] . O decizie a fost luată de un consiliu general. Pavel a propus să petreacă iarna în sudul Cretei, dar nici cârmaciul, singura persoană cunoscătoare de navigație, nici ofițerul responsabil cu livrarea încărcăturii nu au fost de acord. Avertismentul lui Pavel a fost ignorat și au decis să se oprească pentru iarnă mai la vest, la Fenicia, un port cretan care era întotdeauna expus vânturilor de sud-vest sau de nord-vest, ceea ce le permitea să profite de primul vânt favorabil.

Dar cea mai dificilă parte a călătoriei îi aștepta mai aproape de coasta africană. Și în timp ce parcurgeau această distanță, s-a stârnit un vânt teribil de iarnă dinspre nord-est, numit Euroclydon, care apare la mijlocul lunii noiembrie [1048] . Furtuna, în timpul căreia nava a fost aruncată în mod repetat în afara cursului de valuri, a durat treisprezece zile [1049] . Toate punctele de referință s-au pierdut, deoarece nici soarele, nici stelele nu au fost vizibile timp de multe zile. Recunoscând insulița Clauda (în latină Caudos), care era o escală între Creta și Africa, călătorii și-au dat seama că nava, împinsă de vântul de nord-est, se îndrepta spre sud-vest [1050] . Apoi, jurnalul de călătorie relatează că, împinsă de un vânt potrivnic, s-a întors spre nord pentru a rătăci multe zile în Marea Ionică [1051], între Peloponez, Calabria și Sicilia. În ciuda a tot, cârmaciul a reușit să-și mențină cursul, deoarece tot ce se întâmpla se petrecea în largul coastei insulei Melita. A evitat ce era mai rău: pericolul de a cădea în vârtejul Sirtei și de a fi izbit de coasta africană.

Încercând să evite naufragiul, călătorii au folosit toate mijloacele posibile, cu alte cuvinte, au putut face foarte puțin. Au tras pânzele, au ridicat barca (Faptele Apostolilor 27:16-17) și, profitând de calmul din partea de coastă a insulei Clauda, au legat coca navei cu frânghii pentru a o împiedica să se zguduie - o metodă veche, cunoscută încă din secolul al III-lea! În plus, a fost necesară ușurarea navei: au decis să arunce în apă cabestanele, apoi încărcătura, două cârme orizontale, ancore și chiar, în cele din urmă, provizii... În a paisprezecea zi, corabia pe care se afla Pavel prezenta o imagine tristă: o grămadă de resturi ude și fără formă, rătăcind la mila valurilor [1052] .

În acest dezastru, Pavel s-a ridicat mai presus de toți pentru a încuraja oamenii și a evita panica. Toți ceilalți erau ocupați cu meteorologia și manevrele - acesta era obiectivul principal. Pavel era preocupat de hrană, el fiind cel care a descoperit intenția marinarilor de a fugi cu o barcă, abandonând nava și pasagerii și, pentru a preveni acest lucru, i-a obligat pe soldații romani să intervină. La vederea uscatului, a unit voința tuturor, întărită în aceste zile periculoase, prin săvârșirea Sfintei Împărtășanii [1053] .

Dar încercările nu se terminaseră. Deja apropiindu-se de Melitus, nava a eșuat pe un banc de nisip, prova a început să se blocheze, în timp ce pupa s-a rupt de forța valurilor. Devenise periculos să fii la bord și, în cele din urmă, toți cei aflați la bord au fost nevoiți să o abandoneze: unii au înotat singuri, alții - agățându-se de epavă, alții - cu ajutorul marinarilor [1054] . Astfel, Pavel a supraviețuit celui de-al patrulea naufragiu, deși mai puțin teribil decât atunci când a petrecut toată noaptea în apă înainte de a fi găsit.

Jurnalul de călătorie continuă să enumere greutățile care i-au abătut pe Melita, greutăți frecvente în timpul călătoriilor: după un naufragiu, ploaie, frigul iernii, un șarpe... [1055] Dar „străinii" fenicieni i-au primit cu căldură. Cu toate acestea, liderii de pe insulă erau destul de romanizați și, în plus, alte nave iernau acolo. În timpul celor trei luni petrecute pe insulă, Pavel i-a ajutat pe medici să combată o epidemie de dizenterie, ceea ce i-a adus o favoare considerabilă: avea hrană și adăpost. Se poate presupune că tovarășii săi mai tineri au lucrat ca de obicei cu pescarii care le-au oferit adăpost [1056] .

Ultimele etape ale transferului lui Pavel nu au fost o problemă. De îndată ce a devenit posibilă ieșirea pe mare, la începutul primăverii anului 58, Pavel și gărzile sale s-au îmbarcat pe o corabie alexandrină care ierna pe insulă. Restul călătoriei, de la Melita la Puteoli, via Siracuza și Rhegium-ul calabrez, a durat mai puțin de două săptămâni. Sosirea primelor nave alexandrine în Puteoli a fost o sărbătoare pentru oraș. În acest port cosmopolit, oameni din tot Orientul țineau expoziții și vânzări și își plantau zeii [1057] ; Pavel a găsit aici nu numai evrei, ci și - de ce nu? - creștini [1058] . Pentru a ajunge la Roma, a mers pe Via Appia, nu cea mai scurtă sau cea mai convenabilă rută, ci cea mai rațională. În ciuda afecțiunilor sale fizice, a pornit fără teamă în călătorie, mergând aproximativ douăzeci de kilometri pe zi. Nu a fost oprit de țânțari, nici de apa poluată, nici de mulțimile de oameni - hangii, marinari, sclavii și animalele lor de povară, dintre care erau deosebit de numeroase în Piața Appiană (Forum d'Appius) [1059].Pe drumul de la Puteoli la Roma, nimeni nu i-a oferit un adăpost prietenos și s-a trezit în atmosfera hanurilor murdare, unde călătorii profesioniști încercau să se așeze cât mai bine și să se delecteze cu amintiri [1060] .

Pavel nu a intrat în Roma ca un erou glorificat, care cu trei ani în urmă intrase în Ierusalim, când locuitorii din Cezareea i-au oferit paznici și adrese unde să le poată schimba. Suferind, încătușat, epuizat de toate puterile sale și, cel mai important, aparent fără noi oameni și rude cu aceleași gânduri, cărora le trimisese o lungă scrisoare cu trei ani în urmă, apostolul era aproape de pierderea spiritului. Speranța a revenit când evreii romani, informați despre sosirea sa din Puteoli, au ieșit în întâmpinarea lui, după ce parcurseseră patruzeci de kilometri până la Piața Appia [1061] : puțini oameni îl cunoșteau în oraș, dar foștii săi prieteni i-au rămas

fideli. Epistola către Romani, scrisă în anul 54, pe care Aquila și alții au distribuit-o creștinilor, a slujit spre bine.

O surpriză plăcută la Roma

Un prizonier aflat în tranzit din provincii era de obicei obligat să se prezinte la cazarma pretoriană, deoarece prefectul pretorian [1062] acționa ca gardian al ordinii în capitală. Dar este greu de imaginat că un oficial de rang atât de înalt precum Burrus [1063] – unul dintre tutorii lui Nero – s-ar fi ocupat personal de un caz destul de nesemnificativ, care cu siguranță nu intra sub jurisdicția poliției secrete! [1064] Prin urmare, Paulus s-a ocupat, cel mai probabil, de unul dintre subordonații prefectului, poate șeful gărzii pretoriene. Când a aflat că acuzatorii lui Paul nu sosiseră încă la Roma, i-a permis să locuiască separat într-o reședință păzită, împreună cu un soldat care să-l păzească. În primele zile, Paulus s-a bucurat de ospitalitatea unuia dintre adepții sau prietenii săi, dar principiile educației antice nu i-au permis să abuzeze de situație și a închiriat o locuință pentru sine [1065] . La Roma, Paul nu era fără bani: și-a găsit prieteni și rude. Aceștia, după ce au părăsit Efesul în anul 54, au organizat aici o biserică de casă [1066] ; printre cei care aparțineau societății din Tars, a cărei filială se afla în piață, se aflau cu siguranță membri ai familiei sale; poate chiar și fratele său vitreg era în capitală... [1067]

Timpul de așteptare s-a prelungit. Pavel fusese la Roma chiar de la începutul primăverii anului 58, de la deschiderea sezonului maritim. Primăvara și vara au trecut și încă nu au venit soli de la Ierusalim. A mai trecut o iarnă, apoi tot sezonul cald al anului 59 - așteptarea a continuat: tradiția romană va păstra amintirea tocmai a acestei șederi de doi ani a lui Pavel în capitală [1068] .

Nu a venit nimeni. În orice caz, cazul nu a fost niciodată audiat la curtea imperială. Și la sfârșitul acestor doi ani, Pavel s-a trezit liber. Totuși, nu a rămas mult timp în închisoare, precum preoții evrei pe care Felix i-a trimis și el la Roma pentru a-și rezolva disputa cu marele preot (în anii 54–55) și care și-au așteptat procesul acolo până în anul 63 [1069] . Imperiul Roman nu avea încă prevederi privind termenul limită pentru audierea cazurilor [1070] . Cu toate acestea, este puțin probabil ca autoritățile din Ierusalim să fi continuat să insiste asupra acuzației, care se pedepsește atât de sever, având în vedere posibila lor teamă că curtea imperială le-ar putea refuza cazul și i-ar putea trimite în instanță – așa cum a făcut Gallopo în Corint – ceea ce oricum nu ar fi dus la nimic, deoarece Pavel ar fi refuzat evident să se întoarcă la Ierusalim [1071] .

Eliberarea lui Pavel a fost probabil posibilă datorită aglomerării instanțelor romane de la începutul Imperiului. Este adevărat, împărații aveau un mod complet radical de a clarifica situațiile: distrugeau personal materialele anchetei, fără măcar să cheme părțile adverse în instanță [1072] .

În orice caz, tăcerea din Ierusalim și lipsa de comunicare dintre Cetatea Sfântă și sinagogile Romei au fost o mare surpriză pentru Pavel și misiunea sa: evreii cu care s-a întâlnit nu primiseră nicio veste din Iudeea; vizitatorii din Răsărit, de asemenea, nu aveau scrisori care să-i fi putut fi nefavorabile lui Pavel. Este adevărat, ultimii cetățeni eminenți care, cu puțin timp înainte de eliberarea lui Pavel, au întreprins o călătorie în capitala Imperiului erau evrei eleniști din Cezareea, familiarizați cu desfășurarea procesului, întrucât acesta se desfășura în propriul lor oraș, dar printre ei se aflau susținătorii lui Pavel [1073] . Influența lor s-ar fi putut extinde la un anumit grup samaritenesc de tendințe elenistice, care, potrivit lui Eusebiu [1074] [1075], ar fi putut reprezenta nucleul inițial al Bisericii Romane în anii '40. Aproximativ douăzeci de ani mai târziu, majoritatea societăților romane aveau să rămână fidele iudaismului, rămânând susținătoare ale unei căi moderate precum cea a lui Petru și a celorlalți apostoli ai Ierusalimului, o cale care se afla între tradițiile și exigențele iudaismului și acceptarea neamurilor [1076] : este de înțeles că Pavel s-ar putea întreba dacă îl considerau autorul „scandalos" al Epistolei la Galateni sau teoreticianul precaut al Epistolei la Romani.

În orice caz, evreii din Roma erau un popor dispersat, fără organizații unitare și fără spirit naționalist, ceea ce nu era caracteristic, de exemplu, societăților din Alexandria, deși nici din partea lor nu se putea aștepta un răspuns unanim. Din punct de vedere social, toți evreii erau implicați în cultura dominantă, majoritatea vorbind greacă și doar o minoritate vorbind latină; în ceea ce privește religia, existau, desigur, sinagogi care respectau foarte strict tradiția, cum ar fi sinagoga evreilor și altele mai strâns legate de comunitatea păgână, cum ar fi cele aflate sub patronajul lui August și Agripa, ginerele său [1077] . În cele din urmă, prinții irodieni, care se aflau foarte des la curte, reprezentau un fel de centru pentru unificarea forțelor și puteau convoca principalele facțiuni la tribunal: Pavel știa ce face când, la începutul Epistolei sale către Romani, imediat după rudele și prietenii săi, i-a enumerat pe acei irodieni cu care era familiarizat [1078] .

În acest mediu pestriț, dar în general favorabil [1079] , Pavel și-a continuat activitatea apostolică, primindu-i pe toți „cei care intrau în relații de prietenie cu el", creând o comunitate locală de „oaspeți și prieteni". De acum înainte, oamenii „lui Pavel", susținătorii săi, vor apărea la Roma. Acesta a fost un final fericit pentru un proces lung și neterminat.

Capitolul 13

Tradiții, legende și istorie a ultimilor ani

După ce și-a apărat cauza în instanță, se spune că apostolul a părăsit Roma pentru a se îndrepta spre predicare... Încă din secolul al IV-lea, existau la Roma documente scrise care păstrau urme ale acestor rătăciri apostolice, dar din păcate acestea nu au ajuns

niciodată la fel de răspândite ca în cartea Faptele Apostolilor [1080] . Nu mai există mărturii autentice despre Pavel care să poată fi legate cu certitudine deplină de această perioadă a vieții sale [1081] . În întunericul acestor ultimi ani, iese la iveală un singur eveniment pe care memoria populară l-a păstrat cu grijă: martiriul său la Roma [1082] .

Din acest moment, Pavel devine eroul legendelor. El reprezintă figura exemplară a apostolului-călător, care nu trebuia decât să ajungă la granițele occidentale ale lumii. Se formează imaginea apostolului-filosof, predicând în cercurile intelectuale ale Romei. În cele din urmă, el câștigă, împreună cu Petru, titlul de fondator al Bisericii Romane. Toate aceste portrete simplificate conțin trăsături a căror valoare și vechime trebuie determinate.

„Spre granițele de vest”? [1083]

Clement, episcopul roman de la sfârșitul secolului I, care a continuat descrierea călătoriei misionare a Apostolului dinspre Est înspre Vest, a fost un martor ocular direct al predicii sale. Cronicarul Faptelor Apostolilor, pentru a păstra narațiunea apologetică, întrerupe această perioadă la Roma.

Proiectul unei călătorii în Spania este foarte posibil și pe deplin plauzibil. Pavel o plănuise, de fapt, încă din ultima sa ședere de iarnă la Corint [1084] , întrucât în cadrul lumii romane zonele estice și vestice ale Mediteranei nu mai erau două părți puternic separate de bariera siciliană, ca înainte: locuitorii din Tars, în special, au început să viziteze frecvent țările occidentale. Spania, mai mult decât Galia, atrăgea comercianți și intelectuali din Siria și Palestina datorită legăturilor sale străvechi cu Fenicia și lumea - „universală”, ar spune grecii - strălucirea Templului, situat pe Coloanele lui Hercule în Strâmtoarea Gibraltar; la el se referea de obicei când vorbeau despre „granițele vestice”.

Cu toate acestea, după ce primise eliberarea, Pavel cu greu putea rămâne la Roma. Întrucât cazul său, se pare, nu a fost niciodată cu adevărat finalizat, el a fost expus unui risc prea mare: i se putea din nou atribui o activitate dăunătoare. Urmând exemplul altor străini care stârneau îndoieli, s-a retras apoi și, bineînțeles, a putut profita de faptul că Spania, la acea vreme, primea foarte des exilați din Italia [1085] . Faptele lui Petru, un roman biografic scris în 180, confirmă realitatea călătoriei spaniole și o interpretează ca o nouă etapă în evanghelizarea lumii păgâne: viziunea lui Hristos a precedat decizia apostolului, așa cum viziunea i-a predeterminat drumul spre Europa; el a primit chemarea de a fi „vindecătorul Spaniei”, iar adepții săi romani i-au dat un an pentru a îndeplini această sarcină [1086] . De fapt, nicio tradiție locală nu face aluzie la misiunea lui Pavel, cu excepția Galiei, deși este foarte puțin probabil ca el să fi ales un traseu atât de ocolit. Lumea creștină din Arles se referă la Trofim, convertitul efesean care a provocat

scandalul din Ierusalim; Societatea creștină din Narbona către proconsulul Sergius Paulus; societatea din Lutetia către Faptele Areopagitului, care i s-a alăturat lui Pavel la Atena... dar acest nume nu este menționat în scrisori și nici măcar în Faptele Apostolilor ulterioare! [1087] De fapt, pe ruta alpină, datorită evangheliștilor romani, creștinismul a ajuns în Galia și nu pe Marea Mediterană . [1088] Dacă a existat o misiune în Occident, aceasta a eșuat, fără a primi cel mai mic răspuns.

Ultima călătorie în Est?

Epistolele către Tit și Timotei aparțin anilor pe care Pavel i-a petrecut în Asia până la ultima sa arestare: fără a le determina autenticitatea [1089] , vom spune că ele mărturisesc, cel puțin în ceea ce privește contemporanii apostolului, ceea ce nu putea oferi, la sfârșitul secolului I, o imagine de ansamblu atât de contemporană asupra vastei rețele de relații ale căror amintiri se păstrează în Orient; informațiile despre persoane și locuri, fără o încărcătură semantică specifică, le conferă un caracter istoric. Astfel,

Pavel a pornit spre Asia din Spania sau din Roma. Cel mai probabil a ales ruta cea mai aglomerată, cea pe care o parcursese deja, ruta care trecea prin Sicilia, Creta și Cipru. Ajuns în portul Cretei, l-a lăsat acolo pe Tit, a cărui tradiție a activității misionare o plasează în jurul Gortinei, în mediul evreiesc [1090] . Pavel însuși s-a dus direct în nordul Siriei și a iernat la Nicopole, foarte aproape de frontiera ciliciană, la jumătatea distanței dintre Antiohia și Tars [1091] . A fost însoțit de mulți membri ai grupului efesenilor, inclusiv Tihic și noul venit Artemus [1092] . Apollos, care este și el martor la sosirea sa, probabil a făcut și el escală în portul Cretei.

În perioadele favorabile, Pavel și-a vizitat bisericile din Asia și Europa, călătorind în principal pe mare, desigur, acum din cauza vârstei și a infirmității sale. Din Nicopole și Tars a reușit totuși să ajungă în Licaonia prin „Portes de Cilicie" (o trecătoare montană). În Iconium i s-a alăturat Onisifor, care l-a urmat până la sfârșit. Era un cetățean distins, cu o familie numeroasă [1093] .

În Efes, care era etapa următoare, lucrurile au mers din nou prost. Prima scrisoare către Timotei vorbește despre un puternic atac semitic [1094] din partea interpreților Legii care credeau că înțeleg totul și învățau lucruri de neînțeles, din partea evreilor care erau mândri de nobilimea și tradițiile lor - erau mulți dintre aceștia în primul secol [1095] - care își opuneau „miturile" și „genealogiile" lor credinței credinciosului.

Dar Pavel s-a întristat și mai mult din cauza trădărilor, definindu-le aspru drept apostazie [1096] . Printre cei care „suferiseră naufragii în credință" și rostiseră discursuri blasfemice nedemne de un credincios, a fost numit un anume Imeneu, precum și Alexandru, un evreu din Efes care avea propria sa mică metalurgie: de mult apusă era vremea când încerca să-l apere pe Pavel în fața mulțimii furioase... [1097] Pavel i-a anatematizat pe apostați, având un

astfel de drept în legătură cu ei [1098] . Curând a plecat, lăsând în urmă o ceată dezbinată, ale cărei răni le-a lăsat lui Timotei să le lege; dar având în vedere gravitatea situației, a plănuit o întoarcere rapidă [1099].

Pavel a mers în Macedonia și probabil și-a continuat călătoria în Europa, până la Corint, unde l-a întâlnit pe Erast, care îl însoțise în Asia [1100] . Cu siguranță acesta a fost felul în care au trăit

Pavel ultimele luni de libertate, dacă luăm în considerare detaliile conținute în Epistola către Tit și în Prima Epistolă către Timotei. A doua Epistolă către Timotei este amintirea și îndemnurile unui prizonier care petrecuse luni lungi în închisoare sub încercare și îndurase o nouă și dificilă călătorie la Roma.

Abandon, apostazie, trădare… și devoțiunea finală

Arestarea lui Pavel a avut loc în Asia [1101] și, bineînțeles, în Efes. De data aceasta, s-a datorat luptei dintre diferite grupuri creștine pentru influență, care fusese exacerbată de vehemența apostolului chiar în timpul primului său pasaj: acesta este ceea ce Pavel și Clement din Roma numeau mecanismul „invidiei" (zélos) [1102] . Aceste certuri pot fi urmărite până în scrierile asiatice de la sfârșitul primului secol, deși nu pot fi datate cu precizie și nu există aluzii clare la Pavel.

Conform scrierilor lui Ioan, acuzații personale grave au zguduit Biserica din Efes după ce „cei care se numesc apostoli" și trădătorul care „și-a părăsit prima dragoste" au fost demascați; creștinii împăcători - cei care consumau jertfe de animale (idoloți) - au fost, de asemenea, numiți în mod explicit [1103] . Această luptă a facțiunilor s-a încheiat aproximativ douăzeci de ani mai târziu, când Onisim, un sclav convertit de Pavel, și-a luat locul printre liderii lumii creștine locale, unde scrierile lui Pavel erau atunci serios bazate pe: Onisim a ținut sub control disciplina adepților săi și a subliniat că orice erezie trebuia eradicată; dar înainte de aceasta, anumite secte trebuiau evitate, iar noii misionari care propovăduiau doctrine dăunătoare trebuiau expulzați. [1104] Cât despre grupul lui Petru, aceștia au atribuit nenorocirea lui Pavel interpretărilor tendențioase conținute în unele dintre epistolele sale: „ignoratorii" și „instabilii" le denaturaseră sensul . [1105] Nu suntem în măsură să tragem o concluzie mai precisă, dar trebuie să ținem cont de vitalitatea iudaismului în Asia și de amprenta profundă pe care a lăsat-o asupra societăților creștine din regiunea Efesului . [1106]

Desigur, și în acest caz, motivul arestării lui Pavel a fost acuzația de activitate distructivă: acest eveniment este direct legat de dezbaterile populare pe care Alexandru a început să le poarte la Efes după ruptura cu Pavel [1107] . A existat o altă trădare – trădarea lui Filet, care, împreună cu Imeneu, a participat la contramisiune. Au existat și noi trădări: trădarea lui Fighel, un efesean aparținând unei familii străvechi [1108] , și trădarea lui Hermogene, care avea o reputație în aceste părți de lingușitor și

ipocrit [1109] . Dar Pavel nu a fost lăsat singur: Timotei, care își îndeplinea slujirea; Aquila și Priscila, care se întorseseră la Efes; Trofim efeseanul și Erast corintenul, precum și Tihic, care a continuat să îndeplinească atribuțiile de curier [1110] . Onisifor, pe cât a putut, a mediat la Efes pentru a-l elibera pe Pavel de acuzații [1111] .

Nu contează dacă acuzatorii lui Pavel erau aceiași ca în 53–54 și cât de mult ar fi putut lua lupta facțiunilor o nouă întorsătură, căci este destul de clar că proconsulul dorea să scape cât mai repede de un prizonier atât de dificil, care putea ușor să încurce procedurile! El a luat foarte repede o decizie, care, datorită lui Felix și Festus, fusese amânată timp de doi ani, și l-a trimis pe acuzat înapoi la curtea imperială.

Acest transfer a avut loc în condiții mult mai dificile decât în 57, în principal pentru că traseul ales era pe jos și pentru că prizonierul se simțea aproape peste tot un obiect de indiferență și ostilitate. În Orient, în toamna anului 57, când au ajuns în portul Sidon și Melita, a fost primit și îngrijit în ciuda lanțurilor sale; de data aceasta nimeni nu l-a susținut, nimeni nu i-a oferit măcar să bea; toți s-au întors... cu excepția unuia - Onisifor, care a încercat apoi, prin participarea sa, să mențină onoarea societății creștine din Asia [1112] .

Călătoria pământească a implicat călătoria de-a lungul Via Egnatia și, prin urmare, traversarea Macedoniei. Pentru ultima dată, Pavel a coborât în portul Alexandriei, la Troa, și s-a îmbarcat într-una dintre micile bărci care navigau spre Napoli. Trecuseră aproximativ cincisprezece ani de la descoperirea Europei... Fără îndoială, acum, la Troa, și-a lăsat hainele de călătorie și cărțile în paza lui Carp, fie pentru a-și ușura bagajul, întrucât avea în față, așa cum prevedea, o călătorie lungă și obositoare pe jos, fie ca gaj, pentru a putea avea măcar niște bani la el [1113] .

Căci atunci, se pare, pentru prima dată în viața sa, Pavel a învățat din experiență ce sunt singurătatea și nevoia extremă. El a exprimat acest lucru într-o lungă plângere, în a doua Epistolă către Timotei, care amintește de o scrisoare absolut autentică, Epistola către Filipeni [1114] . Este acesta, printre alte motive, un motiv pentru datarea textului din timpul ultimei închisori la Roma, mărturia apostolului că nu găsise un sprijin mai bun la Filipi când era în lanțuri acolo? [1115]

La sfârșitul ultimei călătorii, din nou cazarma pretoriană și, de data aceasta, o apariție în fața prefectului pretoriului, ale cărui puteri se extindeau acum la menținerea ordinii publice și a opiniei publice. Acesta trebuie să fi știut totul despre crimele comise în Asia, la o sută de mile distanță de Roma. Tigellinus, care avea o reputație sinistră, i-a succedat lui Burrus în 62 [1116] . Situația din Roma se schimbase într-adevăr foarte mult din anul 58. Nero proclamase solemn monarhia și își sacralizase persoana, urmând

exemplul conducătorilor orientali: el era „zeul Nero”. În plus, începând cu anul 62, a intrat în vigoare legea maiestății sale privind pedepsirea oricăror acțiuni agresive împotriva împăratului, care a devenit o lege extinsă [1117] aspect al majestății.consta, în special, în faptul că nu trebuia găsit niciun nou obiect de idolatrie. Totul trebuia legat de împăratul-zeu, ale cărui performanțe artistice erau acum ele însele un obiect de cult. Tocmai profitând de această lege, acuzația împotriva lui Pavel putea fi acceptată și formulată. De fapt, nu exista nicio lege care să fi numit noua religie interzisă, iar creștinii ca atare nu erau încă persecutați [1118] , deși autoritățile publice erau deja capabile să-i distingă de evrei, ceea ce nu era cazul în 58-59 [1119] .

Conform acestei legi, Pavel, opunându-se lui Tigellinus, se opunea astfel lui Nero [1120] . Dacă judecăm acest proces după povestea romantică a unui filosof, scrisă în 66, curtea imperială căuta în principal dovezi scrise ale crimei. Interogatoriul a fost înregistrat și s-a concentrat pe identitate și statut, apoi s-a îndreptat către întrebări despre acuzațiile de exorcizare și profeție. În timpul acestei prima actio, Pavel s-a apărat cu succes . [1121] Instanța s-a declarat incapabilă să ia o decizie și a cerut investigații suplimentare.

Însă acuzațiile aduse apostolului au avut un efect dezastruos asupra grupului de adepți din jurul său: a avut loc o schismă. A doua Epistolă către Timotei prezintă o listă de pierderi și expulzări. Tit a părăsit Italia pentru Dalmația, foarte aproape; Dema și, bineînțeles, Crescent au preferat să meargă în țările lor natale din Asia. Doar Onisifor, medicul Luca, și Tihic, mesagerul său obișnuit, au rămas cu Pavel, pe care Pavel l-a trimis imediat la Efes să-i aducă pe Timotei și Marcu . [1122] [1123]

Această dispersare nu a fost surprinzătoare în atmosfera romană din anii 62–68, când gardienii ordinii persecutau grupurile rebele și încercau să le distrugă prin orice mijloace. Societățile religioase și filozofice se destramau imediat ce se aflau „sub foc”; Incitarea la denunțare a provocat panică, iar apostații erau deja nenumărați, atât printre creștini în anul 64, cât și în școlile filozofice din anii 64–65 . [1124] Unii și-au plătit libertatea renunțând la orice muncă activă - acesta a fost, se pare, cazul lui Demas [1125] ; alții, fără nicio rușine, l-au asuprit pe mentor cu lăcomia și gelozia lor [1126] .

Apostol abandonat sau filosof persecutat?

Așadar, a apărut Pavel la Roma ca șef al unei secte care ar putea fi echivalată cu o școală filosofică? În orice caz, aceasta este imaginea păstrată de cea mai veche tradiție romană - imaginea apostolului-filosof.

De fapt, romanele biografice despre Pavel spun puține despre predicarea sa apostolică în perioada romană. În versiunea asiatică a romanului despre Pavel, există o singură frază despre Pavel

predicând în afara orașului (Roma), într-un hambar (o arie acoperită). Versiunea occidentală a cărții „Faptele lui Petru", scrisă în latină, extinde puțin această temă, menționând o biserică de casă, biserica lui Narcis, unde a fost primit Pavel, apoi biserica lui Petru, atribuindu-i lui Pavel misiunea de a-i călăuzi pe calea cea dreaptă pe creștinii romani, pe care primii predicatori i-au înclinat spre iudaism [1127] . Dar romanele nu i-au prezentat niciodată pe apostoli într-o colaborare reciprocă reală, lăsându-i lui Pavel doar un rol social și foarte secundar: el a părăsit Roma în momentul în care Petru a început să predice acolo [1128] ; în timpul conflictului dintre Petru și vrăjitorul Simon, care era contraapostol [1129] . Pavel a fost absent, asuprit de reputația acestui șarlatan [1130] ; locul de predicator în misiunea romană a fost luat de Petru. Tabloul romanesc al activității comune a celor doi apostoli la Roma în timpul lui Nero își găsește confirmare în autoportretul creștinismului roman în sine, realizat în sute de ani: acesta s-a dovedit a fi mult mai fidel tradițiilor evreiești decât convertiții lui Pavel, păstrând în întregime orientările culturale lăsate moștenire de iudaism; din modul în care a combinat moștenirea levitică cu un respect autentic pentru orânduirea romană și o dorință sinceră de a găsi o apropiere de neamuri, poate fi considerat pe bună dreptate copilul „apostolului căii moderate", așa cum este descris Petru în Faptele Apostolilor [1131] .

„Fratele iubit" al lui Petru era întotdeauna menționat în fundal [1132] . El a lăsat în memoria generațiilor de creștini romani amintirea sa ca „înțelept", „învățător al dreptății", interpret experimentat al Scripturilor [1133] . Clement al Romei, care a scris despre Pavel în anii nouăzeci și care trebuie să-l fi cunoscut pe Pavel, îl prezintă ca un filosof popular și un „herald": și nu este filosoful ideal un herald al divinului? [1134] Această putere atractivă inerentă lui Pavel, care consta în capacitatea sa de a combina credința și filosofia, se reflectă în Faptele Apostolilor cu mare reținere, dar în ultimele scrieri ale misiunii pauline, unde imaginea „apostolului-herald" are prioritate față de cea a „apostolului" și „interpretului", este foarte remarcabilă. Mai târziu, în secolul al III-lea, Pavel începe să fie preamărit, fabricându-se o corespondență falsificată între Seneca și Pavel . [1135] De fapt, încă de la Efes, Pavel avea reputația și importanța de a fi unul dintre înțelepți, unul dintre acei învățători ai gândirii favorizați de greci.[1136] . Și mai târziu, importanța sa în dezvoltarea creștinismului roman s-a bazat doar pe influența sa intelectuală, grație căreia s-au răspândit acolo gânduri exprimate cu o moderație ce excludea orice polemică. Aceste idei au pătruns și în cercul lui Petru prin intermediul lui Marcu și Sila, care au preluat ștafeta și care au aparținut (poate nu întotdeauna) ambelor grupuri . [1137] Pavel a recunoscut autoritatea specială a lui Petru ca apostol care primise cuvântul

direct de la Isus . [1138] De asemenea, grupul lui Petru a recunoscut fundamentele învățăturii lui Pavel.

În timpul noii sale închisori la Roma, în așteptarea următoarei porunci, Pavel nu a fost inactiv, nici măcar atunci când grupul său se diminuase, întrucât șapte sau opt adepți puteau fi considerați o clientelă complet normală pentru un filosof oriental la Roma . [1139] Pavel și-a adunat din nou adepții: Luca, Marcu, veniți din Asia, care au menținut contactul între el și grupul lui Petru. Pe Timotei, pe care îl așteptase din Efes, și poate și pe Apollo, i-a adunat pentru ultima dată, dacă ținem cont de faptul că Epistola către Evrei conține o mențiune a teribilelor execuții la care au fost supuși creștinii în grădinile lui Nero în anul 64... [1140] Situația materială a apostolului s-a îmbunătățit oarecum datorită ajutorului primit de la filipeni prin mijlocirea lui Epafrodit [1141] . Pavel a reușit totuși să le scrie urmașilor săi din Răsărit pentru a-i instrui pașnic și, ca întotdeauna, să depună mărturie deschisă despre activitățile creștinilor evrei, pe care îi considera apostați [1142] . Dar, în ciuda valurilor de energie și speranță, a simțit apropierea morții [1143] .

Acuzația în contextul circumstanțelor

Un filosof, un învățător al gândirii care adunase în jurul său mai mulți adepți, a devenit imediat o sursă de suspiciune la Roma pentru Nero și Tigellinus. Acuzația lui Nero că filosofii practicau magia a vulnerabilizat toate sectele orientale, inclusiv stoicismul legalizat [1144] : de îndată ce apărea un zvon despre un făcător de minuni, Tigellinus se grăbea să investigheze. Între anii 62 și 66, crima de „impietate" definea orice făcător de minuni și magie blasfemică inacceptabilă. Nu era vorba că Nero era neîncrezător sau se temea să întâlnească fenomene oculte, ci se temea de puterea mistică a magicienilor și dorea să le verifice abilitățile supranaturale [1145] . Acuzația publică de magie avea o semnificație politică: instanța era convinsă că aspirațiile mistice duc la stări distructive și că autoritățile trebuie să se protejeze de purtătorii de idei, de inovațiile religioase [1146] .

Poliția sub Nero a întocmit în cele din urmă portretul unei persoane suspecte care semăna cu Pavel în multe dintre trăsăturile sale [1147] . Au urmărit cu atenție diferențele, mersul străin, îmbrăcămintea străină, dar Pavel avea înfățișarea unui locuitor tipic al Orientului: putea fi ușor confundat cu un egiptean, iar ținuta unui călător îl trăda drept filosof [1148] . Până la sfârșit, și-a păstrat susținători înfocați, iar fervoarea adepților săi a dat întotdeauna motive să suspecteze existența unui grup care desfășura activități de opoziție [1149] . Suspiciunea era cu atât mai serioasă cu cât grupul se întâlnea semi-legal, precum pitagoreienii [1150] : Romanul lui Pavel nu povestește despre Pavel (care era încă în libertate) predicând în public, în oraș, ci despre el predicând în hambar, în suburbii [1151] - unde romanii se așteptau să găsească

nu cetățeni eminenți ai societății, ci evrei de origine umilă, vagabonzi fără adăpost sau hrană, fără nimic pe numele lor - unde vrăjitorii, șarlatanii și vrăjitorii își practicau arta [1152] . În cazul lui Pavel, această imagine a unei persoane marginale a corespuns realității sau a servit doar ulterior la susținerea unor acuzații care combinau prejudecăți împotriva filosofiei și preocuparea pentru ordinea publică prin suprimarea societăților și întâlnirilor ilegale? [1153]

Este posibil ca acuzația să fi fost reînnoită pe baza unor fapte stabilite chiar la Roma cu ajutorul unor informatori secreți aflați la dispoziția gardienilor ordinii, întrucât numai acest lucru permitea luarea unei decizii rapide: încălcările descoperite în provincii necesitau cel puțin un an de anchetă [1154]Datorită practicii denunțurilor, încurajate și incitate de autorități, era ușor să găsești la Roma o „mare adunare de acuzatori". Mai ales în vremuri de dezastru și tulburări populare, ceea ce s-a întâmplat exact la Roma în anul 64, în timpul incendiului colosal care a devastat centrul orașului și numeroase cartiere; și în anii 65-66, când o cometă și apoi o epidemie au lovit imaginația generală: acestea erau văzute ca un semn rău. În astfel de circumstanțe, mulțimea însăși căuta țapi ispășitori, respingându-i spontan pe cei care ieșeau în evidență. Aceștia s-au dovedit a fi creștinii, care „erau urâți pentru josnicia lor", deoarece nu împărtășeau suficient interesele cetățenilor, ci erau implicați în riturile lor colective [1155] . În cometă, și apoi în incendiu, se puteau vedea avertismente speciale, trimise de zei. Prima acuzație colectivă adusă creștinilor de către romani a fost natura neobișnuită a „superstițiilor" lor, pe care Tacit le considera antisociale, iar Sueto revoluționare.

Nu există nicio sursă care să lege represiunea în masă din 64, care a făcut cel puțin 200-300 de victime, de acuzația adusă lui Pavel. Scrierile și predicile sale ar fi putut cu siguranță stârni un mare resentiment, căci el a anunțat într-un mod apocaliptic întoarcerea lui Isus Hristos pe pământ din mijlocul flăcărilor arzătoare [1156] , dar acest lucru pare să fi fost niciodată reproșat creștinilor. Este posibil ca apostolul să fi fost prezent la unele dintre actele represive și este posibil să fi avut acest eveniment în minte atunci când a vorbit la începutul Epistolei sale către Filipeni despre curajul unor creștini în fața persecuției din orașul în care a fost arestat [1157] .

Anii 67-68 au fost anii pe care cronografii antici [1158] din secolul al IV-lea i-au socotit ca anii morții lui Pavel [1159] . În acea perioadă, Nero nu era la Roma, ci într-o călătorie în Grecia, dar acțiunile represive de denunțare au continuat cu o hotărâre sporită [1160] . Astfel, execuția apostolului nu a fost legată nici de numeroasele acuzații aduse creștinilor în anul 64, nici de persecuția filozofilor din anii 65-66 [1161] . Însă „Faptele lui Pavel", care reprezintă o tradiție romană independentă și, fără îndoială, foarte

veche [1162] a martiriului său, subliniază nemulțumirea față de activitățile și magia sa [1163] .

Acuzația ar putea fi susținută de astrologi oficiali și făcători de minuni aparținând cercului apropiat al lui Nero. Două mărturii indică în această direcție. Prima îl privește pe magicianul Simon, a cărui întâlnire cu Petru a inspirat cele mai vechi tradiții romane care simbolizează contraapostolul, reprezentându-l ca model al magicianului oficial, apărătorul statului, grijuliu de bunăstarea poporului și susținător al împăratului: primul care a descris-o în acest fel a fost omul care a schimbat narațiunea Faptelor lui Petru pentru a-l include pe Pavel și pentru a înfățișa lupta împotriva magicianului [1164] . Mult mai aproape de evenimentele reale este Apocalipsa, unde o persoană de rang înalt la curte, care era și un magician venit din Egipt, este acuzată de persecuțiile pe care le-a început Nero. Se crede că acesta a fost Tiberius Claudius Valvillius, care se afla la Efes în același timp cu Pavel, apoi a ocupat locul de prefect al Egiptului, iar la întoarcerea sa la Roma, din anul 60, a avut o influență dominantă la curtea imperială [1165] ; El a fost cel care l-a sfătuit pe Nero să facă manifestări de penitență după diverse semne prevestitoare care au izbucnit în imaginație [1166] . Pavel a avut șansa – absolut sigură – să-l întâlnească de două ori pe drumul său: la Efes, în anii 53-54, și la Roma, între anii 60 și 68... Nu trebuie uitat că în cazul său, ca și în cazul lui Petru, cele mai vechi tradiții insistă că a fost vorba de o ciocnire între un carismatic inspirat de Dumnezeu și un magician păgân: în secolul al II-lea, „Faptele lui Petru" descriu duelul lui Pavel cu vrăjitorul Simon, fără a povesti victoria lui Pavel, așa cum „Faptele lui Pavel" îl înfățișează pe apostol după moartea sa, în cercul filozofilor de la curte [1167] . Autorul cărții mult mai vechi, „Faptele Apostolilor" [1168], a vrut să marcheze începutul misiunii lui Pavel cu o victorie simbolică asupra vrăjitorului din Cipru .

Faptele lui Pavel, care păstrează memorii scrise în Asia înainte de secolul al II-lea, prezintă martiriul său în același context ca Epistola către Filipeni și a doua Epistolă către Timotei.

Luca era cu el, precum și Tit, care se întorsese din Dalmația, și poate Timotei, despre care știm că a fost ulterior arestat [1169] ; apostolul era înconjurat de convertiți din casa imperială [1170] . Fiind acuzat, a fost condus în afara Romei, pe Via Ostia, pentru a fi executat. Și iată ce s-a spus la Roma în memorabila zi a morții sale: „S-a ridicat în picioare, privind spre răsărit, și s-a rugat mult timp, terminându-și rugăciunea cu aceste cuvinte: «Tată, îmi încredințez sufletul în mâinile Tale...» - și-a încheiat rugăciunea în ebraică, pentru a rămâne în unire cu strămoșii. Apoi și-a plecat capul și nu a mai spus nimic." [1171]

Eroul care a devenit fondatorul Bisericii Romane

Indiferent de consecințele încercărilor neîncetate ale lui Pavel, amintirea sa a dispărut rapid din memoria romanilor, ceea ce se

explică probabil prin dezintegrarea imediată a grupului său. Cu toate acestea, nu existau premise pentru ca Pavel să devină un sfânt popular, nici măreția învățăturii sale, nici severitatea scrisorilor sale: Clement al Romei mărturisește că până și temele principale ale învățăturii sale erau doar parțial cunoscute și înțelese [1172] . În primul Sinod al lui Pavel, ridicat în Porta Ostia, doar câteva detalii nesemnificative sunt vizibile la locul înmormântării sale, care nu dau o idee suficientă despre monumentul antic ridicat pe locul martiriului său. Dar arta romană i-a individualizat în cele din urmă imaginea, deși mult mai târziu decât cea a lui Petru [1173] .

Între secolele al II-lea și al IV-lea, Biserica Romei a recunoscut treptat rolul fondatorului său martir, introducând în creștinism cultul eroului morții. De fapt, fiecare oraș antic a fost fondat în jurul mormântului fondatorului său, care a contribuit la concentrarea societății devenind centrul acesteia [1174] . La sfârșitul secolului al II-lea, creștinii au făcut acest lucru: un preot pe nume Gaius menționează „trofeele" (decorațiuni ornamentale) celor doi apostoli „fondatori", Petru și Pavel, unul în Vatican, celălalt pe strada Ostia; aceasta se referă, desigur, la monumentele ridicate pe locurile înmormântărilor lor - o identificare complet clasică a „trofeului" cu mormântul [1175] . Pentru a-l onora „în tradițiile păgâne" „ca un salvator", artiștii au pictat sau au compus din nou un portret al lui Pavel: un model pentru un portret - în general destul de banal - răspândit de Bisericile din Asia la sfârșitul secolului al II-lea [1176] .

În secolul al IV-lea, în perioada în care au început convertirile aristocrației, sub Constantin și succesorii săi, a apărut un nou motiv pentru a atrage atenția asupra figurii lui Pavel, un intelectual care devenise la acea vreme simbolul unei culturi creștine deja mai favorabile virtuților păgânilor [1177] : venerația lui Seneca și impresia puternică pe care apostolul trebuie să o fi produs asupra curții imperiale au adăugat tușa finală compoziției, ale cărei prime schițe au fost realizate în cartea Faptele Apostolilor și în Pastorale [1178] . În secolul al IV-lea, Pavel a primit titlul de Magister Scientiae: ca om erudit, poartă o carte și un sul al Legii noi, pe care în unele imagini le ridică solemn în sus. Imaginea sa devine un fel de complement al figurii lui Petru, dar fiind inseparabil de capul apostolilor, el rămâne în umbră.

Unitatea celor doi apostoli simbolizează și unitatea Bisericii, care cheamă convertiți din rândul evreilor și convertiți din lumea păgână. În ciuda luptelor și neînțelegerilor diferitelor grupuri, care au fost cauza multor persecuții și hărțuieli, idealul concordiei a căpătat treptat valoare. La sfârșitul secolului I, Clement, deplângând în scrisoarea sa efectele nocive ale „zelului" în Biserica Romană, îi unește pe Petru și Pavel în misiunea lor ca aflați în dificultate, în timp ce o altă scrisoare, atribuită lui Petru, se încheie cu o justificare a lui Pavel și o laudă a scrierilor sale. Reconcilierea

acestor două figuri simbolice devine necesară în secolul al IV-lea, când Biserica se extindea cu mare forță în tot Imperiul și când polemiștii păgâni puteau indica cu ușurință diferențele din cadrul primului colegiu apostolic [1179] . Ieronim și Augustin au folosit la acea vreme Epistola către Galateni ca argument pentru a insista asupra egalității celor doi apostoli și pentru a afirma responsabilitatea fiecăruia, ceea ce a dus la o împărțire a zonelor de activitate apostolică. Unirea dintre Petru și Pavel a fost cimentată în hagiografia romană (viețile sfinților), când Faptele lui Petru au fost rescrise pentru a-l include pe Pavel [1180] . În liturghie, la sărbătoarea din 29 iunie, care se celebrează simultan în Vatican și pe Via Ostia, cele două martirii sunt atribuite aceleiași zile, dacă nu aceluiași an [1181] , la fel ca și imaginile devoționale care împodobesc sarcofagele și diverse obiecte mici. Tema acordului dintre cei doi apostoli, reprezentând culturi diferite, este ilustrată în catedrale, unde mozaiciștii îl înfățișează pe Pavel ca o pereche pentru Petru, pictându-le fețele aproape feminine, simbolizând astfel o creștinătate unită.

Această afirmare a unității, cu respect reciproc pentru diferențe, este (în sfârșit!) recunoașterea oficială a omului care a luptat atât de mult pentru a susține că vocațiile sunt diferite și darurile sunt diferite, dar complementare; un om care este convins că Biserica are un scop universal, dar se poate ridica doar dacă recunoaște că ceea ce a plantat cineva trebuie udat de altul [1182] .

Concluzie

Pavel, după cum spunea el însuși, a trăit și a murit „ca apostol". Dar a devenit figura iconică a misionarului, ceea ce nu este chiar același lucru.

Începând cu Epoca Descoperirilor, misionarul a intrat în conștiința europeană ca un căutător al credinței, dornic să câștige noi teritorii pentru Biserică prin predicare și botez. Pavel nu a fost nici un cuceritor, nici un răspânditor care putea urma pașii legiunilor pentru a extinde Biserica la scara unui Imperiu nou înființat. Această perspectivă a adoptat-o mult mai târziu, privind în urmă și reflectând asupra unei vieți pline de surprize, temeri inutile și rupturi.

Pavel a călătorit adesea împotriva voinței sale, ca exilat sau prizonier, ca urmare a diferitelor circumstanțe care s-au întors împotriva lui. Așadar, distanțele pe care le-a parcurs nu ar trebui să ne deranjeze. S-a oprit oriunde a putut, stabilindu-se când în Antiohia, când în Corint, când în Efes. Pe măsură ce timpul a trecut, a călătorit din ce în ce mai puțin, preferând să-și desfășoare toată munca organizatorică dintr-un singur loc. Adesea a predat ștafeta și a avut intermediari și a scris mai mult decât a vizitat. Pavel nu era cu adevărat un om care să cunoască bine starea reală a lucrurilor, iar contemporanii săi i-au reproșat acest lucru.

Spre deosebire de Alexandru sau de epigonii săi, Pavel nu era dornic să meargă mai departe. Nu se străduia să îmbrățișeze totul și să convertească zone întregi. Răspândirea creștinismului nu este doar meritul apostolilor, ci și al creștinilor înșiși, care au continuat să-l promoveze ici și colo. Pavel a predicat și a scris, dar a botezat puțin, lucru pe care el însuși l-a confirmat. Nu a creat comunități creștine mai mult decât ceilalți apostoli, dar a știut să le organizeze.

Activitatea sa apostolică s-a dezvoltat într-o progresie liniară și selectivă. Călătoriile lui Pavel au avut întotdeauna un scop precis și definit: în Antiohia, în Efes și, bineînțeles, în Macedonia, a răspuns chemării. Întotdeauna a stabilit el însuși rutele și etapele activității sale, la momentele potrivite și deliberate: a ținut cont de alte întreprinderi apostolice; a folosit numeroasele conexiuni pe care le avea în familia sa puternic romanizată, angajată în producția textilă; a înțeles geopolitica Imperiului și și-a dat seama că mediul roman oferea garanții mai mari pentru evreii devotați decât orașele grecești. Pavel nu a urmărit aventuri în creștinism, ci a urmat calea trasată de alții.

Opera sa a câștigat în calitate dacă a pierdut în anvergură. Una dintre realizările incontestabile ale lui Pavel este faptul că a ajuns treptat în centrul urban și a atins societatea greco-romană. Mai întâi a predicat în Siria, la granițele Imperiului, apoi la granițele Asiei Mici elenizate și, în final, în Europa, la periferia orașelor, printre evreii elenizați și alți participanți la sinagogă. A fost necesar să se aștepte ca Efesul să apară în oraș ca adevăratul învățător de gândire pe care îl așteptau grecii. Aceasta este calea model pentru un evreu din diaspora, care i-a adus apostolului experiență și o dezvoltare excepțională. Ca rătăcitor și, prin urmare, străin, și-a dat seama de nevoia de a accepta o anumită conformitate socială înainte de a fi acceptată. Pavel s-a bazat pe tradițiile prozelitismului și pe fundamentele generale, precum și pe fundamentele Bibliei grecești, scrierile mesianice și apocaliptice care erau răspândite în epoca elenistică. Se simțea destul de în largul său în lumea socială a lumii greco-romane.

Pavel a lucrat în structura unui grup mic: în structura creștinismului născut, dar și a întregii societăți antice. El era doar unul dintre apostoli și știa asta. Alții, ca el, predicaseră în Asia, Balcani și Roma, unde creștinismul venise înaintea lui. Toți, ca el, au intrat în tradițiile predicatorilor itineranți din epoca elenistică și, în special, în tradițiile profeților, întrucât așa se numeau ei înșiși. Toți apostolii aveau darurile profeției și ale minunilor. În cele din urmă, mulți, ca Pavel, și-au schimbat numele pentru a-și declara public intrarea voluntară în slujire și pentru a mărturisi chemarea lor specială. Pavel nu era foarte diferit de ceilalți apostoli: nu era nici mai mare, nici mai respectat, nici chiar mai activ. Ceea ce părea paradoxal în vremea lui Renan a devenit adevăr acceptat pe măsură

ce se aflau mai multe despre condițiile dezvoltării creștinismului timpuriu.

Cititorul Faptelor Apostolilor trebuie să se abțină de la a face judecăți eronate. În ciuda rolului pe care Pavel îl joacă aici și a poziției pe care o ocupă scrierile sale în Noul Testament, el nu și-a asociat întregul creștinism care apăruse printre națiunile păgâne. Începând târziu în lucrarea sa apostolică, a pătruns cu greu în această sferă aglomerată și peste tot a întâmpinat o opoziție foarte puternică. Ar trebui considerat un ministru independent al misiunii creștine? Aceasta este o întrebare care necesită o definire: se pare, desigur, că a mers foarte des în direcția opusă tuturor celorlalți, dar dificultățile și certurile caracteristice primelor societăți creștine par să fi fost caracteristice misiunii lui Petru, precum și celei a lui Pavel, care în realitate depășește controversele private cauzate de caracterul său abrupt, de formulările sale flagrante, de pozițiile sale pripite sau ambigue. Pavel a predicat într-o epocă în care apostolatul exista ca o chemare a sufletului, transmisă de la învățător la urmașii săi, nesupusă unui singur principiu, ci numai lui Hristos.

Niciodată nu a existat unanimitate în jurul persoanei sale și niciodată în timpul vieții sale nu a fost recunoscut ca fondator al Bisericii. Dar el a fost întotdeauna sufletul grupului. Într-o societate construită pe relații personale, el a putut folosi avantajele pe care i le dădea nașterea într-o familie dispersată, dar solidară și influentă, precum și superioritatea personală, exprimată în cunoaștere și tărie de caracter.

Într-adevăr, în prima generație de apostoli nu exista nicio persoană care să posede o astfel de forță. Invidia și trădarea l-au însoțit, dar nu a fost niciodată singur: din el emana o fiabilitate remarcabilă care „ținea grupul unit", contribuind constant la răspândirea scrierilor și gândirii sale. Sistemul misionar (dacă se poate vorbi despre un sistem) se baza pe astfel de grupuri coezive, care erau în același timp centre de rezistență și centre de influență. În Macedonia, ca și în Asia, acestea aveau o rază de acțiune de aproximativ 200 km de-a lungul drumului principal.

Sistemul nu s-a schimbat, dar omul, în cursul unei vieți pline de vicisitudini și întorsături neașteptate, s-a reconstruit. Fiind pasionat, Paul acționa adesea impulsiv sau pripit, angajându-se în acțiuni neînțelepte fără să bănuiască tulburările pe care le-ar putea provoca, iar pozițiile sale păreau contradictorii. Dar eșecurile nu-l înspăimântau și învăța mereu din ele. Severitatea caracterului său nu contrazicea în niciun fel mintea sa largă, setea de cunoaștere și dorința de a construi noi relații.

Pavel a fost un om care se formase toată viața. A dobândit experiență, poate cu prețul suferinței psihice, dar nu a renunțat. Tânărul fariseu, a cărui educație a constat în studiu continuu și care a fost folosit împotriva grupărilor creștine, a păstrat obiceiurile unui

dezbatetor învățat: în sinagogă, ca și la tribunal, aducea întotdeauna argumentele adversarului său, luând în același timp poziție și devenind astfel propriul său adversar. Excesele polemicilor au căpătat în cele din urmă o amploare doctrinară, care a dat naștere unor cuvinte expresive de învățătură teologică pentru multe generații.

Om al diasporei, Pavel a căutat întotdeauna mai presus de toate să pătrundă în societăți. Această personalitate divin inspirată nu a vrut să se izoleze în activități profetice secrete sau să se dedice contemplării. Acest văzător, acest pasionat autoanalist, nu a arătat niciun interes pentru individ ca atare, ci întotdeauna în raport cu locul de reședință și cu societatea umană din care făcea parte. În acest fel, Pavel reprezintă realizarea unui echilibru rar între un temperament pasional, saturat de întreaga moștenire evreiască, și un mod pragmatic (chiar „mediatic") de a acționa, modelat de idealurile sociale ale lumii grecești.

Om al Imperiului, a înțeles imediat la nivel internațional ce înseamnă familia, activitatea, cultura și, în final, Biserica. Născut și crescut în mijlocul unei secte, dar intrat prin convertirea sa într-o comunitate care părea evreilor și romanilor o nouă sectă, activând în cercuri sfâșiate de opoziția reciprocă a diferitelor grupuri, nu a avut niciodată în sine un spirit sectar. A devenit creatorul unității și al independenței creștine, chiar dacă acestea nu s-au materializat imediat nici în jurul său, nici pe temeliile pe care le pusese. Când Pavel și-a depus armele polemice pentru a explica romanilor fundamentele evangheliei sale, distingând între lege și credința mântuitoare, a devenit primul care a mărturisit adevăratele credințe ale Bisericii, el care în Antiohia, Corint și Efes a fost considerat cel mai vicios semănător de discordie. În ultimele sale scrisori, a reușit să dărâme barierele care îi despărțeau pe credincioși în grupuri atribuite fiecărui apostol și a vorbit despre o singură Biserică la scara regiunilor și chiar a întregii lumi. Acesta a fost obiectivul pe termen lung al unui intelectual care a venit în munca misionară ca o slujbă adusă „Evangheliei", înțelegând unitatea doctrinară a Bisericii chiar înainte ca aceasta să dobândească realitate instituțională.

Spre slava lui Dumnezeu, Pavel nu se temea să pară ridicol, să iasă în evidență pe fundalul realității generale și a combinat cu măiestrie pragmatismul cu conformismul social, ceea ce a contribuit la faptul că scrisorile sale au devenit accesibile lumii greco-romane - aceasta este măreția sa. Însă Renan, care nu înțelegea acest lucru, îl considera pe apostol un savant ratat. Pavel nu s-a închis nici raționalismului schematic al filosofiei, nici „turnului de fildeș" - fortăreața eruditului, nici poziției sale privilegiate. Și-a trăit credința și și-a riscat viața. Nu se temea să nu-i nemulțumească pe contemporanii săi, dacă nu exista altă cale, putea spune lucruri paradoxale și să laude nebunia [1183] pentru a demonstra puterea

Domnului său. Tot ceea ce spunea se adresează în mare măsură epocii noastre.
Aplicații
Anexa 1
Schiță a cronologiei lui Pavel

Întrebări

Pavel ne prezintă doar o cronologie incompletă, aranjându-și trecutul în cicluri: o perioadă de trei ani de învățătură după convertirea sa până la prima adunare apostolică din Ierusalim (Galateni 1:18); două perioade de paisprezece ani: prima între cele două adunări apostolice din Ierusalim (Galateni 2:1), a doua între Prima Apocalipsă și Epistola pe care a scris-o corintenilor din Macedonia (2 Corinteni 12:1). Această percepție a duratei timpului se baza pe ciclurile evreiești de șapte ani, care încheie (completează) anul sabatic.

Astfel, apostolul oferă doar un eventual reper: nabateenii controlând orașul asediat Damasc. Cea mai probabilă situație este apropierea legiunilor romane pe drumul spre capitala nabateeană Petra în primăvara anului 37. Acest nou reper cronologic este unul dintre fundamentele studiului nostru.

Faptele Apostolilor contribuie, de asemenea, cu un singur element de cronologie precisă: proconsulatul lui Gallion în Ahaia, pe care notițele și corespondența lui Seneca ne permit să-l limităm de la primăvara anului 51 până la primăvara anului 52 (Faptele Apostolilor 18:12). Din 1913, acesta a fost considerat elementul final al cronologiei lui Pavel. Faptele Apostolilor indică durata unor escale în porturi sau locuri de iernare în timpul călătoriilor, citând înregistrări din jurnalul de călătorie (17:2: trei săptămâni în Tesalonic; 18:11: un an și șase luni în Corint; 19:8 și 10: doi ani și trei luni în Efes; 20:3: trei luni în Grecia; 20:6: cinci zile în Filipi, șapte zile în Troa; 20:14-15: patru zile de la Mitilene la Melite; 21:4: șapte zile în Tir; 21:10: câteva zile în Cezareea; 21:27: șapte zile în Ierusalim; 27:17-27: 14 zile pe corabie în timpul unei furtuni; 28:7: trei zile de ședere în Melite; 28:11: trei luni de iernare în Melite; 28:12: trei zile în Siracuza; 28:14: șapte zile în Puteon; 28:17: trei zile în Roma; 28:30: doi ani custodia militaris; vezi și 24:1 și 27; 25:1). Spre deosebire de aceste detalii precise ale jurnalului, cronicarul însuși scrie foarte vag despre alte evenimente: „După ce trecuse mult timp…" se referă la șederea lui Pavel la Damasc (9:23): „Au stat acolo mult timp…" se referă la a doua misiune la Antiohia (14:28).

În final, așa cum este obișnuit în literatura istorică, din perioada elenistică până în vremea lui Eusebiu din Cezareea, autorul a încercat să-și încadreze eroul în cursul general al istoriei, conform înclinației generale, dar această simultaneitate a acțiunilor lui Pavel și a evenimentelor istoriei a fost forțată până la punctul de a fi aproximativă: a adunat într-un singur an multe evenimente apropiate pentru a da argumentelor sale mai multă convingătoare. Astfel, data primei călătorii a lui Barnaba și Pavel la Ierusalim în a doua parte a Faptelor Apostolilor, precum și arestarea și plecarea lui Petru din Ierusalim (Faptele Apostolilor 11:27-12:23), este stabilită pe baza unor evenimente care par să se fi întâmplat în același timp, dar care sunt în realitate separate unul de celălalt de cel puțin trei ani: avertismentul de foamete (11:27-30), care se poate referi la anul sabatic 41; execuția lui Iacov, fiul lui Zebedei (12:2-4) în 41; moartea lui Irod Antipa (12:21–23) în anul 44. Introducerea este însă foarte imprecisă: „În vremea aceea…" (12:1).

Celelalte repere eventuale prezentate de Faptele Apostolilor nu sunt datate: nici proconsulatul lui Galion (18:22), nici depunerea de sub control a lui Felix (24:27), nici răzvrătirea falsului profet venit din Egipt (21:38).

Inexactitățile sunt foarte mari, iar semnele de întrebare numeroase. Există trei modalități de a încerca să reproducă circumstanțele:

1) să se utilizeze reproducerile comentatorilor care încearcă să restabilească cronologia în raport cu Epistolele, în conformitate cu temele și repetările periodice ale expresiilor, precum și cu evoluția gândirii. Aceste încercări sunt foarte numeroase, dar rămân extrem de subiective și duc la concluzii contradictorii (vezi, de exemplu, numeroasele încercări ale lui S. Dockx, „Locul și timpul Epistolei către Filipeni", RB, 80, 1973; „Cronologia paulină în anul Marii Colecții", RB 81, 1974; „Cronologia vieții Sfântului Pavel de la convertirea sa până la șederea sa la Roma", NT, 13, 1971). Dificultățile acestei metode de reconstrucție a cronologiei au fost subliniate de J. A. T. Robinson, „Noua datare a Noului Testament", Paris, 1987, și de F. Reful, RB, 95, 1988;

2) să se utilizeze reproducerile istoricilor, mai puțin cunoscuți și în general izolați, care se bazează pe sincronicități precise, stabilind o relație cauză-efect: cum ar fi anii sabatici, care au provocat o penurie în Iudeea, și colectarea sau colectele de ofrande pentru Ierusalim (J. Jeremias, „Sabbatical years und neutestamentliche Chronologie", ZNW, 27, 1928); dar și înlocuirea personalităților politice, evoluția dreptului sau a metodelor de guvernare, care pot explica anumite răsturnări de situație din viața apostolului (vezi, de exemplu, M. Sordi, „I primi rapporti dell' autorita romana con il cristianismo. A propositio della cronologia degli Atti", „Studi Romani", 8, 1960). Aceste studii păstrează un caracter ipotetic, mai ales atunci când iau în considerare un singur episod din viața

apostolului și nu iau în considerare evenimentele în conformitate cu cursul general al vieții sale;

3) să se utilizeze reproduceri ale „timpului trăit" în călătoriile apostolului în funcție de distanțe, mijloace de transport și anotimpuri. Din acest punct de vedere, este interesant eseul lui R. Jewett, „Datarea vieții lui Paul", Londra, 1979. Dar și aici există multe inexactități, în special, să luăm în considerare modul de călătorie: dacă, de exemplu, de la Antiohia la Ierusalim, situat la șase sute de kilometri distanță, se ajunge acolo pe mare, după ce se debarcă în Cezareea, acest lucru va scurta semnificativ timpul de călătorie. Este necesar să se țină cont de numeroase circumstanțe aleatorii: durata călătoriei putea varia semnificativ în antichitate, dacă luăm în considerare condițiile climatice, tipurile de navigație, riscul pe care și-l asumă sau nu cârmaciul, timpul nelimitat de opriri în porturi. Pentru călătoriile antice, nu există o „durată medie": prin necesitate, fiecare are propriul ritm.

În ciuda tuturor lucrurilor, Epistolele pauline și Faptele Apostolilor sunt surse istorice, deoarece aceste texte reflectă într-o oarecare măsură situația istorică, chiar dacă nu o reflectă cu acuratețe. Așadar, trebuie să încercăm să aranjăm aceste texte într-o secvență strictă, comparându-le cu datele registrelor și ale istoricilor (Josephus, Tacitus, Sueton), făcând paralele cu narațiunile monostratificate din Faptele Apostolilor și fără a pierde din vedere necesitatea de a include toate documentele disponibile în schema propusă.

Anexa 2

„Pavlovii"

Studiul mediului înconjurător al lui Pavel

AHAIC: un convertit din Corint. L-a vizitat pe Pavel la Efes în anul 53 (1 Cor. 16:17) (o transcriere a numelui geografic latin Achaicus, care denotă un originar din provincia romană Ahaia, poreclă dată, fără îndoială, unui sclav din casa lui Stefanius).

AGABUS [1184] (Agabos): un profet din Ierusalim (Faptele Apostolilor 11:28 și 21:10, un episod fiind o repetare a celuilalt), care fie a venit la Antiohia pentru a anunța foametea care urma, fie a venit la Cezareea pentru a-i prezice lui Pavel arestarea sa la Ierusalim. (Nume ebraic Nadab.)*

ALEXANDR: un convertit din Asia, proprietarul unui atelier de prelucrare a metalelor sau șeful casei unui negustor care vindea metale (2 Timotei 4:14). A fost excomunicat pentru „blasfemie" (1 Timotei 1:20). S-a indignat împotriva lui Pavel și l-a atacat public (2 Timotei 4:14-15). Fără îndoială, poate fi recunoscut ca fiind evreul din Efes, convertit în timpul celei de-a treia călătorii (Faptele Apostolilor 19:33). (Nume grecesc clasic: un evreu elenizat.)

AMPLIATUS: un convertit din Roma, cunoscut personal de Pavel (Romani 16:8?). (Poreclă latină formată din participiul trecut, caracteristică comunităților foarte sărace.)

*ANANIAS *(Ananias): un evreu convertit din Dahmask. L-a botezat pe Pavel, după ce a primit instrucțiuni la Eidekia (Del. 10-19). (Transcriere greacă a numelui ebraic.)*

ANDRONICUS: o rudă a lui Pavel. Convertit înaintea lui Pavel și a devenit apostol înaintea lui. La un moment dat, închis împreună cu Pavel, fără îndoială la Efes, apoi a plecat la Roma. Soțul Iuniei (Romani 16:7). (Nume grecesc clasic: un evreu elenizat.)

APELLES: Un convertit din Roma (Romani 16:10). (Nume grecesc clasic preluat din mitologie.)

APOLLOS: „Fratele" lui Pavel (1 Corinteni 16:12). În timpul lungii sale misiuni la Corint, își formează propriul grup de adepți (1 Cor. 1:12; 3:4, 6-8 și 22; 4:6). Apoi i se alătură lui Pavel la Efes. Este identificat cu un evreu alexandrin, un adept al doctrinei ioanice, un propovăduitor al Legii, un bun orator și carismatic, căruia Aquila și Priscila i-au învățat elementele de bază ale credinței și l-au trimis la Corint (Faptele Apostolilor 18:24-25). A fost credincios până la sfârșit: s-a alăturat lui Pavel la Nicopole, iar la sfârșitul vieții sale l-a vizitat pe Tit în Creta (Tit 3:13); este adesea considerat autorul Epistolei către Evrei, scrisă după moartea lui Pavel, și un colaborator al lui Timotei (13:23). (Un evreu elenizat: un nume grecesc preluat din mitologie, derivat din Apollo, care exista în această formă doar în regiunea ptolemeică, în Alexandria, Cirene și Cipru.)

APHIA: un convertit din Colose. Soția lui Filimon (Filipeni 2). (O femeie nobilă din Grecia. Ortografia numelui corespunde ortografiei locale.)

ACVILA: „un tovarăș de lucru" cu Pavel. Fondator al bisericilor de casă din Efes (1 Cor. 16:19) și din Roma (Rom. 16:5). A fost expus pericolului alături de Pavel, apoi a părăsit, probabil, Efesul și a locuit la Roma. Mai târziu s-a întors la Efes (2 Tim. 4:19). Soțul Priscilei. Este considerat un evreu convertit, aparținând aceleiași familii ca și Pavel, originar din Pont, artizan în industria textilă, expulzat din Roma prin decretul lui Claudius și ascuns în Corint în anii 50-51, unde l-a recrutat și găzduit pe Pavel la începutul șederii sale (Faptele Apostolilor 18:2-3). Apoi a mers la Efes, unde i-a predat principiile doctrinare lui Apolo și a vorbit despre Pavel (Faptele Apostolilor 18:18, 19 și 26). Un mare călător, care și-a făcut din călătorii o profesie. (A fost numit după porecla sa latină: evreu romanizat.)

ARHIPPUS: un convertit din Colose, asistentul lui Pavel (Fil. 2). I s-a încredințat conducerea slujbelor (Coloseni 4:17). Fiul sau prietenul lui Filimon. (Nume grecesc clasic.)

ARISTARH: „Colaboratorul" lui Pavel în Efes (Filipeni 24). Odată despărțit de legăturile apostolului (Coloseni 4:10). Este considerat macedonean, un convertit din Tesalonic (Faptele Apostolilor 20:4), care a luat parte la a treia călătorie din Macedonia în Grecia, apoi în Asia și Ierusalim (Faptele Apostolilor 19:19 și 20:5) și care a rămas

în Palestina în timpul închisorii lui Pavel și l-a însoțit în cele din urmă de la Ierusalim la Roma (Faptele Apostolilor 27:2). (Nume grecesc clasic).

ARISTOBUL (sclavii și eliberații din casa sa); convertiți din Roma (Romani 16:10). (Stăpânul lor, menționat înaintea unui anume herodian, este identificat cu un prinț al dinastiei idumeene, descendent al lui Irod cel Mare, care a fost la curtea împăratului până la începutul domniei lui Nero, până în toamna anului 54 și până când a devenit rege al Armeniei Mici (Josephus, BJ, 2, 252).)

ARTEMUS: Un tovarăș al lui Pavel la Nicopole spre sfârșitul vieții sale. Un mesager (Tit, iii, 12). (Numit printr-un nume popular în formă diminutivă, un nume grecesc preluat din mitologie. Este identificat cu Artemon, proprietarul unei nave pe care Pavel l-a convertit (Faptele lui Pavel, x, p. 7).

ASUNCRIT: Un convertit din Roma, aparținând unui grup de greci. (Un nume grecesc neclasic, derivat dintr-un adjectiv, cu referire la conceptul abstract „incomparabil", care era o caracteristică a unui sclav.)

BARNABĂ: vezi IOSIA. Un nume profetic luat de un levit, care în ebraică înseamnă „Fiul Mângâierii" (Faptele Apostolilor 4:36). Pavel l-a numit întotdeauna cu acest nume. Primul mentor al lui Pavel, care l-a inspirat la misiune, l-a însoțit în timpul vizitei apostolice la Ierusalim în anul 51, legată de problema hranei kosher (Galateni 2:13). Singurul dintre apostoli care, la fel ca Pavel, era necăsătorit și lucra (1 Corinteni 9:6). L-a întâlnit pe Pavel în timpul primei sale călătorii la Ierusalim după convertirea lui Pavel (Faptele Apostolilor 9:27). S-a dus să-l caute la Tara pentru misiunea Antiohiei (Faptele Apostolilor 11:22-29). A organizat prima călătorie misionară în Cipru, patria sa, și în Licaonia din Pisidia (Faptele Apostolilor 13:1). A fost luat drept zeul Zeus datorită înfățișării sale maiestuoase (Faptele Apostolilor 14:12). După ruperea relației cu Pavel, a început o nouă misiune în Cipru (Faptele Apostolilor 15:39). O rudă cu Marcu. (Nume ebraic.)

GAIUS: un convertit din Corint, pe care Pavel l-a botezat (1 Corinteni 1:14). „Gazda primitoare" a lui Pavel în timpul ultimei sale șederi în Corint (Romani 16:23). I se dă un nume latin, care ar fi putut aparține unui om eliberat (dintre care erau mulți în Corint) sau unui grec nobil (această formă era comună în acel mediu).

GAIUS DIAVOLUL (Caius de Doberos): un convertit macedonean care i s-a alăturat lui Pavel la Efes în anii 53-54. L-a însoțit apoi în Europa și Macedonia (Faptele Apostolilor 19:29 și 20:4). (Un cetățean nobil, numit cu un nume etnic latin. Posibil un veteran roman, căci erau destui în acel oraș.)*

CARPUS: Un alexandrin convertit din Troa. El era păstrătorul bunurilor lui Pavel (2 Timotei 4:13). (Un nume grecesc clasic.)

CEPATHY: Simon, zis Chifa, zis Petru (Ioan 1:42). Unul dintre „stâlpii" Bisericii din Ierusalim (Galateni 2:9). Primul care a fost

onorat cu o viziune a lui Hristos înviat (1 Corinteni 15:5). L-a primit pe Pavel la Ierusalim timp de cincisprezece zile în anul 37 (Galateni 1:18). A vizitat Antiohia în anul 51: a rupt relațiile cu Pavel din cauza regulilor kosher (Galateni 2:1). A stat în Corint cu familia sa în jurul anilor 53-54 și a fondat acolo un nou grup creștin (1 Corinteni 1:12 și 3:22). A fost un predicator itinerant care a călătorit cu soția sa (1 Corinteni 9:5). Se crede că l-a susținut pe Pavel în timpul adunării apostolice din anul 51 (Faptele Apostolilor 15:7-12), acesta fiind figura centrală în prima parte a cărții Faptele Apostolilor, 1-12. Mai târziu, la Roma, grupul său i-a inclus pe foștii urmași ai lui Pavel, Sila și Marcu (1 Petru 4:12-13), iar acest grup a reabilitat lucrarea lui Pavel când a început să vorbească despre unificarea celor doi apostoli, prezentându-i drept cofondatori ai Bisericii Romane (2 Petru 3:15). (Pavel l-a numit întotdeauna cu porecla sa aramaică, Chifa. Era un evreu din Galileea. Pavel îl vedea ca pe un om de cultură aramaică, dar autorul Faptelor Apostolilor îl vedea ca pe un om de cultură greacă.)

CEZAR (sclavi și eliberați): convertiți aparținând casei imperiale (Filipeni 4:22). Locația lor în Roma este plauzibilă, având în vedere contextul scrisorii, dar nu este certă, deoarece sclavii și eliberații imperiali dețineau funcții în provincii, în special în Efes, pentru a se bucura de un monopol asupra industriei purpurei.

CHLOE (sclavi și eliberați): o convertită din Corint. Într-o călătorie la Efes, ei i-au transmis un mesaj lui Pavel (1 Corinteni 1:1). (nume grecesc).

CLAUDIAS: o convertită din Roma. A fost convertită de Pavel în timpul ultimei sale închisori (2 Timotei 4:21). (Numită cu numele ei roman.)

CLEMENT: un „colaborator" al lui Pavel (Filipeni 4:3). Identificat cu Clement din Roma, conducătorul uneia dintre bisericile capitalei la sfârșitul secolului I, ceea ce este puțin probabil. (Eusebiu, „Istoria ecleziastică", 3, 4, 9.) Posibil din Troa, în Asia (numit printr-o poreclă latină foarte comună, în special în Italia și mai ales în Filipi).

CRISCENTES: un convertit din Roma în timpul ultimei sale închisori. A migrat în Dalmația (2 Timotei 4:10). (O poreclă latină formată din participiul prezent, indicând o origine foarte săracă, foarte comună printre sclavi și eliberați.)

CRISPUS: un convertit din Corint, botezat de Pavel (1 Corinteni 1:14). Este identificat cu un evreu din Corint, conducătorul sinagogii (18:8). (Un evreu romanizat, numit printr-o poreclă latină, foarte comună, în special în Italia.)

DIMAS: Un convertit din Efes (Filipeni 24). Un „colaborator" al lui Pavel (Coloseni 4:14). Îl va însoți pe Pavel în ultima sa călătorie în lanțuri, apoi va apostazia și va merge la Tesalonic (2 Timotei 4:10). Posibil originar din Antiohia din Pisidia (Faptele lui Pavel 3:1). (Nume grecesc clasic.)

EPAENET: Primul convertit al lui Pavel la Efes (Romani 16:

5). Cu siguranță originar din familie evreiască, baptist sau urmaș al lui Ioan (Faptele 19:1-7). (Un nume derivat din adjectivul „eliberat", caracteristic oamenilor de rând.)

EPAFRA: a fost închis împreună cu Pavel în Efes (Filipeni 23). Un convertit din Colose (Coloseni 4:12). Conducător al bisericii din Coloseni (Coloseni 1:7) împreună cu Pavel (Coloseni 1:8). (Un nume grecesc preluat din mitologie, un diminutiv al lui Epafrodit, caracteristic oamenilor de rând.)

EPAFRODIT: un convertit din Filipi, un „colaborator" al lui Pavel (Filipeni 2:25 și 4:13). I-a oferit lui Pavel ajutor financiar când acesta a fost închis. După ce s-a îmbolnăvit grav, s-a întors la Filipi. (Nume grecesc preluat din mitologie („sub protecția Afroditei"), foarte răspândit în epoca romană, în special printre eliberați.)

ERAST: Un convertit din Corint, administrator al orașului (Romani 15:23). Mai târziu s-a alăturat lui Pavel la Efes și a fost trimis de acesta împreună cu Timotei în Macedonia pentru a pregăti călătoria (Faptele Apostolilor 19:22). S-a alăturat din nou lui Pavel în ultima sa călătorie în Grecia, dar s-a despărțit de el, de data aceasta la Corint (2 Timotei 4:20). Un magistrat cunoscut din registrul corinten. (Un nume adjectival grecesc care înseamnă „iubit", deosebit de des întâlnit în rândul poporului și al oamenilor eliberați.)

EUBUL: Un convertit din Roma în vremea ultimei învățături a lui Pavel (2 Timotei 4:21). (Un nume grecesc clasic.)

EUNICA: O convertită din Listra, mama lui Timotei (2 Timotei 1:5). O evreică, căsătorită cu un grec (Faptele Apostolilor 16:1). Fiica lui Loida. (Nume grecesc clasic.)

EUVIA: O convertită din Filipi. O activistă (Filipeni 4:2). (Nume grecesc clasic.)

FORTUHAT: Un convertit din Corint. L-a vizitat pe Pavel la Efes (1 Cor. 16:17). Fără îndoială, un sclav sau un eliberat din casa lui Stefanius. (Numit printr-o poreclă latină, formată din participiul trecut, caracteristică unui mediu foarte sărac, extrem de comună, în special în Italia și Dalmația.)

ERM: Un convertit din Roma (Rom. 16:14) Origen; „Sur Romains", 16:14, și Eusebiu, „Hist. Ecclesiastic.", 3:3:6, îl identifică cu autorul scrierii profetice numite „Păstorul lui Hermas", compusă la Roma spre sfârșitul secolului I de către un creștin de origine evreiască sau unul influențat de iudaism. (Un nume grecesc preluat din mitologie (Hermes) într-o formă diminutivă, caracteristică mediului popular și oriental.)

HERMOGENES: un convertit din Asia. Un apostat (2 Timotei 1:15). Un personaj din „Faptele lui Pavel", 3:1; s-a alăturat societății sale la Antiohia din Pisidia , „lingușitor și calomniator". (Un nume grecesc clasic preluat din mitologie.)

HERODION: un convertit din Roma. O rudă cu Pavel (Romani 16:11). (Numele său grecesc, care este un diminutiv al lui Herodes, indică o legătură între familia sa și descendenții orașului Magna și

sugerează că a fost crescut sub conducerea unui prinț al acelei dinastii, într-o poziție subordonată. Poate că patronul său a fost Aristobul, a cărui casă a fost menționată mai sus. (Un evreu elenizat.)

NUME: Un convertit din Asia. A fost excomunicat de Pavel în timpul ultimei sale călătorii (1 Timotei 1:19). Un predicator eretic (2 Timotei 2:17). (Un nume grecesc clasic.)

IACOV (Iacob; Iaques): „fratele Domnului" (Galateni 1:19). Unul dintre „stâlpii" Bisericii, care a devenit capul colegiului apostolic în anul 51 (Galateni 2:12). A fost onorat să vadă arătarea lui Hristos înviat singur, separat de ceilalți apostoli (1 Corinteni 15:7). Pavel l-a vizitat în timpul primei sale călătorii la Ierusalim după convertirea sa în anul 37 (Galateni 1:19). A trimis o contramisiune la Antiohia în anul 51 pentru a impune ideea separării creștinilor evrei de toți ceilalți credincioși (Galateni 2:12, aproape de Faptele Apostolilor 15:13-21). Pavel l-a vizitat din nou în timpul ultimei sale călătorii la Ierusalim în anul 55 (Faptele Apostolilor 21:18). Un evreu ortodox, foarte respectat de farisei și considerat capul Bisericii din Ierusalim până la execuția sa în anul 62 (Eusebiu, Istoria Bisericii, 2:1, 2 și 23, conform lui Hegesipp și Origen). El a fost numit „Cel Drept" și „Cetatea Poporului" (Oblias, derivat din OpreRam). (Era numit doar cu numele său ebraic, fără poreclă.)

IASON: o rudă a lui Pavel. A fost la Corint în anii 54–55 (Romani 16:21). Este identificat cu Iason, care l-a primit pe Pavel la Tesalonic și care a acționat ca garant al apostolului (Faptele Apostolilor 17:5, 9). (Un nume grecesc identic cu Ioshua sau Iesos. Un evreu elenizat.)

ISUS (Iésos), numit Justus: un convertit din Corint. „Un tovarăș de muncă" al lui Pavel în Asia (Coloseni 4:1). Este identificat cu evreul romanizat Titius Justus din Corint (Faptele Apostolilor 18:7), care l-a primit pe Pavel în anii 50-51. (Un nume ebraic elenizat (Ioshua). A adoptat un al doilea nume latin, indicând că era fie cetățean roman, fie libert, și o poreclă latină, care este tradusă din ebraică prin Sadok.)

IOAN: un creștin din Ierusalim, unul dintre „rgoai"-ii Bisericii. A fost alături de Pavel în timpul adunării apostolice din 51 (Galateni 2:9). Este menționat în Epistola către creștinii din Asia. Este posibil să fie identificat cu unul dintre liderii mișcării ioanine, care avea tendințe evreiești elenistice și era reprezentată în Asia Mică. (Este numit cu un singur nume ebraic - Ioanna).

*IOAN * (Ioannes), numit Marcu: vezi Marcu. Asistent al lui Barnaba și Pavel în timpul misiunii în Cipru (Faptele Apostolilor 13:5). A părăsit misiunea din Pamfilia și s-a întors la Ierusalim (Faptele Apostolilor 13:13). A stârnit dezaprobarea lui Pavel și a fost respins de acesta înainte de a doua misiune. Marcu a fost cauza rupturii dintre Pavel și Barnaba (Faptele Apostolilor 15:37). (Avea două nume: unul evreiesc și unul latin. Un evreu romanizat.)*

*IOSIF * (Iosef), numit Barnaba: vezi Barnaba. Un evreu convertit. Un levit, originar din Cipru, deținea proprietăți în Ierusalim (Faptele Apostolilor 4:36). Un profet și făcător de minuni. Și-a schimbat numele (Faptele Apostolilor 13:1).*

IUDA (Ioudas): un evreu din Damasc care l-a primit pe Pavel în anul 34. Locuia pe Strada Dreaptă (Faptele Apostolilor 9:11). (Nume evreiesc Iuda.)*

IUDA NUMIT BARSABA: Un evreu convertit, un profet, unul dintre liderii societății din Ierusalim. A fost trimis la Antiohia cu Sila (Faptele Apostolilor 15:22). Apoi s-a întors la Ierusalim (15:34). (De obicei era numit cu numele său elenizat. A adoptat numele evreiesc, derivat din „Sabbat", ca unul profetic.)

IULIA: O convertită din Roma, care făcea parte din grupul grec (Romani 15:15) (Numită cu numele ei adoptiv roman.)

LIN: O convertită din Roma în timpul ultimei închisori a lui Pavel (2 Timotei 4:21). Conform lui Irineu, 3:3, 3, și lui Eusebiu, HE, 3:2, 1, el poate fi recunoscut ca succesorul lui Petru, care a stat în fruntea uneia dintre Bisericile Romei. Lui i se atribuie Patimile lui Pavel în latină, compuse de fapt în secolul al VI-lea sau al VII-lea. (Nume grecesc preluat din mitologie, se referă la un cântăreț la liră, instructorul lui Orfeu.)

LOIS: o convertită din Listra, bunica lui Timotei (2 Timotei 1:5). Evreică. (Nume grecesc format dintr-un adjectiv care exprimă calitate („cel mai bun") și de origine populară, găsit acum pe papirusuri.)

LUCA: „Colaboratorul" lui Pavel la Efes (Filipeni 24), medic (Coloseni 4:14). I-a fost credincios lui Pavel în timpul ultimei sale închisori (2 Timotei 4:11). Conform tradiției, este considerat autorul celei de-a treia Evanghelii și al Faptelor Apostolilor. Născut în Antiohia siriană și prieten intim al apostolilor (Eusebiu, HE, 3:4, 6). (Diminutiv grecesc al latinescului Lucius. Romanizat.)

LUCIUS (Lucianus): o rudă a lui Pavel. A fost în Corint în anii 54-55 (Romani 15:21). Posibil că acesta este Lucius din Cirene menționat în Faptele Apostolilor 13:1. Un evreu convertit, un profet al Bisericii din Antiohia. (Numit cu un diminutiv, caracteristic în special oamenilor eliberați, din latinescul Lucius.)

*LUCIUS DIN CIRENE * (Lucius de Cyrene): un evreu convertit, un profet al Bisericii din Antiohia. Posibil același cu precedentul Lucius (Faptele Apostolilor 13:1). (Un nume latin pe gustul elitei romanizate orientale.)*

LYDIA: o evreică convertită din Filipi, vânzătoare de purpură, originară din Tiatira, Lidia. Era șefa unei mari întreprinderi (Faptele Apostolilor 16:14 și 40). (Un nume grecesc derivat dintr-un nume geografic pe care cineva dintr-un mediu servil l-ar putea adopta pentru a-și indica locul de origine. Numele este de origine latină (Lydia din Lyde), ceea ce indică probabil că primul ei stăpân a fost un roman.)

MARCU, NUMIT IOAN: vezi Ioan. S-a alăturat lui Pavel la Efes (Filipeni 24). Evreu, nepot al lui Barnaba (Coloseni 4:10). Pavel l-a chemat la Roma la sfârșitul vieții sale (2 Timotei 4:11). Este identificat cu Marcu, care i-a fost tovarăș în prima călătorie și care este numit Ioan (Ioannes) în Faptele Apostolilor 13. Conform tradiției, a fost în Alexandria până în anul 62 (Eusebiu, HE, 2, 24, 1), apoi la Roma, în grupul lui Petru (1 Petru 5:13). Este autorul celei de-a doua Evanghelii (Eusebiu, Istoria Bisericii, 3, 39, 15). (A fost numit cu numele său oriental Pavel, după gustul elitei romanizate estice. Un evreu romanizat.)

MARIAMI: un convertit din Roma (Romani 16:6). (Un nume evreu.)

*MANAEEL * (Menahem): un evreu convertit, un profet sau interpret al Bisericii din Antiohia. A aparținut anturajului regal: a fost crescut cu Herodes Antipa, fără îndoială la Roma (Faptele Apostolilor 13:1). (Avea un nume evreiesc.)*

*MNASON * (Mnason): un cipriot care locuia în Cezareea. L-a primit pe Pavel în anul 55 (Faptele Apostolilor 21:16). (Un nume grecesc derivat dintr-un nume semitic precum Menahem. Un oriental elenizat, posibil evreu.)*

NARCISSUS (sclavi și eliberați): un convertit din Roma (Romani 16:11). Stăpânul lor este identificat cu faimosul eliberat al lui Claudius, care s-a sinucis în timpul evenimentelor legate de urcarea la putere a lui Nero, în octombrie 54. (Un nume grecesc preluat din mitologie, dat în special sclavilor.)

NIRAEUS: un convertit din Roma, aparținând grupului grecesc (Romani 16:15). (Un nume grecesc preluat din mitologie.)

NIGER, numit SIMEON: un convertit din Antiohia, un interpret al profeților (Faptele Apostolilor 13:1). (Un evreu romanizat, posibil originar din Egipt, având o poreclă latină („Negru”), probabil de la culoarea pielii sale. Numele este evreiesc.)*

NIMPHANES: Un convertit din Laodiceea, în Frigia de Vest, care a întemeiat o biserică de casă (Coloseni 4:15). (Un nume grecesc preluat din mitologie, un diminutiv popular al lui Nymphaios.)

OLYMPHANES: Un convertit din Roma, parte a unui grup grecesc (Romani 16:15). (Un nume grecesc clasic.)

ONISIMUS: Un convertit din Efes. Un sclav fugar al lui Filimon din Colose (Filipeni 1), botezat de Pavel în timpul uneia dintre încarcerările sale (Filipeni 13). Pe atunci era apostol (Coloseni 4:9). Este identificat cu episcopul efesean al „bunătății de nedescris” despre care vorbește Ignațiu, Efeseni 1:3. (Un nume derivat dintr-un adjectiv („util”), indicând clar o origine slavă. Greacă.)

ONESIFO: Un convertit din Asia. A jucat un rol important în timpul închisorii lui Pavel la Efes (2 Timotei 1:16 și 18) și în timpul ultimei sale călătorii. Mai târziu i s-a alăturat apostolului la Roma (2 Timotei 1:17). Personajul principal din Faptele lui Pavel, 3:1-7 și 23-26; prieten al lui Tit, care l-a primit pe Pavel la Iconiu și a întemeiat o

biserică domestică, care a fugit și s-a ascuns cu Pavel. Soțul Lectrei, tatăl lui Simmianus și Zenon. (Nume grecesc derivat dintr-un adjectiv („folositor"), care caracterizează evident, ca în cazul precedent, un om de origine sclavă care a devenit o persoană importantă.)

PATROV: Un convertit din Roma, care aparținea grupului grec (Romani 16:14). (Un diminutiv al numelui Patrobios. Rădăcina greacă Patr poate reprezenta elementul semitic sm („Nom"), care se găsea în multe nume proprii. Cu siguranță un oriental de origine foarte săracă.

PERSIS: un convertit din Roma, o cunoștință personală a lui Pavel (Romani 16:12). (Un nume grecesc derivat din numele geografic dat de obicei sclavilor pentru a indica locul lor de origine.)

FILIMON: un „colaborator" al lui Pavel. Un convertit din Colose. A organizat o biserică în casă. Soțul Apfiei (Filipeni 2). Avea propriii săi sclavi, era stăpânul lui Onisim. (Un nume grecesc clasic.)

FILITUS: un convertit din Asia. Mai târziu s-a angajat în contrapropagandă (1 Timotei 2:17). (Un nume grecesc derivat dintr-un adjectiv abstract („amiabil"), caracteristic mediului popular.)

FILIP: unul dintre cei șapte (membri ai) grupului lui Ștefan, un evreu din Ierusalim cu înclinații elenistice (Faptele Apostolilor 6:5). A evanghelizat Samaria după moartea lui Ștefan (Faptele Apostolilor 8:5). L-a convertit pe famenul etiopian pe drumul de la Ierusalim la Gaza (Faptele Apostolilor 8:26). A evanghelizat în Cezareea, unde s-a stabilit în cele din urmă (Faptele Apostolilor 8:40). Persoană inspirată, a avut fiice care au profețit (Faptele Apostolilor 21:8–9). L-a primit pe Pavel în Cezareea (Faptele Apostolilor 21:8). (Nume grecesc clasic.)

FILOLOGUS: un convertit din Roma care aparținea grupului grec (Romani 16:15). (Un nume grecesc atestat doar în epoca romană, inițial sub forma latină Philologus; se poate presupune că indică faptul că (familia se ocupa cu retorica sau filosofia.)

FLEGONT: un convertit din Roma, aparținând grupului grec (Romani 16:14). (Un nume grecesc, format din participiul prezent, caracteristic săracilor și destul de comun printre sclavi și eliberați.)

FOBE: o convertită din Corint. A fost diaconiță în Biserica locală din Chencrea, în orașul portuar Corint (Romani 16:1). „Patroană" al lui Pavel și al multor altora, ceea ce s-ar putea referi la o activitate legată de sinagogi. Ea a călătorit la Roma. (Nume grecesc preluat din mitologie. Posibil o evreică elenizată.)

PHYGELLUS: Un convertit din Efes care ulterior a apostaziat (2 Timotei 1:16). (Un nume grecesc, caracteristic unui efesean de origine, derivat din numele unui orășel numit Phygalia, la sud de Efes.)

PRISCCA (SAU PRISCILLA): O „colaboratoare” a lui Pavel. O evreică convertită. Vezi AQUILA. (Cunoscută după porecla ei latină, care era foarte comună.)

PUBLIUS: L-a primit pe Pavel la Melita. Un om proeminent pe insulă. Pavel și-a vindecat tatăl bolnav (Faptele Apostolilor 28:8). (Având numele său latin. Un nativ elenizat al insulei.)

PUD: Un convertit din Roma în timpul încarcerării finale a lui Pavel (2 Timotei 4:21). (Numit printr-o poreclă latină, derivată dintr-un adjectiv care indică o origine umilă și este deosebit de comună în Italia.)

QUARTUS: un convertit din Corint (Romani 16:23). (Poreclă latină dată în special sclavilor sau micilor meșteșugari.)

RUFUS: un convertit din Roma, unde locuia cu mama sa (Romani 16:13). Fără îndoială, un frate vitreg al lui Pavel, care își salută mama ca fiind „mama lui și a mea”. Acesta ar putea fi același Rufus, creștinul care a fost arestat în Asia și adus la Roma pe Via Egnatia. (Conform lui Policarp, „Epistola către Filipeni”, citată de Eusebiu, „Istoria ecleziastică”, 3:36, 13, cazul său este similar cu cel al lui Pavel și Ignațiu.) (Numit printr-o poreclă latină („Roșu”), care este posibil identică cu numele ebraic Ruben. Se poate presupune că era un evreu romanizat.)

SECUNDUS (Secundus): un convertit din Tesalonic care l-a însoțit pe Pavel la sfârșitul celei de-a treia călătorii a sa (Faptele Apostolilor 20:4). (Numit printr-o poreclă latină foarte comună, dată de obicei sclavilor și persoanelor cu origini meșteșugărești.)*

SERGIUS PAULUS (Sergius Paulus): proconsul al Ciprului în jurul anului 44. În anturajul său se aflau magii. I-a întâlnit pe Barnaba și Pavel la Pafos. Convertit (Faptele Apostolilor 13:7-12). Protector sau patron al lui Pavel, care, din momentul întâlnirii lor, a fost numit pe numele său în lumea greco-romană, fiind anterior Saul. Familie originară din Antiohia din Pisidia. Proprietar de proprietăți în regiunea unde și-a menținut legăturile. Mai târziu, două generații mai târziu, ramura romană a familiei sale a devenit creștină. (Nume suplimentar roman și poreclă latină, nume necunoscut. Un roman din clasa senatorială.)*

SILA, NUMIT SILUAN: Membru al primei echipe misionare în Macedonia și Grecia, coautor împreună cu Pavel și Timotei al Primei și celei de-a Doua Epistole către Tesaloniceni. Un convertit din Ierusalim, profet, unul dintre liderii Societății din Ierusalim, trimis la Antiohia (Faptele Apostolilor 15:22). A rămas în Antiohia (Faptele Apostolilor 15:34). Ales de Pavel pentru a doua călătorie (Faptele Apostolilor 15:40). Arestat la Filipi (Faptele Apostolilor 16:19). Cetățean roman (Faptele Apostolilor 16:37). A ajuns la Tesalonic și a mers cu Pavel la Bereea (Faptele Apostolilor 17:4-5 și 10). A rămas cu Timotei în Macedonia, apoi a fost chemat de Pavel la Corint (Faptele Apostolilor 17:14-15 și 18:5). A venit la Petru după incidentul din Antiohia. A fost scrib în misiunea lui Petru la Roma (1

Petru 5:12). (Un nume derivat din forma aramaică a lui Saul, latinizat ulterior și luând forma unei porecle latine împrumutate din mitologie. Un evreu romanizat.)

SKEVAS (Skeuas): un evreu din Efes, preot al comunității evreiești, ai cărui fii erau făcători de minuni (Faptele Apostolilor 19:14). (Un nume grecesc non-clasic care înseamnă „Instrument" în limba Noului Testament.)*

SO(SI)PATRUS (So(si)patros): o rudă a lui Pavel, care a fost în Corint în anii 54-55 (Romani 16:21). El este identificat cu Sosipater Pyrrhus (adică fiul unui anume Pyrrhus) din Bereea, un convertit din Macedonia, tovarășul lui Pavel la sfârșitul celei de-a treia călătorii a sa (Faptele Apostolilor 20:4). (Un nume și patronimic grecesc clasic, dar numele Sopatros ar putea fi o traducere a unui nume compus semitic cu elementul sm („Nom") la rădăcină. Fără îndoială, un evreu complet elenizat.)

SOSFTENE: un convertit din Corint care l-a vizitat pe Pavel în Efes. „Fratele" lui Pavel, coautor al 1 Corinteni. El este identificat cu conducătorul sinagogii din Corint, care se unise cu Pavel încă din misiunea din 50–51 și pe care evreii l-au condamnat să fie ucis cu pietre (Faptele Apostolilor 18:17). (Nume grecesc clasic. Evreu elenizat.)

STACHIAS: Un convertit din Roma, o cunoștință personală a lui Pavel (Romani 16:9). (Un nume grecesc care simbolizează fertilitatea agricolă a regiunii („Colos"), destul de comun în Asia, Macedonia și Atena într-o varietate de cercuri.)

ȘTEFAN: Primul convertit al lui Pavel la Corint. Fondatorul unei biserici de casă (1 Corinteni 16:15). Pavel l-a botezat pe el și întreaga sa familie (1 Corinteni 1:16). L-a vizitat pe Pavel la Efes pentru a-i raporta situația Bisericii (1 Corinteni 16:17). O persoană importantă, proprietar de sclavi: vezi Ahaicus și Fortunatus. (Un nume grecesc într-o formă diminutivă populară (din Stephanos), care este deosebit de comună în Grecia, printre oamenii robilor.)

SIMON, numit NIGER (Sumeon): un profet al Antiohiei (Faptele Apostolilor xiii: 1). Vezi Niger. (Un nume evreiesc scris într-o formă învechită și o poreclă latină. Romanizat în prima generație.)*

SYNTYCHE: o convertită din Filipi (Filipeni 4:2). O activistă. (Nume grecesc compus, derivat dintr-un concept abstract („tovarășă de noroc"), care probabil indică originea ei umilă.)

(SUZUGOS): o convertită din Filipi (Filipeni 4:2-3) (acesta este, desigur, un nume general care aparține vocabularului comunității și se referă în special la societatea romană. Acest termen masculin denotă, fără îndoială, un bărbat („colaborator sincer", Filipeni 4:3), deși Clement din Alexandria, „Stromates", 3:6, despre care scrie Eusebiu („Istoria Bisericii", 3:30) a văzut în acest termen o aluzie la soț/soție într-un cuplu; conform lui E. Renan, „Sfântul Pavel", 148-149, această adresare se poate referi la Lidia în sens metaforic).

TIMOTEI: a făcut parte din al doilea grup misionar, coautor al 1 Tesaloniceni (1:1) și 2 Tesaloniceni (1:1). Un convertit din Listra. Născut dintr-o femeie evreică convertită și un tată grec: circumcis de Pavel (Faptele Apostolilor 16:1-3). A doua misiune: a rămas la Bereea pentru a rezolva problemele Bisericilor din Macedonia (1 Tesaloniceni 3:6), apoi s-a alăturat lui Pavel la Corint (2 Corinteni 1:19; cf. Faptele Apostolilor 17:14 și 18:5). A treia misiune: „un colaborator al lui Pavel" (Romani 16:21); trimis de la Efes la Corint (1 Corinteni 4:17 și 16:9-11), unde nu a reușit, apoi în Macedonia pentru a pregăti sosirea lui Pavel (Faptele Apostolilor 19:22); L-a însoțit pe Pavel din Macedonia la Corint (Romani 16:21), apoi la Ierusalim (Faptele Apostolilor 20:4). Mai târziu a condus societățile efesene (1 Timotei 13; cf. Eusebiu, E, 3, 4, 5, care face referire la o tradiție istorică conform căreia a fost primul episcop al Efesului). Chiar și în tinerețe (1 Timotei 4:12) avea o sănătate precară (1 Timotei 5:23). A fost chemat de Pavel la Roma la sfârșitul vieții sale (2 Timotei 4:9). Mai târziu, el însuși a fost închis (Evrei 13:23). A lucrat în Efes cu Marcu (2 Timotei 4:11) și cu autorul Epistolei către Evrei, probabil Apollos. Este posibil să fi fost autorul Epistolei către Coloseni. (Un nume grecesc („închinător lui Dumnezeu"), destul de comun printre semiți și evreii elenizați. Fiul lui Eunice. Nepotul lui Loida.)

TIT: Însoțitor al lui Pavel și Barnaba în călătoria lor la Ierusalim în anul 51 pentru a doua întâlnire apostolică (Galateni 2:1); cf. Faptele Apostolilor 15:2-30, unde nu este menționat. Fără îndoială, un convertit din Antiohia. Un grec necircumcis (Galateni 2:3). A luat parte la a treia misiune, cea din Efes. Trimis de Pavel pentru a rezolva criza din Biserica din Corint după eșecul lui Timotei (2 Corinteni 6:13); a fost o misiune mai lungă și mai dificilă decât se aștepta. S-a alăturat lui Pavel în Macedonia după ce Biserica ieșise din criză (2 Corinteni 7:6 și 13-16). Trimis la Corint pentru a organiza o colectă acolo, ca „însoțitor și colaborator" (2 Corinteni 8:16-24 și 12:18). Mai târziu a fost trimis în Creta pentru a întemeia biserici acolo (Tit 1:5; cf. Eusebiu, Istoria Bisericii 3:5, 5). Spre sfârșitul vieții sale, Pavel l-a invitat să i se alăture la Nicopole, în Siria (Tit 3:12); se pare că l-a însoțit pe apostol la Roma pentru a doua încercare, apoi a mers în Dalmația (spre est), ca mulți alți urmași ai lui Pavel, conform primei porunci (2 Timotei 4:11). (Un nume latin la modă printre cetățenii de frunte ai orașelor estice ale Imperiului.)

TROFIMUS: un tovarăș al lui Pavel spre sfârșitul vieții sale; după ce s-a îmbolnăvit la Melita, nu l-a urmat în a doua sa călătorie la Roma (2 Timotei 4:20). Un grec convertit din Efes (Faptele Apostolilor 21:29). L-a însoțit pe Pavel în Macedonia și la Ierusalim după misiunea din Efes (Faptele Apostolilor 20:4). A fost acuzat că a intrat cu Pavel în a doua încăpere a Templului, unde numai evreilor li se permitea să intre: acest lucru a provocat o revoltă

populară și a dus la arestarea lui Pavel (Faptele Apostolilor 21:29). (Un nume grecesc foarte comun.)

TRITHENA: o activistă din Roma (Romani 16:12); mama sau sora Trifosei, care a lucrat cu ea. Apare în Faptele Teclei ca o „regină" orientală (identificată cu văduva regelui trac, strănepoata lui Claudius), care, fiind prezentă la execuția Teclei, a apărat-o și a primit-o. (Un nume grecesc non-clasic, amintind de Orient, care s-a răspândit prin curentele elenistice și populare din epoca romană; se găsește adesea în Cipru și Siria.)

TRIPHOS: un activist din Roma (Romani 16:12), mama sau sora Trifenei. (Un nume grecesc non-clasic, probabil oriental, dar latinizat.)

TYCHICUS: un mesager al lui Pavel, care lucra în Bisericile din Asia: „un frate, un slujitor și un colaborator", din vremea misiunii efesene (Coloseni 4:7; cf. Efeseni 6:21). A lucrat împreună cu Onisim (Coloseni 4:9). L-a însoțit pe Pavel de la Efes în Macedonia, apoi la Ierusalim (Faptele Apostolilor 20:4) și de acolo, probabil, la Roma. A fost apostol în Nicopole, în Siria (Tit 3:12), de unde a fost trimis în Creta, la Tit. L-a însoțit pe Pavel în timpul celei de-a doua mutări a sa la Roma, de unde a fost trimis la Efes pentru a transmite Epistola către Timotei (2 Timotei 4:12). (Un nume grecesc neclasic, rar și atestat mai ales la Roma printre sclavi. Este echivalentul grecesc al lui Fortunatus, cunoscut și în Asia Mică.)

URBAN: un convertit din Roma, un „colaborator" (Romani 16:9). (Poreclă latină, tradițională și foarte răspândită, mai ales printre sclavi și eliberați.)

ZINUS: un tovarăș al lui Apollo, „interpret al Legii", pe care Pavel îl aștepta la Nicopole, în Siria (Tit 3:13). Presupusul autor al „Faptelor lui Tit". (Nume grecesc preluat din mitologie (de la Zeus), atestat doar în epoca romană în Orient, în Creta, Cipru, Cilicia, Palestina).

Vă mulțumim că ați descărcat cartea din biblioteca electronică gratuită Royallib.com.

Lăsați o recenzie a cărții.

Toate cărțile autorului.

Note de subsol

Note

1

Apologetica este o ramură a teologiei care formulează dovezile fundamentale pentru adevărul principalelor idei religioase. (Nota traducătorului)

2

Două dintre principalele epistole, scrise în jurul anilor 53–54 d.Hr. (vezi capitolul 11), conțin un lung pasaj autobiografic, care este un rezumat al vieții: Galateni 1:13; 2:21; și 2 Corinteni 11:16–33 și 12:1–2. Alte pasaje de același fel apar în Filipeni 3:5–6 (o scrisoare

foarte dificil de găsit până în prezent: vezi capitolul 13) și în Coloseni 1:24 și 2:1–5, care este adesea atribuită lui Timotei, în principal din cauza stilului. Numeroase, dar dispersate, date autobiografice, a căror autenticitate este incontestabilă, figurează în Epistolele către Corinteni și Filipeni, în special 1 Corinteni 15:32 și 2 Corinteni 1:8–9, și în Epistolele Pastorale, a căror autenticitate rămâne contestată. Se poate face referire și la saluturi, care sunt foarte ample în Epistolele către Romani, precum și în Coloseni și Epistolele Pastorale. Este evident că fiecare fapt, chiar dacă este prezentat doar în Epistole, are o semnificație istorică, întrucât nici măcar cea mai persistentă mărturie a Faptelor Apostolilor nu poate oferi informații despre un eveniment altfel necunoscut: aceasta este baza sistemului care ghidează acum aproape toate studiile pauline, stabilit de J. Knox, The Stories of Paul's Life. New York, 1950. Latura autobiografică a Epistolelor face obiectul unui studiu special de o importanță deosebită realizat de G. Lyons, The Biography of Paul. The Path to New Understanding. Atlanta, 1985, care se limitează la cercetări literare și studii în domeniul filosofiei și retoricii.

3

Ieremia, I, 18; 12, 6; 15.10-21; 17, 14-18; 18, 18-23; 20, 7-18. Printre compatrioții și aproape contemporanii lui Pavel, menționăm scrierile autobiografice ale lui Nicolae Damaschin, care a fost la curtea lui Irod cel Mare, și ale lui Iosif Flaviu, a cărui „Viață" va fi adesea folosită aici pentru completări și în scopul comparației.

4

Galateni 1:15.

5

Despre ritul spovedaniei în antichitate, vezi lucrarea clasică a lui R. Petazzioni, La confessione dei peccati, voi. 3, Milano. 1936; vezi de asemenea A. Ziso, Reallexikon fur Antike und Christenum, voi. 1, Stuttgart, 1950. SV Autobiographi, col. 1050–1055.

6

„Faptele Apostolilor" 9:1–9; 22:3–21; 26:4–21; Legătura dintre narațiunea din Faptele Apostolilor și obiceiul apostolului de a vorbi despre sine este subliniată în Faptele Apostolilor în 14:27; 15:3 și în special în 21:19–20: „Pavel a istorisit în detaliu ce făcuse Dumnezeu printre neamuri prin slujba lui. Și, când au auzit ei, L-au slăvit pe Dumnezeu."

7

Faptele lui Pavel la Efes au următoarea secvență: sosirea și predicarea (19:1–8) — prima opoziție a unor adversari necunoscuți (tines) (19:9) — miracole (19:11–12) — opoziție secundară (19:13–15) — manifestare divină — glorificarea lui Hristos — mărturisiri publice și arderea cărților de magie (19:18–19) — doxologie (19:20). „Aretologia" a fost definită ca combinarea unei

narațiuni detaliate cu o prezentare a puterii lui Dumnezeu (aréte): vezi V. Longo. Aretalogie nel mondo greco. Milano, 1969.

8

2 Timotei, 4, 13. Despre obiceiul de a ține un jurnal de călătorie, comun în perioada elenistică, vezi G. Misch. Geschichte der Autobiographie. ediția a 3-a, Francfort, 1949, și Momigliano. The Development of Greek Biography. Harvard, 1971, care a inclus scrisorile pauline în această ordine. Studiul notițelor de călătorie a devenit subiectul cărții lui E. Trocmé, The Book of Faptes and History. Paris, 1957.

9

Galateni 2:14.

10

H. D. Betz. „Compoziția literară și funcția scrisorilor lui Pavel către Galateni". New Testament Studies, 21, 1975, 353–379. Schița de bază a Epistolei către Galateni este următoarea: între salut (1:1–5) și rămas bun (6:11–18) urmează în ordine: introducerea (1:6–12), narratino (1:13; 2:14), propositio (2:15–21) și probatio (3:1–4, 31), precum și o concluzie de natură morală, așa cum era obișnuit în scrisorile filosofice.

11

Galateni 4:13 și 6:17; 2 Corinteni 4:16 și 12:17. Pavel nu a făcut nicio clarificare cu privire la bolile sale care să ne permită să determinăm ce înseamnă „spinul în carne"; nu ar trebui să ne complacem în presupuneri complet nemotivate care pot atrage doar senzaționaliști; de exemplu, presupuneri despre homosexualitate (J. Spong aux États-Unis, 1991).

12

1 Corinteni 8:11.

13

Rom., 7. Vezi W. G. Kuemmel. Roemer, 7, și Bild of Men in the New Testament, München, 1974, și, în general, în ceea ce privește încercările de a explica convertirea lui Pavel din punctul de vedere al psihanalizei. K. Stendhal. „Apostolul Pavel și conștiința introspectivă a Occidentului", HTR 56, 1963.

14

Despre autorul Faptelor Apostolilor, considerat din cele mai vechi timpuri, dar fără dovezi, a fi medicul Luca, un colaborator al lui Pavel, și despre ambiția literară, vezi Luke and God's People. A New Look at the Book of the Acts of Luke, 1972. Reelaborarea surselor primare în scopuri apologetice a fost dezvăluită în 1913 de autorul E. Norden. Agnostos Theos, Leipzig-Berlin, 1913, problema relației datelor din cartea Faptelor Apostolilor cu istoria este ridicată de E. Trocmé, menționat mai sus (nota 7). Datorită cercetărilor efectuate în principal în domeniul metodei de compilare a lucrării, comentatorii pun la dispoziția istoricului lucrările clasice ale lui J. Dupont, The Sources of the Book of Acts: What is the Question.

Bruges, 1960, și Studies in the Acts of the Apostles. Paris, 1967, precum și New Studies in the Acts of the Apostles. Lectio Divina, 118, Paris, 1984. O dezvoltare consecventă a interpretărilor a fost realizată pas cu pas de M.E. Bausmard și A. Lamun în lucrarea lor „Faptele celor doi apostoli". Paris, 1990 - ediția care trebuie utilizată acum. Cu toate acestea, valoarea istorică a „Faptelor" rămâne un centru de controverse în erudiția modernă: printre noii susținători se numără M. Hengel, iar poziția opusă este adoptată de J. Jervell. „Pavelul necunoscut: Eseuri despre Luca-Faptele Apostolilor și istoria creștină timpurie". Minneapolis, 1984, vezi și „Studii despre Luca-Faptele Apostolilor. Eseuri în onoarea lui Paul Schubert". Philadelphia, 1966.

15

Vezi lucrările menționate de E. Norden și E. Trocmé.

16

Ch. Delehaye. „Patimile martirilor și genurile literare". Paris, 1966, și F. Bovon. „Surse ale narațiunilor despre apostoli". Journal of Theology and Philosophy, 17. 1970, 345-350.

17 ani

1 Tesaloniceni 1:9.

18 ani

Principalele motive și premise ale Faptelor lui Pavel, care au fost compuse în cercurile gnostice din Asia (fără îndoială în Antiohia din Pisidia), sunt atestate de Tertulian, De baptismo 17, 4. Această poveste de dragoste a fost cu siguranță scrisă înainte de începutul secolului al III-lea. Cu toate acestea, se crede acum că a fost scrisă după Faptele lui Petru, compuse fie în Asia, fie la Roma la sfârșitul secolului al II-lea, și că acestea au fost reelaborate în secolul al IV-lea pentru a-l introduce pe Pavel în ea (versiunea occidentală în latină, numită Faptele lui Versaeus). Faptele lui Pavel sunt o scriere eterogenă, probabil rezultatul unei compilații și care relatează din nou viața apostolului: călătoria de la Damasc la Ierusalim, șederea sa în Antiohia; în Licaonia; în Pisidia; în Licia și Fenicia; în Efes; în Filipi; în Corint; după Corint, în Italia. Se încheie cu o lungă relatare a martiriului din Roma. Vezi R. Kasser, „Acta Pauli". Journal of History and Religious Philosophy 40, 1960, 45–57, și J. D. Kaestli, „Principalele direcții de cercetare asupra apocrifelor «Faptele Apostolilor» în F. Bovon ed. «Apocrifa «Faptele Apostolilor». Geneva, 1981. Vezi interpretările comentate ale lui E. Hennecke și W. Schneemelecher (împreună cu R. McL Wilson, pentru ediția în limba engleză). New Testament Apocrypha, ediția a II-a. Philadelphia, 1976. Parțial comentat de L. Vuo, „Faptele lui Pavel și epistolele sale apocrife". Paris, 1913.

19

Faptele Apostolilor 3:3 (p. 327).

20

Nu se știe dacă episodul din Licaonia din Pisidia, care stă la baza Faptelor Teclei, aparține cu adevărat cuiva din cercul „preotului Asiei" sau dacă provine dintr-un alt cerc, popularizând inițial legendele locale pentru a preamări rolul Antiohiei din Pisidia în răspândirea creștinismului: vezi introducerea de G. Dagron. „Viața și minunile Sfintei Teclei". Bruxelles, 1978, 33-47.

21 de ani

Lucrarea fundamentală a lui R. Söder. „Cărțile apostolice ale literaturii romano-catolice". Würzburg, 1932.

22

Trebuie să aducem un omagiu operelor descoperitorului W. M. Ramsay. Sfântul Paul, călătorul și cetățeanul roman. Londra, 1895, și Orașele Sfântului Paul, influența lor asupra vieții și gândirii sale. Londra, 1907, în ciuda faptului că dezvoltarea aretologiei în Turcia contestă multe dintre concluziile sale. Paginile celebrei cărți a lui E. Renan „Sfântul Paul (Istoria originii creștinismului)". Cartea a III-a. Paris, 1869, sunt, de asemenea, de mare interes, opera acestui maestru în studiul iudaismului zugrăvește adesea o imagine complet corectă a relațiilor apostolului cu anturajul său, deși, concentrându-se pe cartea „Faptele Apostolilor", Renan se bazează adesea pe aceasta. El consideră că imaginea lui Pavel este distorsionată atunci când este luată în considerare în eseuri generale, al căror subiect este studiul creștinismului timpuriu. Cercetarea modernă este deosebit de interesantă deoarece implică studiul sociologiei și are o nouă viziune asupra societăților antice. Aceasta caracterizează școala americană, care deschide noi perspective: R. McMullen, „Paganism in the Roman Empire", Paris, 1987 (New Haven, 1981). Este necesar să menționăm studiile: W. A. Meeks, „The First Urban Christians. The Social World of the Apostle Paul", New Haven, 1983, unde tema este Pavel ca om de oraș, P. Fredriksen, „From Jesus to Christ". Yale, 1988. În cele din urmă, s-au făcut încercări de analiză structuralistă: J. G. Gager, „Some Notes on Paul's Conversion", NTS, 27, 1981, 697–704.

23 de ani

Biografiile lui Pavel scrise de comentatori au evident alte sarcini decât ale noastre și sunt mult mai preocupate de învățătura paulină și de importanța canonică a scrierilor sale: mai temeinică și completă rămâne lucrarea luterană a lui D. Bornkamm, „Pavel, Apostolul lui Isus Hristos". Geneva, 1951. O mică, dar sensibilă elaborare aparține lui M.A. Ubo. „Pavel din Tars". Bibliotheca istoria christiana, 18, Tournai, 1989, care este deosebit de atent la tendințele studiilor catolice moderne. O panoramă generală a celor mai recente cercetări despre Pavel este prezentată de M. Simon. „Treizeci de ani de cercetare asupra Apostolului Pavel". Ktema, 3, 1978, 3-31.

24

Filipeni, 3, 4–5.

25

Faptele Apostolilor 21:39.

26

A. N. Scherwin-White. „Cetățenia romană”, ediția a II-a, Oxford, 1973.

27

Restricții sistematizate de împărați: vezi în special celebra scrisoare a lui Marcus Aurelius către atenieni, editată de D. H. Oliver. Hesperia, Suppl, XIII, 1970.

28 de ani

Despre familia prințului local din Cilicia, în regiunea Tarsus, și despre dinastia Sommagene din regiunea vecină, vezi T.V. Mitford. „Cilicia Rough Roman”, ANRW, 11/7/2. Berlin — New-York. 1980, 1240–1246, și R.D. Sullivan. „Dinastia Commagene”, ANRW, II/8. Berlin — New-York, 1977, 785. G. Dagon și D. Feissel. „Inscriptions de Cilicie” („Înregistrări ale Ciliciei”). Paris, 1987. Nr. 26.

29

Cel mai faimos caz rămâne cel al amiralului cilician Seleucus de Roso (înregistrările grecești și latine ale Siriei, nr. 718). Toți împărații din secolul I, conform legilor succesiunii (legea iuliană din 89, legea aeliană din Cornelia 72, legea munteană din Aemilia 42, la care se referea Octavian Augustus), primeau dreptul de a acorda cetățenia pentru serviciul militar: în regiunea Siria-Cilicia, cetățenia putea fi acordată chiar și unui simplu comandant de navă, precum S. Julius Menoah din Antiohia. Uneori, evreii erau scutiți de serviciul militar (vezi reglementările pentru evreii din Asia stabilite de Josephus (AJ, 14, 10 (185–264) și 16, 1), dar această scutire era acordată din când în când (vezi J. Juster, „Evreii Imperiului Roman”, II. Paris, 1914, 269–272). În special în timpul domniei lui Herode, adică în generația bunicului lui Pavel, un număr mare de evrei necombatanți au fost trimiși în armata lui Octavian în 30 și în Egipt în 25; acest lucru este confirmat de exemple particulare legate de Afrodisias în Asia Mică, vezi J. Reynolds și R. Tannenbaum, „Proceedings of the Cambridge Philological Society”, Suppl, 12, 1987, 57–58.

30

Vezi cazul lui S. Julius Nicanor, relatat de C. P. Jones, „Three Foreignes in Attica”, Phoenix, 32, 1978, 222–228. Printre artiști s-a numărat și un locuitor din Tars, S. Julius Odaemon, cunoscut din registrul din Delfi (BSN, 19, 1895, 548).

31 de ani

Josephe AJ, 14, 8, 2 (135–140) și BJ. 1, 194. Vezi A. Gilbor. „Acordarea cetățeniei romane lui Antipater, tatăl lui Herodes”, RD, 50, 1972. 609–614.

32

CIJ #533: S. Iulius Justus (Ostus): Doar S. Iulius Euphranticus din Tesalonic (CU #66) este confirmat ca fiind evreu. Alți evrei au

luat nume suplimentare: Pompei (CIJ #259) sau Antoniu (CIJ #533).

33 de ani

Philo. „Legato ad Gaium", 156-157. Despre procedurile uzuale, G. Mancinetti-Santamaria. „La concessione della cittadinanza a Greci e Orientali" în „Burghezia. Puterea municipală italiană în secolele II și I". JC Paris-Naples, 1983, 133-136, și E. Deniaux Ktema, 1981, 133-141.

34

Strabon, 14, 14; Appien, soare, 4, 52, 60, 64 și 5, 7; Athenee, 215b; Philostrate, V. Ar., 1, 12.

35 de ani

Vezi capitolele 2 și 3.

36

S. V. Welles. „Tarsul elenistic", MUSS 38, Mélanges R. Mouterde, Beyrouth, 1962, 431+75, credea că numele lui Pavel era Gaius Julius.

37

M. Christol și S. Demougin, ZPE, 1988, 14–21, vezi și R. P. Sailer. „Mecenatul personal sub Primul Impietrit", Oxford, 1981, și B. Holtheide. „Politica românească de religie și negociere rurală în provinciile asiatice", Fribourg, 1983.

38 de ani

Antiohia este numele a două orașe care apar în Noul Testament. Primul a fost fondat de Seleuc Nicator în anul 300 î.Hr. și numit după tatăl său, Antioh. Antiohia a fost capitala Principatului Antiohiei în timpul cruciadelor (1098–1268). Cealaltă Antiohie, fondată tot de Seleuc Nicator, a fost capitala Pisidiei. Pavel și Barnaba au predicat aici. (Nota traducătorului)

39

Vezi M. A. Ubo, „Pavel din Tarsus". Tournai, 1989, 7–8. Poziția opusă este susținută de Renan în Apostolii (Paris, 1886). Opere complete. IV, 1941, 571; Sherwin-White, „Societatea romană și dreptul roman în scrierile Noului Testament". Oxford, 1963, 144–54, împreună cu M. Walch, „Cele două cetățenii ale Sfântului Paul", Helicon, 11/2, 1971–72, 452–54, și J. Moderzejewski-Mélèze, „Martiriul lui Pavel din Tarsus", Melanges Jean Imbert, Paris, 1989, 397–412.

40

„Peregrinae conditionis homines vetis usurpare Romana nomina" (Discursuri ale lui Claudius, consemnate pe Tăblițele de la Lyon). Cei care nu erau cetățeni romani încercau să obțină o decizie judecătorească pozitivă privind cetățenia dacă aceasta era contestată, mituind judecătorii (Cicéron, Flac., 47; Suétone, Vespasien, 3, 1).

41

Porecla latină a lui Pavel a fost percepută ca o reinterpretare a numelui Saül, care este apropiat ca sunet. E. Renan. „Apostolii", 571, J.-R. Armogathe. „Pavel sau incredibila unitate", Paris, 1980, 24 Modrzejewski — Mélèzegg.

42

Această problemă a fost abordată (J. Gage, The Social Classes of the Roman Empire, Paris, 1964, 144–5; vezi și A. N. Sherwin-White, Roman Society and Roman Law, 146/149. Un exemplu de cetățean onest, compromis în istoria administrativă încâlcită, apare în Tabula Clesiana (Ktema, 6, 1981, 139–252). Noii cetățeni erau înregistrați la Roma (AE, 1971, nr. 534), iar copii ale decretelor de cetățenie erau trimise în multe orașe din regiunea în care se născuseră. Certificatele de naștere existau în Roma și Egipt, dar nu erau eliberate cetățenilor. De fapt, statutul de călător nu era normal în lumea romană. Despre importanța vitală a certificatelor, vezi E. Deniaux, Bourgeoisies municipale italiennes. Paris-Naples, 1983, 276.

43

Faptele Apostolilor 21:38 (prin gura unui roman). În opinia populară din Roma, egiptenii nu erau considerați nici albi, nici negri (vezi, de exemplu, versiunea latină din secolul al II-lea a Faptelor Apostolilor lui Petru, 22: femeia... o etiopiană la înfățișare, nu egipteană, dar destul de neagră) și exista o puternică prejudecată împotriva lor (J. P. V. D. Balsdon, Romani și străini, Londra, 1979, 68–69. Din cauza îmbrăcămintei lor, o mantie groasă numită paenula (2 Timotei 4:13). Pavel arăta ca un filosof obișnuit, deoarece nu purta nici chitonul, nici himationul unui retor grec itinerant (Lucien, Alexandru Falsul Profet, 11). Cât despre toga, pe care fiecare cetățean trebuia să o poarte, vezi A. N. Sherwin-White, Legea Romană, 150.

44

Vezi capitolele 6 și 7.

45 de ani

Filipeni 3:5; 2 Corinteni 11:22; Romani 15:5.

46

Jérom, în Philemonem, 7, 672.

47

I. Samuel 9, 10. Referitor la domnie: 1 Samuel, 9.

48 de ani

Când autorul Faptelor Apostolilor îl citează pe Pavel sau pe Hristos direct în „limba evreiască", numele este dat în forma aramaică Saoul (Faptele Apostolilor 9:4 și 26:14). Aceasta este, fără îndoială, o indicație a modului în care Pavel însuși și-a pronunțat numele real, așa cum îl numea întotdeauna pe Simon Petru cu numele său aramaic Chifa când vorbea aramaică (vezi Capitolul 2). În discursul său de la Antiohia Pisidiei, compus de autorul Faptelor Apostolilor, Pavel îl menționează frecvent pe regele Saul, un mare om din linia

sa, dându-i patronimicul în forma ebraică Kis (Faptele Apostolilor 13:21), în timp ce evreul elenizat, istoricul Josephus, îl folosește întotdeauna în forma Keis, Keisaios sau Keisos (Faptele Apostolilor 6:45, 62 [268]).

49

Saul a inspirat campaniile macabeene (1 Macabei 5:1–6 și 65–67).

50

Reînvierea aristocrației sub Irod: Josephus, BJ, 1, 450–456, vezi, de asemenea, Matei, 22, 16 și Marcu, 3, 6 și 12, 13. Opoziția fariseică față de Irod: BJ, 1, 571.

51

Filipeni 3:5, Galateni 1:14. În discursul său din fața Sinedriului, prezentat în cartea Faptele Apostolilor (23:6), Pavel se numește „fariseu, fiu de fariseu", vezi și Faptele Apostolilor 26:5.

52

Iosif Flaviu, în Viața lui Isus 2:10–11, cunoștea din experiență personală cele trei secte principale și viața de pustnic înainte de a se alătura fariseilor.

53

Surse și bibliografie în E. Schurer. „Istoria poporului evreu în timpul lui Isus Hristos", ediția a II-a, rev., Edinburgh, 1973–1986, II, 381/388. Va fi utilă consultarea cărții lui M. Simon. „Secte evreiești în timpul lui Isus". Paris, 1960. Vezi și A. Paul. „Lumea evreilor în timpul lui Isus". Paris, 1981.

54

1 Corinteni 14:13 și 28.

55 de ani

Societatea evreiască din secolul I era bine cunoscută de Josephus, BJ, 2, 118–119; 162–166. AJ, 13, 171–172; 18, 9, 11, 23, 25. Vie 10, care a descris-o folosind terminologia greacă. Despre natura monolitică a aristocrației antice, vezi S. Safrai și M. Stern, The Jewish People in the First Century, Assen, 1972–1974, 1 și 2. Despre creșterea vizibilității publice a scribilor și fariseilor, care erau oameni de origine umilă supuși elenizării, vezi M. Hengel, Judaism and Hellenism, Londra, 1974, 132, și J. Jeremias, Jerusalem in the Time of Jesus: Historical Studies in the Economy and Social Structure of the New Testament Period. Paris, 1976, 16.

56

Saducheii erau adepți ai liniei lui Țadoc, sau a liniei preoților. Spre deosebire de farisei, ei, potrivit lui Iosefus, respingeau tradițiile bătrânilor și respectau doar Legea lui Moise. (Nota traducătorului)

57

Referitor la această definiție (nazareni) în raport cu copiii dedicați lui Dumnezeu, vezi I Sam, I, II (Samuel), cartea Judecători 13:7 (Samson), Luca, 1:15 (Ioan Botezătorul). Episodul confuziei lui Pavel în fața nazireului din Faptele Apostolilor, 24:5. Nazareatul

poate fi temporar sau permanent. Hégésippe scrie despre interdicțiile nazarenei (să nu mănânce animale, să nu tundă părul, să nu bea vin...). „Panarion", 2:5, 7 și Eusebiu „Istoria ecleziastică", 2:23:3-7 - aceasta se referă la jurăminte permanente, dar în cartea „Numeri" este vorba doar de jurăminte temporare, în principal pentru 30 de zile. Pavel s-a tuns la Chencrea înainte de a merge la Ierusalim la sfârșitul celei de-a doua călătorii (vezi capitolul 9) și a celebrat ritul încheierii legământului în timpul celei de-a treia călătorii (vezi capitolul 12), deși nu se poate stabili dacă acesta a fost un jurământ temporar sau permanent, un jurământ de nazireu sau un jurământ de călătorie sigură. Iacov era nazireu.

58

Dovezi arheologice se găsesc în inscripțiile de pe piatra funerară a lui „Iacob" din Ierusalim (J. Finegan. „Arheologia Noului Testament." Ierusalim, 1983, 191-193) și în sinagoga fondată de Teodot (Siria, 1920, 190-197).

59

Eusebiu, Istoria ecleziastică, 1, 7, 3 (genealogii adesea păstrate în tradiții orale și arhive private după distrugerea registrelor de către Irod). Despre tendința de a oferi genealogii, vezi Luca, 3, 23–38; Josephus, Viața, 1, 1–6.

60

2 Corinteni, 11, 22; Filipeni, 3, 5.

61

Conform lui Ieronim, „In Philemonem", 7, 672, familia a părăsit Palestina în timpul unui război: războaiele purtate de Pompei în anii 60 î.Hr., înainte de fondarea provinciei Siriei. Se știe că Giscala era un loc bine fortificat pe vremea lui Iosefus Flaviu, Vie, 13. Era suficient de aproape de drumul care lega Damascul de porturile feniciene. Vezi și „De viris illustribus", 5.

62

Vezi capitolul 7.

63

Cilicia este o regiune sud-estică a Asiei Mici. Capitala Ciliciei a fost Tars, locul de naștere al lui Pavel. (Nota traducătorului)

64

Faptele Apostolilor 21:39 și 22:3. Vezi Galateni 1:21 și capitolul 6.

65 de ani

Cydnus este numele antic al râului Tars. (Traducere aproximativă)

66

Pentru industria textilă din Tars sursa principală este Dion de Pruse, Discours à Tarse (94), 21–22; vezi şi Philostrate, V. Ap. 7. Pentru comerțul cu Tars în perioada elenistică a Înaltului Imperiu vezi L. Robert, REA, 62, 1960, 332–341, BCH, 101, 1977, 88–94; V. Contorini, Rhodiaka. I. louvainla-Neuve, 1983, 19–27. Pentru Primul Imperiu, Expositio totius mundi, 39.

67

Lista este dată în Epistola către Romani, 16, 11 și 21. Despre numele Sosipater, care exprimă ideea asemănării tatălui cu dublura sa, face comentarii S. Bonnet. „Hommages a Maurice Sznycer", Paris, 1990, 42–43; despre utilizarea numelor latine, vezi J. Prey-Coquais, „Onomastica și istoria Siriei romane". Actes du VII Conqres dépigraphie grecque et latine. București și Paris, 1979, 179–180; Despre herodieni. E. Bikerman, RB 47, 1938, 184–197.

68

Faptele Apostolilor 21:39 și 22:3 și Dion de Pruse, „Discours a Tarse", 21:3. Carierele administrative ale evreilor sunt atestate în secolul al III-lea (L. Robert, „Noile scrieri din Sardes". Paris, 1964, 56).

69

Faptele Apostolilor 16:13 și 18:3. Vezi capitolele 7, 8 și 10.

70

Xenofon. „Anabase, 1, 2, 20. A. Erzen, „Kilikien bis zum Ende der Perserherrshaft", Leipzig, 1940. Vezi capitolul 7.

71

Despre această practică a fariseilor, vezi J. Jeremias, Ierusalim în timpul lui Isus, 16. Talmudul menționează profesiile primilor interpreți. Printre acestea se numărau profesiile nobile și meșteșugurile de prelucrare a pielii. O tradiție străveche spune că Pavel era pielar, deoarece industria țesăturii nu era prestigioasă (AJ 18, 9, 1314). Majoritatea istoricilor moderni cred că Pavel era „făuritor de corturi", deși aceasta cu greu putea fi considerată o specialitate: vezi R. F. Hock, „«Confecționarea de corturi» a lui Pavlov și problema clasei sale sociale", JBL 97, 1978, 437–439, care, la rândul său, ajunge la concluzia că familia sa era nobilă.

72

Studiul principal este realizat de H. W. Pleket. „The Urban Elite and Business" în P. Garnsay. The Roman Empire: Economy, Society, Culture. Berkeley—Los Angeles, 1987, 131–144.

Despre profesiile din Corintul Cilician în epoca bizantină, vezi E. Patlagean. „Economic and Social Poverty in Byzantium". Paris, 1977, 158–169 (pp. 161–165 despre profesiile din industria textilă).

73

CU, II, nr. 931. MAMA, nr. 467. Diaspora din Tars a avut încă o mare influență în perioada bizantină: vezi S. D. Gottein. „Speculum", 39, 1964, 298-303. Despre rolul local și uneori politic al negustorilor evrei de textile la începutul erei noastre, vezi: Josephus, AJ, 18, 319-331.

74

J. Schwartz. „Informații despre familia lui Filon din Alexandria". Mélanges I. Lévy. Bruxelles, 1963, 595–596.

75

Revin la studiul meu asupra acestei structuri în mediul fenician în „Studia Phoenicia”, V, Lonvain, 1987, 281–282.

76

L. Robert. „Două documente ale lui Tars și Argeș”, VSN. 101, 1977, 91 şi nr. 4, şi G. Dagron-D. Feissel. „Documente ale Ciliciei”. Paris, 1987. Nr 26 (Adana).

77

Cel mai revelator document ni se oferă de palestinienii din Iamnea care au migrat la Delos (Documentele Delos, nr. 2308), care au creat spații, locuri de cult și întâlniri pentru „frații”, „rudele” și „concetățenii” lor. Pentru o astfel de formă de viață socială, vezi studiul meu din „Străinul în lumea greacă”. Nancy, 1988, 139–158.

78

Faptele Apostolilor 23:16–22.

79

Rufus era un creștin din Roma care a fost binevenit de Pavel. Mama lui a fost probabil deosebit de amabilă cu Pavel, căci el o numea „mama lui și a mea”. (Dicționar biblic: Erik Nystrom.) (Notă a traducătorului :)

80

Romani 16, 13.

81

C, nr. 145; documentele lui Afrodisias, nr. 58.

82

Termenul „mamă”, la fel ca termenul „tată”, poate fi folosit metaforic în literatura evreiască: cf. P. Nel. „The Concept «Father» in Wisdom Literature”, J. Northwest Semitie Language, 5, 1977, 59–61. Însă această maternitate selectivă este mai degrabă un obicei grecesc, existent în perioada elenistică, cf. Douris, Fgt 76, 63 (mamele celor uciși în război deveneau mame pentru supraviețuitori); în perioada imperială, cf. Lucien, Toxaris, 22, și manuscrise, exista un tutore care făcea un testament în favoarea văduvelor rămase fără fiul cel mare sau cu o singură fiică necăsătorită. Cf. Ioan, 19, 27.

83

În cercuri apropiate de Pavel în spațiu și timp, s-a afirmat (Iosif Flaviu, Viața, 8) că fratele său Matia s-a născut din același tată și aceeași mamă, iar prințesa din Commagene, care este aproape de Cilicia, era numită sora regelui și „aceeași mamă” (homometria: OGI, 403, 1, 10). Această formă de vorbire și terminologie sunt clasice.

84

Vezi Cl. Mossé. „Numele femeilor ateniene în discursurile defensive”. Ktema, 10, 1985, 77–79. Faptele Apostolilor 23:16 vorbește despre „fiul surorii lui Pavel”!

85

Andronic și Iunia sunt prizonieri și rude, înconjurați de cinste ca apostoli. (Nota traducătorului)

86

Romani, 16, 15: numele Junia indică cel mai probabil că era fiica unui cetățean roman. (A. N. Sherwin-White, „Dreptul roman", 162.)

87

Această problemă este tratată de J. R. Armogathe. „Paul și improbabila unitate". Paris, 1980, și J. Mélèze-Modrejewski. „Martiriul lui Paul din Tars", precum și „Istoria dreptului social", Melange Jean Imbert. Paris, 1989. 397-412.

88

Cunoștințele noastre despre diaspora au fost îmbunătățite prin cercetări care au urmat trei direcții: studiul interacțiunii dintre cele două culturi, greacă și evreiască (A. Momigliano, „Sagesses barbaras. Les limites de l'hellénisation." Paris, 1984, 87-136); un studiu special al surselor rabinice (J. Neusner. „The Rabbinic Traditions about the Pharisees before", 70, Leyde, 1971) și un studiu atent al literaturii intertestamentare (Ed. de la Pleiade. Paris, 1987) și, în final, cercetări arheologice (sinagogile din Ostia, Stobi în Macedonia, Doura în Siria, Sardes și acum Aphrodisias în Asia Mică). Vezi recenzia lui A. T. Kraabel. „The Roman Diaspora. Six Questionable Assumptions", J. Jewish Studies (Essays in Honor of Yigeal Yadin), 1982, 445–446.

89

Josephus, AJ. 20, 1–4 (17–37) în Babilon [1185] în secolul I. El zugrăvește imaginea unui negustor-misionar, folosind probabil unele scrieri rabinice (vezi W. D. Davis, Paul and Rabbinic Judaism, ediția a 4-a, Philadelphia, 1980, 133, nr. 1). Toate dovezile se referă la Orient: pentru Occident, spiritul misionar al diasporei rămâne extrem de discutabil (vezi, în cele din urmă, A. T. Kraabel, art. cit. nr. 59, 451–453). Dar Saul a început în Orient, îndreptându-se spre Damasc.

90

A. T. Kraabel, art., cit., 454.

91

Faptele Apostolilor 26:24.

92

Roma: pictură din catacombele lui Praetextatus (mijlocul secolului al III-lea), Florența: statuie de fildeș (Muzeul Bargello). Împreună cu Petru, el este singurul apostol pe care arta creștină timpurie l-a individualizat, conferindu-i trăsăturile clasice ale unui savant oriental.

93

Pentru ei a scris Ben Sirach, Eccl., Prologul 35, deja în secolul al III-lea d.Hr. Termenul apare frecvent în scrierile evreiești, în special în scrierile sinagogii din Afrodisias din Asia Mică, unde filomateii erau un grup de studenți repartizați la sinagogă (J. Reynolds și R.

Tannenbaum. „Evrei și temători de Dumnezeu la Afrodisias." Cambridge, 1987, 8, 10–34).

94

Punctul de vedere al lui R. Voeltzel, „Copilul și educația sa biblică", Aspect teologic 6, Paris, 1973.

95

Romani 15, 4.

96

Compară: Faptele Apostolilor 9:5; 22:7; 26:4 (relatarea lui Pavel despre convertirea sa) și Faptele Apostolilor 7:58; 8:1 și 3; 9:1, 11; 22:24; 11:25, 30; 12:25; 13:2 și 7.

97

A. Lexicon greco-englez al Noului Testament, S. V. Silas.

98

E. M. Meyers și J. F. Lestrange. „Limbile vorbite din Palestina romană", în Rabini și creștini timpurii. Paris, 1984.

99

2 Timotei, 3, 16.

100

A. Lemaire. „Școli și educație biblică în Israelul antic". Fribourg, 1981.

101

Isaia 28, 9.

102

Pirke Aboth, 5, 21. Ed. RT Hereford, Pirke Aboth: Etica Talmudului, reimp. New York, 1962.

103

Deuteronom 11, 19.

104

Sinagoga Teodot din Ierusalim, care există încă din vremea lui Irod, a fost construită, printre alte scopuri, pentru „studiul poruncilor", adică al Torei (documente publicate în Siria 1, 1920, 190-197).

105

IS., 17, 10.

106

Cărți alfabetice și exerciții pentru școlari din acea vreme au fost găsite în Kamran, în Murabba'at și în Hérodiok (DJD. 1961, 80–92; R. B., 68, 1961, 118–126).

107

2 Timotei, 4, 13.

108

Folosim exemplul Vieții lui Apollonius din Tiania, aproape contemporan cu Saul, originar din Capadocia, o regiune adiacentă Ciliciei și, în final, student al Tarsului (Philostrate, V. A., 1, 7).

109

V. Ar., 1, 7.

110

Demotica este limba egipteană antică, greaca colocvială modernă. (Nota traducătorului)

111

Termenul ioudaikôs („a trăi după obiceiul iudaic": Gal. 2:14) a fost integrat în hellenikos în perioada II Mac. 13:21, în timpul perioadei de tranziție la limbajul învățaților greci: Plutarque, Ciceron, 7:6. Autorul Faptelor Apostolilor 13:18 îi atribuie lui Pavel expresia tropophorein (în sensul de „a fi un sprijin"), pe care Cicero o folosise deja în corespondența sa: vezi Ad Att. 13:29, 2. Termenul synekdemos, folosit pentru a desemna „tovarăși de călătorie" (2 Cor. 8:19; Fapte 19:29) era foarte comun în acea vreme (Josephus, Life, 79; scrierile din Samotracia, SylL, 3, 1052). Probabil Pavel a folosit termenul katantgeleus pentru a desemna predicatorii străini ai divinului pe drumurile ateniene (cf. Faptele Apostolilor 17, 18 și 23), așa cum este confirmă înregistrările din JG, II/2, 1081, JGI, 548, 10 și JG, XII/8, 39, toate din secolul I).

112

Pavel a folosit pentru prima dată termenul episcopos pentru a desemna persoanele responsabile ale societății locale în Filipeni 1:1, care este, fără îndoială, în întregime autentic și cel mai recent (vezi capitolul 8). Acest lucru a fost făcut înainte de autorul Faptelor Apostolilor 20:28 (în cuvinte atribuite lui Pavel) și înainte de 1 Petru 2:25 (care a fost tovarășul lui Pavel). În greaca clasică, termenul a fost aplicat mai întâi slujitorilor Imperiului din Atena (Aristofan, Oiseaux, 1023 și înregistrările ateniene din secolul al V-lea), apoi funcționarilor din Rodos (înregistrările IG, XII/1, 49, 42, în secolul I). În manuscrise era adesea folosit în sensul de „supraveghetor" și a trecut de acolo în limba lui Filon. Esenienii au folosit și ei acest termen (Scrierile de la Damasc, B, 13, 7-20 și 14, 9-12).

113

Despre utilizarea termenilor contabili în cercurile macedonene, vezi V. Dockx. „The Time and Place of the Epistle to the Philippians", RB 80, 1973, 239, nr. 17; concluziile formulate de P. Sampley. „Paulin Partnership in Christ. Christian Community in Light of Roman Law", Philadelphia, 1980, sunt foarte schematice și limitate, deoarece termenul koinonia are un sens mult mai larg și mai cuprinzător în greacă decât „companie comercială". Terminologia comerțului se găsește în 2 Corinteni 1:22 și 2:17.

114

V. Ar., 1, 7.

115

Referințe la comedianul Menandre, Thais, 218, în 1 Corinteni 15:33; la poetul cretan Epimenide în Tit 1:12; cuvintele lui Epimenide, pe care Pavel le-ar fi putut cunoaște de la stoici, apar încă din Faptele Apostolilor 17:18 (citate folosite și de Aratus, Phenomenes, 1).

116

Gal., 6, 11. Comparați cu stilul mult mai reușit pe care l-a posedat înțeleptul Apollonius din Tyania, compatriotul și contemporanul său (V. Ap., 1, 18).

117

Amartolos, un termen care deja la acea vreme a căpătat un sens religios și a intrat în limba păgânilor din Asia Mică (SY, 4307 și 4259; OGI, 55).

118

Sperma, kritès (un termen care denotă cuvântul „judecător" în forma sa clasică). Katakleronomein, paroikia - toți acești termeni apar în discursul lui Pavel, pe care l-a rostit la Antiohia din Pisidia. Faptele Apostolilor, 13, 26-41.

119

Termenul a fost folosit în acest sens foarte frecvent în toate adunările Bisericilor. În acest sens apare în Septuaginta și în cartea Deuteronom, 31, 30 și următoarele.

120

1 Corinteni 3:14.

121

1 Cor. 3, 6–9; 9, 10–11; Gal., 6, 8.

122

Există multe în comun între Filon și Pavel, ambii fiind supuși influenței grecești, în ciuda filtrului iudaismului elenistic (N. Chadwick. „Sf. Pavel și Filon din Alexandria." Bull John Rylands Library, 1996, 286-290); dar pentru Pavel terminologia greacă este doar arma sa, în timp ce Filon a ajuns la o sinteză a celor două moduri de gândire.

123

1 Corinteni 9:24 și 25; Filipeni 2:16 și 3:14; Galateni 2:2; 2 Timotei 2:54, 7-8.

124

Cursele de pe stadioane ocupau un loc special în Tars, al cărui erou fondator, Perseu, era înfățișat pe monedele din acea perioadă ca simbol al alergătorului, purtând sandale înaripate (vezi: J.T. Robert. „Documente ale Asiei Minori". Paris, 1987, 59–60). Participarea evreilor din Asia la spectacolele lumii păgâne este incontestabilă: aceștia, de exemplu, aveau locuri rezervate la teatrul din Melita (vezi: L. Robert. „Nouvelles d'Inscriptions de Sardis". Paris, 1964, 41–41. CIJ 2, 748.

125

Vezi introducerea.

126

2 Corinteni 11:25.

127

Iosif. „Viața", 15.

128

1 Timotei, 2, 9 și 15; Faptele Apostolilor, 26, 25 (discurs în fața lui Festus). Referitor la acest ideal al elitei elenizate, vezi articolul meu din: „Dialoguri de istorie antică", 16, 1990, 115–128.
129
În special, în Epistola către Efeseni, a cărei autenticitate nu poate fi necondiționată din cauza lipsei referințelor autobiografice.
130
Dion de Pruse, 60, 17 (pentru un cilician care primise cetățenia), a scris despre necesitatea cunoașterii limbii latine în timpul domniei lui Claudius. Aplicarea practică a acestei prevederi a fost probabil dificilă (A.N. Sherwin-White, „Roman Society and Roman Law", 150). „Revoluția geografică" a erei augustene a fost descrisă de S. Nicolet, „Description of the World", Paris, 1988. Despre retorica Epistolei către Galateni, vezi: H.D. Betz, NTS, 21, 1974-5, 353–379.
131
Pentru Apollonius din Tyania, acest moment a venit la vârsta de paisprezece ani (V. Ap., 1,7). Unii au crezut (poziții neobișnuite sunt prezentate de S. van Junnick, „Tara sau Ierusalim. Orașul tinereții lui Paul." Londra, 1962) că Pavel și-a primit întreaga educație la Ierusalim, deoarece în Faptele Apostolilor, 23, 3, un cuvânt derivat din trophè este folosit pentru a desemna educația ierusalimeană, care se opune cuvântului paideia, care denotă o pregătire inițială spre deosebire de învățământul superior. Dar această opoziție este nefondată: efebii, intelectualii, au înțeles trophe ca pe o educație generală (IG, XII/9, nr. 289; Anth. Pal, VII, nr. 417).
132
Faptele Apostolilor 26:4.
133
S. Spico. „Poziția și rolul tinerilor în unele societăți ale Noului Testament." RB 76, 1969, 508–527 (foarte cuprinzător).
134
V. Ar., 1, 7.
135
Vezi episodul cu tânărul bogat. Marcu 10:17–22, Luca 18:21.
136
Philo. „De specialibus legebis", 1, 77.
137
Vezi, de exemplu: Iosif. „Viața", 9; M. Pohlenz. „Paulus und die Stoa", ZNW, 42, 1949, 84.
138
V. Ar., 1, 7.
139
Iosif. „Viața", 9-12, între anii șaisprezece și nouăsprezece.
140
Diogenes Baerce, 7, 28, și FGrH, 244 F, 59: douăzeci și doi de ani; Index Academicus, 89, 106: douăzeci și patru de ani.
141

Iosif. „Viața”, 12.

142

Strabon. 14, 5, 13 și 14.

143

L. Robert. „Documente din Asia Mică”. Paris, 1987, 46–90.

144

Inscripțiile din Delos, 1512.

145

Strabon. 14, 5, 13 și 14.

146

V. Ar., 1, 7.

147

Strabon. 14, 5, 3.

148

Josephus, Viața, 12. Referitor la contactele lui Pavel cu stoicismul: M. Pohlenz, Paulus und die Stoa. Darmstadt, 1964, completat de M. Hengel, Judentum und Hellenismus. Tübingen, 1973, 316. Mai mult, Pavel avea cunoștințe mai vaste despre platonism decât recunosc de obicei comentatorii, vezi M. Simon, Treizeci de ani de cercetare asupra apostolului Pavel, Ktema, 3, 1978, 15. În conceptele sale despre platonism, Pavel a pornit de la ideea de nemurire ca binecuvântare personală. 2 Cor. 4:7–5, 10 și Filip. 1:23.

149

Chifa este numele apostolului Petru (traducere aproximativă)

150

Galateni 2:14–21.

151

2 Corinteni 10:10 și 11:16. Dar trebuie să luăm în considerare acest loc comun – ideea de „nepotrivire”, care era răspândită chiar și printre vorbitorii profesioniști din epoca clasică (de exemplu, Antifonul 5:6).

152

O cronologie mai precisă este prezentată în Capitolul 3.

153

V. Ar., 14, 5, 13.

154

Starbon, 14, 5, 15, care, printre altele, menționează filozofii rătăcitori.

155

1 Corinteni 14:11.

156

Faptele Apostolilor, 22, 3. Această distincție este întru totul tradițională pentru discursurile retorilor străini și pe pietrele funerare ale emigranților, vezi M.-F. Basle. „Străinul în Grecia Antică”. Paris, 1984, 297–298.

157

Vezi referințele în E. Shurer. „Istoria poporului evreu în timpul lui Isus Hristos”, ediția a 2-a, II, 367–368. Autorul cărții „Faptele Apostolilor”, 5, 34, îl caracterizează drept un interpret al Legii deosebit de venerat, care trebuie să reflecte punctul de vedere al lui Pavel.

158

A. Jaubert. Înțelegerea legământului în iudaism la începutul erei creștine. Paris, 1963, 408–411. Tema întâiului născut (Romani 16:5, 1 Corinteni 16:15) este apropiată de cea a lui Filon. „De spec. Legibus”, 4:180, se găsește și în Iacov 1:18; autorul cărții „Apocalipsa”, 14:4. Idealul războinicului, fundamental în scrierile lui Kamran, este reflectat în 2 Timotei.

159

S. Orrieux. „Relația dintre evrei și spartani”, „Străinul în lumea greacă”. Nancy, 1988, 169-191, conform căruia acestea sunt interesele cele mai caracteristice ale evreilor din diaspora.

160

H.-L. Meyers și J.-E. Lestrange. „Limbi vorbite în Palestina romană”, 58–71. Josephus. BJ, 5, 5, 2.

161

Faptele Apostolilor 8, 27; Iosif. AJ, 20, 17–68.

162

Faptele Apostolilor 6:9.

163

Faptele Apostolilor 6:9.

164

L. Rshmani. „Mormântul lui Jason”, IEJ, 1967, 61-100.

165

Susținut de D. Wilkinson. PEQ, 1976, 76–77. E.-M. Meyers și J.-E. Lestrange, 164, consideră acest lucru o exagerare.

166

Faptele Apostolilor 6:9.

167

Argumentul lui Gamaliel se baza pe afirmația că, dacă lucrarea apostolilor ar fi fost omenească, în cele din urmă s-ar prăbuși de la sine, dar dacă ar fi fost lucrarea lui Dumnezeu, nimeni nu ar fi putut să o distrugă. (Nota traducătorului)

168

Faptele Apostolilor 5:35-39. El face distincție între creștini și cei care se răzvrătesc în mod deschis.

169

Faptele Apostolilor 22:3. Vezi Scholies în Platon, 467b Synesios. Letters, 17:175a.

170

Această expresie este reluată în Luca 8:35 și 10:39.

171

H. L. Strack și G. Stemberger. „Introduction au Talmud et au Midrash”, Paris, 1968, 27–28 și 95–96; despre școlile rabinice dinaintea anilor '70, vezi, în special, „Jewish Encycl.”, III, 1971, 116–118, și J. Neusner. „The Rabbinic Tradition about the Pharisees before 70”. Leyde, 1971, 373–376.

172

2 Corinteni 1:13.

173

Sota 22a.

174

Cooptare - latină - alegeri suplimentare, alegeri parțiale. (Nota traducătorului)

175

Haburotul rabinic al Ierusalimului este descris în Talmudul Babilonului și Tophet: vezi Encicl. Judaica, sv haber.

176

R. Le Deant. „Tradiții targumice în textele pauline”. Bibl., 42, 1961, 28–48.

177

H.-L. Meyers și J.-E. Lestrange. „Limbi vorbite în Palestina romană”, 77-107.

178

Faptele Apostolilor 21:1.

179

N. L. Strack și G. Stemberger, 31 de ani.

180

A. Lemaire. „Educația eseniană și școala din Kamran”. Omagiu lui Valentin Nikiprowetzky. Louvain - Paris, 1986, 194.

181

Faptele Apostolilor 28:9 și 19:10.

182

Tema trupului apare în 1 Corinteni 12:31. Pavel își menționează bolile în Galateni 4:13 și 2 Corinteni 12:7-8. Despre jurnalul bolilor sau istoricul cazurilor, pe care le găsim în înregistrările din retragerile vindecătorilor sau în Discursurile sacre ale lui Aelius Aristide, vezi studiul meu din L'invention de l'autobip-graphie. Colloque ENS, 1990 (în curs de publicare).

183

Eclesiastul 7, 15; Pirke Aboth, 22. Vezi 1 Corinteni 4, 12 și 1 Tesaloniceni 2, 9.

184

Josephus, BJ, 1, 649. Despre formația rabinică a lui Pavel, vezi studiile clasice ale lui E. P. Sanders, Paul and Palestinian Judaism: A Comparison of Patterns of Religion, Londra, 1977, și W. D. David, Paul and Rabbinic Judaism, ediția a 4-a, Philadelphia, 1980. Despre religia fariseilor, va fi util să consultați J. Nosner, From Politics to

Piety: The Emergence of Pharisaic Judaism, ediția a 2-a, New York, 1979.

185

Acest termen exista la acea vreme și în Scripturile Kamran (Ordine Publică, 1, 1 etc.).

186

S.S. Toggeu. Cărțile profeților. Philadelphia, 1946, și M. Simon. Pelerinaj în iudaismul secolului I și pelerinajele antichității biblice și clasice în Occident în Evul Mediu. Paris, 1973.

187

Această temă apare în scrierile alexandrine, în Scrisoarea lui Aristea și în Testamentul lui Levi. Întreaga literatură evreiască din perioada elenistică a fost atent selectată și tradusă în La Bible. Écrits intertestamentaires, Pleiade, 1987. În lumina acestor texte, se poate afirma că modul de gândire al lui Pavel a fost influențat de toate curentele iudaismului contemporan: iudaismul palestinian, iudaismul elenistic și iudaismul escatologic. Nu pot discuta această temă mai bine decât a fost în valorosul studiu al lui W. D. David. Despre asemănarea modului de gândire al lui Pavel cu cel al esenienilor, vezi M. Hengel, „Jüdentumund Hollonismus", Tübingen, 1973, 461–463, și J. Murphy-O'Connor. „Pavel și Kamran", în The Bible World, mai-iunie 1978. Ulterior, s-au făcut și alte încercări de a evalua aspecte ale iudaismului palestinian (care ar fi putut juca rolul atribuit lui Gamaliel) în formarea lui Pavel: vezi E. R. Sanders, „Pavel, Legea și poporul evreu", 1983, și „Pavel și iudaismul palestinian", 1977.

188

Pentru o revenire la perspectiva sociologică și antropologică a escatologiei evreiești, J. G. Gager, Kingdom and Society: The Social World of Early Christianity, Englewood Cliffs, 1975, 2–65. Pentru cititorii literaturii intertestamentare, V. Tcherikover, Jewish Apologetic Literature Reconsidered, Symbolae R. Taubenschlag dedicatae, 111, Eos, 48, 1956, 169–193.

189

Faptele Apostolilor 13:6-22.

190

1 Cor., 2, 9. Conform lui Clement al Romei, aceasta este definiția lui Origen, vezi E. Schurer, „Istoria poporului evreu în timpul lui Isus Hristos". Ediția a 2-a, rev., 111, 799-801. Concepția despre înviere - din Efeseni, 5, 14 - provine din Apocalipsa lui Ilie conform lui Epifan, 42, 12, 5, dar această epistolă este, desigur, apocrifă.

191

Milenarismul este o învățătură religioasă și mistică despre „domnia pământească a lui Hristos" de o mie de ani, care ar trebui să înceapă înainte de sfârșitul lumii; caracteristică creștinismului timpuriu. (Nota traducătorului)

192

Vezi R. A. Horsley și J. S. Hanson, Thugs, Prophets, and Messiahs: Civil Unrest in the Time of Jesus (Minneapolis, 1985).

193

Vezi capitolul 8.

194

Iosif, BJ 2, 8, 142. Vezi: „Duhuri, îngeri și demoni", Eastern Sources. Paris, 1971.

195

AJ, 18, 1, 3 (12–15) și BJ, 2, 8, 14 (162–166), Faptele Apostolilor, 23, 8.

196

De la începutul secolului I: Cartea lui Daniel. Adormirea lui Moise, 10, 12; Ps. Ezra, 4, 52–55; Baruch, 30; Cartea a 4-a a Sibillinelor, 183 p. În epitafurile diasporei, se întâlnesc adesea numele Anastasis, Anastasius, Anastasia, care amintesc de (sună similar cu) „Învierea" (CU, 211, 298, 364, 476, 576, 598…), vezi G. Delling în ANRW, II/20. 1, 1987, 19.

197

J. Nosner. - „De la politică la pietate: Apariția iudaismului fariseic", ediția a 2-a, New York, 1979.

198

Parrhésia: Faptele Apostolilor, 9, 27; 13, 44; 14, 3; 19, 8; 28, 31 (acesta este un cuvânt potrivit). Parrhésia, conform lui Stobe, Florilèges, 111, 13, 453, a intrat în iudaismul alexandrin de la greci (Septuaginta, „Scrisoarea lui Aristeas", Filon) și se găsește și în Testamente, la Josephus și în Faptele Apostolilor. Vezi E. Norden, „Die antike Kunstprosa." Leipzig, 1909.

199

Cel mai amănunțit studiu rămâne cel al lui S. Oltmar. „Originea diatribei romane". Lausanne - Geneva, 1926, care conține o listă a subiectelor diatribelor. Vezi și scurta carte a lui X. Martin. „Profesia predicatorului". Paris, 1988, și disertația lui T. Schmeller. „Paul și diatriba". Münster, 1987.

200

1 Corinteni 5:10.

201

1 Corinteni 13:1–8.

202

Galateni 2:14–21.

203

Faptele Apostolilor 26:29.

204

Vezi Anexa 2: „Paulinii", unde sunt menționați Luca, Ștefaniu, Apolo etc. Aceasta se poate referi și la un obicei semitic observat de orientalii elenizați (vezi capitolul 8). Despre utilizarea diminutivelor în diatribe, vezi S. Oltmar, 14.

205

Definiția retorului Hermogenes, Phetores graeci, 111, 406, care a căutat originea diatribei în discursurile oratorilor atenieni din secolul al IV-lea. Stilul conversațional de vorbire diferă radical de cel al lui Socrate, deși figurile de stil rămân aceleași.

206

S. Oltmar, I. Arethologii acționează într-un mod similar.

207

2 Petru, 3, 7. P. Friedrechsen. „De la Isus la Hristos", Yale, 1988, insistă asupra acestei dificultăți de înțelegere și vede în ea principalul motiv al opoziției ulterioare față de Pavel.

208

H. Thyen. „Stilul omiliilor iudaico-elenistice". Göttingen, 1995. Cele mai evidente analogii sunt cu Epictet, „Întrețineri", III, 22, 13–18 (a nu ascunde nimic de propria viață), 21–22 (disprețul față de trup și moarte), 67–76 (refuzul căsătoriei), 100–107 (răbdarea).

209

Prezentarea temei morții și învierii prin analogia unui bob de grâu (1 Corinteni 15:35-37) era tradițională printre rabini.

210

Dihotomie - gr. - o împărțire succesivă a unui întreg în două părți, apoi fiecare parte din nou în două etc. (Nota traducătorului)

211

La exemplele luate din Epistola către Filipeni de S. Dockx, menționate mai sus (nota 22), putem adăuga expresia „a da o zălog" (2 Cor. 1:22).

212

Pavel i-a numit pe tovarășii săi din misiunea asiatică „colaboratori" (synergoi) (vezi capitolul 10 suplimentar și lucrarea clasică a lui W. H. Ollrog, „Paulus und seine Mitarbeiter. Untersuchungen zu Theorie und Praxis der Paulinischen Mission". Neukirchen, 1979). Trebuie să se țină cont de importanța acestui ideal de „cooperare" profesională în Tars, în mediul organizațiilor breslelor (vezi: L. Robert, „Documente din Asia Minor". Paris, 1987, 49-52). Această terminologie îi aparține lui Pavel și autorului „Faptelor Apostolilor", care se referă adesea la „activitate profesională" (ergasia). Imaginea „negustorilor cu amănuntul" (kapeleuntes) s-a aplicat misionarilor corinteni din 2 Cor. 2:17 ar putea avea, de asemenea, o legătură cu imaginea negustorului-misionar desenată de Josephus AJ 20:2, 3 (34) și poate chiar de alte scrieri rabinice (W. D. Davis, „Paul și iudaismul rabbinic", ed. 1948, 133, nr. 1).

213

Galateni 1:16 și 1 Corinteni 15:50. Compară cu Matei 16:17.

214

Gal., 4, 8. Din cauza contextului foarte particular, ar trebui să se consulte concluziile lui J. Kristeva. „Etrangers à nous-mêmes". Paris, 1988, 117–118.

215

Romani 10, 12.

216

Col., 4, 11.

217

Vezi: S. Nicolet. „Descrierea lumii. Geografie și politică la începutul Imperiului Roman." Paris, 1988. Pavel a adoptat o viziune similară asupra lumii începând cel puțin cu anii 50–55: Epistola către Galateni și a doua epistolă către Corinteni sunt adresate creștinilor din regiune (2 Corinteni 1:2) și nu, ca înainte, creștinilor din oraș; în 1 Corinteni 15:17 și Romani 16:5, expresia „începutul Ahaiei" sau „începutul Asiei" pentru a desemna primii convertiți se referă și la geografia provinciei.

218

Acest lucru a fost deja remarcat de Eusebiu. Istoria ecleziastică, 2, 18, 9.

219

Mt., 23, 15, vezi capitolul 9.

220

Vezi J. Juster, Evreii în Imperiul Roman, 1. Paris, 1914, 388–390, și A. T. Kraabel, Diaspora romană: șase presupuneri dubioase; J. Jewish Studies, 33, 1982 (Eseuri în onoarea lui Yagael Yadin), 452–454; J. Neusner, Iudaismul rabinic timpuriu, Leyde, 1979, 177–180.

221

Philo. De spec, legibus, 1, 77–78. Vezi capitolul 11.

222

Vezi 1 Samuel 14:16 în traducerea greacă a Septuagintei (secolul al III-lea î.Hr.). Termenul a fost rar folosit de evrei: o singură dată de către Josephus, A.J. 17:4:1 (300) la plural. A trecut de la evrei la creștini: Pavel l-a folosit pentru prima dată în Epistolele sale către Galateni și Corinteni, scrise în 54–55 (nu apare în Epistolele anterioare către Tesaloniceni). Termenul devine frecvent folosit de scriitorii creștini, începând cu Evanghelia după Matei, scrisă, fără îndoială, în Antiohia în jurul anului 80.

223

Eusebiu în PG; vezi și: Jérôme, Ad Gal., 1, 1 (PL, 26, 311): surse necunoscute; Justin. „Dialog cu Trifon", 17 (secolul al II-lea), imită și dezvoltă Faptele Apostolilor, 8, 22; 22, 4; 26, 10.

224

2 Cronici 30, 1 și 6.

225

Vezi S. Spicq. „Poziția și rolul tineretului". RB, 76, 1969, 508–595.

226

Vezi capitolele 6, 7 și 10.

227

Vezi J.-M. André și M.-F. Baslet. „Călătorii, turism și viață de agrement în antichitatea greco-romană". Psihologia călătorilor profesioniști - negustori, scriitori sau predicatori - este în multe privințe similară, așa cum o arată tema comună a epitafului unui oriental găsit la Lyon (J. Savants, 1975, 58-75).

228

2 Corinteni 9:18–19. Despre perioadele macedonene din Grecia centrală: 1 Tesaloniceni 1:8, 10; despre Epafra, care a continuat predicarea efeseană în Frigia: Coloseni 1:7–9 și Filem 23; despre evreii din Macedonia și Corint care i s-au alăturat lui Pavel în Asia și l-au însoțit la Ierusalim, vezi capitolul 10. Toate acestea ar putea introduce unele nuanțe în teza lui A. T. Kraabel. „Diaspora romană: șase presupuneri dubioase", 452.

229

Senèque. „De matrimonio", 49; Appuleé. „Scuze", 72-73; Philostrate, V. Ar., 1, 13; Epictete. Entretiens, III, 22, 67–76.

230

Pavel a mărturisit că era celibatar sau văduv în anul 54 (1 Corinteni 7:8 și 9:1-5); și-a exprimat judecata cu privire la celibat, care este mai în concordanță cu viața apostolului (1 Corinteni 7:25-35). Legenda căsătoriei lui Pavel apare în Clement din Alexandria, Stromates, 3:52, 53, în legătură cu 1 Corinteni 9:5, unde „noi" în raport cu tovarășele de companie este pe deplin explicat prin prezența lui Sostene și aluzia la Barnaba; și, de asemenea, în legătură cu Filipeni 4:3 (referitor la syzygos, vezi capitolul 7). Această posibilitate este, însă, admisă de D.R. Armogat. „Pavel". Paris, 1980, 36. Ipoteza văduviei este, de asemenea, larg acceptată (vezi: J. Jeremias, ZNW, 25, 1926, 310–312 și 28, 1929, 321–322).

231

Un discurs ținut înaintea bătrânilor din Efes, compilat în Faptele Apostolilor 20:18-20. Această opinie este în concordanță cu numeroasele sfaturi practice date în Epistolele către Tesaloniceni și Corinteni. Îndemnul principal este acela de a „nu vă certa" (Corinteni 13:13).

232

Faptele Apostolilor 24–14.

233

Lista a fost întocmită de evreul convertit Egesippus. Eusebiu. „Istorie ecleziastică", 4, 22, 7. Vezi: M. Simon. „Secte evreiești în timpul lui Isus". Paris, 1961.

234

G. H. R. Horsley. „Mișcări mesianice populare în timpul lui Isus". Cath. Bibl. Quaterly, 46, 1984, 471–495. De asemenea, J. S. Hanson. „Banditi, profeți și Mesia". Minneapolis, 1985; P. Vidal-Naquet. „Josephus și profeții". CEPOA, 5, Louvain, 1989, 11–20.

235

Conform lui Mai., 3, 28, 24 și Eccl., 98, 10–11.

236

Faptele Apostolilor 7, 55 și 56; 6, 15.

237

Faptele Apostolilor 6:8.

238

Faptele Apostolilor 6:9.

239

Vezi S. Saulnier. „Legile romane privind evreii, conform lui Josephus". RB, 88, 1981, 161–197.

240

În lista dată în AJ 17:10:5-8 (271-284), Josephus îi numește frecvent impostori.

241

Faptele Apostolilor 4, 1-15 și 5. 17–21.

242

Faptele Apostolilor 6:1. Rezumat în O. Cullmann, „Miercurea Sfântului Ioan". Neuchâtel-Paris, 1976, 65–72, și R. Scroggs, „Creștinismul elenistic timpuriu", în Religion in Antiquity. Leyde, 1968, 176–206.

243

Faptele Apostolilor 6:2–6.

244

AJ, 18, 63–64.

245

Faptele Apostolilor 7:11–14 și 54–57. Vezi interpretările evenimentelor descrise de V. R. L. Fry, „The Warning Inscriptions from the Herodian Temple", Diss. Ann. Arbor, 1974, 311–16, și J. P. Lemonon, „Pilate and the Government of Judea", Paris, 1981, 92–93, ambele afirmând că Sinedriul nu avea la acea vreme puterea de a pronunța pedeapsa cu moartea. Despre condamnarea la moarte a apostaților, vezi Philo, Spec. legibus, 1, 54–55, și S. Zeitlin, „Megillat Taanit as a Source for Jewish Chronology and History in the Hellenistic and Roman Periods". Philadelphia, 1922, 96–97.

246

Faptele Apostolilor, 7, 40–50. Vezi studiile fundamentale: M. Simon. „Sf. Ștefan și Templul din Ierusalim". J. Eccl. History, 2, 1956, 127–142, și V. Nikiprowetzky. „Spiritualizarea Jertfelor". Semitica, 17, 1967, 97–116. Pentru R. Scroggs, art. cit. — acesta este un rezumat al Evangheliei Samaritene.

247

Faptele Apostolilor 3:1; în special, Iacov, ruda Domnului, a fost lăudat pentru evlavia sa chiar de farisei (Eusebiu, „Istoria ecleziastică", 2:23, 6-7, citează „Memoriile" lui Egesipp). Vezi și: Josephus, AJ, 20:9-1 (199-200), care îi ține pe saduchei responsabili pentru moartea sa.

248

Iosif, A.J. 18, 1, 3 (15).

249

Faptele Apostolilor 6:12 și 13.

250

Galateni 5:1; Coloseni 4:16. Faptele Apostolilor arată în mod constant devotamentul lui Pavel față de ritual, fie prin felul său de a acționa, fie prin cuvintele sale, pe care autorul le citează (de exemplu, 24:10-11 și 17-18), pentru a sublinia efectul unor epistole în care apostolul afirmă că creștinii sunt Trupul lui Hristos și că ei înșiși sunt Templul lui Dumnezeu (1 Corinteni 3:16-17; 6:10-20 și 2 Corinteni 16).

251

Faptele Apostolilor 7:58.

252

Faptele Apostolilor 6:9; și unele dintre sinagogi erau împotrivitorii.

253

Faptele Apostolilor 8:1–2.

254

Faptele Apostolilor 8:3 (vezi 9:2): 22:4 și 19; 26:10 și 11. Se face referire la evoluțiile recente ale lui A.D. Hutrin, „Persecuțiile precreștine ale Bisericii de către Paul: Scopul, locația și natura lor". JBL, 95, 1976, 97-111; P. Fredriksen, „De la Isus la Hristos". Yale, 1988, 142-145.

255

Filipeni 3:6; Galateni 1:13 și 2:12; 1 Corinteni 15:9. Pavel a mărturisit că convertirea sa a avut loc la Damasc, specificând că „s-a întors" acolo după trei ani de singurătate (Galateni 1:16).

256

Faptele Apostolilor 11:19. Vezi R. Scrogg, Creștinismul elenizat timpuriu, 197–200.

257

Despre funcția judecătorească a marelui preot și a bătrânilor, care par să fi instituit un fel de curte de apel, vezi Joseph. AJ, 18, 14 și Contre Apion, 2, 23.

258

Un mod de acțiune cunoscut din 1 Samuel 21:10.

259

Faptele Apostolilor 26:10. Judecătorul grec vota în realitate „în secret", plasând în urnă o piatră sau un semn colorat, ori un semn cu o formă distinctă; psephos denota și în greaca clasică piatra plasată în urnă (vezi, de exemplu, Tucidide 3:82; Lisias 133:13). O formulare folosită metaforic de Silo, Deus imm. 75, și de Josephus, AJ 2:6, 9 (163) și 10:4, 2 (60).

Aruncarea unei pietre în mentalitatea greacă exprimă o atitudine și un sentiment de participare: un studiu general de M. Grasse,

„Orașul grec și lapidarea”, Despre pedeapsă în oraș. Roma 1984, 85.

260

Despre personalitatea și activitatea concretă a lui Pilat, despre relațiile sale cu Caiafa, vezi expunerea ipotetică a lui J. P. Lemonon, Pilate și guvernul Iudeii. Paris, 1981, care examinează mituri precum cele despre opiniile favorabile ale lui Pilat asupra primilor creștini, precum și despre starea de „anarhie” care explică execuția ilegală a lui Ștefan, ipoteză pe care M. Sordi, Il cristianesimo e Roma, o apără fără prea mult succes. Bologna, 1965, 23 (vezi H.-I. Marrou, „Athenaeum”, 44, 1966, 413).

261

1 Liturghie 15, 15-24 și Joseph AJ, 14, 10, 2 (190–195).

262

Expresia folosită în Galateni 1:16, „nu s-a consultat cu carne și sânge”, ar putea însemna că se considera un om obișnuit în momentul convertirii sale.

263

Faptele Apostolilor 22:4; Iustin. „Dialog cu Trifon”, 17 și 108.

264

Faptele Apostolilor 26:12. Despre acești termeni, folosiți și de autorul cărții 2 Macbeth, Filon și Josephus, vezi H. J. Mason, „Termeni greci pentru instituțiile romane”. Toronto, 1974, 48, 133–134.

265

Vezi autoritățile citate de Eusebiu, Comm. In Isaiam, 18, 21 (PG. 24, 213). Vezi și: Iustin. „Dialog cu Trifon”, 17 și 108; Iustin a fost un evreu convertit din Galileea, care a scris la Efes la trei generații după apostoli, în jurul anilor 130-140, și este posibil să fi întâlnit oameni care îl cunoșteau pe Pavel. Mărturia sa nu este pe deplin demnă de încredere (vezi: J. Juster. „Evreii în Imperiul Roman.” Paris, 1914, 1, 389, nr. 1), deoarece el putea să se intereseze și despre viața evreiască din vremea sa: „apostolii” au fost stabiliți abia în epoca patriarhilor - după anul 70, dar ar fi putut exista și înainte de aceasta, deoarece acest termen se găsește în textele Septuagintei și a trecut, ceea ce este incontestabil, de la evrei la creștini. Sursa lui Eusebiu este, de asemenea, necunoscută.

266

Galateni 1:14.

267

A. J. Hultgren, „Persecuțiile precreștine ale Bisericii de către Pavel”, vezi nota 23. Despre biciuirea disciplinară, vezi D. R. A. Hare, „Tema persecuției evreiești a creștinilor în Evanghelia după Matei”, Cambridge, 1967, 44–46.

268

Galateni 1, 18–19. Faptele Apostolilor 9:27.

269

Faptele Apostolilor 9:29.

270

Să ne amintim că Marcu a fost primul dintre toți care și-a scris Evanghelia în greacă și el însuși a fost numit cu un nume latin, care vorbește despre o asimilare completă: vezi Anexa 2.

271

Faptele Apostolilor 6:5; 8, 5-13; 8, 26-40; 21, 8.

272

Despre persecuția ca „experiment de stres" în explicația structuralistă a convertirii, vezi J. G. Cager, „Some Notes on Pavlovian Conversion", NTS, 27, 1981, 699–700.

273

Galateni 1:14; vezi Faptele Apostolilor 22:3.

274

Joseph, AJ, 18, 1,6 (23–24). Despre zeloți, vezi M. Hengel, Die Zeloten, Leyde, 1976, și V. Nikiprowetzky, Executioners and Zealots. A Reconsideration. Semitica, 23, 1973, 51–64.

275

Faptele Apostolilor 21:22 și 22:3. Pavel aplică acest termen adversarilor iudaizanți din Galateni 4:17. În Faptele Apostolilor 5:17, el îi denunță pe marele preot și pe saduchei. El folosește următoarele versete biblice: Numeri 25:13; 1 Samuel 19:10, 14; Eclesiastul 45:23 și 48:2; 1 Macabei 2:24-26. Filo, Spec. leg. 2:55-57; av. Mos. 1:301-304, aplică acest termen pentru laudă.

276

Galateni 1:13; vezi Faptele Apostolilor 21:20. Pavel este un produs al educației evreiești (vezi: M. Hengel. „Die Zeloten", 181).

277

2 Corinteni, 1, 2.

278

Această vastă oază din deșertul sirian, un centru de caravane care lega Palmira de trecătoarea feniciană, era renumită pentru industria sa de țesut și ca loc de odihnă pentru transporturile din Iudeea. Samaritenii s-au stabilit aici începând cu secolul al X-lea, într-o perioadă în care Damascul începea să simbolizeze un oraș păgân în Biblie. Despre participarea evreilor în epoca romană, vezi B. Livshits. „Donatori [1186] și fondatori în sinagogile evreiești". Paris, 1967, nr. 61 și RB, 75, 1968, 377.

279

El a construit aici clădiri monumentale, iar oameni din Damasc, precum avocatul și istoricul Nicolae și fratele său, au jucat un rol important în procesul său (Iosif, AJ, 17, 9, 6 (240–247).

280

Iosif, BJ, 2, 18, 5 (480).

281

Strabon, 16, 2, 16 și 20 (contemporanul lui Augustus).

282

AJ, 18, 5, (113): Toponimia lui Josephus nu este complet clară și există unele dezbateri cu privire la faptul dacă luptele au avut loc pentru Gabalis în Idemea sau pentru Gamala în nord. Dezertarea Damascului către inamic tinde să favorizeze ultima presupunere.
283
Pentru o explicație, vezi E. Schurere, „Istoria poporului evreu în timpul lui Isus Hristos", ediția a 2-a rev., Edinburgh, 1973–1987, I, anexa 2 și I, 581–582.
284
AJ, 18, 5, 1 (113).
285
2 Cor., 11, 32; vezi OG, 616, unde etnarhul este definit ca fiind conducătorul nomazilor.
286
Ipoteză dezvoltată, în special, de J. Danielou. „Manuscrisele de la Marea Moartă și originile creștinismului". Paris, 1957, p. 98, și „Noua istorie a Bisericii", p. 1. Paris, 1963, p. 52.
287
2 Cor. 11:32 (Faptele Apostolilor 9:25), compară cu Enée le Tacticien 38:68 (scriitor militar grec de la mijlocul secolului al IV-lea d.Hr.). O analogie mai precisă cu textele biblice citate de obicei (Iosua 2:15 și Isaia 19:12): episoade cu o coborâre de la o fereastră cu o frânghie, dar nicio mențiune a unui coș cu provizii. David nu a părăsit cetatea.
288
Josephus, AJ. 18, 5, 3 (120–125). În interesantul său eseu, R. Jewett (Dating Paul's Life, Londra, 1979, 31–32) scrie că amenințarea la adresa orașului venea din interior și o leagă de campania lui Vitellius, care a avut loc înainte de 37 martie, dar consideră că nabateenii au preluat posesia orașului abia după ce au asigurat retragerea legiunilor, fără a ține cont de argumentele numismatice: el împărtășește opinia că etnarhul nabateean al Damascului își datora independența politicilor liberale ale lui Caligula din 37 încoace.
289
În legătură cu execuția lui Ștefan și convertirea lui Pavel, a cărei dată fluctuează încă între anii 34 și 36, toată lumea este de acord cel puțin să o dateze la sfârșitul anului 36 sau începutul anului 37, când marele preot Caiafa a fost detronat. Cronologia numită „târzie" întâmpină dificultatea fundamentală de a reduce la doisprezece ani perioada de paisprezece ani consemnată de Pavel însuși în Galateni 2:1 (vezi explicațiile complexe ale lui J. Dupont. „Cele trei călătorii ale Sfântului Pavel la Ierusalim", „Studiu al Faptelor Apostolilor". Paris, 1967, 168-169). Considerând, la fel ca J. Daniélou, că ar fi fost necesar să se aștepte o relaxare sau o anarhie romană pentru ca evreii să poată persecuta creștinii fără obstacole (M. Sordi. „II cristianesimo e Roma." Bologna, 1965, 23, și J. Daniélou. „Noua

istorie a Bisericii", 48), aceștia se bazează pe o interpretare falsă a situației istorice, așa cum arată J.-P. Lemonon. „Pilat și guvernul Iudeii", Paris, 1981 (vezi nota 29). Astfel, datarea convertirii lui Pavel la anul 34 este deja susținută de studii foarte recente: J.-R. Armogat. „Pavel sau incredibila unitate". Paris, 1980, p. 56; R. Jewet. „Datarea vieții lui Pavel", p. 31–32, și M.-A. Haubaut. „Pavel din Tars". Tournai, 1989, p. 36.

290

R.-M. Baud, „Isus din Nazaret", oferă explicații exhaustive ale diferitelor puncte de vedere. Paris, 1983, 36–38.

291

Mărturia lui Pavel, 2 Corinteni 6:16, este uneori folosită în acest sens, deși nu înseamnă exact că apostolul L-a cunoscut pe Hristos „după trup".

292

J. Neusner. „Fariseii lui Josephus. A. Repertoriu complet", 1989, 276. Presupunerea că convertirea lui Pavel a avut loc la un an după moartea lui Isus se poate baza, în principiu, pe tradiția antiohiană (Cronica lui Malalas, 242, I: vezi capitolul 5), care sugerează că scurta tranziție a lui Pavel la Antiohia a avut loc la patru ani după înălțarea la cer a lui Hristos, ceea ce ar putea corespunde perioadei întoarcerii sale în Cilicia, la trei ani după convertirea sa.

293

Galateni 1:15-16, cf. Ieremia 1:5 și Isaia 49:1-6. Legătura stabilită de Pavel între convertirea sa și misiunea sa apostolică printre păgâni poate forma parțial o interpretare similară schemei psihologilor: „stresul" persecutorului; o reevaluare completă a valorilor, chinuitorul care a adoptat punctul de vedere al victimelor sale; fenomenul „disonanței postdecizionale" – o consecință a alternativei „Hristos sau Legea", care a dus la căutarea unui nou „sprijin" în mediul păgân, cf. J. G. Gager, „Câteva note despre convertirea lui Paul", NTS 27, 1982, 697-704. Această interpretare este prea schematică, deoarece se observă că definiția convertirii ca reevaluare a valorilor era complet banală în antichitate (chiar și pentru filosofi), dacă nu exista o experiență dureroasă (vezi nota 11); că experiența „persecutorului" trebuie subestimată (vezi Capitolul 3); și, mai presus de toate, că Epistola către Galateni, singura Epistolă care respinge complet Legea de dragul lui Hristos și care vede o legătură între convertire și misiune printre neamuri, a fost scrisă mult după convertirea sa, în anul 54, în circumstanțele unei crize acute în relațiile cu adepții înfocați ai iudaismului (vezi Capitolul I), lucru pe care J. G. Gager nu l-a luat în considerare; este poate doar o reconstrucție retrospectivă și controversată a acestui eveniment.

294

Galateni 1:12.

295

Geneza 12:1-9; 13:14-18; 15:1-6; 17:1-8; Exodul 3:4; Samuel 3:4-10.

296

Testamentul lui Levi, 2, 6.

297

Faptele Apostolilor 9:4.

298

Deuteronom 4, 12.

299

Efeseni 3:3-14. Autenticitatea acestei epistole este foarte îndoielnică.

300

Vezi capitolul 11.

301

M. Hengel, „Răstignirea în antichitate și indigestibilitatea mesajului crucii". Paris, 1981.

302

Deuteronom 21:23. Repetat în Galateni 3:13. Totuși, citatul despre „blestemul lui Dumnezeu" este prescurtat.

303

Aceasta este concluzia lui J.G. Gager, art. cit.

304

*Pentru definiții ale convertirii, vezi studiile clasice ale lui A. D. Nock, *Conversion: Old and New in Religion* (Oxford, 1933), 179–80, a cărui analiză a convertirii lui Saul este discutabilă, deoarece se bazează doar pe versiunile Faptelor Apostolilor și nu pe mărturia directă și personală a Epistolelor; terminologia clasică este folosită de autorul Faptelor Apostolilor, 26, 20.*

305

*1 Tesaloniceni 1:9: folosirea termenului *épistrophé* în sensul de „a părăsi idolii", 2 Corinteni 7:9-10 și 12:21; Romani 2:4: folosirea termenului *metanoia* pentru a defini „pocăința", o schimbare în modul de a acționa și de a gândi.*

306

2 Corinteni 3:16, unde „convertirea" (métanoia) este descrisă și definită ca o apocalipsă („îndepărtarea vălului"), care deschide accesul la contemplarea gloriei divine și ne permite să reflectăm strălucirea ei. Despre tema „figurării la față" prin unirea cu Isus, vezi și Filipeni 3:20.

307

Filipeni 2 și 3:7-11. Vezi definiția convertirii în acest sens în Galateni 4:9.

308

Alegerea adjectivelor (definițiilor) izbitoare pare a fi mai importantă decât faptele în sine: acesta este modul de explicație al aretologilor păgâni, apropiat în spirit de Macabei (compară 1 Macabei 1:21-24 și 2 Macabei 6:11-17 și 7:19).

309

Faptele Apostolilor 9:1-18. Discrepanțele dintre versiunea din Faptele Apostolilor și versiunea lui Pavel au fost evidențiate în 1967 de G. Lofink. „Convertirea Sfântului Paul". Paris, 1967.

310

Faptele Apostolilor 7:55.

311

2 Corinteni 12:2-5. Această temă este caracteristică scrierilor apocrife: vezi nota 22.

312

2 Corinteni 12:1–4.

313

Festus a fost guvernatorul roman al Iudeii (60–62 d.Hr.), care a încercat fără succes să corecteze erorile lui Felix. La scurt timp după preluarea mandatului, a judecat cazul lui Pavel, care fusese închis după Felix, în prezența regelui Agripa, Irod al II-lea. (Nota traducătorului)

314

Faptele Apostolilor 26:16 și 19.

315

Matei 17:1-8 (ucenicii cad la pământ); Marcu 9:2-13 (frică); Luca 9:28-43. Se presupune că aceasta a fost viziunea lui Moise, Exod 33:18-23 și 34:5. Există însă o altă paralelă remarcabilă în Faptele Apostolilor cu narațiunea Schimbării la Față, așa cum era înțeleasă în secolul al II-lea: o lumină puternică, apostolul cade la pământ „ca mort", își închide ochii și aude o voce de nedescris; orbit de această lumină puternică, crede că Domnul vrea să-l priveze de vedere: Hristos îl ridică, întinzându-i mâna și abia atunci îl vede (Faptele Apostolilor 7:20, p. 67).

316

Vezi mai departe, p. 107 (în original).

317

Ex-voto - o ofrandă votivă (o imagine sau o placă care exprimă recunoștință și a fost expusă într-o biserică). (Nota traducătorului)

318

Apariția lui Isis: Apuleius. „Metamorfoze", 11, 1–7. Noaptea dedicării lui Elysius: Anth. Pal., 9, 298 (vezi: G. Mylonas. „Eleusis". Princeton, 1961, 263, 273 și 306–307). Orbirea temporară ca ispășire pentru Epidor (IG, IV/2, 121, II, 90–94) și în cultele din Asia Mică (TAM. V/1, 459 și Epigr. Anatol., 12, 1988, 151–166. Nr. 5).

319

Mistagog - în greaca veche, un preot care era inițiat în mistere. (Nota traducătorului)

320

În multe limbi, pe lângă rusă, există așa-numitele pronume impersonale, din care se desfășoară narațiunea. (Nota traducătorului)

321

Faptele Apostolilor 9:10–17. Comparați, de exemplu, cu dubla revelație a lui Isis: Apuleius, Metamorfoze, 11:3–6 (către convertit) și 13 (către preot).

322

Faptele Apostolilor 9:25 (cuvântul pentru coș diferă de 2 Corinteni 11:33) și 11 (adresse). În Antiohia, o tradiție locală foarte veche localizează Biserica domestică în casa lui Teofil (Reconnaissances clementines, 71; începutul secolului al III-lea), iar predica lui Pavel pe strada Sicv Sengon sau Siagon (Analele lui Malalas, 242:11, secolul al IV-lea). În secolul al IV-lea, casele lui Pavel au fost semnalate în Roma (Jérôme. Cf. 112:10) și în Tars (Sozomène, HE, 7:19).

323

Scripturile din Damasc, 1, 9 și 11, 14.

324

2 Corinteni 3:16.

325

Galateni 1:14–15 și 2:2. Pentru data și circumstanțele acestei a doua „îndepărtări a vălului", vezi capitolul 9.

326

Efeseni 3:3; 2 Corinteni 3:14-17. „Îndepărtarea vălului" este rezultatul convertirii (2 Corinteni 3:16).

327

2 Corinteni 12:3-4. Pentru circumstanțe, vezi capitolul 5, nota 38.

328

Șaptezeci de interpreți care au tradus Biblia. (Nota traducătorului)

329

Și Enoh, 8 și 58. În Apocalipsa lui Baruch, dimpotrivă, revelația decisivă a fost în al cincilea cer, iar al treilea cer este cerul dezvăluirii misterului soarelui.

330

Despre misticismul evreiesc, vezi: G. G. Scholem. „Principalele direcții ale misticismului evreiesc". Paris, 1968.

331

Faptele Apostolilor 22:17. Vezi capitolul 5, unde propun să datăm această viziune vizitei la Ierusalim care a avut loc în anii 40–41. Termenul Ectasis este folosit în Luca 5:26.

332

Arete este inițial cel mai înalt nivel de aptitudine al oricărui lucru sau ființă vie. Filosofia, în care arete a devenit principala categorie a eticii, a investigat chestiunea originii virtuții și relația dintre virtuțile

individuale ale înțelepciunii, curajului, prudenței și dreptății. (Nota traducătorului)

333

Cu paisprezece ani înainte de 2 Corinteni 12:2 sau în anii 40–41: vezi mai sus, compară cu Faptele Apostolilor 26:12–13.

334

Orama, în greacă; terminologia greacă comună distinge viziunea denumită prin acest cuvânt (orama) de cea de optasia (termen folosit de Pavel în 2 Corinteni 12:3-4), și scris pe papirusurile mistice din secolul al II-lea, este folosit pentru a desemna contemplarea unor priveliști sau obiecte inefabile și indescriptibile (Ant. Pal. 6:210). Aici este necesar să studiem vocabularul mistic grecesc. Autorul Faptelor Apostolilor a desemnat experiența lui Pavel la Damasc prin termenul optasia (Fapte 26:19); iar Evanghelia distinge două tipuri de viziuni: cele care sunt inefabile, precum cea a lui Zaharia (Luca 1:22), și cele care pot fi narate, precum viziunea îngerului în dimineața Învierii (24:23).

335

Faptele Apostolilor 16, 19; 18, 9-10; 23, 1; 27, 24.

336

Se poate face referire, în special, la L. Oppenim. „Visele în Orientul Apropiat Antic". Paris. 1959. Diversele tipuri de viziuni în vise au fost definite de A.-J. Festugière. „Revelația lui Hermes Trismegistus". Paris, 1944-1954, 1, 309-354. Școala medicală din Pergamon lega visele de starea de sănătate: se pot compara scrierile lui Galienus, care punea diagnostice din vise, și „Discursurile sacre" ale lui Aelius Aristide, care a fost tratat de Asclepius din Pergamon (vezi introducerea la ediție de A. J. Festugière, 19). În cercurile evreiești, numeroase mărturii aparțin lui Josephus, A. J., 15, 10, 5 (373-379) și B. J., 1 (78-80) și 2 (I. G. și 159).

337

Vezi Capitolul 7 pentru circumstanțele reale în care a fost luată decizia.

338

Galateni 1:1 și 16.

339

Galateni 1:11 și Romani 1:1 (indiciu de convertire).

340

Misterele revelate în viziune devin un laitmotiv în Epistole: 1 Corinteni 2:9; 2 Corinteni 12:1-4 și Romani 8.

341

1 Corinteni 9:1 și 15:5-7. Vezi Eusebiu, Istoria Bisericii, 1:12:4-5. Tema „ultimului dintre apostoli" este dezvăluită în Galateni 1:17; 2 Corinteni 11:5. Vezi și Efeseni 3:8.

342

Punctul de vedere opus este relevat de G. Lofink. „Convertirea Sfântului Pavel”.

343

Vezi Capitolul II.

344

Galateni 2, 8. Vezi capitolul 9.

345

Apare doar în 54–55: 2 Corinteni 10:13 și 16, Romani 15:19 și 28. Tema Apostolului către neamuri apare în Psalmul 2:8, iar tema Luminii către neamuri în Isaia 49:6.

346

1 Corinteni 15:14–17.

347

2 Corinteni 5:16.

348

Această convingere fundamentală este cel mai bine exprimată în Filipeni 2:6-11. Vezi și Romani 5:6-8.

349

Filipeni 3, 11-13. Vezi 2 Corinteni 4, 8-10.

350

În Epistola sa către Galateni (2:19), Pavel folosește expresia „împreună cu răstignirea”, care este foarte expresivă în definirea acestei participări-alături la suferințele lui Hristos, pe care le-a experimentat. Tema mortificării „poftei”, sugerată în 1 Tesaloniceni, 4:5, va fi dezvăluită foarte viu în Coloseni, 3:5-11, care se referă, poate, la Timotei: este vorba despre mortificarea a tot ceea ce aduce mânia lui Dumnezeu.

351

1 Tesaloniceni 5:24; Romani 6:12-13; Filipeni 1:6 și, cel mai important, 1 Corinteni 15:49-57 și 2 Corinteni 5:17.

352

Tesaloniceni 5, 2; 1 Corinteni 7, 29; Romani 13, 11-12; Filipeni 4, 5.

353

Această definiție a vieții unui credincios apărea deja în epistolele anterioare ale lui Pavel, 1 Tesaloniceni 4, 14-17.

354

În centrul Primei Epistole la Tesaloniceni. Să ne amintim că autenticitatea Epistolei la a doua Epistolă la Tesaloniceni, care tratează aceeași problemă într-un context apocaliptic, este extrem de îndoielnică.

355

Deja în 1 Tesaloniceni 5:24 (scris în jurul anului 50 d.Hr.), apoi în Galateni 3:27–28, repetat în Coloseni 3:10–11; Filipeni 3:21.

356

Filipeni, 3, 12.

357

2 Corinteni 6:11–13.

358

Filipeni, 3, 14.

359

1 Tesaloniceni, 1, 3.

360

2 Corinteni 4:13, referire la Psalmul 116:10.

361

Filipeni 1:1 și 8.

362

Gal., 3, 26-27 și Rom., 6, 3-4.

363

1 Corinteni 10:17.

364

Acest subiect este indicat în 1 Corinteni 6:15, Romani 6:1-5 și 12:5; va fi dezvoltat pe larg în Coloseni 2:19 și 3:15 și în Efeseni 1:22 și 5:32. Pentru expunerea spiritului sectar printre creștini, vezi 1 Corinteni 1:10-13 și 3:3-9.

365

1 Tesaloniceni, 1, 7.

366

Gal. 6, 17. Vezi O. Betz. „Stigma", „Theologisches Worterbuch zum Neuen Testament", 1964 și, cel mai important, S.P. Jones. „Stigma: tatuaj și branding în Antichitatea greco-romană", JRS, 77, 1987, 139–155.

367

Vezi Capitolul II. Faptele Apostolilor lui Pavel, 7, 34, leagă semnele și cauterizările.

368

La sfârșitul epocii apostolice, Didache, I, 3-12. În secolul al II-lea, scrisoarea creștinilor (din Lyon?), 177, citată de Eusebiu, Istoria ecleziastică, 5, 1, 49, și Irinee, Adver. Haeres., 2, 31, 2 și 5, 6, 1.

369

Barnaba, al cărui asistent a fost Pavel la început, dimpotrivă, era levit și aparținea clasei preoțești (Faptele Apostolilor 4:36 și 11:23).

370

Galateni 1:15, aproape de Ieremia 1:5 și Isaia 49:1. Despre influența lui Ieremia, vezi introducerea.

371

1 Tesaloniceni 5:19-20 și 1 Corinteni 12:10. „Metode" practice în Didache 11:8-12.

372

Faptele Apostolilor, i, 28; 15, 32; 21, 10 și I.

373

Faptele Apostolilor 20:23. Legăminte profetice în Geneza 49:1-27 (Iacov), Deuteronom 33 (Moise). Cartea Jubileelor 35:36.

374

Faptele Apostolilor 16, 18 și 19, 11–17.

375

Despre această practică a exorciștilor evrei, vezi: M. Simon, „Verus Israël". Paris, 1948, 400–401.

376

Faptele Apostolilor 14, 10; 19, 11; 28, 8; 20, 9-10.

377

Înregistrarea lui Epidor, 1G, IV, 2/1, nr. 121, 11. Boala și chiar moartea făceau parte din pedeapsa care îl conducea pe vinovat sau familia sa la stelele ispășirii, care se aflau în unele regiuni ale Asiei Mici, pentru corectare: TAM, V/1 nr. 317, 318, 340; MAMA 6, nr. 106; și cel mai important . TAM, JV/1 nr. 459, Epigr. Anatol., 13, 1989, 42–43: a ispăși, a fi vindecat.

378

Faptele Apostolilor 12:26 (vezi pentru Petru și Ioan Faptele Apostolilor 12:10). Studiul clasic este de O. Weinrich. „Gebet und Wunder", „Religionsgeschichtliche Studien". Darmstadt, 1968, 39-398. Despre inserarea acestui episod în text, vezi P. Lemerle. „Philippi". Paris, 1945, 38-39, și E. Trocmé. „The Book of Faptes and History", Paris, 1957, 131.

379

Faptele Apostolilor 28:3-6. Despre contra-test, vezi Lucien, „Alexander, profetul mincinos", 10. Vezi Psalmul 91:13, Marcu 16:18 și Luca 10:9.

380

O apocrifă este o lucrare a cărei presupusă autoritate este neconfirmată și puțin probabilă. În acest caz, este îndoielnic că Pavel a săvârșit cu adevărat astfel de minuni. (Nota traducătorului)

381

Vezi Porfiriu, Viața lui Pitagora, 23.

382

Faptele Apostolilor lui Pavel, 7.

383

Episodul Rufinei, Faptele lui Petru (Faptele lui Verseus), 1, 2.

384

Despre suprimarea magiei și portretizarea lui Pavel și a magicienilor în spiritul vremii, vezi studiul clasic al lui A.D. Nokka, Pavel și magicianul (1935), citat în Eseuri despre religie și lumea antică. Oxford, 1972, 308–330.

385

Faptele Apostolilor 14:1-28:6.

386

Aceeași ambiguitate în ceea ce privește înțelepții păgâni: vezi Philostrate, V. Ar., 1, 2. Despre magician ca și contrasimbol al făcătorului de minuni în literatura păgână, vezi: Lucien. „Peregrinus" (magici din toate sectele, inclusiv creștini) și „Alexandru Falsul Profet".

387

1 Tesaloniceni, 2, 5-10.

388

1 Corinteni 14:2-11.

389

1 Corinteni 14-19; o minune, așa cum o înțelege Pavel, este un răspuns la o rugăciune universală (Tim. 6:20).

390

A.D. Nokk, art. cit. În Faptele lui Petru, „duelul" dintre Petru și Simon ocupă patru cincimi din întreaga poveste; se poate observa jocul numelor: Simon și Simon-Petru. Vezi capitolul 13.

391

Contraexemplul păgân este evident Apollonius din Tyania în biografia sa romantică compilată de Filostrat în secolul al III-lea, minunile fiind adunate în ultimele cărți (7 și în principal 8) cu o progresie constantă a supranaturalului. Aceleași minuni ca în Faptele Apostolilor se găsesc aici: învierea, exorcismul, miracolul ruperii lanțurilor și o mulțime de viziuni de avertizare. Pentru o mai bună înțelegere a nuanțelor autorului Faptelor Apostolilor, vezi N. S. Key, Medicine, Miracles, and Magic in New Testament Times (New York, 1986). Pentru modalitățile în care autorul Faptelor Apostolilor îndulcește imaginea tradițională a făcătorului de minuni, vezi interesanta lucrare a lui F. Nerink, Miracle Stories in the Acts of the Apostles, și D. A. Hickling, „The Portrait of Paul in Acts 26", în New Studies in the Acts of the Apostles, Paris, 1984, 169-213 și 499-503.

392

Galateni 1, 11–12.

393

Galateni 1:17.

394

Tradițiile sincere spun că locul convertirii lui Saul se află la 15 kilometri sud-vest de Damasc, într-un loc numit Kokba (vezi: A. Harnack. „Die Mission und die Ausbreitung des Christentums". Ediția a 4-a. Leipzig, 1924, 636). Potrivit lui Egessipus, acesta a fost un centru evreo-creștin foarte vechi. „Panarion", 30, 2, 8.

395

Vezi studiile lui P. Canivet, V. Nikiprovsky și A. de Pury în „Le Désert. Image et réaliteé", CEPOA 3, Louvain, 1989.

396

Faptele Apostolilor 9:3: „...Pe când era Isus în călătorie și se apropia de Damasc, deodată a strălucit o lumină din cer."

397

Despre această terminologie în general, vezi: O. Becker. „Das Bild des Weges und verwandte Vorstellungen lm frühgreichischen Denken". Berlin, 1937. Despre utilizarea sa în Noul Testament, vezi: J. Dupont. „Studiu al Faptelor Apostolilor". Paris, 1967, 474-475.

„Paul”, 1 Cor., 4, 17. Tema celor două căi este dezvoltată în „Didache”, 1-6.

398

Despre imaginea negativă a orașului în Vechiul Testament, vezi: J. Neusner. „Experience of the City in Late Antique Iudaism” (Experiența orașului în iudaismul antic târziu). Approaches to Ancient Judaism (Aproape iudaismul antic), 5, 1985, 43–49. Despre imaginea Damascului în scrierile eseniene, vezi: S. T. Frisch. „The Kamran Society” (Societatea Kamran), New York, 1956, 21.

399

Iosif. Viața, 2, 11–12; Vezi și BJ, 2, 8, 7 (137–138).

400

Pline. HN, 20, 4 (657); Joseph, BJ, 2, 8, 2-13 (119–161).

401

Iustin. Dialog cu Trifon, 70, 4; Egesipp. Panarion, 11, în Eusebiu. Istorie ecleziastică, 4, 22, 7. Vezi J. Schmidt. Miercurea baptistă a lui Ioan Botezătorul. RScR, 47, 1973, 391–404.

402

Faptele Apostolilor 19, 4 și 13, 24–25.

403

E. Trócmé. „Cartea Faptelor Apostolilor și Istoriei.” Paris, 1957, 198-200; J. Hadot. „Manuscrisele Kamran și creștinismul”, RUB, 24, 1971, 385-399. Epistolele pauline cel mai puternic influențate de esenism au fost scrise la Efes în anii 53-54 (vezi Capitolul 10): este imposibil de stabilit, totuși, dacă esenismul și-a exercitat influența în momentul convertirii sale sau mai târziu, în Asia.

404

Galateni 1:15. Vezi și Romani 8:20, 30, comparați cu „Scripturile de la Damasc”, A:2:11. Această temă este cel mai bine dezvoltată în Epistola către Efeseni (1:4) și, în general, semitismul și stilul acestei Epistole au o foarte mare asemănare cu scrierile lui Kamran, dar autenticitatea Epistolei către Efeseni este extrem de controversată.

405

Filipeni 1:1, comparați cu Scrierile din Damasc, B, 13:7-20 și 14:9-12. Termenul este folosit sistematic în Epistolele Pastorale (2 Timotei 2:7 și Tit 1:7), a căror autenticitate este contestată (vezi capitolul 13). Vezi în general: J. Murphy O'Connor, ed. „Paul și Kamran.” Londra, 1968 (și în „Bible World”, mai-iunie 1978, cu mai puține concluzii).

406

Areta a fost regele Arabiei, adică Idumeei, și socrul lui Irod Antipa. El a purtat un război aprig cu Irod pentru că acesta a respins-o pe soția sa, fiica lui Areta (cca. 36–37 d.Hr.). Areta a preluat controlul asupra Damascului cucerit și a instalat acolo un guvernator, care, instigat de evrei, l-a persecutat pe Pavel (2 Cor. 11:32; Faptele Apostolilor 9:24, 25). (Nota traducătorului)

407

Cel mai proeminent reprezentant al acestei elite în epoca lui Herodes a fost Nicolae Damaschin, avocat și istoric (FGrH, 90F, 134–137).

408

2 Corinteni 11:13 (vezi Faptele Apostolilor 9:23–25). Despre păzitorii ordinii într-un oraș asediat, vezi: Eneé Le Tacticien 11:14, 17.

409

Pentru detalii despre fugă, vezi Capitolul 3. Săpăturile arheologice și descoperirea zidurilor cetății romane indică faptul că povestea lui Pavel este întru totul plauzibilă. Pentru paza porților orașului, vezi Enee, 5 și 28.

410

De aceea, Pavel dedică atât de mult spațiu șederii sale la Ierusalim în pasajul autobiografic din Galateni 1:18-20, scris în întregime pentru a certifica autenticitatea evangheliei sale și pentru a o depune mărturie cu toată oficialitatea: „În ceea ce vă scriu, înaintea lui Dumnezeu, nu mint”.

411

O. Cullmann. „Diversitatea tipurilor de creștinism în Biserica primară”. SMSR, 38, 1967, 175–184, și „Numeroasele curente din societățile timpurii, martiriul lui Iacov, fiul lui Zebedeu”. RecSR, 80, 1972, 55–68.

412

1 Corinteni 9:1 și 15:5-8. Se știe că autorul Faptelor Apostolilor dă o definiție mai restrânsă a recunoașterii apostolice, referindu-o la Cei Doisprezece.

413

Faptele Apostolilor 9:27 și 4:36. Despre importanța mărturiilor, vezi 1 Timotei 3:10 și Tit 1:5.

414

Personajul central al primei părți a Faptelor Apostolilor; pentru cronologie, vezi: S. Dockx. „Eseu despre cronologia petrină”. RecSR, 82, 1974, 221–241.

415

Generalizări care corespund în mare măsură lucrărilor lui: O. Cullmann. „Miercurea Sfântului Ioan”. Neuchâtel, 1976, și R. E. Brown. „Societatea ucenicului iubit”. Paris, 1990.

416

Galateni 1:21 și 22. Se observă că Pavel și-a limitat prima misiune la o singură provincie, deoarece Siria și Cilicia fuseseră o singură provincie încă din anul 44. Epistola a fost compusă zece ani mai târziu.

417

Vezi capitolul 3; Faptele Apostolilor 21:18.

418

Galateni 1, 18-19 și Faptele Apostolilor 9, 29.

419

Faptele Apostolilor 9:29; 8:40 și 21:8 (ciprioții, adică locuitorii diasporei, au fost printre primii convertiți).

420

Septuaginta este traducerea Bibliei de către cei Șaptezeci de Interpreți. (Nota traducătorului)

421

Cartea Noului Testament, sv exapostello, și Faptele Apostolilor 9:30, comparați cu 7:12 și 11:12. Vezi: E. Trocmè. „Cartea Faptelor Apostolilor și Istorie", 63.

422

Faptele Apostolilor 22:26; 12:1-4. Despre metoda sincronismului, împrumutată din istoria elenistică și păstrată în Orient până în vremea lui Eusebiu, vezi: J. Sirinelli. „The Historical Views of Yusif of Caesarea." Paris, 1961, 34-38.

423

Despre mediul antiohian, vezi G. Downey, „O istorie a Antiohiei în Siria", Princeton, 1961. Articolul lui Kraeling, „Societatea evreiască din Antiohia", JBL, 51, 1932, 130-160, rămâne un articol clasic. Evreii erau cetățeni supuși influențelor elenistice (Contre Apion, 2, 36).

424

Faptele Apostolilor 13:1.

425

Faptele Apostolilor 8:14–17; 9:32; 10:43. Vezi: O. Cullmann. „Miercurea Sfântului Ioan", 67–68.

426

Sursa este cronicarul bizantin Malalas, citat de Downey, 192–195, sugestia privind tulburările care au urmat primei predici creștine fiind apărată de Gregor. Byzantion, 1, 1924, 644–646.

427

Faptele Apostolilor 11:24 și 26; 13:1 și 2. Egalitatea dintre „didascale" și „rabin" poate fi observată în Ioan 1:38 și 20:16. Aceste funcții schimbătoare sunt descrise în detaliu în „Didachè", 11.

428

Faptele Apostolilor, I, 26, vezi și 26, 28, prin gura lui Agripa, 1 Petru, 4, 16, al cărui editor a fost Sila. Despre acest tip de compoziții [1187] vezi: E. Bikerman. „Herodiac", RB, 44, 1937, 193-194.

429

1 Corinteni, 1, 11; Galateni, 2, 12.

430

„Didache", I, 3 și 13.

431

Faptele Apostolilor 11:26; 13:1–2; 15:1 și 32–33. Despre relațiile irodienilor cu esenienii, vezi: C. Daniel, Rev. Qum. 6, 1967, 31–63 și 27, 1970, 397–402.

432

Faptele Apostolilor 11:27–30 și 12:24–25. Aceste pasaje, a căror formă însăși (12:25) rămâne foarte dificil de înțeles și care au dat naștere la controverse aprinse, sunt adesea considerate o reluare a călătoriei întreprinse pentru întâlnirea de la Ierusalim relatată în capitolul 15 sau o anticipare a călătoriei legate de livrarea colectei discutate chiar la acea întâlnire (Galateni 2:10 și 1 Corinteni 16:1), despre care Faptele Apostolilor nu spun nimic mai mult. Vezi J. Dupont, „Misiunea lui Paul la Ierusalim", în Studies in the Acts of the Apostles, Paris, 1967, în special pp. 223–225, și „Cele trei prime călătorii ale lui Paul la Ierusalim", în Etudes, 167–171. Secvența acestei călătorii este foarte dificil de stabilit și rămâne extrem de controversată. Foametea generală cu care este asociată poate fi datată, conform unor indicații diverse și contradictorii, fie în anul 46 (Orose, 7, 6, 12); sau până la 47-48, conform narațiunii lui Josephus. AJ, 19, 5 (274-291); sau până la momentul unuia dintre cei doi ani sabatici din acea perioadă: toamna anului 40-toamna anului 41 sau toamna anului 47-toamna anului 48 (anul evreiesc începea cu luna plină la echinocțiul de toamnă: J. Finegan. „Handbook of Biblical Chronology", Princeton, 1964, 59); despre acest punct de referință cronologic, vezi: J. Jeremias. „Sabbatjahr und neutestamentlich Chronologie". ZHW, 27, 1928, 98-99. În orice caz, foametea este un fenomen care apare constant în literatura rabinică: vezi K. S. Gapp. „The Universal Famine under Claudius." HThR, 28, 1935, 258–265; J. Dupont. „La famine sous Claude." Etudes, 163–165; P. Gamsey. „Foametea și aprovizionarea cu alimente în lumea greco-romană". Cambridge, 1988, 17–39: se are impresia că penuria de alimente era de lungă durată și răspândită la începutul domniei lui Claudius.

433

Fiecare șapte an este numit an sabatic. (Nota traducătorului)

434

Se referă la Imperiul Târziu. Josephus, BJ, 1, 2, 4 (60) și AJ, 13, 8, 1 (230) și 14, 10, 5–6 (200–202) despre scutirile de taxe începând cu vremea lui Cezar.

435

Faptele Apostolilor, 12, 25. Vezi: Eusebiu, „Istoria ecleziastică", 2, 15 și Cronica (CCV Olymp.), 3 (până la moartea lui Herodes X).

436

2 Cor. 12:2, scrisă chiar înainte de ultima ședere a lui Pavel în Corint, în timpul căreia a fost compusă Epistola către Romani, a cărei prosopografie internă ne permite să o datăm în iarna anilor 54-55: vezi capitolul 11, iar în ceea ce privește viziunile, capitolul 4. Unii autori atribuie această viziune anului 48, combinând evident

călătoria milei și călătoria de a participa la întrunirea conciliului bisericesc din Ierusalim într-o singură călătorie. Această presupunere poate fi în concordanță cu Galateni 2:1-2, care menționează o revelație în timpul unei întâlniri la paisprezece ani după prima vizită la Ierusalim (37) sau poate după convertire (34). Presupunerea a două călătorii la Ierusalim și a două viziuni este mai probabilă, ținând cont de mărturia simultană a Epistolelor și a cărții Faptele Apostolilor, fără a diminua prea mult datele menționate de Pavel însuși. Viziunea din anul 51, care a avut loc „paisprezece ani mai târziu" după prima sa vizită la Ierusalim în anul 37, se încadrează într-o dată care se referă mai probabil la conciliul bisericesc din Ierusalim menționat în același context, deși viziunea despre care se vorbește în Galateni nu a avut loc chiar în Ierusalim, ci în drum spre capitala evreiască.

437

Faptele Apostolilor 22:17-18 este prezentat ca o încurajare de a merge la neamuri.

438

1 Corinteni 9:6.

439

Faptele Apostolilor 4:37. Despre poziția leviților, vezi: S. Safrai și M. Stern. „Poporul evreu în primul secol". Assen, 1974–1976, 1, 585–586 și 596–597.

440

Vezi capitolul 2. Imaginea opusă a lui Petru menționată în 1 Corinteni 9:9.

441

Vezi Valère Maxim, 7, 3, 8; Apuleius, Metamorfoze, 8, 24–30; Philostratus, V. Ap., 6, 10; și Porphyry, Ad Marc., 14. Despre imaginea respingătoare a persecutorului evreu, vezi Lucien, Alexandru Falsul Profet, 6. Apologeții creștini nu încetează niciodată să vorbească despre dezinteresul predicării creștine: Tesaloniceni 1; și 111 epi, Apologie, 13, 6; Eusebiu, Tratat despre viața lui Apollonius, 5 și 29; DE, 3, 6: HE, 5, 7, 5 și 18, 4; Clement din Alexandria, Stromates, 3, 5, 35. Despre simplitatea vieții filozofilor populari, vezi Epictete. „Entretiens", 3, 22.

442

Faptele Apostolilor 4:36. Despre numele profetice duble, al căror exemplu cel mai vechi este numele Daniel – „Apără viața regelui", vezi: P. Vidal-Naquet. „Evreii între stat și Apocalipsă", „Roma și cucerirea lumii mediteraneene" și „Ascensiunea Imperiului". Paris, 1978, 854–855. Un alt exemplu din Faptele Apostolilor 15:22: Iuda-Barsaba, adică „Fiul Sabatului", mărturisește fidelitatea față de iudaism. Despre numele Saul-Pavel și Sila-Silvanus, vezi capitolele 6 și 7.

443

Faptele Apostolilor 2:4 și 19:6.

444

1 Corinteni, 14, 14.

445

1 Corinteni 14:18; referitor la „neînțelegeri fără sens”, vezi 1 Corinteni 14:7 și 9.

446

1 Corinteni 14, 3, 4–5, 6 și 13.

447

Faptele Apostolilor 14:27–28; 15:40; 18:22. Pentru surse, vezi E. Trocmé, „Cartea Faptelor Apostolilor și a istoriei”, Paris, 1957, 136–137 (se va întocmi, fără îndoială, un jurnal de călătorie).

448

1 Corinteni 1:12 și 1 Petru 1:1, citate de Eusebiu. Istoria ecleziastică 3:1–2. Despre Petru la Antiohia, vezi capitolul 9.

449

Pomponius Mela, De situ orbis, 2, 7. Despre mediul cipriot vezi T. B. Mitford, „Roman Cyprus”, ANRW II/7/2, Berlin-New York. 1980, 1286-1384. Potrivit lui Alexandru al Ciprului, „Laudatio S. Barnabae Apos.”, 2, 29, „Iudeii din Siria”, districtele Antiohiei erau în Cipru când Barnaba predica acolo; evreii din Cipru erau cunoscuți de Philo, Leg. ad. Gaium, 282 (înainte de 41), și lui Josephus, AJ, 13, 10, 4 (284, 287), începând cu 130 av J.-C.

450

Faptele Apostolilor 13:1–3. Vezi J. Coppens, „Punerea mâinilor”, în Faptele Apostolilor, Louvain, 1979, 417–420, și A. Lemaire, „Oficiile în Biserica Primară”. Paris, 1971, 60–61. Această viziune este apropiată de cea a autorului Faptelor Apostolilor (vezi și 9:17), în timp ce Pavel a apărat întotdeauna dreptul la independență al misiunii sale.

451

Cuvântul grecesc „hyperete” în traducerea ebraică „hazan”: vezi J. B. Frey, ReSR21, 1931, 154. Echivalent cu cuvântul „diacre” („diacon”) (Epiphane, Haer, 30, 11). Textul occidental sugerează cuvântul „slujitor”.

452

Salamis a fost un oraș portuar grecesc de pe coasta de est a insulei Cipru. A fost distrus de un cutremur în timpul lui Constantin cel Mare, dar a fost ulterior reconstruit și numit Constantia. (Nota traducătorului)

453

Despre Barnaba, vezi Faptele Apostolilor 4:36. Tradițiile locale despre apostol, precum și sursele istoriei Salaminei, sunt adunate în „Salamine de Chypre”, 8, „Tesimonia Salaminia”, 1 (texte) și 2 (inscripții).

454

Faptele Apostolilor 13:6-11. Vezi A. D. Nock, „Pavel și magicianul” (1933), inclus în Eseuri despre religie și lumea antică. Oxford, 1972, 308-330. Despre recunoașterea darurilor, vezi capitolul 4.

455

Faptele lui Barnaba, 23. Această figură emblematică a magicianului contraapostol apare și în Apocalipsa, 3, 11-15, în legătură cu curtea lui Nero și la sfârșitul secolului al II-lea în Faptele lui Petru. Această imagine are, mi se pare, o bază istorică: vezi capitolele 11 și 13.

456

Paphos este situat pe coasta de vest a insulei Cipru. (Nota traducătorului)

457

Despre incoerența utilizării numelui în Faptele Apostolilor, vezi: E. Trocche, „Cartea Faptelor Apostolilor și Istoriei”, 155, nr. 1, și „Testamonia Salaminia”, 1, nr. 16, p. 15, nr. 3: elym poate fi aplicat unui fenician, despre care se vorbea în unele orașe cipriote, precum Kition, în sensul de „înțelept” (în arabă). Textul occidental al Faptelor Apostolilor dă numele „Hetoimas” (sau -os) în loc de Elymas, care se poate referi la un magician pe nume Atoimos, un evreu din Cipru, cunoscut lui Josephus, AJ, 20, 7, 2 [142]).

458

Despre obiceiul de a folosi nume duble, Faptele Apostolilor 13:9. Numele dublu a fost încă relativ puțin studiat, în special în forma sa greacă: G. Danx. „Onomastica romană în expresia grecească”, „Onomastica latină”. Paris, 1977, 405–417; I. Kajanto. „Supemomina. Un studiu de epigrafie latină”. Helsingfors, 1966; J.-M. Lasserre. „Onomastica și aculturația în lumea romană”, „Semnificația și puterea numirii”. Montpellier, 1988, 96–97.

459

Un exemplu contrastant îl reprezintă Claudii, care au adoptat cu ușurință numele de familie „Nero”, deoarece acesta însemna „putere” în limba regiunii lor de origine, Sabina (Sueton, „Tiberius” 1:5). Vezi și G. H. R. Horsley, „Changerea numelui ca indicație a religiei în antichitate”, Nemen, 34, 1987, 1-18. Despre practica schimbării numelor profeților, vezi capitolul 1 (nota 47). Pentru generația lui Pavel, multe exemple sunt furnizate de Faptele Apostolilor 4:36; 13:1 și 5, la care trebuie adăugate: pentru Iacov, Eusebiu, „Istoria ecleziastică”, 2:1, 2 și 23, iar pentru Simon, Matei 10:2; Marcu 3:16; Luca 6:14; Ioan 1:42, „Chifa”, „Piatră”, care sunt denumiri mesianice în iudaismul palestinian.

460

T. V. Mitford. „Ciprul roman”, 1352-1353; G. Dragon și D. Feissel. „Înregistrări ale Ciliciei”. Paris, 1987, 205. Ieronim, De viris ill., 5, și Philem., 1, precum și Augustin, „Confesiuni”, 8, 4, cred că Saul și-a asumat numele de proconsul, nefiind de acord cu Origen [1188] . Comm. Epis. Rom., 1,1.

461

Consulul care a deținut funcția între 43 și 44 iulie este cunoscut (T. B. Mitford, 1300, nr. 19), iar această dată coincide cu cea dată de Eusebiu, Chronique, ed., Helm, 179, pentru plecarea lui Marcus spre Alexandria în 45. Pentru Sergius Paulus, vezi T. B. Mitford, nr. 20, și PIR, 111, 221, nr. 376; pentru legătura familiei lui Sergius cu Cilicia (Inscriptions de Cilicie, 125, nr. 79) și cu Roma, în casa căreia se pare că au existat creștini la sfârșitul secolului al II-lea, vezi M. Bonfioli și S. Panciera. „Della cristianita del collegium...", Rend. Della Pontifica Accademia de Archeologia, 44, 1971–1972, 185–201; 45, 1972–1973, 133–138); înregistrările cipriote (GR, 111, 935) menționează un proconsul Paulus, dar nu pot fi incluse aici, deoarece datează din secolul al II-lea (Mitford, nr. 36). Porecla proconsulului K. Sergius, care a deținut funcția între anii 37 și 41, este necunoscută (Mitford, nr. 18), dar datele nu coincid.

462

H. Halfmann. „Senatorii din ostlichen Teildes Imperium Romanum", Göttingen, 1979, 106 și St. Mitchell. „Populația și terenurile în Galatia romană". ANRW, II/7/2, 1073–1074.

463

Faptele Apostolilor 13:13–14. Despre Perga, vezi: L. Robert, RPh, 32, 1958, 42.

464

Faptele Apostolilor 13:13.

465

Faptele Apostolilor 14:11 vorbește despre „dialectul licaonic" din Listra, dar toată populația alfabetizată scria în greacă și latină.

466

Faptele Apostolilor 13:51. Evreii au marcat ruptura creștinilor de evrei printr-un gest simbolic, întorcându-se din țara păgânilor și „scuturându-și praful de pe picioare" pentru a nu profana Țara Sfântă. Dar acest gest are o altă semnificație (vezi Matei 10:14 și Marcu 3:11). Ruptura imediată a creștinismului timpuriu de sinagogile din Asia (confirmată și în Apocalipsa 3:9) corespunde unui plan apologetic care nu confirmă nici dezvoltarea reală a sinagogilor în această regiune, nici, întâmplător, divizarea dintre evrei și creștini (vezi concluziile lui A. T. Kraabel: GMA Haufmann. Jardis. Harvard University Press, 1983, 180). Paralela dintre această primă misiune și respingerea lui Isus de către sinagogile din Galatia la începutul vieții sale publice (Luca 4:16, 30) nu este întâmplătoare.

467

Galateni 4:13-14; 2 Corinteni 11:24-25. Faptele Apostolilor 14:19, 21; lapidarea nu era o pedeapsă criminală în orașele grecești, cu excepția linșajului celor vinovați de incest (Apuleius, Metamorfoze, 10:6, 3), a corupătorilor (2:27, 4) și a vrăjitorilor (1:101 V. Apollonios, 4:10, în Efes, în secolul I).

468

Vezi: M. Dumais. „Cuvântare și Evanghelie. Mesajul misionar în mediul evreiesc" (Faptele Apostolilor 13:16–41). Tournai, Montreal, 1976.

469

Galateni 4:8; 5:2-6; 6:12-13, Faptele Apostolilor 16:1 și 2 Timotei 1:3-5, referitoare la rudele lui Timotei și la rudele lui Pavel. Pentru motivele pentru care se acordă cuvântului „Galateni" un sens provincial și se identifică destinatarii Epistolei cu Bisericile din prima misiune, vezi capitolul 1.

470

Faptele Apostolilor 14:12. Scenele de teofanie sunt foarte frecvente în romanele de dragoste (de exemplu, în Asia, în regiunea Melita, la sfârșitul secolului I. Chariton. „Chaireas et Callirhoe", 1:14, 1; 2:2, 6; 2:3, 6–7 și 9), ceea ce corespunde așteptărilor populare.

471

Gal., 3, 27–28. Despre mediu, vezi: B. Levick. „Colonii romane în Asia Minor de Sud". Oxford, 1967 și St. Mitchell, ANRW: 2/7/2. 1053–1081, care au folosit în principal scripturi locale.

472

Galateni 4:28. Această poziție extremă este încă argumentul unui polemist, care, totuși, nu reprezintă punctul de vedere final al apostolului: vezi capitolul 11.

473

Galateni 4:24.

474

Acest drum era mai rapid și mai ușor decât drumul estic, care trecea prin Taurua (Tars - râul Cydnus) și prin porturile Cilicia (munții). Chiar și Cicero a luat în considerare utilizarea acestei rute în septembrie 51, când a călătorit de la Efes la Tars. În cele din urmă, a ales ruta estică din motive strategice (Ad. Fam., 15, 4).

475

Faptele Sfântei Tecla constituie a doua parte a Faptelor lui Pavel: despre formarea acestei legende în regiunea Antiohiei din Pisidia, vezi G. Dragon. Viața și minunile Sfintei Tecla. Bruxelles, 1978, 33–47. Despre Onisifor, vezi 2 Timotei 2:16–18; Faptele lui Pavel 2:2–5 și 23.

476

Faptele Apostolilor, 2, 3.

477

Emaus este satul unde Mântuitorul, în ziua Învierii Sale, a frânt pâinea cu doi ucenici pe care i-a găsit întristați pe drumul de la Ierusalim (Luca 24:13 și următoarele). Conform Evangheliei, acest sat se afla la șaizeci de stadii (10 km) de Ierusalim. Trebuie presupus că acesta este satul actual Kubebe, situat la șaizeci de stadii nord-vest de Ierusalim. Alții sugerează că a fost orașul

Emaus, numit mai târziu Nicopolis (acum Amwas, situat la 30 km de Ierusalim). De asemenea, este surprinzător faptul că în textul de la Sinai (un manuscris al Evangheliei găsit nu cu mult timp în urmă și care datează din secolul al IV-lea d.Hr.) în Evanghelia după Luca 24:13 este indicat o sută șaizeci de stadii în loc de șaizeci. Există, de asemenea, motive să presupunem că acesta este satul actual Kolonis, ultima oprire pe drumul de la Jaffa la Ierusalim. (Nota traducătorului)

478

Strabon, 12, 6, 1, (568).

479

Galateni 4:13–14. Această boală este adesea atribuită celei de-a doua călătorii a lui Pavel prin podișurile superioare; comentatorii consideră „Galația" ca un termen geografic și etnic, dar nu unul administrativ și, în consecință, presupun o continuare a misiunii în centrul Anatoliei. Cu toate acestea, Pavel a folosit întotdeauna denumiri provinciale („Macedonia", „Asia"), chiar și atunci când predicile sale au atins doar puțin o provincie („Achaia"); pe de altă parte, se pare că nu s-a abătut prea mult de la drumurile principale, iar rețeaua rutieră a fost dezvoltată în regiunea Galației propriu-zisă din jurul Ancyrei (Apsuge) abia în timpul lui Flavius (DN franceză. „Sistemul rutier roman din Asia Mică", ANRW, 2/7/2, 707–711: Ankara (Ancyre) era atunci legată de Iconium). Vezi capitolul 7.

480

Faptele Apostolilor 14:21-23. Intenția pastorală, apropiată autorului, poate mărturisi necesitatea confirmării convertiților a doua oară.

481

2 Corinteni 11:26.

482

Faptele Apostolilor 14:23. Vezi: E. Nellessen. „Prezbitul Bisericii din Licaon și Pisidia", „Faptele Apostolilor". Louvain, 1979, 493–498, care oferă o bază istorică pentru această poveste.

483

1 Corinteni 16:16 și 1 Tesaloniceni 5:12. Termenul „Prezbiter" apare doar în Epistolele Pastorale (Titomei 5:1-2; 17-19; Tit 1:5).

484

Faptele Apostolilor 14:24.

485

Faptele Apostolilor 14:26–27.

486

Să reamintim, pentru claritate, că ostilitatea față de Pavel este atribuită doar evreilor în cartea Faptele Apostolilor, dar a fost relatată după revolta și căderea Ierusalimului din anul 70, când a devenit esențial ca creștinismul să se separe de religia rebelilor învinși. Această ostilitate a evreilor a fost treptat explicată și interpretată de comentatori și istorici în diverse direcții. Cea mai

clasică interpretare a Sfântului Augustin despre Luther spune că Pavel a respins de fapt iudaismul, ceea ce nu este susținut de singura sa scrisoare cu adevărat doctrinară, Epistola către Romani. Interpretarea care predomină de fapt, bazându-se în principal pe Epistola către Galateni și 2 Corinteni, este că problema a apărut dintr-unul dintre cele patru curente principale ale creștinismului timpuriu, cel semitic (expunere admirabilă de R. E. Brown și J. P. Meyer, Antiohia și Roma, Paris, 1988). Recent, Pavel a fost chiar portretizat ca un extremist care respinge totul în afară de Hristos (E.P. Sanders, „Paul și iudaismul palestinian", Philadelphia, 1977), sau ca o victimă a incapacității sale de a se înțelege cu oamenii (P. Fredriksen, „De la Isus la Hristos", Yale, 1988, 164–165).
487

Totuși, există încă o dezbatere cu privire la faptul dacă această călătorie ar trebui datată înainte sau după conciliul de la Ierusalim; cel mai bun argument pentru a o atribui perioadei întâlnirii este că, în timpul primei misiuni a lui Pavel (1 Cor. 16:1-4), corintenii nu aveau nicio intenție să vorbească despre strângerea de contribuții, ceea ce, de fapt, fusese planificat la conciliul de la Ierusalim (Galateni 2:10). Această argumentație a fost dezvoltată de G. Ludmann. „Paulus. Der Heidenapostel", 138-139 și acceptată de D. Murphy O'Connor. „Paul's Mission to the Jerusalem Council", RB, 89, 1982, 83. Deplasarea acestui eveniment poate fi explicată prin evoluția gândirii lui Pavel cu privire la circumcizia neamurilor: Timotei, un evreu grec care a fost convertit și s-a alăturat grupului apostolic la începutul celei de-a doua misiuni (1 Tes. 1:1 și 3:2; Fapte 16:1-3), a fost circumcis; Tit, un grec care li s-a alăturat chiar înainte de călătoria spre Ierusalim, nu era circumcis (Galateni 2:1-3). Adoptarea unui punct de vedere diacronic asupra acestei probleme extrem de controversate (vezi capitolul 12, nota 7) încurajează „accentuarea" așa-numitului oportunism al apostolului și a aparentelor sale contradicții. Autorul Faptelor Apostolilor dorește să dateze adunarea apostolică de la Ierusalim într-o perioadă anterioară pentru a oferi o bază legală predicării lui Pavel către neamuri.
488

Faptele Apostolilor 15:36–41 (Nota traducătorului)
489

Faptele Apostolilor, 15, 36-39. Despre evanghelizarea Alexandriei de către Marcu, vezi Eusebiu. „Istoria ecleziastică", 2, 16, 1, conform unei tradiții consemnate la sfârșitul secolului al II-lea. Relațiile dintre Cipru și Alexandria erau ușoare: vezi capitolul 4. Data anului 45 este dată în „Cronică", ed. Helm., 179.
490

Faptele Apostolilor, 15, 32 și 37. Vezi: A. Lexiconul greco-englez al Noului Testament, sv Silas.
491

2 Corinteni 10:13–14.

492

Faptele Apostolilor 16:2; cf. Galateni 2:1–3. Circumcizia lui Timotei a fost subiect de controverse între cercetători și comentatori: explicație de E. Trocmé, Faptele Apostolilor și Istoria Apostolilor, Paris, 1957, 163, și R.E. Brown, Antiohia și Roma, Paris, 1988, 23–24.

493

Filipeni 3:22; 1 Tesaloniceni 3:2 și 6; 1 Corinteni 4:17.

494

Faptele Apostolilor, xvi, 6, a cărui exprimare obscură a dat naștere la multe presupuneri îndrăznețe, cum ar fi călătoria lui Pavel în centrul Asiei Mici, la Pessinonte și Apsuga, în ciuda absenței drumurilor romane în timpul lui Flavius (vezi cap. 9, nota 30). Însă un studiu al populației din regiunea primei misiuni oferă o explicație simplă: vezi St. Mitchell. „Populația și țara în Galatia romană", 1060-1061.

495

J. Bérard. „Cercetări asupra rutelor Sfântului Paul în Asia Mică". A, 1935, 1, 57–90.

496

1 Petru 1:1; Eusebiu, Istoria ecleziastică, 3:2:1. În secolul al II-lea, există Biserici cunoscute în Amastria, Nicomedia și Sinon; despre puterea creștinismului în aceste regiuni la începutul secolului al II-lea, vezi Pline Le Jeune, Scrisori, 10:96, și Lucien, Alexandru, 27:25. Faptele lui Andrei, o carte apocrifă din secolul al II-lea, menționează, de asemenea, predicarea unui apostol care l-ar fi putut înlocui pe Pavel în această zonă.

497

Pentru relațiile cu baptiștii și adepții ioanini, vezi capitolele 5 și 10, referințele 17–19.

498

J. Bérard. „Traseele Sfântului Paul în Asia Mică". RA, 1935, 1, 80–81.

499

Pontus era numele unei țări de pe coasta de nord-est a Asiei Mici, care pe vremea lui Pavel se numea Pontus Euxinus. (Nota traducătorului)

500

R. Jewett. Dating the Paul's Life, 59–61.

501

Misia este o provincie în partea de nord-vest a Asiei Mici, la nord de Lidia (Faptele Apostolilor 78). (Nota traducătorului)

502

Pergam este un oraș antic din Mysia, situat pe râul navigabil Caicas, nu departe de vărsarea acestuia în Marea Egee. Orașul se numește acum Bergama. (Nota traducătorului)

503

Faptele Apostolilor, 20, 7, 2; 2 Timotei, 4, 13; 2 Corinteni, 2, 12.

504

Tradiția împărțirii zonelor de activitate prin tragere la sorți între cei Doisprezece Apostoli din Ierusalim este menționată în Faptele lui Toma, 1-3, la începutul secolului al III-lea, și în Faptele lui Filip, 8, în secolul al IV-lea. Este păstrată de Origen, care a produs un document pe care l-a numit „Paradosis".

505

Parafrazare a 2 Corinteni 10:12.

506

Faptele Apostolilor 16:9; vezi capitolul 4.

507

Faptele Apostolilor 16:10–16, 17; vezi E. Trocmé, „Cartea Faptele Apostolilor și Istoria Apostolilor", 128–129.

508

Tiatira a fost o colonie greacă înfloritoare în Lidia, în Asia Mică, între Sagdis și Pergam. Era renumită în special pentru atelierele sale de vopsire și țesut în purpură (Nota traducătorului)

509

CIL, 111, nr. 386 (înregistrări latine ale Troai). 1G, X/2/1, nr. 291 (înregistrări ale Tesalonicului, sfârșitul secolului al II-lea), înregistrările unui negustor din Tiatira, Filipi, sunt îndoielnice: acestea sunt contestate de J.I. Robert. R., Ph. 13, 1939, 136–150. P. Lemerle. „Filipi și Macedonia de Est în epocile creștină și bizantină". Paris, 949, 28.

510

Faptele Apostolilor 16, 14, 15 și 40. Statutul și ocupația sa (o meserie de vopsitor sau o întreprindere comercială la scară largă?) sunt disputate, la fel ca și independența sa, ceea ce poate părea surprinzător pentru cei care nu sunt familiarizați cu societățile clasice: o dezvoltare remarcabilă este G. H. R. Horsley, „New Documents Illustrating Early Christianity" (Documente noi care ilustrează creștinismul timpuriu). Universitatea Macquaria, 1982, 25–32. Despre rolul unor femei în sinagogi, vezi B. J. Brooten, „Women Leaders in the Ancient Synagogue" (Lideri feminini în sinagoga antică). Brown Judaic Studies, 36, 1982.

511

Vezi: Romani 16:20 și Faptele Apostolilor 17:5-7 și 9, Romani 16:21 și Faptele Apostolilor 20:4; Romani 16:21.

512

Despre situație, vezi: P. Collart, „Philippi". Paris, 1937, P. Lemerle, op. cit. nr. 18; F. Papazoglou. „Orașele Macedoniei în epoca romană". Paris, 1988, 405–413.

513

Samotracia este o insulă din Marea Egee, între Troada și Macedonia. Această insulă era faimoasă în antichitate pentru ideile și misterele sale religioase. (Nota traducătorului)

514

Faptele Apostolilor 16, 11 și 17, 1.0 Despre populația romană din Macedonia, vezi: F. Papazoglou. „Provincia Macedonia", ANRW, II/7/1. Berlin-New York, 1979, 338–351 și 356–357.

515

Filon. „Legatio ad Gaium", 36. Înregistrările din Tesalonic mărturisesc doar despre un singur cult, cel al Celui Preaînalt, dar această epicleză poate fi aplicată și altor zei orientali, precum și Dumnezeului evreilor.

516

Interpretările unidimensionale ale lui P. Lemerle. „Philippi", 15-68, rămân fundamentale.

517

Fil., 1, 1.

518

Nu trebuie subestimată opera Lydiei, așa cum face J. D. Armogat. „Paul sau improbabila unitate". Paris, 1980, 102. Numele profesiei, dat sub forma -polis-, nu are un sens precis, deoarece aceste cuvinte compuse (compozite) sunt folosite în egală măsură pentru a desemna micile meșteșuguri: la Atena, în secolul al IV-lea, un „chalopole" sau „negustor de bronz" putea fi la fel de bine un cuprar, precum și un comerciant de arme care lucra la scară largă. Peste tot, negustorii de catifea aparțineau aristocrației oamenilor de afaceri ai orașului, vezi: H. W. Pleket. „Urban Elites and Bussiness in the Greek Part of the Roman Empire", P. Garnsey. „The Roman Empire: Economy, Society and Culture", Berkeley, Los Angeles, 1987, 141-142. Despre „purpurari"-ul lui Filip, vezi: CIL, 3, 1664.

519

Localitatea sugerată de P. Collaert, 458–459, diferă considerabil de cea sugerată de P. Lemerle, 26–29, care este mult mai superficială. Sugestia acestuia din urmă cu privire la distanța permisă a fi parcursă în ziua de Sabat mi se pare convingătoare.

520

Aceasta este o „învățătură" (1 Tesaloniceni 2:3).

521

Filipeni, 4, 2.

522

Filipeni, 4, 3, și Origen, în Ioan, 6, 36; în opusul: Eusebiu, „Istoria ecleziastică", 3, 25.

523

„Stromates", 3, 52-53, citat de Eusebiu. „Istoria ecleziastică", 3, 30, 1. Termenul era folosit în special printre gladiatori în epoca romană. În teatrul clasic: Euripide, „Troyennes", 1001 și „Ephigenie en Tauride", 250; Aristophane, „Ploutos", 945.

524

F. Schürer, ed. a II-a. rev., II, 215 și 356–369. Vezi J. Levy. „Wörterbuch über die Talmudim und Midrashim". Darmstadt, 1963, 1, col. 518 și M. Jasnow. „A Dictionary of Targunim", 1, 383.

525

R. McMullen. „Politeismul în epoca romană". Paris, 1987, p. 88.

526

Faptele Apostolilor 16, 20. Vezi textele latine culese de M. Whittaker, Evrei și creștini: perspective greco-romane, Cambridge, 1984, 105–124.

527

Faptele Apostolilor 16, 19 și 22. Vezi A. Sherwin-White, Societatea romană și dreptul roman în Noul Testament. Oxford, 1963, 102–103.

528

Termenul folosit în Faptele Apostolilor 16:21 (éthè) este termenul folosit oficial în decretele adunate de Josephus, AJ 14:10, 8 (214), 21 (246), 23 (258), 24 (260), 25 (263), 19:5, 2–3 (289) și 20:1, 2 (13), definindu-le ca „ancestrale" (patria) sau „legitime" (nomizomena).

529

Textele menționează interdicții separate împotriva convertiților la Roma, cum ar fi, de exemplu, Valere Maxim, 1, 3, 2, pentru anul 131 î.Hr. Sugestia măsurilor represive sub Claudius a fost apărată de A. Momigliano, Claudius the Emperor and his Achievement. Oxford, 1934, 29–30, și respinsă de A. H. Sherwin-White, 79–81, dar acesta din urmă nu a ținut cont de textele adresate grecilor, citate de Josephus, A. J., 19, 5, 3 (287–291), pentru anul 41.

530

A.N. Sherwin-White, în vârstă de 79 de ani, insistă asupra unei forme depășite de rechizitoriu.

531

1 Tesaloniceni 2:2; vezi și Filipeni 1:30: „M-ai văzut luptându-mă". Conform 2 Corinteni 11:25, apostolul a fost lovit cu pietre și bătut cu nuiele de trei ori.

532

1 Cor., 9, 20. Sugestie a lui P. Lemerle. „Philippi", 38.

533

Vezi vechiul, dar încă utilul studiu al lui E. Egger, „Formalities of Civil Status" (Formalități ale statutului civil). Studies in Ancient History and Philology (Studii de istorie și filologie antice). Paris, 1863, 105–129, și notele generale ale lui F. Gautier, „Symbola" (Symbola). Nancy, 1972, 76–81. Despre dificultatea dovedirii cetățeniei în secolul I î.Hr. și rolul indispensabil al martorilor, vezi: E. Deniaux, „Les «Bourgeoisies municipales italiennes» (Burghezele municipale italiene). Paris-Naples, 1983, 267–277.

534

Dion. „Discours aux Rhodiens”, 60, 24 (sub Claudius). Cu toate acestea, A. H. Sherwin-White. „Dreptul roman”, 71-76, a colectat date despre Republică și Imperiu și a arătat că reprezentanții sistemului judiciar roman puteau, dacă exista o acuzație, chiar să-i întărească și să-i biciuiască pe cetățeni în timpul procesului.
535
*Faptele Apostolilor 17:9: expresia grecească a autorului Faptelor Apostolilor, „labontes ton ikanon”, pe care o găsim și în 15:15 și traducerea din latinescul *satisface*, concept corelat cu *satisface* dare: „prezentarea unei garanții prin garanție” (vezi: A.N. Sherwin-White. „Pavel și cetățile”. „Dreptul roman”, 95). Conform dreptului roman, acesta este vadimonium, asigurarea prezentării în instanță la ziua stabilită. Trivialitatea acestui detaliu este cea mai bună dovadă a istoricității episodului.*
536
1 Tesaloniceni 2:9. Acest pasaj a fost interpretat greșit ca o încercare de predicare la un atelier sau la ușa casei. D. Murphy O'Connor. „Corinth in the Time of St. Paul.” Paris, 1986, 257-258.
537
1 Tesaloniceni, 2, 3.
538
Atestat de Filon, De vita Mos., 2, 41, și sugerat de Josephus. AJ, 20, 2, 3 (34–35).
539
1 Tesaloniceni 1:9; Filimon 24; Coloseni 4:10–11; Faptele Apostolilor 20:4 și 27:2.
540
Faptele Apostolilor 17:4, 11. Categoria „celor care se tem de Dumnezeu” rămâne oarecum ambiguă, deoarece autorul Faptelor Apostolilor ar fi putut desemna pe cineva pe care Pavel îl numea explicit evreu sau pe cineva care se autointitula cu un nume evreu: vezi capitolul 8, nota 82; nu se poate exclude faptul că Pavel i-a convertit pe evreii elenizați din Tesalonic. Să ne reamintim că poziția „celor care se tem de Dumnezeu” în sinagogă nu este definită cu precizie de Flaviu Iosif, Faptele Apostolilor 20:2, 3 și 8:11 (34–35 și 195): ei respectau riturile ancestrale, neparticipând la Legea evreilor și nefiind circumcișii. Dar acesta era cazul în Mesopotamia.
541
1 Tesaloniceni, 1, 8-9.
542
1 Tesaloniceni 2:2 și 14, aproape de Faptele Apostolilor 17:4-5.
543
Napoli este un oraș de coastă din Tracia. Acest oraș se numește acum Kavala (Nota traducătorului)
544

Vezi: B. Lifshitz și J. Schiby, RB, 75, 1968, 368–378, completate de E. Tov, RB, 81, 1974, 394–399.

545

Despre mediul din Salonic și înființarea „politarquei”, vezi V. Papazouglou. „Orașele Macedoniei în epoca romană”. VSN, Suppl., 16, Paris, 1988, 206–210.

546

Illyricum a fost o provincie romană de pe coasta de est a Mării Adriatice. (Nota traducătorului)

547

1 Tesaloniceni 1:8: au înconjurat Macedonia de Est, până la Lacul Ohrida, de-a lungul Căii Egnatia, ceea ce i-a permis mai târziu lui Pavel să spună că predicarea sa a ajuns până în Iliricum (Romani 15:19), adică în regiunea Lichnidis, conform lui Strabon, 17:323, și, de asemenea, în Grecia Centrală. Comparația foarte populară cu păsările migratoare a fost folosită, printre alții, de Platon, Lois, 12:952.

548

Filipeni 1:5 (aceasta este, desigur, o epistolă foarte târzie: vezi capitolul 13). Tema koinoniei apare în 53–54, în epoca Efesului, în Galateni 2:9, Romani 15:26 și Filimon 6. În greacă, acest termen poate însemna „societate comercială”, dar este aplicat și într-un sens mai larg oricărei structuri bazate pe activitatea comună a participanților, atât unei comunități de conducere, cât și unui simplu parteneriat: nu ar trebui să fim la fel de categorici ca S. Dockx. „Data și locul scrierii epistolei către filipeni”, RB, 80, 1973, 239, nr. 17 (același punct de vedere este dezvoltat pe larg de P. Sampley. „Parteneriatul paulin în Hristos. Comunitatea creștină și angajamentul în lumina dreptului roman”. Philadelphia, 1980).

549

Phil., 4, 15. Vezi: S. Dockx, art. cit. (nota anterioară).

550

1 Tesaloniceni, 4, 9 și 10; 3–7 și 11–12.

551

Faptele Apostolilor 17:6-7, care este aproape o repetare a 24:5, acuzația că Pavel era un „flagel al congregației” care nu recunoștea domnia lui Claudius: vezi F. Cumont, RHR, 91, 1925, 1-17.

552

1 Tesaloniceni, 2, 14.

553

Filipeni, 4, 15.

554

2 Corinteni 1:8–9.

555

Acest oraș se numea și Derbe, dar nu este Derbe care se află în Licaonia. (Nota traducătorului)

556

1 Tesaloniceni, 1, 8-10. Despre orașul Doberos, vezi: F. Papazoglou. „Regiunea Macedoniei". ANRW, II/7/1, Paris-New York, 1979, 347.

557

Vezi R. MacMullen. Politeismul în epoca romană. New Haven (Yale), 1981, 154–158.

558

1 Tesaloniceni, 5, 10–20; 2 Tesaloniceni, 2, 2.

559

Faptele Apostolilor 20:4: Printre tovarășii celei de-a treia călătorii, în anul 55, s-a numărat și un anume Gaius Derbe. Autorul vorbește despre orașul Doberios, în timp ce alte surse folosesc doar Doberes sau Doberi; este un loc din Macedonia, nu o așezare numită Derbe Lycaonia, deoarece respectivul Gaius era numit „macedonean" în 14:19. Despre Doberios, vezi F. Papazoglou. „Orașele Macedoniei în epoca romană." Paris, 1988, 328-333.

560

Romani 16, 21; Coloseni 4, 10 și Faptele Apostolilor 27, 2; Faptele Apostolilor 19, 29 și 20, 4.

561

Despre Apollonius din Tyania, aproape contemporan cu Pavel și originar din aceeași regiune, vezi mărturia lui Filostrat, V. Ap., 4, 19.

562

Termenul călătorie – „studiu" sau „contemplare" – este folosit în Faptele Apostolilor 17, 16 și 23. Despre acest tip de călătorie, vezi J.-M. André și M.-F. Basle. „Călătorii, turism și viața de agrement în antichitatea greco-romană".

563

Faptele Apostolilor 17:18, comparați cu pasajele mai complete din V. Apocalipsa 4:17 și 19.

564

Faptele Apostolilor, 17, 23. Vezi Pausanias, 1, 14 (un ghid turistic al secolului al II-lea) și despre „Dumnezeul necunoscut", Lucien, „Philopatris", 9. Modul în care Pavel a schimbat starea reală a lucrurilor în scopuri proprii a fost deja menționat în Ieronim, 1, 12.

565

Faptele Apostolilor 17:16, 24–29. Vezi capitolul 3. Pentru o perspectivă destul de apropiată de cea a lui Zenon, fondatorul stoicismului, vezi Plutarh, Moralia, 1034.

566

Faptele Apostolilor 17:23–31 (Nota traducătorului)

567

Legătura dintre discursul lui Pavel în fața Areopagului și gândirea elenistică a fost subliniată încă din 1913 de E. Norden. „Agnostos Theos". Subiectul a fost tratat de E. des Places. „Religia greacă".

Paris, 1969, 329-361, și cu multe nuanțe de J. Dupont. „Discurs la Areopag". Noi studii în «Faptele Apostolilor», Paris. 1984, 380-423.
568
Faptele Apostolilor 17:30. Despre această nouă percepție a divinului, care apare spre sfârșitul secolului al IV-lea, vezi C. Habicht. „Gottmenschentum und Griechische Stádte". Ediția a 2-a. München, 1970, 160–165.
569
Faptele Apostolilor 17:18. Obiceiul de a combina zeitățile în perechi, cu scopul de a le spori puterea, este caracteristic, în special, cultelor egiptene.
570
Faptele Apostolilor, 17, 18 şi 32. Tema spermologilor apare în Demostene, „Sur la couronne", 127; este repetat în epoca imperială de Ateneu, 344, și de Plutarh, „Alcibiade", 36 și „Moralia", 664, în poveștile unui anume marinar din port.
571
Agora este o piață și un loc de întâlnire în Grecia antică. (Nota traducătorului)
572
1 Corinteni 1, 17 și 20–22; 2 Corinteni 11, 3–6.
573
Faptele Apostolilor 17, 18 și 20. Vezi E. Derenne, „Procesele filosofilor acuzați de impietate la Atena în secolele al V-lea și al IV-lea", de J.-C. Liege-Paris, 1930, și M. Ostwald, „Primele procese pentru impietate la Atena", De la suveranitatea populară la suveranitatea legii. University of California Press, 1986.
574
Atena, ca toate orașele independente de Imperiu, și-a păstrat prerogativele judiciare. Încă din epoca clasică, Areopagul îi judecase pe atei (vezi E. Drenne, nota 18); în epoca imperială, acesta avea jurisdicție asupra cazurilor de otrăvire (Aulu-Gelle, „Nuits attiques", 12, 7), care de obicei confirmau acuzațiile de magie, precum și activitățile subversive și falsificabile. (Tacitus, „Analele", 2, 55.)
575
1 Tesaloniceni, 2, 18.
576
1 Tesaloniceni 3:1-2 și Faptele Apostolilor 17:14-15.
577
Faptele Apostolilor 17:34. Vezi: „Un lexicon greco-englez al Noului Testament", sv Damaris.
578
Concluziile lui L.B. Urdal, „Evreii din Attica", Symbolae Osloenses, 43, 1968, 39–56, sunt extrem de controversate: evreii din Atena erau caracterizați printr-o anumită unitate (cinci definiții incontestabile), ceea ce dovedește numărul lor mic înainte de secolul al II-lea, av. J.-Cr.

579

Apologia lui Aristide pentru Hadrian și a lui Afipagoras (al cărui nume pare să indice că era originar din Atena) pentru Marcus Aurelius și Commodus. Vezi P. Graindor, „Athènes sous Hadrien". Le Caire, 1934, 212–213.

580

Mediul corintic este cunoscut în principal din mărturia geografului Strabon din epoca augustană și din cea a Cencreilor de la Apuleius. Metamorfoze, 10, 19–35 și 11, 8–16, în secolul al II-lea, precum și din cercetările americane și scrierile grecești și latine: o elaborare recentă de I. Vaillaman, Corinth and Rome 1, ANRW, II/7/1. Berlin-New York, 1979, 438–548, care uneori oferă corecții mult necesare la numeroase studii de specialitate, cum ar fi F. J. Waele, Corinth and St. Paul, Paris, 1961, 0. F. A. Meinardus, St. Paul in Greece, ediția a 2-a. Atena, 1973; J. Murphy O'Connor, Corinth in the Time of St. Paul, Paris, 1986.

581

1 Corinteni 16:15; 2 Corinteni 1:1 și 11:10 (aproape de Galateni 1:21).

582

Faptele Apostolilor 18:11. Din toamna anului 50 până la începutul verii anului 51.

583

Despre tradiția și funcțiile „prostatei" în antichitatea clasică greacă, vezi: F. Gautier. „Symbola". Nancy, 1972, 126-136. Despre adaptarea „prostatei" grecești la imaginea „patronului" roman și despre „prostatele" sinagogilor, vezi remarcabila tratare de X. J. Leon. „Evreii Romei Antice". Philadelphia, 1960, 191-194.

584

Romani 16, 1–2. Despre semnificația termenului „pragma", vezi: G. Theissen. „Cadrul social al creștinismului paulinian. Eseuri despre Corint". Philadelphia, 1982, 249–250.

585

Faptele Apostolilor 18:3, al cărui text occidental specifică faptul că Aquila și Pavel aparțineau aceluiași clan. Profesia de „făcător de corturi" nu poate fi însă considerată o specialitate, fără a lua în considerare faptul că tradiția antică spune că Pavel era meșteșugar pielar. Mai degrabă, el a făcut acest lucru prin forța împrejurărilor, din cauza unei nevoi speciale și temporare care a apărut în oraș (vezi nota 32). Această ocupație putea, ocazional, să se potrivească oricărui meșteșugar sau comerciant de textile care era nevoit să-și câștige existența departe de casă. Vezi și concluziile lui R. F. Hock. „Confecționarea corturilor lui Pavel și problema clasei sale sociale". RBL, 97, 1978, 437–439.

586

Data acestei expulzări este unul dintre reperele cronologiei lui Pavel și este fixată de Orosus, 7, 6, 5 (conform lui Josephus), în al

douăzeci și nouălea an al lui Claudius, între ianuarie 49 și ianuarie 50, adică cu un an înainte de sosirea proconsulului Gallio (vezi nota 71), ceea ce concordă cu șederea sa (a lui Pavel) de optsprezece luni, așa cum este consemnată în Faptele Apostolilor. Această dată a fost contestată fără succes de textele mai puțin precise ale lui Sueto, Claudius, 25, 4, și ale lui Dio Cassius, 60, 6, care, desigur, nu au nicio legătură cu acest eveniment: vezi elaborarea lui J. Wiseman, Corinth and Rome 1, 503–304, nr. 255.

587

O. Bronner. „Apostolul Pavel și Jocurile Isthmiane", Bibli. Archaeologist, 25, 1962, 1-31, și „Pavel și cultele păgâne de la Isthmia", HTR, 64, 1971, 169-187.

588

Faptele Apostolilor 18:7 (despre această persoană vezi Coloseni 4:11). Să ne amintim că expresia „cine se teme de Dumnezeu", care este adesea folosită de autorul Faptelor Apostolilor, este aplicată în dicționarul sinagogii atât evreilor, cât și prozeliților: vezi nota 76.

589

Romani, 16, 23. Despre relațiile ospitaliere fundamentale în lumea greacă, vezi: „Străinul în Grecia Antică". Paris, 1984, 49–83.

590

Vila Anaploga a existat exact în anii '50–'70 (studiu nepublicat), vezi: V. Weisman. „Corint și Roma 1", 528.

591

J.-M. André și M.-F. Basle, „Călătorii, turism și viață în stațiuni turistice în antichitatea greco-romană".

592

1 Corinteni 12:13–21. Vezi M. Lang, „Cure and Cult in Ancient Corint" (Vindecare și cult în Corintul antic). Princetone, 1977, și A. E. Hill, „Templul lui Asclepius: o sursă alternativă pentru teologia trupului lui Pavel", JBL, 99, 1980, 437–439. Acest templu este descris de Posania, 2:4, 5.

593

1 Cor., 9, 24-27. Vezi cercetarea lui O. Bronier, vezi nota 32.

594

1 Cor., 5, 10–11; 6, 9–10 și 13–18. Pentru mai multă claritate, vezi Strabon, 8, 6, 20 (378); Apuleius, Metamorfozele, 10, 19–35 (despre coruperea societății bune); Philostratus, V. Ap., 4, 25 (pe vizuinile de pe Via Cenchreae). Vezi, de asemenea, H. D. Saffrey, RB, 92, 1985, 359–374, și S. Salles, The Dregs of Ancient Society, Paris, 1982, 26–32.

595

1 Corinteni 1:26.

596

Uitați-vă, de exemplu, 13, 1, 12 și 50; 17, 4, 12 și 34.

597

Aceasta se referă la Erastus, care era trezorierul orașului (Romani 16:23), și la Gaius, proprietarul unei vile mari (Romani 16:23; vezi nota 35); de asemenea, Stephanius și Chloe, care aveau sclavi (1 Corinteni 1:11 și 15:16). Corintul, pe care Cezar l-a transformat într-o colonie romană în anul 44 d.Hr., a fost populat cu veterani și eliberați, împreună cu imigranți sirieni și evrei, până la domnia lui Caligula (Philo, „Legatio ad Gaium", 281): vezi Strabon, 8, 6, 23; Plutarque. „Cesar", 52, 57; Pausanias, 2, 1, 2; Dion Cassius, 43, 50, 3-5.

598

1 Cor. 16:22: salut în aramaică. Vezi și în 10:25 termenul makellon, care este o formă elenizată a latinescului makellum, folosit în loc de „agora" (piața și locul de întâlnire în Grecia antică).

599

Vezi: D. Kent. „Corint", 8, 3, „Scripturile grecești nr. 232".

600

1 Corinteni, 9, 20-22 și 8, 12-13.

601

1 Corinteni 7:21–23. Având în vedere datele disponibile, este imposibil de determinat procentul de bogați și săraci dintre convertiții lui Pavel: există opinii opuse: W. Meeks. „Primii creștini urbani: lumea socială a apostolului Pavel". New Haven, 1983, p. 73, și D. Engels. „Corintul roman". Chicago și Londra, 1990, p. 108 și nr. 57. Definițiile rămân subiective.

602

1 Corinteni 11:21 este complet clar și lipsit de ambiguitate (nu era vorba de participii „de stil roman", așa cum conchide D. Murphy O'Connor, 243–245). În ceea ce privește participiile comunitare din societățile semitice din Grecia, sugerez să consultați studiul meu, „Străinul în lumea greacă". Nancy, 1988, 139–158.

603

1 Corinteni 9:10 și 10:25–33. Vezi D. Murphy O'Connor, „Libertate sau gheto?", RB, 85, 1978, 543–574.

604

1 Corinteni 9:26–33.

605

1 Corinteni, 1, 14-17 și 10, 16.

606

1 Corinteni 1, 17–25; 2, 4-13.

607

1 Corinteni 4:9-13, apropiat de 2 Corinteni 4:7-11; 6:4-10 și, cel mai important, 11:21-30. Despre modelul aretologiei, vezi Introducerea.

608

1 Corinteni 11:2 și 23-29, apropiat de Luca 22:17-20; comparați cu Matei 26:26-29 și Marcu 14:22-25. Despre Pavel celebrând Cina:

Faptele Apostolilor 20:7 (în Troa) și 27:35 (pe corabie în drum spre Roma).

609

1 Tesaloniceni, 1, 8-9.

610

1 Tes., 2, 5-6: același portret, mai complet dezvoltat, vezi retoricului Aelius Aristides în secolul al II-lea (Discours, 46, 399-406).

611

1 Tesaloniceni 4:13–18 și 5:11. Vezi și 2 Tesaloniceni (a cărui autenticitate este puțin probabilă), 2:2 și 3:11–12.

612

57.1 Tesaloniceni, 2, 9, 10, 12-13, poate fi comparat cu 2 Tesaloniceni, 3, 7-11.

613

Importanța tradiției epistolare în mediul semitic a făcut recent obiectul lucrărilor lui P. E. Dione, „Stiluri epistolare iudeo-aramaice". RB, 86, 1979, 44-579, și „Scrisori aramaice în uz comun". RB, 89, 1982, 528-575. Corespondența familială a ajuns până la noi, la fel ca și scrisorile speciale, cum ar fi scrisorile de prezentare, pe care Pavel le-a folosit destul de frecvent, începând din Efes (vezi Capitolul 2). Aceștia folosesc frecvent cuvintele „frate" și „soră", așa cum va face și Pavel.

614

2 Tesaloniceni 2:2 și 2:15. Însă autenticitatea acestei a doua epistole este extrem de îndoielnică.

615

Vezi mai târziu, în 53–54, 1 Corinteni 1:11 și 7:1.

616

Această practică a fost atestată (cel puțin indirect, întrucât nu se poate fi sigur de autenticitatea scrisorii) în 2 Tesaloniceni 3:17 și în scrisorile pe care Pavel, fără îndoială, le-a dictat: 1 Corinteni 16:21, Galateni 6:11, autentificându-le cu propria sa mână, cu litere mari.

617

2 Tesaloniceni, 2, 15; 3, 6 și 14.

618

1 Tesaloniceni, 5, 27.

619

1 Tesaloniceni 1:1 și 3:2.

620

Această aluzie poate fi observată în 2 Tesaloniceni 3:1-2, care, fără îndoială, nu a fost scris în vremea acestor evenimente și nu este o sursă mai bună în comparație cu Faptele Apostolilor 18:12-17.

621

Această opinie, care aparține autorului Faptelor Apostolilor, care în mod evident nu face afirmații categorice, a fost dezvoltată de A.

N. Sherwin-White. „Paul și Gallio”, „Societatea romană, dreptul roman în Noul Testament”. Oxford, 1965, 99-104, păstrând meritele cărții ca sursă istorică.

622

Faptele Apostolilor 18:3. Cât despre sensul expresiei care a devenit subiect de controversă, vezi mai departe.

623

A.N. Sherwin-White, 101, vezi capitolul 7 și nota 37.

624

Comentatorul S. Dokk, „Locul și timpul Epistolei către Filipeni” (RB, 80, 1973, 230-246), a sugerat că apariția în fața lui Galion a dus la acuzare și închisoare, legând de această împrejurare Epistola către Filipeni, care este foarte dificil de datat. Evident, menționarea „pretoriului” și a eliberaților imperiali s-ar putea referi la fel de bine la Corint, care era o colonie romană și reședința guvernatorului, sau la Roma, sau la Efes. Dar contextul menționat este radical diferit de cel al „Faptelor Apostolilor”; seamănă chiar cu Epistolele pauline, a căror autenticitate este incontestabilă, ceea ce mă determină, ca pe mulți alți cercetători, să plasez această epistolă în momentul închisorii lui Pavel la Roma, dar deja în ultima perioadă a vieții sale: vezi capitolul 13.

625

Faptele Apostolilor 18:7; vezi 1 Corinteni 1:1.

626

Data de mai sau iunie a anului 51 pentru apariția lui Pavel în fața lui Galio este acum în general acceptată, mai ales după adăugirile și reexaminarea scrierilor de la Delfi, în care este menționat acest proconsul: vezi opinia comentatorilor pe această temă: B. Schwank. „Der sogennante Brief an Gallio und die Datierung des Thess.”, BZ, 15, 1971, 265-266, S. Dockx. „Cronologia Sfântului Pavel de la momentul convertirii sale până la momentul șederii sale la Roma”, NT, 13, 1971, 261-304, și punctul de vedere al istoricilor: K. Wiseman. „Corinth and Rome 1”, 503, nr. 255. Intrarea este datată în primăvara anului 52; Proconsulul a sosit la sfârșitul lunii aprilie (plecarea spre Roma este consemnată la mijlocul lunii aprilie, dată limită: Dio Cassius, 60, 11, 6 și 17, 3) a anului calendaristic precedent și nu va mai rămâne un an întreg în Corint, pe care îl ura, conform mărturiei fratelui său. Sénèque, „Scrisoare către Lucilius”, 4, 104.

627

Vezi partea autobiografică din Galateni 2:1, care spune că această a doua întâlnire cu apostolii din Ierusalim a avut loc la paisprezece ani după prima, în anul 37.

628

Faptele Apostolilor 18:18 este evident o repetare a versetului din 20:3 (călătoria din 54-55, care a prevăzut imediat o întoarcere la Ierusalim cu ofrandele strânse, deoarece Pavel a îndeplinit

ceremoniile finale ale jurământului său abia în 21, 23-24 și 26. Totuși, ritualul jurământului de nazireu, temporar sau permanent, pare autentic).

629

Teza principală a lui V.A. Mix. „Primii creștini urbani. Lumea socială a apostolului Pavel". New Haven, 1983, punctul principal – 14–16: limitele orașului favorizau tot felul de schimbări, iar Pavel era un „om de oraș".

630

Această problematică este definită de P. Vidal-Naquet pentru grecul Orientului romanizat în „Flavius Arrien entre deux mondes", ed. P. Savinel, „Histoir d' Alexandre. L'Anabase d'Alexandre le Grand et l'Inde d'Arrien". Paris, 1984, 311-394. Această temă este reluată în raport cu Paul de J. Melez-Modrijewski. „Martiriul lui Pavel din Tars". Melanges Jean Imbert. Paris, 1989, 398-403.

631

Faptele Apostolilor 16:14 (Lidia); 17:4 și 17 (grupuri); 18:7 (Titus Justus). Autorul folosește în general expresia „cei ce se tem de Dumnezeu", dar o dată - „grecii, plini de frică" (17:4), iar altă dată - „plini de frică" fără a specifica (17:17). În general, toate aceste denumiri date de Faptele Apostolilor 17:4, 12, 17 și 18:4 au fost distribuite între ele, împreună cu specificația „greci" spre deosebire de evrei; denumiri care sunt foarte problematice de înțeles, deoarece unul dintre corintenii „temători de Dumnezeu" a fost identificat ca evreu în Coloseni 4:11, deoarece se numea pe sine cu numele evreiesc Isus și porecla latină Justus, care este adesea tradusă din ebraicul Sadoc (Faptele Apostolilor 18:7; vezi: Juster. „Evreii în timpul Imperiului Roman." Paris, 1914, 11, 231).

632

La început s-au făcut încercări de a demonstra că această categorie specială de oameni era fictivă și că expresia în sine nu însemna nimic mai mult decât „devotat": L. H. Feldman. „«Simpatizanți evrei», în Literatură clasică și inscripții. TAPA, 81, 1950, 200-208. H. J. Leon. „Evreii Romei antice". Philadelphia, 1960, 253, nr. 1, și elaborat de L. Robert. „Noile scrieri din Sardes". Paris, 1964, 37-58. Opinia general acceptată s-a schimbat după publicarea listei duble de „evrei" și „temători de Dumnezeu" din sinagoga Aphordisium (J. Reynolds și R. Tannenbaum. „Evrei și temători de Dumnezeu la Aphrodisias". Cambridge, 1987); de atunci s-a presupus că vorbim despre o anumită categorie de oameni care făceau parte din societatea sinagogală (JG Gager, HThR, 79, 1986, 91–99; R. Tannenbaum și LH Feldman, Biblic. Arch. Rev., 12, 1986, 55–57 și 58–63).

633

AJ, 20, 2, 3 și 4 (34–35 și 41).

634

Trei utilizări publice (neautoriale) ale termenului „temători de Dumnezeu” pentru a desemna un grup. În teatrul Melita: „Locul evreilor, al celor care se tem de Dumnezeu” (CIJ, 748). În Panticapaeum (Crimeea): „Sinagoga evreilor și a celor care se tem de Dumnezeu” (RB, 76, 1969, 96). În sinagoga Aphrodisias, un grup mai mic, spre deosebire de „evreii” (vezi nota 77). Această utilizare și context se contrazic reciproc, dar trebuie menționat că exprimarea primelor două intrări nu este nici clară, nici precisă.
635
Utilizarea datelor din listele prozografice în „Evrei și temători de Dumnezeu la Afrodisias”, 54–58.
636
Vezi în special A. T. Kraabel, „Numen.” 28, 1981, 113–126; „Eseuri în onoarea lui Kr. Stendhal.” Philadelphia, 1968, 150, 150–156, și MacLennan — A. T. Kraabel, Bibl. Arch. Rev., 12, 1986, 47–53 (vezi nota 77), dimpotrivă, găsesc confirmare a tezei Faptelor Apostolilor în notele lui Afrodisias.
637
Vezi Anexa 2.
638
Această chestiune nu a fost încă studiată, deoarece, deși cunoaștem numeroase forme de nume diminutive în limba semitică, acestea sunt mult mai puțin frecvente în greacă, unde formele abreviate în -as sau în -ôs (în nume precum Apollos, Stéphanas, Hermas, Loukas etc.) nu sunt clasice și apar abia în secolul I î.Hr. în locuri cosmopolite precum portul Delos sau, mai târziu, Corint. Exemple sunt Apollos din Alexandria la Delos (EAD XXX, nr. 478) și un sirian din Hierapolis pe nume Apollos (Ins. Délos, 2598). Chiar mai devreme, Onesas, un nume de sclav.
639
1 Corinteni 5:8 (vezi și 6:6 și 5:20).
640
Vezi capitolul 2.
641
Faptele Apostolilor 14:15-17 și 17:22-31, aceste pasaje dezvăluie, deși în moduri diferite, temele apropiate ale lui Dumnezeu Creatorul și Dumnezeu cel Viu.
642
Participarea evreilor la viața greacă (politică, armată, procesiuni funerare ale păgânilor) și atitudinea lor pozitivă față de cultura greacă (religie, limbă), care le-a permis totuși să-și păstreze identitatea națională, a devenit recent subiect de cercetare: vezi în special lucrările relevante ale lui G. Delling și L. H. Kant, ANRW, I/20, Berlin-Paris, 1987, 7-15 și 671-713.
643
Mărturia autobiografică din Galateni 2 și mărturia din Faptele Apostolilor 15:1-29 (s-a observat deja că Faptele Apostolilor

folosesc o sursă antiohiană) sunt de acord asupra celor trei puncte de vedere conflictuale: autoritatea apostolică a lui Pavel, circumcizia convertiților dintre neamuri și regulile „kosher", deși diferă în descrierea conflictului, deoarece autorul Faptelor Apostolilor, așa cum este obiceiul său, creează o sincronicitate artificială și înfățișează situația ca fiind armonioasă.

644

Vezi capitolul 6.

645

Cronica lui Malalas, 242, 8-22; pentru acest cronicar bizantin din secolul al IV-lea, care a folosit documente oficiale și cunoștea bine arhivele locale, dar i-a citat pripit pe autorii săi, vezi capitolul b.

646

Cronica lui Malalas, 246, 20. Evodus (sau Euodius) era cunoscut și lui Eusebiu. „Cronică", II, 750-756.

647

Faptele Apostolilor 15:2 folosește pentru acest eveniment termenul grecesc clasic care exprimă lupta dintre diferite grupuri: stasis; motivul principal este o dispută doctrinară (zétéma).

648

Faptele Apostolilor 28, 24 și 29.

649

Marcu, 2, 22.

650

Aceste cuvinte, scrise în Evanghelia după Marcu, îi aparțin lui Isus Hristos. (Nota traducătorului)

651

Romani 1, 11–12 și 17, 24.

652

Galateni 2:3.

653

Vezi capitolul 8. Despre poziția schimbătoare a autorităților romane cu privire la circumcizie, vezi M. Smallwood. „Legislația lui Hardian și Antonius Pius împotriva circumciziei". Latomus, 18, 1959, 334–347, completat de Latomus, 20, 1961, 93–96.

654

Vezi Josephus, AJ, 16, 7, 6 (225) (referitor la Syllaios de Nabata, din vremea lui Augustus), 13, 9, 1 (257) (referitor la idumeeni) și 20, 139, 145 (referitor la căsătoriile mixte ale dinastiei herodiene și ale prinților vecini); 20, 5 (39–47) — disputa dintre doi consilieri evrei cu privire la oportunitatea circumciziunii regelui Abadienus, care s-a convertit la credință la mijlocul secolului I, este deosebit de elocventă.

655

Faptele Apostolilor 10:9-29. Vezi și Matei 15:15-20.

656

Gal., 2, 4. În același timp, predicarea unui negustor evreu din curtea de est a fost „corectată” de un misionar mai riguros, iar circumcizia a fost, de asemenea, un subiect controversat (Iosif, AJ, 20, 1–4 (17–37)). Termenul „frați falși”, similar cu „apostoli falși” (2 Cor., 11, 13), este evident aplicat creștinilor și nu trimișilor Sinedriului, așa cum presupune W. Schmithaus. „Pavel și Iacov.” Göttingen, 1963, 54–56 și 89.

657

Faptele Apostolilor 8:14-25 Petru și Ioan au fost trimiși să inspecteze societățile întemeiate de eleniști.

658

Galateni 2:1-2. Pavel folosește același termen „revelație” în Galateni 1:12, Romani 8:18 și 1 Corinteni 2:10 și 14:30: în limbajul său, acesta poate însemna atât o viziune, cât și o revelație a voinței divine.

659

Faptele Apostolilor 15:3.

660

Vezi, de exemplu, călătoriile prinților herodieni pentru a câștiga simpatia debitorilor lor greci înainte de a se prezenta în fața lui Augustus: Josephus, AJ, 17, 219, 224–249.

661

Aceasta este părerea autorului din Faptele Apostolilor 15:2, care folosește exact verbul (etaxan). Despre trimiterea lui Barnaba într-o misiune din Ierusalim, Faptele Apostolilor 11:23.

662

Despre rolul și influența lui Petru în Antiohia, vezi G. Downey, „Istoria Antiohiei siriene”. Princeton, 1961, Excursus 3: „Petru în Antiohia”, 583-586.

663

Galateni 1:18 (compară cu Matei 17:24-25): există o dispută cu privire la sensul verbului historien folosit aici, care în greaca clasică înseamnă „a întreba”, dar care este folosit de autorii elenistici și de Josephus în sensul mai simplu de „a vizita”. Despre transmiterea legământului lui Hristos către Cei Doisprezece: 1 Corinteni 15:3-8 și 11:23-25.

664

Faptele Apostolilor 10; Galateni 2; 1 Corinteni 1, 12; 1 Petru 1, 7.

665

Galateni 2:2. Acest pasaj vorbește despre o singură întâlnire „față în față”, „cu cei mai ilustri”, în timp ce Luca vorbește despre trei: prima întâlnire de bun venit a Bisericii apostolilor și prezbiterilor (Faptele Apostolilor 15:4); întâlnirea apostolilor și prezbiterilor pentru consultare (Faptele Apostolilor 15:6) și întâlnirea apostolilor și prezbiterilor cu întreaga Biserică pentru a lua o decizie comună (15:22).

666

Compară cu 2 Corinteni 1:5 și Filipeni 3:5.

667

Putem compara Faptele Apostolilor 15:5 cu Galateni 2:4: Luca îi numește pe cei ale căror nume nu le-a menționat Pavel, probabil din respect pentru profesorii din tinerețea sa.

668

Galateni 2:6.

669

Divergențe majore între Pavel și grupul din Ierusalim au fost sugerate de comentatori precum S. G. F. Brandon, The Fall of Jerusalem and the Christian Church (Londra, 1951), 77–79.

670

Galateni 2:9.

671

Galateni 2, 7–8.

672

Gal., 2, 9. Cea mai bună definiție a termenului koinonia este dată de Aristotel (Aristotel). „Ethique à Nicomaque", 8. Încercarea lui J.P. Sampley. „Pauline Partnerships in Christ. Christian Community and Commitment in Light of Roman Law". Philadelphia, 1980, de a prezenta termenul koinonia ca echivalent cu societas, adică ca o structură similară unei companii comerciale, este aproape nefondată. Egalitatea creată în acest fel este exprimată clar prin gestul oriental de a întinde mâna dreaptă - atestat și în rândul evreilor (2 Samuel, 10; 1 Cronici, 29, 24; 2 Cronici, 30...), precum și în Orientul ahemenid (Diodor, 16, 43, 3; Chariton, 6, 7, 5). Despre dezvoltarea religioasă a koinôniei, vezi: S. Brown. „Koinonia as the Basis of NT Eclesiology". Unul în Hristos, 12, 1976, 157–167.

673

Faptele Apostolilor 15:7-11.

674

Faptele Apostolilor 15:6-30. Acest pasaj combină controversa privind circumcizia și controversa privind interdicțiile alimentare sub forma unui duel verbal între Petru și Iacov, care i-a inspirat pe istoriografii moderni să numească această ciocnire „primul conciliu din Ierusalim"; unii chiar sugerează o convocare a tuturor apostolilor care sosiseră din regiunile în care aveau loc misiunile (vezi și M. Ubo, „Pavel din Tars". Paris, 1989, 52). Aceste prejudecăți diacronice care duc la sincronisme artificiale sunt destul de frecvente în acest tip de literatură: vezi capitolul 5, iar ca exemplu paralel în literatura păgână: Filostrat, 5. Apollonie, 4:42. 1 Corinteni, 8:10 și Faptele Apostolilor, 21:25 dovedesc că Pavel nu a respectat niciodată această decizie în domeniul activității sale misionare, ceea ce a fost și mai provocator, având în vedere participarea sa la adunare. Vezi explicațiile: „Pavel, Iacob și Decretul Apostolic", Studii ale Noului Testament, 1977, 428-440, care rezumă opinia general acceptată a comentatorilor, deși unii,

precum G. Bornkamm și W. Schmithols, nu consideră această reglementare un decret apostolic, ci văd în ea o ajustare a regulilor sinagogii.
675
Vezi: D. Catchpole, art. cit., și M. Simon. „Decretul apostolic și contextul său în Biserica antică". Buletinul Bibliotecii John Rylands, 1970, 437–447.
676
Lev., 17, 18, citat în „Epistola lui Aristea", 139-142 (Alexandria, secolul al III-lea), „Cartea Jubileului" (aproximativ 125), „Romanțul lui Iosif Flaviu și Asenet", 7, 1 (Alexandria).
677
Despre semnificația termenului „porneia" în context creștin, vezi: A. Roussele. „Porneia: de la maîtrise du corps à la privation sensorielle". Paris, 1983. Grecii, de exemplu, permiteau căsătoriei fraților și surorilor de drept, dar nu și fraților vitregi.
678
2 Corinteni 6:14-7:1.
679
Galateni 2:12 (vezi Faptele Apostolilor 15:5).
680
Faptele Apostolilor 11:2.
681
Despre acordarea privilegiilor, vezi Josephus, AJ, 14, 10.
682
2 Corinteni 11:5.
683
Galateni 2:14.
684
„Evrei din fire" (Galateni 2:15) este o expresie a lui Aristotel, care apare în Romani 2:27 și 11:21-24. Ioudai'zein și ioudaikos sunt termeni care au apărut pe modelul hellenizein și hellenikos în vremea Macabeilor (2 Macabei 13:21) și sunt folosiți exclusiv în Biblia greacă și de către Iosefus (AJ 20:11, 1 (258)); ethnikos, un compus format în același mod și care se referă la „națiunile" păgâne (ethnè), apare doar în Matei 5:47; 6:7; 18:17 și Ioan 3:7, precum și în Iosefus, BJ 6:17.
685
Vezi: E. Will — C. Orrieux «Ioudaismos — Hellènismos». Nancy, 1986, 10–11.
686
Faptele Apostolilor 6:1.
687
El a fost cel care a scris Prima Epistolă a lui Petru la Roma (1 Cronici 5:12), unde a fost numit „frate credincios".
688

Eusebiu, Istoria ecleziastică, 3, 36, 2, și Cronica, II, ed. Schoene, 20, 150, 156, citate de Ieronim. În ciuda eforturilor a doi cronicari, această tradiție este incompatibilă cu tradiția care vorbește despre cei douăzeci și cinci de ani de episcopat ai lui Petru la Roma.

689

Conform lui Eusebiu, Cron. 11, 150, 156, a fost hirotonit de Petru; în Legile Apostolice, 7, 26 (secolul al IV-lea), se spune că a fost „hirotonit" de Pavel. Mult mai târziu, Ioan Gură de Aur va mărturisi despre tendințele semitice ale Bisericii Antiohiene, ceea ce îi va permite lui J. Daniel, „Noua istorie a Bisericii". Paris, 1963, 53, să concluzioneze că aceasta era împărțită într-o Biserică iudaico-creștină și o Biserică elenistică.

690

Matei, 16, 18–19; 17, 24–25 și 15, 5.

691

Putem compara Matei 10:5-6 și 15:24 cu pasajul din 28:16-20.

692

Vezi: R. E. Brown și J. P. Meier. „Antiohia și Roma". Paris, 1988, 172–176.

693

Filipeni, 24. Vezi și Coloseni, 4:10; 2 Timotei, 4:11 și 1 Petru, 5:13. Marcu era atunci legătura dintre cercurile petrine și pauline.

694

Galateni 2:9 (narațiunea adunării apostolice din 51) și 2:11 (narațiunea incidentului de la Antiohia), 1 Corinteni 1:12 și 15:5. Aceste două epistole au fost scrise în anii 53–54. Pavel folosește numele „Petru" o singură dată, când își amintește de prima sa întâlnire cu apostolul în 37 (Galateni 1:18). Echivalența dintre aramaic „Chifa" (Céphas) și grecesc Petru (Petra) este prezentată în Ioan 1:42.

695

Vezi capitolul 11.

696

Comentariul în cauză este din Codex de Beze, care este o examinare critică occidentală detaliată a Faptelor Apostolilor; aici, în legătură cu Faptele Apostolilor 18:22.

697

Faptele Apostolilor 18, 26 și 1 Corinteni 16, 19.

698

Vezi Faptele Apostolilor 18:24–27 și 19:22; 1 Corinteni 16:15, 19 etc.

699

Era drumul oficial folosit de autoritățile romane care dețineau posturi în Asia (vezi: J. Rouge. „Studiu privind organizarea comerțului maritim în Marea Mediterană în timpul Imperiului Roman." Paris, 1966, 129–130) și una dintre cele mai utilizate rute (vezi, de exemplu, Philostratus, V. Ap., 5, 20).

700

Despre fabricarea lânii și comerțul cu vopsitorie în valea Liciei, vezi: Strabone, 12, 8, 16 și Plin, HN, 8, 190 și 29, 33; Denys Le Périerète, 823. Despre purpura Lidiei, vezi: Vitruve, 7, 14 și Plin, HN, 19, 18, 47 și 21, 27–51 (o purpură numită colossinus, după orașul Colose).

701

Faptele Apostolilor 18:19.

702

Pentru urmașii lui Ioan, vezi capitolul 3 și următoarele.

703

1 Corinteni 16:1-4 (care menționează strângerea ofrandelor anterioare Epistolei către Galateni) este confirmat de Faptele Apostolilor 16:4, deși episodul se referă la a doua călătorie, la fel ca tot ceea ce privește întâlnirea de la Ierusalim.

704

2 Timotei 3:10-11: Aceste încercări se pot referi doar la a treia călătorie, căci Timotei i s-a alăturat în a doua călătorie. Comparați cu obscuritățile, fără îndoială intenționate, din Faptele Apostolilor 18:23.

705

Faptele Apostolilor 19:1 și 18:23, care specifică faptul că Pavel „a trecut prin țara Galatiei și Frigiei în ordine". J. Bérard. „The Routes of St. Paul in Asia Minor." RA, 1935, 1, 84-88 (aproape nimic nu se știe despre aceasta) analizează presupunerea improbabilă că Pavel a explorat centrul Turciei prin Cezareea Capadociei, Tavium, Ancyra (Apsuge) și Pessinon. La argumentația sa putem adăuga următoarele: „Faptele Apostolilor", care enumeră regiunile în ordinea în care Pavel le-a traversat, nu menționează Capadocia; nicio scriere paulină nu vorbește despre creștini din aceste regiuni care s-ar fi alăturat grupului său sau ar fi rămas într-un mediu rural (Plin Le Jeune. „Scrisori", 10, 69, 9), complet nefamiliar lui Pavel și situat în zona de influență a lui Petru (1 Petru 1); Adresarea din Epistola către Galateni nu desemnează neapărat popoarele care trăiau în triburi în centrul Turciei, în regiunile Licaonia și Pisidia menționate mai sus, incluse în provincia Galatia, deoarece în acea epocă era destul de comun să se numească oamenii după numele locului lor de origine, precum și după numele unui oraș (urmând exemplul lui Trofim, numit uneori „asiatic", alteori „efesean": Faptele Apostolilor 20:4 și 21:29). J. Bérard, în vârstă de 85 de ani, respinge și el presupunerea enigmatică a primului istoric, încercând să afle pe loc rutele lui Pavel. Vezi: W. Ramsay. „Sf. Paul: Călător și cetățean roman". Londra, 1907, 265-266, care presupunea că traseul său trecea prin munții dintre Apameea (Arathea) și valea superioară a Caystrei, o regiune cunoscută ca fiind impracticabilă, conform geografilor secolului al XIX-lea, unde nu există nicio cale naturală. Însă nu s-a acordat suficientă atenție experienței

profesionale a lui Pavel și faptului că a parcurs cu ușurință traseul prin valea Liciei.

706

Strabon, 14, 2, 29 (663): accesul este deosebit de ușor spre sud-est, adică spre Pisidia; etapele traseului sunt indicate în „Table de Peutinger", 10, 1. Strabon descrie secțiunea dintre Laodiceea din Licia și Licaonia ca o „pată de munte" (paroreis), ceea ce corespunde descrierii traseului montan din Faptele Apostolilor, 19, 1.

707

Pe lângă Strabon, 12, 9, 16 (578), și Plinus, HN, 8, 190, există mărturia Apocalipsei, 1, 4, despre lână și malurile Laodiceei și despre decretul lui Maxime privind exportul de tunici și mantale. Despre așezarea evreiască de la sfârșitul secolului al III-lea, vezi: Josephus, AJ, 12, 3, 4 (147–153) și 14, 10, 20 (241–243). Despre populație, vezi: L. Robert. J des Gagniers. „Laodicea Lycia". Quebec-Paris, 1969, 360.

708

Vezi: Josephus, AJ, 14, 10, 13 (228–230).

709

Faptele Apostolilor 19:3.

710

Vezi: F. Blanchetiere. „Evrei și neevrei". Eseu despre diaspora evreiască din Asia Mică. RPHR, 54, 1974, 367–382.

711

Acestea necesită un studiu complex pentru a observa principalele straturi care ne spun indirect despre istoria societății sau cel puțin despre componentele acesteia: în această privință, doi comentatori cunoscuți sunt de acord: O. Kuhlmann. „Miercurea Sfântului Ioan". Neuchâtel - Paris, 1976, și R.E. Brown. „Societatea ucenicului iubit". Paris, 1990.

712

Ioan 4:4-42, Faptele Apostolilor 8:1-25.

713

Ioan 4:21.

714

Colecția lor misionară, cea mai recentă, pare să fi fost o colecție de miracole, numită „Evanghelia Semnelor" („Evangile de Signes"), o parte din care și-a găsit drumul în Evanghelia după Ioan: vezi „Evrei, Greci și Creștini". Leyde, 1976, 164-180.

715

Faptele Apostolilor 18:25 folosește verbul 1 străin în acest caz, la fel ca în legătură cu apostolii din ziua de Rusalii (Faptele Apostolilor 2:3).

716

Versiunea occidentală a Faptelor Apostolilor.

717

Faptele Apostolilor 19:11–19 este apropiat de Marcu 5:28 și Luca 6:9. Există o paralelă cu „acțiunea de la distanță” a lui Petru descrisă în Faptele Apostolilor 5:15.

718

Acest aspect este confirmat de surse creștine ulterioare și, cel mai important, de dovezi directe din sinagogile anatoliene, care au devenit cunoscute prin arheologie. Vezi: A. T. Kraabel, G. Hanfmann. „Sardis”. Harvard University Press, 1983, 178–180.

719

1 Corinteni 16:19.

720

Pe lângă clasicele binecunoscute ale lui F. Steinleitner, „Istoria Sacramentului în Antichitate”. Leipzig, 1913, și P. Pettazzoni, „Mărturisirea Peccatusului”. 111. Bologna, 1929, vezi: X. B. Pleket, „Istoria religioasă ca istorie a mentalității”. Credință, speranță și cult. Leyde, 1981, 178–189. Aspectul regional este evidențiat prin restaurarea dovezilor epigrafice, TAM, V/1.

721

Acestea vor fi comparate cu speranțele puse în magicianul Apollonius din Tyania în timpul ciumei (Philostratus, V. Ap., 4, 1).

722

Pentru o listă, vezi: D. M. Magie. „Roman Rule in Asia Minor.” Princeton, 1950, 1332, nr. 8 și 1421, nr. 73.

723

Hésychius și La Souda sv ephesiaka grammata. Vezi: C. Picard. „Éphese et Claros”. Paris, 1922, 130 și 31.

724

Xenofon roman din Efes, 1, 7 (sfârșitul secolului I sau începutul secolului al II-lea).

725

Faptele Apostolilor 19:13-16, apropiat de Josephus, AJ 8:45-49, în ciuda demonstrativității speciale privind poziția exorciștilor și vindecătorilor evrei.

726

Se poate menționa, de exemplu, căsătoria, în jurul anilor '60-'70, a Claudiei Valvilla, fiica unui binefăcător din Pergamon, procurator imperial, apoi refect egiptean, și a prințului din Commagene, care se elenizase recent, dar era fidel tradițiilor sale ancestrale (fiul lor avea să fie numit cu numele indicativ Philopapos), vezi: A. și E. Bernand. „Inscriptions du colosse de Memnon”. Le Caire, 1960, nr. 29.

727

Vezi: A. Stein. PIR, „Balbillus”, 38 și capitolul 11.

728

Nepoata lui Valvillius l-a numit „înțeleptul” (Sophos): „Inscriptions du colosse de Memnon”, nr. 29.

729

Vezi capitolul 4.

730

Faptele Apostolilor, 19, 40. Din numele Tyrannus nu se poate trage concluzia că era frigian, în legătură cu cultul mistic al zeului Maine: despre nume, vezi explicațiile lui J. și L. Robert, „Bulletin épigraphique", 1973, 95.

731

Coloseni 1:28, 2:3; 2:8 și 23 (să presupunem că această epistolă îi aparține lui Pavel însuși sau unuia dintre colaboratorii săi, Timotei? – așa cum se tinde acum să se presupună din cauza pozițiilor stilistice și teologice). Vezi: W. Bujard. „Stilalysts' Untersuchungen zum Kolosserbrief…". Göttingen, 1973.

732

Filipeni 19, un pasaj care nu indică locul de locuință al lui Filimon; numele său nu este menționat alături de cele ale convertiților din Epistola către Coloseni. Cu toate acestea, numele lui Filimon și cel al soției sale, sub forma Apphia, care este dat în Filipeni 2, sunt foarte frecvente în această regiune, în special în Iconium din Licaonia și în Antiohia din Pisidia, locuri strâns legate de cele din Frigia de Vest (dedicații zeului Manus, CMRD, 1, 149 și 6: înregistrările lui Balbur din Pisidia).

733

Fil., 7. Comparați activitățile sale cu cele ale binefăcătorului cunoscut din înregistrările din Colose (IGR, 4, 870), care a furnizat cereale la prețuri foarte mici în timpul unei foamete.

734

Faptele Apostolilor 19:29; dar se va lua în considerare dorința constantă a autorului de a arăta pătrunderea creștinismului în înalta societate.

735

Se face în mod obișnuit o paralelă între scrisoarea lui Pavel către Filimon, în care acesta încearcă să protejeze un sclav fugar, și scrisoarea lui Plin cel Tânăr, Scrisori, 9, 21 (începutul secolului al II-lea), „către dragul său Savian", cu aceleași circumstanțe. În vremea lui Pavel, acest mod de acțiune era tipic pentru stoici precum Seneca.

736

Efeseni 6:5–9; Coloseni 4:1; 1 Petru 2:18 și 5:3. Vezi și 1 Timotei 6:1 și Tit 2:9.

737

Vezi, de exemplu, descrierea caselor domnești din romanul lui Parito din Afrodisias (în Caria, la sud de Efes), 2, 2–3 și 4, 2, 1–8 (sfârșitul secolului I sau începutul secolului al II-lea).

738

Ergastulum a fost o închisoare subterană din Roma antică. (Nota traducătorului)

739

Pavel în Filem 12 folosește în cazul său verbul katechein, care se aplică de obicei sclavilor consacrați în temple (katoichoi), vezi: L. Delekat. „Katoche, Hiero-dulie und Adoption-freilassung". München, 1964. Despre aspectele juridice și teologice ale problemei sclavilor fugari, vezi: M. Sordi. „Paolo a Filemone o della Schiavitu". Milano, 1987.

740

Col., 4, 9.

741

Coloseni 4:12 (care probabil a fost scris de Timotei). Filemon 4:23 (scris de Pavel), apropiat de Filemon 2:25 (scris de Pavel).

742

Coloseni 4:7 și Efeseni 6:21; Faptele Apostolilor 20:4; vezi înregistrările din Delfi, FD 111:4, 471 (secolul I sau II).

743

Faptele Apostolilor 20:4 și 21:28–29; 2 Timotei 4:20. Despre copiii abandonați (threptoi), vezi: A. Cameron. „Anatolian Studies Buckler". Manchester, 1939, 27–62.

744

Dovezile scrisorii către Filimon, scrisă direct de Pavel, și, de asemenea, ale Epistolei către Coloseni, scrisă, fără îndoială, sub dictare, poate de Timotei, dar a cărei salutare este în mâna apostolului. Pentru datarea acestor documente, vezi capitolul 11.

745

Ignațiu, episcopul Antiohiei, când s-a oprit la Smirna în călătoria sa spre Roma, în jurul anului 110, a scris Efesului, precum și Bisericilor din Magnesia și Tralles (Eusebiu, „Istoria ecleziastică", 3, 36, 4-9). De la sfârșitul primului său an la Efes, Pavel, 1 Corinteni 16, 19, a putut vorbi despre „Bisericile Asiei".

746

Strabon, 13, 4, 14 (630). Pentru explicații excelente despre această regiune, despre diversele activități, despre rețeaua de relații, vezi: G. H. R. Horsley, A Study of the Epistles to the Seven Churches of Asia. Menchester, 1969, și, mai presus de toate, publicația colectivă editată de J. Des Gagniers, Laodicea Lycia. Quebec-Paris, 1969, 6-7.

747

Sardes este capitala antică a Lidiei. (Nota traducătorului)

748

Strabon, 13, 4, 17 (631).

749

Scrierile din Hierapolis, IGR, 4, 816, 821 și 822 și CIL, 111, 748 (în latină).

750

În anul 62 av. J.-C., mărturie din discursul de apărare judiciară al lui Cicero, Pro Flacco, 68. Această așezare aparține sfârșitului secolului al III-lea (Josephus, AJ, 12, 3, 4 și 14, 10, 20 (241–243).
751

Aceste tendințe pot fi observate în Epistola către Coloseni, ca să nu mai vorbim de respectarea ritualurilor în calendar, care era caracteristică și esenienilor.
752

Col. 4:12-13 și 10-11 (nu a fost menționat împreună cu evreii din cercul lui Pavel); Col. 1:7-9.
753

Sursele antice nu oferă nicio informație clară despre această chestiune: Marcion, care a scris Asiei în secolul al II-lea, nu știa dacă acesta era fiul sau prietenul lui Filimon.
754

Coloseni 4:17. Tradiția ulterioară va spune că primii doi episcopi ai Laodiceei au fost Arhip și Nimfa. Onisim, un sclav din Colose, a devenit probabil episcop al Efesului, unde Ignațiu din Antiohia l-a cunoscut mai târziu. (Efeseni 1:2, 6.)
755

Efeseni 6:21, care ar fi putut fi o epistolă adresată Laodiceei (Marcion, secolul al II-lea) sau o enciclică pentru toate Bisericile din regiune; Coloseni 4:7-9.
756

Coloseni 4:10. Vezi capitolul 11. Bisericile ioane au acționat mai flexibil deoarece Ioan le-a vizitat doar „pe bază de invitație” (Eusebiu, „Istoria ecleziastică”, 3:23, 6-8).
757

Compară Efeseni 5:19 și Coloseni 4:16 cu 1 Corinteni 14:19 și 26–31.
758

Compară lista slujitorilor din Efeseni 4:11 și 1 Corinteni 12:28.
759

AE, 1977, 800.
760

Vezi capitolul 9. Acesta ar putea fi un argument conform căruia Pavel dorea să atașeze societățile ioanine din Asia lui Ioan, pe care îl întâlnise la Ierusalim în această perioadă și a considerat potrivit să-i treacă numele în Galateni 2:9, scris la Efes, pentru a-și conduce misiunea în Asia Mică, deși Faptele Apostolilor nu spun nimic despre această chestiune. Această identificare a fondatorului Bisericilor ioanine din Asia cu Ioan, fiul lui Zebedeu - unul dintre cei Doisprezece - a fost în general acceptată de Biserică încă din secolul al II-lea; dar niciodată admisă de Cullmann. Miercurea lui Ioan, nr. 318; adoptată treptat de R. E. Brown. Societatea Ucenicolului Iubit, 36–37.
761

Apocalipsa 2 și 3, care vorbesc despre detalii foarte specifice ale activităților din Laodiceea.

762

Documentele citate de Josephus, 14, 10, 13 (228–229) și 19 (240) (Efes), 17 (235) (Sardis), 22 (247–255) (Pergam) și 16, 6, 6 (171) (Sardis), care par a fi destul de autentice. Philadelphia Records, CIJ, 2, 754. Documentația arheologică privind sinagogile din Lidia este prezentată integral de G. Hanfmann. „Sardis", ISO-183.

763

Col., 4, 11.

764

Aceste două scopuri ale misiunii lui Pavel au fost acceptate în egală măsură de Bisericile ioanine, vezi Apocalipsa 2:7 și 3:14-19.

765

Zonele au fost delimitate conform schiței mesajului trimis Romei în anii șaizeci (1 Petru 1:1).

766

Faptele Apostolilor 18:1, apropiat de mărturia lui Plin cel Tânăr, Epistolele 10:96, 6 și 9, referitoare la Bitinia. Vezi capitolul 8.

767

1 Corinteni 1:11–17. (Notă, trad .)

768

Faptele Apostolilor 19:22; Coloseni 4:11 (se poate observa o legătură cu Faptele Apostolilor 18:7); 1 Corinteni 16:15–19; 1 Corinteni 16:12.

769

Faptele Apostolilor 19, 29; Filipeni 24.

770

1 Corinteni 4:17; 2 Corinteni 12:18; Faptele Apostolilor 19:22 și Filipeni 2:19; Filipeni 2:25 și 1 Corinteni 16:12.

771

1 Corinteni 4:17, aproape de Tesaloniceni 3:1–3.

772

Pentru succesiunea acestor evenimente va fi util să ne referim la reproducerea lor: S. Dokka. „Cronologia paulină a anului Marii Colecții", RB, 81, 1974, 183-195.

773

Proiectul 1 Cor., 16, 5-8; Pavel intenționa să plece în luna mai, pentru a vizita Macedonia și Grecia în timpul verii și toamnei și, după ce iernase în Corint, să plece spre Ierusalim în primăvara următoare. Rămâne să presupunem o vizită intermediară la Corint, judecând după pasajul 2 Cor., 12, 14; despre diversele interpretări ale acestui text, vezi: S. Dockx, 191-193.

774

1 Corinteni 7:1. În „Faptele lui Pavel", unele dintre aceste scrisori au fost fabricate în secolul al II-lea.

775

2 Corinteni 10:10.

776

Despre această descoperire a comentatorului modern, vezi J.-F. Collange, Epistola Sfântului Pavel către Filipeni, Geneva, 1973, și Enigmele celei de-a doua epistole a lui Pavel către Corinteni, Cambridge, 1972. Ideea principală a materialului corinten provine din Efes (vezi, însă, 2 Corinteni 1-8, scrisă în Macedonia).

777

Post-scriptum la Filipeni 4:10–20.

778

În 2 Corinteni 9.

779

2 Corinteni 2:4.

780

Aceasta este presupunerea lui S. Docca, art. cit., referitoare la 2 Cor. 1-7, care ar putea înlocui 2 Cor. 10-13, păstrat, dar necenzurat.

781

O enciclică este un mesaj din partea Papei. (Nota traducătorului)

782

Filipeni, 3, ghidat de scrierile Vechiului Testament, acest gen literar (vezi în literatura elenistică „Testamentul celor doisprezece patriarhi") este un discurs concluziv, care este un rezumat și o reflecție asupra vieții. Faptele Apostolilor, 20, 22-35, îi atribuie lui Pavel o altă expunere pentru efeseni, după modelul ioanin (vezi Ioan, 13-17).

783

Vezi excelentul rezumat al lui M.D. Benz, New Testament Studies, 21, 1975, 353–379. Acesta este un argument irefutabil că destinatarii lui Pavel erau locuitorii coloniilor romane Pisidia și Licaonia din provincia Galatia și nu familiile galatiene extrem de elenizate și indefinibile din Asia Mică centrală.

784

Vezi capitolul 2.

785

Vezi: L. Serfo, „Calea spirituală a Sfântului Paul". Paris, 1966, 75-76, care compară din acest punct de vedere cele două epistole apostolice anterioare către Tesaloniceni cu epistolele scrise la Efes.

786

Vezi: A. B. Nockx. „Vocabularul Noului Testament". (1933), „Eseuri despre religie și lumea antică". München, 1972, 341–343: de exemplu, „a păstra" (katéchestai: Phil., 13); „myste" (Phil., 4:12). „Renaștere" (palingenesia: Tit, 3:5).

787

Ch. Picard, „Ephes et Claros", Paris, 1922, 305.

788

Col., 2, 18.

789

De exemplu, autorul Epistolei către Efeseni, al cărui semitism și trăsături stilistice („puterea tăriei sale”), precum și temele „misterului” și „adevărului”, amintesc de literatura liturgică a lui Kamran (vezi P. Benoit, „Kamran și Noul Testament”, în ediția lui D. Murphy-O'Connor a cărții „Paul și Kamran”, Londra, 1969).

790

1 Corinteni 3:16-17 și 2 Corinteni 6:14-7:1 (scrise la Efes). Se poate cita și formularea pre-paulină din 1 Corinteni 16:22 și Romani 1:3-4.

791

Filipeni, 23, și Coloseni, 4:10, care pot fi atribuite unei perioade ulterioare, ținând cont de Cronica lui Eusebiu, care relatează că șederea lui Marcu în Alexandria a durat până în anul 62.

792

Să ne amintim că Apollos a fost considerat aproape în unanimitate autorul Epistolei către Evrei, pe care se bazează această analiză critică.

793

1 Corinteni 3:5–9 și 16:12 („fratele nostru Apolo”).

794

Aspecte evidențiate în Faptele Apostolilor 18:24–25.

795

Filim., 24; Col., 4, 14

796

Eusebiu. „Istoria ecleziastică”, 3, 4, 6.

797

Luca 4:23 și 38. Prologul acestei Evanghelii este o scurtă explicație după moda istoricilor clasici precum Tucidide, mult citiți la acea vreme.

798

Faptele Apostolilor 20:31 (trietia în loc de triennium), 21:40 (dialektos în loc de dialectus), 23:40 (praitorion în loc de praetorium), 27–12 (choros în loc de caurus).

799

Faptele Apostolilor 27:7-44; 28:11-13. Vezi: S. M. Praeder. „Călătorii maritime în literatura clasică și teologia Faptelor Apostolilor după Luca”, Cath, Bibl. Q. 46, 1984, 683-706.

800

Faptele Apostolilor, 14, 11 și 18, 2; Eugenia, 13, 50; 17, 4 și 11; 28, 7 și 10; 17, 5.

801

Vezi L. Cohn-Haft. „Medicii publici ai Greciei antice”. Northampton, Massachusetts, 1956, și M. Koelbing. „Artz und Patient”, 1977, pp. 78-176.

802

Vezi capitolul 13.

803

Coloseni 4:11 (evreu). El este, desigur, identificat cu Titius Justus, „cel care se teme de Dumnezeu” (Faptele Apostolilor 18:7), deși termenul theon sebomenoi este aplicat mai degrabă adepților decât evreilor înșiși (spre deosebire de theosebeis). Dar cognomenul Justus este o traducere din ebraicul Sadok: este posibil ca autorul Faptelor Apostolilor să fi făcut o greșeală în interpretarea terminologiei, care rămâne destul de obscură (vezi capitolul 6, nota 30).

804

Romani 16, 7.

805

Vezi studiul clasic al lui W. H. Ollrog. „Paulus und seine Mitarbeiter”. Neukirchen, 1979.

806

Această definiție a fost aplicată lui Tit (2 Corinteni 8:23) și lui Filimon (Filipeni 17).

807

1 Timotei 4:14 și 2 Timotei 1:6. „Colaboratorii” au fost stabiliți prin ritul punerii mâinilor.

808

Coloseni 1:7 și 4:7. Acest titlu este folosit și de Ignațiu, „Efes”, pentru a desemna un diacon.

809

Despre Arhip - Filipeni 2 (despre slujirea sa - Coloseni 4:17); acest nume este folosit și pentru Epafrodit (Filipeni 2:25) împreună cu definiția „colaborator”. Despre Sosten - 1 Corinteni 1:1.

810

1 Corinteni, 16, 9; 2 Corinteni, 2, 12.

811

Planul călătoriei din 1 Corinteni 16:4-8 (și în 2 Corinteni 1:16, dar, se pare, mai târziu, s-a schimbat din nou: Faptele Apostolilor 20:1-3).

812

Romani 15:24 și 28 (scris la Corint, la sfârșitul misiunii din Efes, ținând cont de planurile anterioare care fuseseră amânate de multe ori). Faptele Apostolilor 19:2.

813

Intelectualii „sirieni” (în sens larg) au făcut cunoștință cu Occidentul roman după ce filosoful Posidonius din Apameea [1189] a descris latura provensală la începutul secolului I d.Hr. (Strabon, 4, 1, 7). Sub Nero, un filosof cilician a vizitat Kadeșul [1190] (Cadix: V. Ap., 4, 47 și 5, 1–7), unde se aflau mulți băștinași din est în valea Ronului, de unde provenea înțeleptul sirian (C. P. Jones, Am. J. Phil., 1978, 336–353) și medicul (Eusebiu, „Istoria ecleziastică”, 5, 2, 6).

814

Aquila și Priscila: din Asia Mică la Roma (Faptele Apostolilor 18:2), din Roma la Corint și Efes (1 Corinteni 16:19; Faptele Apostolilor 18:18), din Efes la Roma (Romani 16:3), din Roma la Efes (2 Timotei 4:19). „Colaboratorul" Urbanus, însă, este necunoscut: din Efes sau din Corint la Roma (Romani 16:9).

815

Expresia „până la marginile pământului" a fost caracteristică autorului Faptelor Apostolilor, care a folosit-o deja în primul său discurs din Antiohia Pisidiei. Pentru evreul elenizat, este un ecou al lui Isaia 49:6, în traducerea Septuagintei și a Siracidei 24:32.

816

Surse privind problema strângerii ofrandelor: Galateni 2:10; 1 Corinteni 16:1-4; 2 Corinteni 8:1-24 și 9:1-15; Romani 15:25-31.

817

Această stare de fapt a fost scoasă în evidență de J. Jeremias. „Sabbathjahr und neutestamentliche Chronologie", ZNW, 27, 1928, 98-99. Era aceeași ca și cu paisprezece ani mai devreme, în anul 41, și deja atunci l-a determinat pe Pavel să meargă la Ierusalim pentru a livra mijloacele (vezi capitolul 5). Anul evreiesc începea cu luna nouă de după echinocțiul de toamnă (vezi: J. Finegan. „Handbook of Biblical Chronology". Princeton, 1964, 59.

818

2 Corinteni 8:10.

819

2 Corinteni 9:12–13.

820

Acest lucru este menționat doar în Filipeni 2:19-21 și 4:11-12, o epistolă scrisă ca încheiere, care este adesea atribuită perioadei efesiene, dar pe care propunem să o datăm ședерii lui Pavel la Roma: vezi capitolul 13. Dificultatea de a data această epistolă este discutată de S. Dockx, „The Place and Time of the Epistle to the Philippians", RB, 80, 1973, 230-246 (pentru o ordine mai detaliată, vezi Anexa 1).

821

2 Corinteni 1:8, aproape de Romani 16:4 (scris în timpul întoarcerii de la Efes la Ierusalim).

822

2 Corinteni 4:16 și 6:5, strâns legate de Galateni 6:17 (scris în Efes sau la plecarea din Efes).

823

Prima închisoare a împărțit-o cu rudele sale, Andronic și Iunia, într-o situație la fel de amenințătoare pentru Aquila și Priscila (Romani 16:3), de asemenea evrei. Mai târziu, când anturajul său evreiesc a fost împrăștiat (Coloseni 4:10), a fost închis împreună cu Epafra (Filipeni 23) și din nou cu Aristarh, Epafra fiind apoi eliberat; în momentul scrierii Epistolei către Filimon 24, și Aristarh fusese

deja eliberat: Epistola către Filimon, fără îndoială autentică, a fost scrisă din Efes, căci Pavel în ea cere adăpost și își exprimă intenția de a se întoarce pe drumul Maeandriei și Liciei (Filipeni 22; confirmată în prologul lui Marcion: apostolus jam ligatus scribit eis ab Epheso); Epistola către Coloseni, care a fost scrisă de Pavel, fie direct, fie indirect, numește aceleași persoane și se referă la aceleași circumstanțe; A fost scrisă mai târziu decât Epistola către Filimon, deoarece problema sclavului Onisim fusese deja rezolvată (Coloseni 4:9). Aceste scrisori pot fi datate, deși cu oarecare îndoială, în misiunea din 51-55 sau în ultima arestare a lui Pavel în Asia din 62-66 (vezi capitolul 13): totul depinde de credibilitatea Cronicii lui Eusebiu, care scrie despre șederea lui Marcu în Alexandria până în 62 (este menționat în Filipeni 23 și Coloseni 4:10). Dar fie cum ar fi, la sfârșitul șederii sale în Efes, Pavel, 2 Corinteni 6:4, vorbește despre sine ca fiind „închis".

824

2 Corinteni 1:8.

825

Principalele dovezi documentare se găsesc în Galateni și 2 Corinteni, care dezvăluie asemănări și paralele semnificative. Vezi și Coloseni și Efeseni.

826

Faptele Apostolilor 19:13-16: concurența și dezamăgirea magicienilor evrei, 23-40: indignarea aurarilor din teatru.

827

Discursul atribuit de Faptele Apostolilor (19:35-40) unuia dintre înalții funcționari ai Efesului este pe deplin plauzibil, deși punctul lor de vedere ne este cunoscut doar sub formă de silentio – din tăcerea pe care arhivele locale o păstrează asupra crizelor cunoscute din alte surse. Aici intră în joc legea rivalității dintre orașele din Orient în materie de ordine și putere, care se străduiau să câștige titluri și ranguri: conform Faptelor Apostolilor 19:35, principalul lucru pentru Efes era statutul său de „păzitor al Templului" în timpul cultului imperial.

828

Vezi în special celebra „Scrisoare despre creștini" (începutul secolului al II-lea, pentru nordul Asiei Mici) de Pliniu cel Tânăr, „Scrisori", 10, 96, 10 (vezi comparația lui A. N. Sherwin-White, „The Lettres of Pliny: a Historical and Social Commentary". Oxford, 1966, 709).

829

Vezi: V. Le Guen-Pollet. „Venitul preotului în Grecia antică". Inf. His., 50, 1988, 149–156, și G. Berthiaume. „Rolul preotului. Studiu al bouchery-ului, bucătăriei și sacrificiului în Grecia antică", Leyde, 1982.

830

Vezi: L. Gracco-Ruggini. „La vita associativa nelle citta deirOriente greco", „Asimilarea și respingerea culturii greco-romane în lumea antică", Paris, 1976, 463–491 (despre rebeliunile provocate de organizațiile breslelor din Efes: vezi VSN, 7, 1983, 524).

831

Un exemplu precis al modului lor de acțiune se află la Pergamon, Ciceron. „Pro Flacco", 7, 17. Vezi J. Colin. „Orașele libere ale Orientului greco-roman și plecarea spre execuție prin strigăte populare", Bruxelles, 1965.

832

Coloseni 4:1-2: Aquila și Priscila nu mai sunt menționați printre „colaboratorii" apostolului.

833

Romani 16:3-5. Presupunerea că această salutare a fost adresată de fapt oamenilor care locuiau în Efes, așa cum se crede uneori, este incompatibilă cu plecarea colaboratorilor evrei despre care se vorbește în Coloseni 4:1, deoarece în această salutare, pe lângă Andronic și Iunia, Aquila și Priscila, este menționată și „Maria" sau „Mariam".

834

Faptele Apostolilor 19:34 și 37.

835

Vezi, de exemplu, H. I. Bell, „Antisemitism in Alexandria", JRS, 31, 1941, 1–2, și E. M. Smallwood, „The Jews under Roman Rule", Leyde, 1976, 226–230.

836

Pe lângă scrisorile Apocalipsei (vezi nota 20), o metodă similară de prezentare se observă și în Epistolographi graeci din epoca imperială. Dialogurile filozofice sunt, de asemenea, purtate sub formă alegorică.

837

2 Cor. 1:9; termenul grecesc folosit, „apokrima", are exact sensul termenului „responsum", care înseamnă un răspuns la o petiție scrisă adresată împăratului, venită de la scrib, un responsis (H. J. Mason, „Termeni greci pentru instituțiile romane". Toronto, 1974, 126).

838

Despre această persoană, vezi clarificările lui H. G. Pflom, „Carierele cavalerilor procurorului". Paris, 1960–1961, 34–40.

839

Apoc., 13, 11–15. Definiția este dată de D. Schwartz. „Tiberius Claudius Valvillius, prefectul Egiptului și consilier al lui Nero", BIFAO, 49, 1950, 37–55, care leagă această imagine de rolul jucat de Valvillius în timpul persecuției lui Nero din anul 64.

840

Efesenii au ridicat două monumente memoriale pentru a comemora această mutare, care a urmat morții lui Claudius în

octombrie 54, dar este posibil să fi trecut ceva timp între decizia de a ridica monumentul și construcția sa (J. Keil, „Forschungen in Ephesos", 111, 41-42, editată de H. G. Pflom, op. cit.). Valvillius s-a întors în Egipt prin Italia și Sicilia, ceea ce ar implica o călătorie de câteva săptămâni înainte de închiderea rutei maritime în toamna anului 54 (Pline, HN, 19, 3; a fost numit prefect al Egiptului pentru anul 55 și urma să părăsească Roma în aprilie 55).

841

1 Corinteni a fost scris în timpul Paștelui (5:8), când Pavel era liber și intenționa să pornească într-o călătorie după sărbătoarea Rusaliilor (16:1-9).

842

Mărturia din Faptele Apostolilor 19:10 nu este decisivă, deoarece „doi ani mai târziu", la momentul sosirii lui Pavel, la sfârșitul anului 51, poate fi înțeleasă ca un an de referință și nu ca durata întregului an, mai ales dacă luăm în considerare faptul că anul evreiesc începea în toamnă. Ca de obicei, în conformitate cu intenția sa apologetică generală, autorul deplasează conflictul, înfățișându-l pe Pavel printre magicienii evrei.

843

*1 Cor., 15, 32. Utilizarea termenului *theromachein* este izolată în Noul Testament, iar acest cuvânt nu apare în traducerea Septuagintei. La acea vreme, acest termen era folosit în greacă fie pentru a desemna luptele cu fiarele sălbatice din amfiteatru (venatio), fie pentru a desemna darul special al „omului lui Dumnezeu" care potolește fiarele sălbatice înfuriate: Pavel nu putea decât să evite o astfel de asemănare (vezi capitolul 4 și textele citate în F. Cumont. „L'Egypte des astrologues". Bruxelles, 1937, 64-65, sau și: Seneca. „Scrisori", 85, 41).*

844

În literatura lui Kamran, „leul rampant" este Alexandru din Ianaeus, crudul cuceritor al Transiordaniei; în Apocalipsa 13:1-2 și 11, persecutorii Nero și Valvillius sunt reprezentați fiecare de câte o „fiară"; pentru Faptele Martirilor, vezi Eusebiu, Istoria Ecleziastică, 5:1, 57, 58 și 2:5.

845

M. R. James. „Noul Testament apocrif", anexa 2: „Faptele lui Pavel", 571-574. Narațiunea intră în domeniul fanteziei, unde se spune că Pavel a fost recunoscut și cruțat de un leu pe care îl întâlnise odată în munți.

846

1 Cor., 4, 9. Despre sensul termenului epideixis („performanță") vezi: L. Robert, REG, 1936, 244. Epithanatios, „condamnat la moarte" - preluat din dicționarul Septuagintei și tradus de Tertulian, De pudicia, 14: veluti bestiarios; a fost folosit în secolul I de Deniz din Halicarnas, AR., 7, 35. Utilizarea termenului theatron („teatru") în sensul de theama („performanță") este caracteristică lui Pavel și

corespunde evoluției semantice a formațiunilor de cuvinte (theatria, theatrizontes) în epoca imperială. Aceeași expresie în sensul său original a fost folosită în legătură cu execuția în Evrei. 10:32-34 și la persecuția creștinilor din Roma sub Nero și în Epistola către creștinii din Liban din 177 (Eusebiu, Istoria ecleziastică, 5:1, 37 și 40).

847

Elucidare de P. Garnsey, „Statutul social și privilegiile juridice ale Imperiului Roman". Oxford, 1970, 124-125 și 129-131. L. Robert, „Gladiatorii în Orientul grecesc". Paris, 1940, 320-321.

848

Digeste, 48, 13. 7 (blasfemie); Paul, Sententiae, 5, 23, 17 (magie).

849

Faptele Apostolilor 19:29–31. Întrucât Efesul nu era un oraș liber, întâlnirea din teatru nu putea fi o adunare civilă; ea nu putea fi considerată decât o adunare a koinonului Asiei, care se ținea o dată pe an, ca parte a cultului imperial. În circumstanțe similare, adică la o sărbătoare imperială, evreii din Alexandria au fost aruncați la animale sălbatice în anul 38 (Philo. Contre. Flaccus, 10:74–85), precum și Policarp, episcopul Smirnei, în anul 155 sau 156 (Eusebiu. „Istoria ecleziastică", 4:15, 15).

850

Vezi: E. Derenne, „Procesele de impietate ale filosofilor din Atena în secolele al V-lea și al IV-lea", av. J.-C., Liège-Paris, 1930, și M. Ostwald. „Primele procese de impietate din Atena", De la suveranitatea populară la suveranitatea legii, University of California Press, 1986, 528.

851

Faptele Apostolilor 19:37 prezintă discursul păzitorului păcii (35–40), folosind argumentele obișnuite ale persoanelor romanizate de rang înalt din provincii. Acest păzitor al păcii din Asia, administratorul templelor din Asia și, în special, al templelor din Efes, este cunoscut din documentele din Hierapolis, Frigia și Efes (OGI, 458; Forschungen Ephesos, III, 40 (cu comentariu) și 80).

852

Situația este descrisă de Apuleius, Metamorfoze, 3, 4, 4, și în scena martiriului lui Policarp din Smirna (Eusebiu, Istoria ecleziastică, 4, 15, 22).

853

La Pergam, mărturia lui Cicero, Pro Flacco, 7, 17.

854

Este subliniată celebra situație a lui Attalus din Pergam, cetățean roman, în timpul persecuției din Liban din anul 177 (Eusebiu, Istoria ecleziastică, 5, 1, 44 și 50); dificultatea întâmpinată de guvernator (Istoria ecleziastică, 5, 1, 47) în încercarea de a distinge printre

acuzați pe cei care „păreau” a fi cetățeni romani; dovedirea afilierii cuiva nu era o chestiune ușoară.

855

Romani 16, 4.

856

Timp, f Cor.

857

2 Corinteni 6:9.

858

2 Corinteni 6:4–5.

859

2 Cor., 11, 25, aproape de Faptele Apostolilor, 14, 19 și 16, 22-23.

860

Până la sfârșitul ședерii sale în Efes, Pavel (2 Corinteni 11:23-25) numărase deja „închisorile”, închisorile și „pedepsele”: de cinci ori a fost biciuit de evrei, de trei ori a fost bătut cu nuiele de romani și o dată a fost ucis cu pietre. Vezi: J. Juster. „Evreii în Imperiul Roman”. Paris, 1914, I, 161.

861

Vezi capitolul 3.

862

Comparați 1 Corinteni (scris la Efes) și Romani (scris la Corint). Despre puterile evreilor din Efes, vezi numeroasele decrete citate de Josephus, AJ, 14, 10 (223); vezi: Ch. Saulnier, RB, 88, 1981, 161–190.

863

Lex Porcia (secolul al II-lea d.Hr.), confirmată în epoca augustană de Lex Julia de vi publica. Despre pedeapsa pentru biciuire și aplicarea acesteia, vezi: P. Garnsey, op. cit., 136–141.

864

Vezi capitolul 4.

865

Filipeni 22, apostolul anticipează eliberarea sa iminentă.

866

2 Corinteni 4:16 și Galateni 3:17 au fost scrise în același timp (vezi mai departe).

867

Mărturia din 1 Corinteni 1:10-4:21, care este uneori numită „scrisoare către grupuri” și care tinde să fie considerată o scrisoare independentă în materialele din Corinteni.

868

Vezi în special 1 Corinteni 4:18 și 5:3, precum și Galateni 4:20 și Coloseni 2:5.

869

Galateni 4:20.

870

Client - în Roma Antică, o persoană liberă care se preda sub protecția unui patron și era dependentă de acesta din urmă (Nota traducătorului)

871

Termenul schismata (1 Corinteni 1:10) nu ar trebui să inducă în eroare: înseamnă „discordie" („schismă").

872

Vezi 2 Corinteni 7:18 și mai departe.

873

1 Corinteni 1:12.

874

1 Corinteni 9:4–7.

875

1 Corinteni 5:9-11 și 7:1.

876

1 Corinteni 1:24.

877

Asemănarea situației și simultaneitatea evenimentelor menționate în Galateni și 2 Corinteni (ambele scrise la sfârșitul șederii la Efes) au fost adesea subliniate. Epistolele către Coloseni și Filipeni vorbesc despre aceeași problemă (poate în perioade diferite ale vieții lui Pavel), la fel ca și Romani 15:31, scrisă înainte de întoarcerea la Ierusalim.

878

Această expresie din Galateni 2:12 (și Tit 1:10-11; Faptele Apostolilor 10:45 și 11:2) este caracteristică Bisericii primare pentru desemnarea creștinilor din iudaism, în timp ce evreii în general erau desemnați prin termenul „circumcișii" (Galateni 2:9); vezi remarcabila explicație a lui M. Simon. „Treizeci de ani de cercetare asupra apostolului Pavel", 21. Vezi și 2 Corinteni 11:22.

879

Galateni 1:6; Coloseni 1:23.

880

Galateni 6:12 (aproape de Galateni 2:6 și Filipeni 3:5); 2 Corinteni 11:5 și 3:13.

881

Importanța titlului de „apostol" în saluturi a fost subliniată de S. Dokk, RB, 80, 1973, 230–246, dar a face din acesta un punct de referință cronologic este un punct mort.

882

Galateni 5:1 și 22, 24 și 2 Corinteni 10:1-5 și 8; 4:4-5 (această sete de putere a misionarilor iudaizanti devine perceptibilă în Epistola lui Iacov).

883

Col. 2:8; repetarea temelor eseniene în 1:12-13 și 16 (aproape de Efeseni 1:21). W. Schmithals. „Paulus und die Gnostiker". Hamburg, 1965, în legătură cu Bisericile din Asia ridică problema

unui gnosticism foarte prematur, reprezentat viu conform tradiției, în care fundamentele învățăturii pauline ar putea fi completate treptat în Antiohia, dar o astfel de interpretare ar fi anacronică pentru tendințele Bisericii primare.

884

2 Cor. 2:5-8; 11:13-14 și 22-23. Înțelegerea lor despre Moise este apropiată de cea a lui Filon din Alexandria. „Viața lui Moise", 2:2.

885

Galateni 1:7 (în fruntea acestei misiuni se afla cineva pe care Pavel l-a acuzat în 1:9 și 3:1); despre învățătură: 5:3–6:13 până la 3:6–29 (compară cu Faptele Apostolilor 7:2–8).

886

Clientelismul este o dorință disprețuitoare de a mări numărul susținătorilor cuiva (Nota traducătorului)

887

Col. 2, 16 și 21.

888

Galateni 4:10 și Coloseni 2:16; referința este la respectarea anului sabatic, a anului jubiliar, a sărbătorilor Lunii Noi, a sărbătorilor sezoniere (Paștele, Rusaliile, Corturile sau Sărbătoarea Recoltei și Marea Zi a Ispășirii) și a odihnei Sabatului. De fapt, ei au fost cei care au stabilit ritmul vieții misionare a lui Pavel (1 Corinteni 5:7 și 16:8; Faptele Apostolilor 20:6 și 16).

889

Coloseni 2:1; Galateni 5:2-6; 6:12-13. Circumcizia era o condiție pentru participarea la masa de Paște (Exodul 12:44); prin urmare, sclavii domestici și prozeliții erau circumciși. Înființată la Kamran (IQS 5:8 și Documentele de la Damasc 15:5-6).

890

Galateni 5:11. Există o problemă serioasă aici, și în special problema mereu controversată a circumciziei lui Timotei.

891

1 Corinteni 15:11.

892

Efeseni 4:5–6.

893

Galateni 1:6 (metatithestai: „a trece la o altă evanghelie") și 8–9 (un blestem similar cu 1 Corinteni 16:22).

894

Galateni 4:9-10 și Coloseni 2:21 (tema stoicheiei, filozofie în întregime umană); Efeseni 4:14.

895

Col., 4, 10.

896

Mai ales în mărturisirea credinței, Galateni 1:4 (vezi: F. Bovon. „Melanges Marcel, Simon". Paris, 1977, 91-107.

897

Galateni 5:1-16; această maleabilitate este observată în Coloseni 4:16 și Efeseni 5:16.

898

Galateni 6:12, acest pasaj - este necesar să subliniem - a fost scris chiar de mâna sa.

899

Galateni 5:3 și 6:13.

900

Gal. 3:6-29, care trebuie să fie pus în contrast cu iudaismul elenistic (Siracide 44:19-21; „Cartea Jubileului", 15:26-27), esenienii („Documentele din Damasc", 15:5, 6), tradiția rabinică (Mishna Quiddush 4:41) și „De Abraham-Alexandria"7.

901

Galateni 3:2 și 5:2-6 și 12, apropiat de Coloseni 2:11; Efeseni 2:11-12 și Filipeni 3:2.

902

Galateni 3:28, apropiat de Coloseni 3:17 și Efeseni 2:19. Aceasta nu era încă poziția din 1 Corinteni 1:24, care permitea recunoașterea a două tipuri de creștini, și a rămas aceeași în Romani 1:16; 2:9, 10; 10:12.

903

Col. 2, 21 și 23.

904

Galateni 3:19-20 și 23-26; 4:2; 1 Corinteni 15:56. Compară cu Siracide 24:23-24. În secolul I d.Hr., Filon din Alexandria și unele tratate rabinice susțineau că numai cei care trăiesc conform Legii mozaice sunt cu adevărat liberi, un punct de vedere împrumutat din scrierile creștinului evreu Iacov 1:25: „legea perfectă" este numită „legea libertății".

905

Vezi și: Filipeni 3:8-9 și expresiile greșit interpretate din 1 Corinteni 9:20-21: „Cu cei ce erau fără lege, m-am făcut ca unul fără lege, nu fiind fără lege față de Dumnezeu, ci sub lege față de Hristos, ca să câștig pe cei ce erau fără lege".

906

Păreri interpretate semnificativ câteva luni mai târziu în Romani, 9.

907

Faptele Apostolilor 21:21. Acest lucru a fost bine demonstrat de F. Reful, „Data Epistolei către Galateni", RB, 95, 1988, 261–183, chiar dacă nu acceptăm toate concluziile de la sfârșitul cronologiei sale complete.

908

2 Petru 3:16 a fost probabil scris în Asia sau în drum spre Asia la sfârșitul primului secol, după ce pasiunile se potoliseră.

909

Va fi necesar să se aștepte conciliul de la Laodiceea, în secolul al IV-lea, pentru a pune capăt riturilor evreiești ale creștinilor din regiune: odihna Sabatului, filacterii, sărbătorile evreiești, citirea Vechiului Testament, vezi: G. Hanfmann. „Sardes from Prehistoric to Roman Times". Cambridge, Mass., 1983, 182.

910

2 Petru, 3, 15. Irinee, Adv. Haeres., 3, 3, 4: „Biserica din Efes, întemeiată de Pavel, unde Ioan va rămâne până în vremea lui Traian…"

911

În epistola sa, Iacov înlocuiește controversa începută de Pavel, unde credința se opune Legii, cu o controversă privind relația dintre credință și fapte, folosind numeroase expresii din Epistolele către Galateni și Romani (vezi: 2:14, 21, 22, 24). Epistola lui Iacov este adresată aceleiași societăți căreia i se adresa Pavel, care era foarte diferită de societățile descrise în Epistola din Efeseni (vezi 2:2-7).

912

Eusebiu, Istoria ecleziastică, 3, 36, 5, îl menționează pe Ignațiu, Efeseni, 1, 2, 6; Iustin, Dialog cu Trifon, 47, pe care Eusebiu, Istoria ecleziastică, 4, 18, 6, îl atribuie Efesului.

913

Tertulian, De baptismo, 17.

914

Sursa este materialul epistolar din 2 Corinteni, scris aproape imediat după Galateni, din care Pavel, cuvânt cu cuvânt, preia numeroase formulări, după criza acută din perioada în care se afla deja în Macedonia (2 Corinteni 10-13 și 7-6). Despre conținutul special al 2 Corinteni 10-13, care răspunde contraofensivei evreiești, vezi comentariul lui S. K. Barrett în Eseuri despre Pavel. Londra, 1982.

915

2 Corinteni 1:15–17 (compară cu 1 Corinteni 16:8); 1:23; 2:1 și 4. Vezi și 13:10.

916

Despre ideile vagi din textele polemice de natură religioasă sau filosofică („unii"... „unii" („cineva"), vezi, în special: L. Robert. „Le Sanctuaire de Sinuri près de Mylasa", I, Les Inscriptions, 37. Aceasta este o tehnică de diatribă.

917

2 Corinteni 13:1 (vezi mai departe).

918

2 Corinteni 5:16 și 10:7.

919

Galateni 1, 18 și 19: vezi capitolul 5.

920

2 Corinteni 11:5 și 12:11.

921

Faptele Apostolilor lui Andrei au fost compuse în secolul al II-lea în Ahaia (vezi Apocrifele Noului Testament, 392–425). Andrei a săvârșit numeroase semne în Corint (Faptele Apostolilor, 25).
922
2 Corinteni, 12, 1–2; 3, 14, 17 și 10, 5.
923
Uită-te la lucrul principal: 2 Corinteni, 10, 1 și 5.
924
2 Corinteni 2:17 și 1 Corinteni 4.
925
2 Corinteni, 12, 11 și 10, 13–14.
926
2 Corinteni 10, 13; 15, 16 (vezi 1 Corinteni 3:5-9).
927
106.? Corinteni, 8, 23.
928
2 Corinteni 1:2 și 2 Corinteni 20.
929
2 Corinteni 12:13–18, apropiat de 1 Corinteni 9:3–18.
930
1 Corinteni 16:1–4.
931
Problema este evidentă din amendamentele introduse de Pavel, 2 Cor. 8:8, 10, 11–14 și 20. Despre condițiile colectării și transmiterii didrahmonului, vezi J. Juster, „The Jews in the Roman Empire", Paris, 1914, 1:381, conform lui Filon. Despre participarea sebomenoilor, vezi AJ, 14:7, 2.
932
2 Corinteni 7:13–14. Tit este cel care transmite a doua epistolă către Corinteni 2:14–7:4.
933
2 Corinteni 2:12, completat de Faptele Apostolilor 19:21-22 și 20:1-3, care vorbesc despre o călătorie europeană de trei luni care se încheie de Paște, prin urmare, a început iarna.
934
2 Corinteni 2:12-13 și 7:8. Referitor la Biserica din Troa, Faptele Apostolilor 20:7-11. Pavel a compus apoi 2 Corinteni 10-14, care a fost foarte severă, dar pe care în cele din urmă nu a trimis-o, ci i-a dat-o mai târziu lui Timotei (vezi: S. Dockx, RB, 81, 1974, 188-189).
935
Faptele Apostolilor 19:22.
936
2 Corinteni 7:5 (Faptele Apostolilor nu spune nimic despre aceste încercări și aceste dificultăți). Vezi Faptele Apostolilor 7:34, M. R. James, Noul Testament Apocrif. Oxford, 1955, 293; semnele fierului înroșit sunt menționate împreună cu lanțurile; vezi capitolul 4.

937

2 Corinteni 8:2 și 7:5, unde dezamăgirea lui Pavel este exprimată într-un mod misterios: „nu numai așa cum nădăjduiam noi, ci s-au predat mai întâi Domnului, apoi nouă” (8:5).

938

Vezi 1 Corinteni, 1, 9 și Filipeni, 4, 15; capitolul 8.

939

Filipeni 2:12 și 4:2–3, a căror dată este dificil de determinat (vezi capitolul 13).

940

2 Corinteni 8:1–3.

941

2 Corinteni 7:6-16, numită „scrisoarea împăcării”; 8:6-24 și 9:1-15, care este o scrisoare de împuternicire.

942

2 Corinteni 6:14-7:1, argumentație de tip esenian sau ioanin.

943

2 Corinteni 2:5–8.

944

2 Corinteni 13:1. Această procedură împotriva Bătrânului a fost prevăzută în Deuteronom 19:15 și este analizată în Matei 18:15-16 și în 1 Timotei 5:19.

945

2 Cor., 13, 2 (vezi 1 Cor., 5, 3) și 10. Vezi J. Juster. „Evreii în Imperiul Roman”. Paris, 1914, 11, 159–161.

946

Faptele Apostolilor 20:3-4. Epistola către Romani a fost scrisă în această perioadă și trimisă din portul Chencrea, unde a fost fondată Biserica și unde a fost primit Pavel (Romani 16:1-2). Data poate fi exactă din două salutări care se referă la persoane importante și faimoase: „casa lui Aristobul”, un herodian, numit mai devreme decât un anume Irodion (Romani 16:10-11), care a părăsit Roma în primul an al domniei lui Nero, în 55, pentru a deveni rege al Armeniei Mici (Josephus, B, 2:252), și „casa lui Narcis”. Acesta din urmă este identificat cu faimosul libert al lui Claudius, care s-a sinucis în timpul evenimentelor legate de uciderea lui Claudius, când Nero a venit la putere, în toamna anului 54, dar de a cărui moarte Pavel nu era încă conștient.

947

Faptele Apostolilor 20:4-17 și 21:1-17 sunt pasaje în care narațiunea este relatată la persoana întâi plural, cu indicarea datelor, a duratei călătoriei și a escalelor în porturi (21:10-11 este o repetare a evenimentelor relatate în 11:27-28). Vezi F. Bovon, în Faptele Apostolilor, Louvain, 1979, 339-351, care identifică o structură narativă după modelul literaturii elenistice. Moartea lui Pavel este anunțată simbolic, ca în profeții din Vechiul Testament

(cf. Faptele Apostolilor 21:10-14 și 1 Samuel 11:29-30; 22:11; Isaia 8:1-4; Ieremia 19:1; 27:2; Ezechiel 4-5).

948

Romani 15, 25 și 30–31.

949

Vezi Romani 15:5-33; 5:16; 2:25 și 3:1-8 și, cel mai important, 9-11, care sunt un eseu independent.

950

Faptele Apostolilor 21:1 (Mira este menționată doar într-un singur manuscris, Faptele Apostolilor 27:5). Vezi Faptele Apostolilor 14:24–25.

951

Faptele Apostolilor 21:7. Evanghelizarea în aceste etape, ca și în cele precedente, este descrisă în detaliu în Faptele Apostolilor lui Pavel, 3-5, care o leagă de plecarea din Antiohia, probabil la începutul celei de-a treia călătorii.

952

Faptele Apostolilor 21:8; el a fost unul dintre cei șapte membri ai grupului lui Ștefan (6:5), care a evanghelizat Samaria (8:5), l-a convertit pe eunucul etiopian (8:26), apoi a evanghelizat Cezareea, unde s-a oprit în cele din urmă (8:40).

953

Faptele Apostolilor 21:16–18.

954

Faptele Apostolilor 21:37 și Josephus, AJ 20:7,5 (vezi mai departe), vezi capitolul 5.

955

Conducătorii Iudeii s-au înlocuit în mod regulat după doi ani de domnie timp de doar doi ani, din 44 până în 48 (sub Claudius), iar apoi, începând cu 62 (sub Nero) - sub Albinus - al doilea succesor al lui Felix. Ventidius Cumanus a deținut funcția între anii 48 și 52. Pentru a acoperi perioada 52-62, trebuie să presupunem că Felix sau succesorul său imediat, Festus, a rămas procurator al Iudeii pentru o perioadă foarte lungă de timp - și aici sunt posibile două presupuneri: presupunerea lui E. Iurer, „Istoria Iudeii", în ediția suplimentată din 1973-1987, 464-466, nr. 42, care presupune că Felix a fost guvernatorul, menționând caracterul său nemilos, pe care Tacitus l-a recunoscut și în el, „Istorii", 5, 9, și enumeră multe evenimente, pe care Josephus le atribuie domniei sale (BJ, 2, 12, 8 (247-270) și AJ, 20, 8, 5-8 (160-181): de fapt - revolta egiptenilor, apariția „călăilor" și afacerea Cezareei; și presupunerea lui A. von Arnack, „Geschichte der „alterislichen Literatur", II/1, 1897, 233-239, care, dimpotrivă, susține că domnia lui Felix a durat doar foarte puțin, la începutul domniei lui Nero, ținând cont de cronica lui Eusebiu, ed. Schoene, I, 155, care își plasează amintirea în al doilea an al domniei lui Nero. Acceptăm această „cronologie antică", care este de acord cu datele pe care le-am propus în capitolul 11 despre

considerații independente, referind această cronologie la începutul incidentelor efesene și la data Epistolei către Romani. Pe de altă parte, argumentația lui Schürer este oarecum subiectivă, deoarece, la urma urmei, evenimentele care sunt atribuite domniei lui Festus (AJ, 20, 8, 9-11 (182-196)) sunt, de asemenea, destul de numeroase.

956

Faptele Apostolilor 24–27; M. Sordi, „Studi Romani", 8, 1960, 401–402, a arătat bine că referința cronologică conținută în sintagma scurtă, care se referă tocmai doar la succesorul lui Felix („După doi ani, Porcius Festus i-a urmat lui Felix"), nu se poate referi la închisoarea lui Pavel sau determina durata acestei închisori, așa cum se crede adesea; sintaxa limbii grecești nu permite astfel de concluzii. Dar nici nu se poate accepta dovada care plasează data arestării lui Pavel în primăvara anului 54, deoarece aceasta ar plasa întâlnirea de la Ierusalim în perioada premergătoare celei de-a doua călătorii, ceea ce ar contrazice mărturia personală a lui Pavel (vezi Capitolul 6). Această dovadă se bazează doar pe Faptele Apostolilor și, pe de altă parte, servește la confirmarea propriei idei fundamentale, că rechemarea lui Felix a precedat dizgrația fratelui său Pallas în februarie 55, deoarece a reușit să-l justifice pe Felix în fața lui Nero, datorită căreia Felix a scăpat de pedeapsa cu moartea. Acest lucru nu este confirmat de Tacit; la acea vreme, Pallas avea încă o mare influență.

957

Fapte, 24, 22, apropiat de Tacitus, „Anale", 12, 54. Despre comanda sa militară și împărțirea puterilor între Cumanus și el însuși, vezi datele corespunzătoare ale lui Tacitus, Josephus, BJ, 2, 247 și Sueto, „Claudius", 28.

958

BJ, 2, 13, 3 (257).

959

Faptele Apostolilor 21:20–28. Despre executarea în grabă a msamdaiilor, „instigatori la apostazie", vezi capitolul 3, nota 14.

960

Vezi în special controversa dintre Augustin, Scrisori, 82, 19, și Ieronim. Majoritatea comentatorilor moderni preferă să conteste singura mărturie din Faptele Apostolilor, 16, 13, referitoare la circumcizia lui Timotei. Despre relevanța controversei, vezi și R. E. Brown, Antioch and Rome, Paris, 1988, 24, și F. Reful, The Date of the Epistle to the Galatens, RB, 95, 1988, 172–176.

961

Homélies clémentines, 6–9 (spre lauda lui Petru) Evanghelia lui Barnaba și tradiția ebioniților (Irenee, Adv. haereses, 1, 26, 2; Eusebiu. „Istoria ecleziastică" 3, 27, 4). Talmud, citat de F. G. Rengstorf, „Das Paulusbild in der neueren Forschung", Darmstadt, 1969, 589.

962

Aceasta este opinia lui G. Bornkamm. „Pavel - Apostolul lui Isus Hristos". Geneva, 1970, 750. Acești bani, colectați, printre altele, în sinagogi, ar putea părea a fi deturnați din banii care mergeau de obicei la Templu: vezi capitolul I, nota 110. Existența acestei probleme ar putea explica tăcerea neobișnuită din „Faptele Apostolilor" cu privire la colectarea ofrandelor.

963

Singura sinagogă creștină excavată până în prezent în Ierusalim este destul de mică (D. Murphy O'Krannor, „Ghid arheologic al Țării Sfânte". Paris, 1982, 100-101).

964

Faptele Apostolilor 21:23–26, repetând 18:18 (acesta trebuie să fie un pasaj repetat din nou).

965

Faptele Apostolilor 21:28.

966

Vezi capitolele 1 și 6 și cazul istoricului Josephus, născut în anul 37.

967

Joseph, BJ, 2, 12, 8-13, 6 (247–270), AJ, 20, 8, 5–8 (160–161).

968

Josephus, AJ, 20, 8, 5 (182) în Tacit. „Cronici", 12, 54.

969

Drusilla a fost fiica cea mică a lui Irod Agripa I și sora lui Agripa cel Tânăr și a Bernicei. Ea a fost logodită cu Epifanes, fiul regelui Antioh din Commagena, dar când acesta a refuzat să fie circumcis, ea l-a părăsit și s-a căsătorit cu Azizus, regele din Emesa, apoi s-a căsătorit cu Felix. Acestui cuplu i-a adresat Pavel invectiva sa. (Faptele Apostolilor 24:24–25) (Nota traducătorului)

970

Sueton, „Claudius", 28 de ani, Drusilla, născută în 38 (AJ, 19, 9, 1 (354)), s-a căsătorit cu Aziz, regele Emesei, în 53 (AJ, 20, 7, 1 (139)), apoi, puțin mai târziu, cu Felix (AJ, 20, 7, 2 (141–143)).

971

Vezi capitolul 11.

972

*Vezi lucrarea clasică a lui R. McMullen, *Enemies of the Roman Order* (Cambridge: Harvard Univ. Press, 1966). Surse: Josephus, BJ, 2, 13, 2–6 (253–265) și AJ, 20, 8, 6 (169–172).*

973

Joseph, AJ, 20, 8, 10 (186): despre nume, BJ, 1, 2, 13, 3 și 17, 2 (254–256 și 408), unde sunt desemnați drept „partidul războinic" și echivalați cu banditii naționaliști. Vezi M. Hengel, „Zeloții", Leyde, 1976, 355–368 și 405–409.

974

BJ, 2, 13, 4 și 6 (259 și 264–265); AJ, 20, 8, 6 (169–172) cu referire la un profet egiptean care revendica regalitatea, asemenea unui lider de sclavi rebeli sau cuceritori dintr-o perioadă anterioară.
975
Josephus, Viața, 23 (112–113); se referă la două rude ale regelui Agripa.
976
BJ, 2, 13, 6 (266–270). Vezi B. Lifshitz. „Cezearea Palestinei, istoria și stabilirea sa socială", ANRW, I/8, Berlin-New York, 1977, 514–517.
977
BJ, 2, 3, 1 (42–44).
978
BJ, 2, 3, 1–2 (40–48) și BJ, 2, 12, 1 (223–226).
979
Iosif, BJ, 2, 13, 3 (256–257).
980
Faptele Apostolilor 21:27–31 (vezi Josephus, BJ 5:192 și AJ 15:417; Philo, „Legato ad Gaium", 212). Una dintre tăbliţele cu o inscripție în greacă a fost găsită (OGI 598): a fost datată din timpul domniei lui Herodes, când interdicția a fost întărită (de la o amendă la execuție imediată). Vezi comentariul lui J. Melez-Modrzejewski, „Martiriul lui Paul din Tars", în „Istoria dreptului social", Melanges Jean Imbert. Paris, 1989, 407–409.
981
Romani 9:6-9 și 10-13, aceasta este tema celor doi moștenitori și împlinirea promisiunii lui Dumnezeu - „cel mai mare va sluji celui mai mic" (cel chemat ulterior).
982
Faptele Apostolilor 21:31–33, apropiat de BJ 2:12, 1 (224–226) și 7 (246).
983
*Faptele Apostolilor 25, 24: judecata finală a guvernatorului Festus, care folosește termenul special épiboôntes (în două manuscrise ale Faptelor Apostolilor). Vezi studiul clasic al lui D. Colin, *The Free Cities of the Greco-Roman East and the Departure for Execution by Popular Cries*. Bruxelles, 1965, 126, și completările făcute de J.-P. Lemonon, *Pilate and the Government of Judea*. Paris, 1981, care vorbește în principal despre linșaj decât despre justiție populară.*
984
Josephus, Vie., 48 (la 66); la fel ca manifestările spontane fără niciun semn de procedură judiciară, BJ, 4, 5, (283) și 19, 8, 2 (345); insurecția împotriva lui Isus a aparținut acestei categorii și nu a avut caracterul unui proces.
985

Apuleius, Metamorfoze, 3, 2, 6–4, 4; Eusebiu, Istoria ecleziastică, 4, 15, 22. Vezi Capitolul I.

986

Faptele Apostolilor 22:1-21.

987

Faptele Apostolilor 22:22–25.

988

Acest aspect juridic al problemei este abordat în Faptele Apostolilor 21:39 de către procuratorul Felix. Vezi A. M. Shervchenko-White, „Pavel înaintea lui Felix și Festus", în Societatea Romană și Dreptul Roman în Noul Testament. Oxford, 1963, 55–57; despre privilegiile cetățenilor orașelor libere, vezi P. Garnsey, JRS, 56, 1966, 103, nr. 159 și 160.

989

Faptele Apostolilor 22:25-29. Biciuirea a fost imediat oprită de Legea Iulia de vi publică. În Ierusalim, unde Pavel avea rude și susținători, nu i-a fost greu să-i facă să recunoască statutul său de cetățean roman.

990

BJ, 2, 12, 3–4 și 7 (232–235 și 245).

991

Faptele Apostolilor 23:1 și 5. Despre conceptul de „conștiință personală" (syneidesis), care în sine este o negare a Legii, vezi G. Spico, „La conscience dans N. T.", RB, 45, 1938, 50–80, și „Theology of the Morals of the New Testament", 1, 429–431 – despre înțelegerea cetățeniei în greacă, despre care vorbește Pavel, folosind termeni derivați din polis.

992

Faptele Apostolilor 23:6-9, apropiat de Josephus, BJ 2:8, 14 (162-166), care este de fapt un susținător al punctului de vedere al fariseilor.

993

BJ, 2, 8, 14 (163). Vezi capitolul 2.

994

Faptele Apostolilor 23:12–13. Pentru definiții ale acestor conspiratori împreună cu „călăii", vezi M. Hengel, „Zeloții", Leyde, 1976, 358–359, și E. M. Smallwood, „Evreii sub stăpânirea romană", Leyde, 1976, 279–280. Pentru execuția sumară pentru trădare și extravaganță, vezi capitolul 3, nota 14.

995

Eusebiu, Istoria ecleziastică, 2, 23, 1, va stabili o legătură între acest atentat asupra lui Pavel și execuția lui Iacov în anul 62 la instigarea marelui preot Ana (socrul lui Caiafa), care era convins de autoritatea supremă a Sinedriului în cazurile în care se putea pronunța pedeapsa cu moartea.

996

Faptele Apostolilor 23:25–30, unde este prezentat conținutul scrisorii (în vorbire directă).

997

Aceste aspecte ale legii au fost evidențiate de J. Melez-Modrzejewski. „Martiriul lui Pavel din Tars" (op. cit., nr. 26), 403–407. Despre procesul din Cezareea, vezi și J. de Croix. „Procesul lui Pavel în lumina dreptului roman". B. și Th. St., 1969, care ajunge la concluzia că a fost achitat în lipsă, și A. N. Sherwin-White. „Pavel înaintea lui Felix și Festus" (op. cit., nr. 34).

998

Vezi Faptele Apostolilor 23:35; 24:19 și 22.

999

Să ne amintim remarcabila explicație a lui M. D. Benz, „New Testament Studies", 21, 1975, 353–379 (capitolul I, nota 85).

1000

Faptele Apostolilor 24:5, aproape de Epistola lui Claudius către Alexandrini, Pap. Londra, 1912, 11, 23–25; 82–95; vezi F. Cumont, RHR, 91, 1925, 1–17.

1001

Vezi: J. Scheid. „Transgresiunea religioasă în orașul antic", Roma, 1981, 157–168.

1002

Faptele Apostolilor 24:6-8; În cazul lui Kohler, vezi mai sus. O astfel de încălcare precum religio llicita (religie ilegală) este doar o formulare religioasă a tulburării păcii (sediție); Pavel este numit „căpetenia nazarinenilor" din greșeală (poate intenționat?), cu referire la credincioșii lui Isus din Nazaret sau cu referire la secta „avocaților" (nazarim): vezi capitolul 2.

1003

Conform lui Josephus, vezi: J. Juster. „Evreii în Imperiul Roman". Paris, 1914, 1, 382-383, - referitor la echivalarea furtului de bani sacri cu blasfemia (sacrilegiul), care trebuia raportat autorităților romane, și Ch. Saulnier. „Legile romane despre evrei", RB, 88, 1981, 187-191 - referitor la implicarea evreilor în ordinea romană.

1004

Faptele Apostolilor 24:17 este singura mențiune a acestui lucru în întreaga carte.

1005

Faptele Apostolilor 24:11–12, compară cu Epistola lui Claudius către alexandrini (vezi nota 46).

1006

Un contraexemplu voalat este cel al lui Iuda și Matei, tălmăcitorii Legii, care i-au instigat și i-au instigat pe tineri împotriva romanilor după moartea lui Irod Antipa (Iosif Flaviu, AJ, 17, 6, 2-3 (149-163)): au fost acuzați de incitare și au fost supuși unei anchete privind relația dintre învățător și adepți, pe care Irod cel Mare o făcuse deja.

1007

Faptele Apostolilor, 24, 14. Pentru orașul grecesc, vezi: M.-F. Basle. „Studiu al condițiilor de penetrare și difuzie a religiilor orientale în Delos." Paris, 1978, și despre „théos patrôos" - „Societățile orientale în orașul grecesc", „Străinul în lumea greacă." Nancy, 1988. Despre aspectele finale ale sistemului juridic roman - J. Scheid, art. cit., nr. 47.

1008

Despre colectarea oficială a donațiilor didrahmon, vezi capitolul I. Tertullien. „Apologia", 21, 1, dovedește că creștinismul s-a dezvoltat sub umbra iudaismului.

1009

Faptele Apostolilor 21:14–16.

1010

Vedeți imaginile lui Attis în Asia Mică și ale lui Melkart în Tir, a căror moarte și înviere sunt celebrate în fiecare an într-o slujbă care își are originea în vechile culte terestre bazate pe schimbarea anotimpurilor.

1011

Faptele Apostolilor 24:22–25; vezi AJ 20:7:2 (142) despre Felix și magicianul evreu din Cipru, Atomos.

1012

Faptele Apostolilor 25:13–30.

1013

Berenice a fost fiica cea mare a lui Irod Agripa I și sora tânărului Agripa (Faptele Apostolilor 25:13–23; 26:30). A fost căsătorită inițial cu unchiul ei, Irod din Calcis; după moartea acestuia, pentru a îndepărta suspiciunile cu privire la legătura ei reprobabilă cu fratele ei, s-a căsătorit cu Polemon, regele Ciliciei, dar a divorțat curând de el și s-a întors la fratele ei. (Nota traducătorului)

1014

Joseph AJ, 20, 7, 1 și 8, 4 (138–139, 158–159). BJ, 2, 17, 1 și 21, 3 (405, 595–597).

1015

BJ, 2, 16, 4 (358–365).

1016

Epistola către Romani, de care a fost inspirat autorul Faptelor Apostolilor, 26:6. Vezi capitolul I.

1017

Faptele Apostolilor 25:23.

1018

Apologetica creștină va apărea abia în secolul al II-lea: despre originile sale, vezi J. Schwart. „Tradiții și disensiuni în apologetica creștină din timpul Imperiului Antic". Ktema, 10, 1985, 43–49, care notează contribuția aretologiei la apologetică.

1019

Faptele Apostolilor 26:1.

1020

Faptele Apostolilor 26:9-23.

1021

Autentic - (grecesc) autentic, provenind din sursa originală. (Nota traducătorului)

1022

Această temă a fost tratată în istoriografia americană recentă; vezi P. Marschall, „Vâslăvie și alte convenții sociale în relațiile lui Paul cu corintenii". Diss. Macquarie, 1980, și J. H. Schiitz, „Paul și anatomia autorității apostolice". Cambridge, 1975, 133.

1023

El a încercat pe cât posibil să evite războiul împotriva Romei (vezi celebrul său discurs, BJ, 2, 16, 4-17, 1 (345–407)); poziția sa era destul de similară cu cea a istoricului Josephus (despre teama de revoluție, vezi mai sus). Vezi: R. S. Sullivan. „Dinastia Iudeii în secolul I", ANRW, II/8. Berlin-New York, 1977, 329–345.

1024

Această tendință caracterizează apologetica creștină a secolului al II-lea (vezi F. Blanchetière. „Iudaism și creștinism. Continuitate dincolo de fracturi." Kiema, 10, 1986, 37): este imposibil de stabilit dacă apologetica provine din gura lui Pavel sau din expunerea Faptelor Apostolilor.

1025

Referitor la examinarea incontestabilă „după doi ani" (Faptele Apostolilor 24:27), vezi nota 3.

1026

Faptele Apostolilor 24, 23 și 27. Doi ani de închisoare preliminară sunt atestați la Alexandria în anii '40 (Philo. Contre, Flaccus, 128-129). Termenul de apel pentru anularea anchetei preliminare efectuate de instanțele provinciale va fi redus la optsprezece luni prin legislația Imperiului Târziu (Papyrus BGU, II 628).

1027

Faptele Apostolilor 24:26 (vezi și expresia „să dea o răscumpărare pentru sine" atribuită lui Pavel în 28:19), este apropiat de Tacit, „Anale" 12:54. Totuși, Iosif Flaviu nu susține această acuzație de mituire a lui Felix.

1028

BJ, 2, 13, 7 (266–270); AJ, 20, 8, 8–9 (180–181), care poate fi comparat cu „Vie", 3, (13).

1029

BJ, 2, 14, 1 (271); AJ, 20, 8, 10-11 (185-200): a murit în timpul slujirii sale: Faptele Apostolilor, 25, 1-2, 24.

1030

Faptele Apostolilor 25:9 („după aceste lucruri suntem judecați"); 4–6; 16–18.

1031

Despre dreptul de descalificare a judecătorilor, vezi P. Garnsey, JRS, 56, 1966, 182–183. Pe de altă parte, doar persoane „de seamă” (Faptele Apostolilor 25:4) au ajuns la Cezareea, iar Pavel putea oricând să sublinieze absența unora dintre acuzatorii săi inițiali.

1032

Faptele Apostolilor 25:19.

1033

Faptele Apostolilor 24:23 (a idioi); este adevărat că această expresie a fost atribuită procuratorului.

1034

Un proces provincial putea fi ușor transferat la alte instanțe pentru a evita tulburări locale (vezi cazul lui Dion din Pruse, judecat la Niceea de Plin cel Tânăr, Scrisorile 10, 81, 3-4). Dar nu se poate presupune că Festus a vrut să transfere cazul la instanțele publice în conformitate cu poziția recunoscută poporului evreu, deoarece procuratorul însuși dorea să prezideze tribunalul din Ierusalim (Faptele Apostolilor 25, 9).

1035

Faptele Apostolilor 25:10, începând cu Mommsen, acest episod a fost în general considerat un caz tipic (dar fără precedent!) în epoca Iulius-Claudius, ca un caz de provocatio: vezi A. M. Jones, „A Study of the Roman Government and Law.” Oxford, 1960, 51–65; Sherwin-White, „Paul before Felix and Festus” (op. cit., nr. 34), 68–70. Rezerve serioase au fost introduse de P. Garnsey, „The Lex Iulia and Appeal under Empire”, JRS, 56, 1966, 182–185, împreună cu J. Mélèze-Modrzejewski. „The Martyrdom of Paul of Tarsus”, 404, nr. 30, care interpretează apelul către împărat ca o declarație că cazul nu era de competența instanței.

1036

Formulare de Cl. Nicolet. „Profesia de cetățean”. Paris, 1975, p. 35. Despre amenințarea „călăilor”, vezi Faptele Apostolilor, 25, 3.

1037

Vezi SEG, IX, 8, 50–53 (Cireneenii în vremea lui Augustus) și Pline Le Jeune, „Scrisori”, 6, 31, 3 (Efesenii în vremea lui Graian). Toți sunt cetățeni romani. Faima evidentă a lui Pavel este subliniată de P. Garnsey, 185.

1038

Faptele Apostolilor 21:33; 26:29; 28:20. Singura Epistolă autentică (cu excepția Epistolelor Pastorale) în care Apostolul se prezintă în lanțuri este Filipeni 1:13. În această ordine de transmitere, SEG IX:8:50–53 și Plin, „Scrisori”, 10:57:2.

1039

Faptele Apostolilor 27:3.

1040

Faptele Apostolilor 27: 2; Faptele Apostolilor 27:1-28:16 — una dintre părțile scrise la persoana întâi plural. Vezi introducerea.

1041

Forma neobișnuită de transport a fost subliniată de J. Rouget. „Faptele Apostolilor, 27, 1-10”, Vigiliae Christianae, 14, 1960, 193–203. Despre condițiile de navigație, vezi J. Rouget. „Cercetări privind organizarea comerțului maritim în Marea Mediterană în timpul Imperiului Roman”. Paris, 1966, iar despre aspectele reale – J. M. André și M. F. Basle. „Călătorii, turism și viață de stațiune în antichitatea greco-romană”.

1042

Plin cel Tânăr. Scrisori, 10, 57, 2. Vezi J. Rouget, art. cit., 197–198.

1043

Faptele Apostolilor 27:9.

1044

Faptele Apostolilor 27:3–5; vezi și Faptele Apostolilor lui Pavel 28:31, 33 (Mira), 35 (Sidon), 40 (Tir).

1045

Numele corăbiei cu care a navigat Apostolul Pavel (Faptele Apostolilor 28:11) era Dioscuri (Nota traducătorului).

1046

Vezi 2 Corinteni 1:25.

1047

Faptele Apostolilor 27:10–12. Vezi 2 Corinteni 25.

1048

Plin, HN, 2, 47. Faptele Apostolilor, 27, 14, unde numele este dat în „greco-latină” pentru a indica direcția sa: Euraquilon (aquilon - vânt de nord).

1049

Faptele Apostolilor 27:14–38.

1050

Numele fenician al acestei insule a fost denaturat continuu de geografii greci și latini. Se numea Caudos (Pomponius Méla, 2, 111), Gaudos (Plin, HN, 4, 61), Kaudos (Ptolémée, 3, 15)… Astfel, nimic nu poate fi determinat din numele Cauda (Clauda), dat în Faptele Apostolilor, 27, 16, așa că W. Ramsay l-a căutat mult mai aproape de nord, de-a lungul întregii Adriatici; Faptele Apostolilor, 27, 16, 17, localizează această insulă în raport cu Syrtes, adică coasta africană. (Erik Nyström afirmă că această insulă se numește acum Gozzo (Gozo) sau Gaudesch; Malta. (Nota traducătorului)

1051

Faptele Apostolilor, 27, 27, desemnează zona maritimă dintre Creta și Sicilia cu numele de „Adriatică”, care era comun în acea epocă: cf. Flavius Iosephus, „Viața”, 3 (15), cu ocazia unui naufragiu, pe care însă îl identifică cu exactitate în Calea Libiană.

1052

Aceasta este imaginea tradițională a romanului de aventuri Petron, Satyricon, 114; vezi şi Achill Tatius, „Roman de Leucippè et Clitophon”, 3, 1–5.

1053

Faptele Apostolilor, 27, 21–26; 30–32; 33–38.

1054

Faptele Apostolilor 27:41–44.

1055

Faptele Apostolilor 28:1–6; vezi capitolul 4, nota 81, despre acest episod, urmând exemplul din Luca 10:9. Reînnoirea pericolelor pe uscat după un naufragiu este, de asemenea, un stereotip al romanului de aventuri.

1056

Faptele Apostolilor, 28, 7-10. Apostolul-medic este o temă comună în scrierile apocrife: vezi Filip. „Noul Gust Apocrif”, 40, 114, unde apostolul, la sosirea sa la Hierapolis, practică într-o dispensară gratuită, iar Petru în „clementinul roman”, 144. „Faptele lui Petru și Pavel” (secolele VI-VII), precum și „Patimile lui Petru și Pavel”, pseudo-Marcellius, îl reprezintă pe erizod-ul maltez, nu pe marea insulă, ci pe insula Gozzo (gaudomeliții), destul de aproape: vezi „Acta Apostolorum Apocrypha”, 1, 118-122 și 178-222.

1057

Vezi: Ch. Dubois. „Pozzole antice”. Paris, 1907.

1058

Faptul nu poate fi dovedit arheologic: desenul unui om răstignit printre graffiti-urile (inscripții, desene pe monumente antice) din tavernă se referă evident la jocurile din amfiteatru (M. Gaurducci. „Faptele Congresului 5-5-int., de Epigrafie Greacă și Latină”. Cambridge, 1967, 219–223). Despre evreii din Puteoli (acum Pozzuoli) vezi: Joseph. Vie, 3, 16, și Faptele Apostolilor, 28, 14.

1059

Faimoasa descriere a drumului și a inconvenientelor sale din secolul I, Horațiu, „Satire”, 1, 5.

1060

Faptele Apostolilor 28:15. Vezi și Horațiu, despre sărăcia hanului și despre călătorii profesioniști care se întâlneau aici; graffiti-urile din Puteoli, menționate mai sus, nota 101.

1061

Faptele Apostolilor 28:15.

1062

Praetoriu - locul din castrul roman unde locuia de obicei generalul. (Nota traducătorului)

1063

Burrus, Sextus Afranius (decedat în 63) a fost un politician roman. În 52 (datorită patronajului mamei împăratului Nero, Agrippina), a devenit prefect al pretoriului. A fost tutorele lui Nero și, împreună cu Seneca, a exercitat o mare influență asupra

afacerilor statului în primii ani ai domniei sale. Chiar și acuzația de participare a lui Burrus la o conspirație împotriva lui Nero a rămas fără consecințe. A jucat un rol neclar în uciderea Agrippinei și s-a opus planurilor lui Nero privind Octavia (soția lui Nero). A murit, posibil din cauza otrăvii trimise de Nero. (Nota traducătorului)
1064
Manuscrisul occidental al Faptelor Apostolilor 28:16 (care este mult mai complet în acest pasaj) specifică faptul că „prizonierii" erau încredințați „stratopedarque": acest nume era de obicei aplicat praefectus castrorum al legiunii - pe papirusuri și la autorii greci din secolul I (Denys d'Halicarhasse, AR, 10, 36; Josephus, BJ, 6, 4, 3) termenul este folosit în sensul mult mai larg de „administrație militară". Posibilele distincții au fost contestate de A. N. Sherwin-White, „Paul în Roma", în Roman Society and Roman Law in the New Testament. Oxford, 1963, 108-110.
1065
Faptele Apostolilor 28:16 (aceasta este rânduiala custodiae militaris), 17 (perioada de trei zile este perioada de ospitalitate în general acceptată), 30.
1066
Romani 16, 3–7. Vezi capitolul I.
1067
Despre statutul lui Tars vezi L. Moretti. „Sulle stationes municipiorum del foro Romano". Athenasum, 1958, 106–116. Despre Rufus și mama sa vezi Rom., 16, 13; vezi capitolul 1.
1068
Această tradiție a fost folosită în secolul al III-lea de către compilatorii corespondenței falsificate dintre Pavel și filosoful Seneca, ale cărui scrisori au fost datate de consulii din anii 58 și 59 (vezi: Apocrifele Noului Testament, II, 133–141).
1069
Iosif. Viața, 3, 13.
1070
Perioada de 18 luni pentru formularea acuzațiilor va fi stabilită abia în timpul Imperiului Târziu: vezi nota 70.
1071
În timp ce în anul 54 (1 Corinteni 6:1) Pavel le cerea cititorilor săi să evite procesele conduse de neamuri și să recurgă doar la instanțele evreiești, până la Romani 13:1 el ajunsese să recunoască doar instanțele Imperiului.
1072
A. N. Sherwin-White. „Pavel la Roma", IZ și 118–119, după Dio Cassius, 60, 28, 6: conducătorii au făcut la fel: AJ, 20, 9, 5.
1073
Faptele Apostolilor 28:20–21. Vezi Josephus, AJ 20:9, 1 și mai sus.
1074

Eusebiu. „Istoria ecleziastică”, 2, 13, 2-5 conform „Apologiei lui Iustin (secolul al II-lea).

1075

Eusebiu de Cezareea (cca. 264–340) a fost un proeminent istoric al bisericii romane. A fost autorul unor lucrări teologice și istorice. Istoria sa ecleziastică a lui (NE)Eusebiu a prezentat în mod constant istoria oficială a bisericii creștine. (Nota traducătorului)

1076

Concluzie de R. E. Brown: „Antiohia și Roma”. Paris, 1988.

1077

Vezi H. J. Leon, The Jews of Ancient Rome (1960), 75-121; inscripțiile funerare din catacombele Monteverde din Transtévère indică o societate de același tip ca cea romană, 16: 80% nume grecești și 20% latine; sclavi și eliberați (vezi și Philo, Legatio ad Gaium, 155), dintre care unii au devenit nobili.

1078

Romani, 16, 10-11. Vezi BJ, 2, 12, 7; 14-38 (245-246). AJ, 20, 6. 3 (134-136), care sunt datate 52-53.

1079

Faptele Apostolilor 28:23: expresia „au venit la el datorită ospitalității sale” (xenia) a fost în general interpretată ca însemnând „au venit la locuința lui”; xénia a fost interpretată în sensul lui xénôn, „cameră de oaspeți”, dar épi xénian elthein în greaca clasică poate avea sensul de „venind ca oaspete” (Pindare, „Nemeennes”, 10:49).

1080

Eusebiu, „Istoria ecleziastică”, 2, 22, 2; expresia „zic ei” este caracteristică acestui istoric în sursele scrise. Vezi și: Theodoret de Suir, Comentariu la a doua epistolă către Timotei, 4, 17 (secolul al IV-lea).

1081

Printre epistolele pauline incontestabil autentice, doar Filipeni și Filimon pot aparține cu deplină probabilitate perioadei romane: Coloseni și Efeseni (pe care unii cred că au fost scrise și la Roma) cu siguranță nu au fost scrise de Pavel, iar așa-numitele Epistole Pastorale (Timotei și Tit) sunt documente post-pauline: pentru o scurtă trecere în revistă a diferitelor opinii și argumente, vezi R. E. Brown, Antioch and Rome (Paris, 1988), 227–235. Reamintim că am atribuit Filimon și Coloseni perioadei misiunii efesiene: vezi capitolul I.

1082

Mărturia lui Clement al Romei, 1 Clement, 5, 7, care a fost în fruntea uneia dintre societățile creștine din Roma în anii nouăzeci.

1083

1 Clement, 5.

1084

Romani, 15, 24, 28. Toate dovezile unei călătorii în Spania în secolul I au fost oferite de J. Rouget, „Călătoria Sfântului Paul în Occident". Cahiers d'histoire, 12, 1967, 237-247, care vorbește despre probabilitatea acestei călătorii a lui Pavel.

1085

Vezi cazul filosofului Apollonius din Tyania sub Nero, Filostrat, V. Ap., 4, 37-38. Conform scrierilor apocrife, Pavel nu se mai afla la Roma când a sosit Petru acolo.

1086

Faptele lui Petru, 1, 3. Episodul este reprezentat în mod special pe deplin în versiunea latină (Faptele lui Versaeus), compusă puțin mai devreme decât Faptele lui Pavel, la sfârșitul secolului al II-lea, la Roma sau în Asia Mică. Vezi: Apocrifele Noului Testament, II, 279–282.

1087

Legende infirmate de J. Rouget, art. cit., nr. 5.

1088

Concluziile lui Ch. Pietri și G. Bowersock în „Martirii Libanului". Paris, 1978, 211-231 și 249-255. Cazul episcopului libanez Irineu este tipic, întrucât era originar din Asia Mică, dar educat la Roma.

1089

Autenticitatea lor a fost apărată până recent de comentatorii S. Spicq, „Epistolele pastorale", ediția a 4-a, Paris, 1969, și S. de Lestapis, „Enigma epistolelor pastorale ale Sfântului Paul". Paris, 1976, care le datează în anul 55, dar argumentele împotriva sunt foarte numeroase, deși Pavel a scris evident scrisori personale, precum Epistola către Filimon, care erau necunoscute primilor colecționari de documente din secolul al II-lea, stilul lor este foarte diferit de cel al scrisorilor autentice, au o părtinire gnostică, care nu a fost cu adevărat observată în rândul primei generații de creștini și, mai presus de toate, mărturisesc o organizare ecleziastică mult mai sofisticată decât cea descrisă de Pavel. Corespondența fictivă, care este un gen literar destul de vechi, devine cu adevărat la modă începând cu secolul I: vezi B. Fiore, „Funcția exemplului personal în epistolele socratice și pastorale", Roma, 1986. Despre gradul de realitate istorică în acest tip de apocrife, vezi „realia" și „personalia" (Spicq): vezi exemplul lui Onesifor, 14.

1090

Tit 1:5. Aceasta este singura mențiune a creștinismului cretan în Noul Testament, deși Faptele Apostolilor 2:11 îi menționează pe cretani la sărbătoarea Rusaliilor. Despre evreii din Creta în primul secol, Tit 1:10, 14; Filon, „Legato ad Gaium", 282; Josephus, AJ 17:12, 1 (327) și BJ, II 7:1 (103).

1091

Tit 3:12. Despre tovarășii săi, vezi și 2 Timotei 4:20. În general, se credea că a iernat la Nicopole din Epir (construită de Augustus), cea mai faimoasă dintre orașele cu același nume (Nicopole pe malul

râului Nessus și Nicopole din Cilicia, ceea ce ne permite să ne imaginăm traseul său). Cu toate acestea, Nicopole din Epir nu se află pe drumul de la Roma spre Asia de-a lungul Via Appia și Via Ignatia, ci la câțiva kilometri spre sud. Este legată de Italia doar printr-o rută circulară internă, Canalul Otranto. Sunt cunoscute alte cinci Nicopole antice: Nicopole din Armenia și Bitinia sunt excluse din cauza poziției lor geografice, iar Nicopole din Iudeea, la sud-vest de Ierusalim, din „motive diplomatice" în cazul lui Pavel.

1092

Conform tradiției păstrate în Faptele lui Pavel, 10, Artemius sau Artemon, care era convertitul lui Petru, l-a întâlnit pe Pavel în drum spre Roma.

1093

2 Timotei 1:16. Onisifor din Iconia joacă un rol foarte important în scrierile apocrife care au fost compuse în această regiune, în timp ce nu este menționat în cele două narațiuni prezentate în Faptele Apostolilor: vezi Faptele lui Pavel, 3:2, 7, 20 și 28 (în secțiunea din Faptele Apostolilor, care se referă la prima călătorie, dar în care sunt menționate persoane care l-au întâlnit pe Pavel la sfârșitul vieții sale: despre ele se vorbește în Epistolele Pastorale, de exemplu, Dema).

1094

1 Timotei, 1, 3-7.

1095

Vezi: Iosif. Vie., 1, 1-6 și Matei, 1, 1-18.

1096

1 Timotei 1:19–20. Despre Alexandru, 2 Timotei 4:14–15, care este confundat cu Hermogenes în Faptele Apostolilor lui Pavel 3:1 (vezi nota 30).

1097

Faptele Apostolilor 19:33.

1098

2 Cor., 13, 2 și 10. Excomunicare din partea bisericii, în principal temporară (J. Juster. „Evreii în Imperiul Roman." Paris, 1914, I, 159–161).

1099

1 Timotei 2:14; o epistolă despre care se presupune că a fost scrisă din Macedonia către Timotei, care a rămas la Efes. Nu se știe nimic despre un conflict doctrinar, deoarece epistola conține discursuri despre ascetism și retragere din lume, care nu erau caracteristice timpului lui Pavel.

1100

2 Timotei 4:20: El a călătorit o parte din drum alături de Pavel în călătoria sa și, probabil, l-a însoțit pe prizonier până la Roma înainte de a se întoarce la Corint.

1101

Acest lucru devine destul de clar din 2 Timotei 1:15: prizonierul a fost abandonat de „toți cei ce erau în Asia”; textul nu spune: „toți cei ce veneau din Asia” sau „care erau originari din Asia”. Dintre cele trei epistole pastorale, doar 2 Timotei este prezentată ca o epistolă scrisă în captivitate. A face referire la impresionantele despărțiri ale lui Pavel adresate efesenilor în discursul său din Melita (Faptele Apostolilor 20:25 și 38) în favoarea negării întoarcerii sale în Asia înseamnă a nu lua în considerare stereotipurile Testamentului spiritual, forma de narațiune aleasă de autorul Faptelor Apostolilor, aceasta fiind însă doar una dintre opțiunile logice (vezi: M. E. Boismar și A. Lamoille. „Faptele celor doi apostoli.” 111. Paris, 1990, 251).

1102

1 Clement 5:4-7, în lunga serie de mari nenorociri care au rezultat din „gelozia” („invidia”) dintre frați sau dintre conaționali în epoca Vechiului Testament și cea creștină, acestea sunt consecințe pe care autorul însuși le-a văzut deja la sfârșitul primului secol. Aproape de Filipeni 1:15-17, tema „invidiei” apărea însă deja în Galateni 4:17 - această epistolă nu a fost scrisă de Pavel în închisoare.

1103

Apoc. 2:2, 4 (Epistola către Biserica din Efes), nicolaiții, menționați în 2:6, au fost identificați la Pergam 2:14 ca fiind cei care mâncau mâncare jertfită idolilor. (Nicolaiții provin din nikao, a cuceri, și laos, popor sau laici. Nicio autoritate antică nu confirmă existența unei secte speciale de nicolaiți. Dacă acest cuvânt este un simbol, el exprimă cea mai veche idee a rangului preoțesc sau a „clerului”, prin a cărui voință a avut loc ulterior divizarea frăției egale (Matei 23:8) în „preoți” și „laici”. Ceea ce erau „fapte” la Efes a devenit „doctrină” la Pergam (Apoc. 2:15). — Nota traducătorului.) E. Renan. „Antihrist” (1873), Euvres completes, IV, Paris, 1941, 1352-1356, a apelat adesea la această mărturie și a concluzionat că pauliniștii au fost indicați înaintea nicolaiților.

1104

Ignatie, Efes., 6, 2; 7, 1; 9, 1.

1105

2 Petru 3:15–16 este datată acum la sfârșitul secolului I sau începutul secolului al II-lea și, cel mai probabil, a fost adresată creștinilor din Asia Mică, nu romanilor.

1106

Vezi Capitolul II.

1107

2 Timotei, 4, 14-15.

1108

2 Timotei 2:17 și 1:15: numele Phygelos (Phygélos sau Phygalos) are cel puțin două forme de utilizare printre efeseni; se referă la Phigela, numele unui mic oraș vecin, care era inclus în granițele

Efesului. „Când vine vorba de etnia unui mic oraș, nu este surprinzător că numele său este folosit ca nume al unui oraș din aceeași regiune” (Jl. Robert. „Hellenica”, 1. Paris, 1940, 124 și nr. 7).

1109

„Faptele lui Pavel”, 3, 1 (seria Faptele lui Pavel și Tecla), care vorbește despre întâlnirea ei cu Pavel în Pisidia sau Licaonia în timpul primei călătorii și îi atribuie profesia de Alexandru.

1110

2 Timotei, 1, 2; 12, 19 și 20.

1111

2 Timotei, 1, 18.

1112

2 Timotei, 1, 17.

1113

2 Timotei, 4, 13; aceasta era destul de obișnuită în călătoriile antice; vezi J.-M. André și M.-F. Basle. „Călătorii, turism și viața de agrement în antichitatea greco-romană”.

1114

Filipeni 2:25, despre dificultățile sale materiale; și 2:20, despre singurătatea sa (aproape de 2 Timotei 4:9, 11 și 16). Două epistole mărturisesc aceeași credință, oarecum excesivă, într-o eliberare rapidă (Filipeni 1:19-25 și 2 Timotei 4:17-18) și dezvoltă aceeași temă: că curtea a servit ca tribun pentru apostol (Filipeni 1:3 și 2 Timotei 4:17). Ultimul argument în favoarea referirii Epistolei către Filipeni la momentul ultimei închisori la Roma se bazează pe faptul că apostolul, plănuind o întâlnire după despărțire, nu vorbește despre o „vizită”, ci despre o „întoarcere”, care presupune o „cale” spre Roma pe cale pământească, R. E. Brown. „Antiohia și Roma”. Paris, 1988, 229–231, nu a observat acest lucru, deși susține și ipoteza (având și alte argumente) concluziei romane, confirmată în secolul al II-lea de Marcion.

1115

Această reproducere a ultimei călătorii a lui Pavel în lanțuri este susținută și de mărturia lui Policarp din Smirna, suficient de în vârstă pentru a presupune că ar fi putut cunoaște generația apostolică, în scrisoarea sa către Filipeni, citată de Eusebiu, Istoria ecleziastică, 3:36, 13. Policarp îi menționează filipenilor pe toți cei pe care îi văzuseră în lanțuri pe drumul spre Roma: Ignațiu, Ruf, Zosim și însuși Pavel. Apostolul însuși vorbește despre lanțurile sale doar în Filipeni 1:13, 14, 17, dacă excludem 2 Timotei 1:6, a cărui autenticitate este îndoielnică. Lanțurile de la Efes, despre care se vorbește în Filipeni și Coloseni, erau mai puțin severe.

1116

Tacitus, Anale, 14, 48 și 50–51. Dio Cassius, 59, 4 și 60, 3, și Ulpien. Off. Proc. Leg. Coll., 14, 3 (secolul al II-lea), dar acest transfer de autoritate a fost deja atestat la sfârșitul domniei lui Nero

de Tacitus, 15, 58 și 51, pentru care interogatoriile lui Nero erau asociate cu cele ale lui Tigellinus. Astfel, Tigellinus a fost cel care a investigat cazul filosofului cilician arestat la Roma, cf. Philostratus, V. Ap., 4, 44.

1117

Tacit. „Cronici", 15, 58.

1118

Numai de la domnia lui Traian, al cărui rescript se va bucura de autoritate: cf. Plin cel Tânăr. <Scrisori», 10, 97. «Anstitutum Neromaum», Tertullien, «Faptele lui Pavel», 11,2 — o ficțiune a creștinilor din secolul al II-lea, luând în considerare toți creștinii care au murit dintr-un anumit motiv în timpul domniei lui Nero; cf. J. Zeiller. «Institutum Neronianum» — «Legea, fantomă sau realitate?», Rev. Hist. Ecclesiastique, 50, 1955, 393–405.

1119

Celebrul text al lui Tacitus, Anale, 15, 44 (referitor la incendiul din Roma din 64); vezi: E. M. Smallwood, „Evreii sub stăpânirea romană". Leyde, 1976, 217–219.

1120

2 Timotei 4:16–17. Expresia „Sunt scăpat din fălcile leului" este interpretată de majoritatea comentatorilor în sens metaforic, urmând exemplul Psalmilor din Vechiul Testament (vezi J. M. S. Toynbee, „Animals in Roman Life and Art." Londra, 1973, 67), în ciuda interpretării lui Eusebiu. „Istoria ecleziastică", 22:22, 4. Totuși, nu trebuie să uităm că contrastul intelectual îl desemnează de obicei pe Nero drept „prădător", mai ales în genul literar al diatribei, atât de apropiat de Pavel (vezi diatriba lui Apollonius în Filostrat. V. Ap., 4:36 și 38); Comparația începe cu descrierea tiranului făcută de Platon, Rep., 9, 12, 588. Nero este desemnat în mod clar ca figură responsabilă pentru moartea lui Pavel abia într-o epocă ulterioară: Clement din Roma nu-l menționează, Clement din Alexandria (secolul al II-lea) „Stromates", 7, 106, 4, datează moartea apostolului la Roma în timpul domniei lui Nero, dar nu vorbește despre martiriul său; doar Origen din Alexandria, în generația următoare, după călătoria sa la Roma, specifică faptul că Pavel „a murit ca martir la Roma sub Nero" (sursa - Eusebiu. „Istoria ecleziastică", 3, 1, 1-3); rolul împăratului este dezvăluit în scrieri apocrife, începând cu secolul al II-lea - Faptele lui Pavel, 11, 3-4 (final pierdut). Pentru participarea efectivă a lui Nero la aceste investigații extraordinare, vezi Sueton, „Nero", 18.

1121

2 Timotei 4:17, probabil apropiat de Filipeni 1:13–13. Compară cu Filostrat, V Apocalipsa 4:44.

1122

2 Timotei, 4, 10-12 și 21 (nu se știe dacă Crescens a ajuns în Galatia sau mai aproape, la „gali": manuscrisele diferă). Despre

apostazia în grupuri sub pretextul nostalgiei în 55-66, vezi: Filostrat, V. Ap., 4, 37.

1123

2 Timotei 4:21: numele grecesc Euboulos și cele trei nume latinești Linus, Claudia și Pudens; apropiat de Filipeni 4:22, unde printre creștinii din anturajul apostolului sunt menționați „bărbați din casa Cezarului". Acest argument, însă, nu este suficient pentru a data Epistola către Filipeni în timpul captivității romane, deoarece eliberații imperiali au îndeplinit misiuni sau au deținut funcții în provincii, în special în Efes.

1124

Mărturia lui Tacit. Anale, 15, 44 (Creștinii în timpul incendiului din 64); 15, 45; 16, 26 și 32 (în cercurile stoice în 66), citată de Filostrat, V. Ap., 4, 37 (procesul filosofilor din 65-66: doar opt adepți din 34 au rămas alături de învățător când acesta a intrat în Roma).

1125

2 Timotei 4:10 definește apostazia sa ca o întoarcere la viața lumească: apropiat de Tacit, „Cronici", 15:33 (Stoic în 66).

1126

Tacit, Anale, 16, 32 (printre stoici în 66). „Gelozia și invidia" printre creștini au fost remarcate și de Clement (1 Clement, 5 și 6), fapt confirmat câțiva ani mai târziu de magistratul roman Plin cel Tânăr, Scrisori, 10, 96.

1127

Faptele lui Pavel, 10, 1 (începutul martiriului). Faptele lui Petru (Faptele lui Verseus), 3, 1 (disputa cu interpreții evrei cu privire la Sabat, calendarul evreiesc, circumcizie) și 3, 3.

1128

Faptele lui Petru, 2, 1-3 (Faptele lui Versaeus), în secolul al II-lea. Tema cooperării va apărea abia în dezvoltarea ulterioară, începând cu secolul al V-lea (Patimile lui Petru și Pavel, pseudo-Marcellus, Faptele lui Petru și Pavel).

1129

Vezi explicațiile lui R. E. Brown, Antioch and Rome, Paris, 1988, 250–254. Acest personaj este probabil o amintire a misiunii samaritene (Eusebiu, 2, 13, 2–5, citându-l pe Iustin).

1130

Faptele Apostolilor 2:2-4 subliniază absența lui Pavel și absența lui Timotei, care a fost trimis în Macedonia.

1131

Vezi remarcabila mărturie a lui R. E. Brown, „Antiohia și Roma", care examinează toate textele care menționează direct sau indirect Biserica Romană generație după generație.

1132

O expresie din 2 Petru 3:15 (epistola a fost scrisă la sfârșitul secolului I sau începutul secolului al II-lea, fie la Roma, fie în Asia

Mică). Despre vechimea lui Petru - 1 Clement 5:2-7 (aproximativ 90), Ignațiu, Romani 4:3 (aproximativ 110), Irineu, Adv. Haereses, 3:3, 2 (sfârșitul secolului al II-lea), Origen, Comm. Jean, 1:25, 163 (începutul secolului al III-lea) și toate scrierile apocrife.

1133

2 Petru, 3, 15; 1 Clement, 5, 2, 6: expresia „învățător al dreptății" este comună în scrierile elenistice evreiești (Siracide, 24, 32; Dan., 12, 13).

1134

1 Clement, 5, 2, 6, apropiat de Epictet, Discursuri, 111, 22, 69, și Dion de Pruse, 11, 18. Clement al Romei pare să fi fost un evreu puternic elenizat, care frecventa de bunăvoie locurile publice unde se întâlneau evrei și stoici (vezi L. Sanders, „Elenismul Sfântului Clement al Romei și paulinismul. Lauda Sfântului Paul", Studia hellenistica, 2. Louvain, 1943).

1135

Faptele Apostolilor 28:31: „Evanghelistul Împărăției lui Dumnezeu." 1 Timotei 2:7: „Predicator, apostol, tălmăcitor." 2 Timotei 1:11: „Predicator, apostol, învățător." Despre corespondența dintre Seneca și Pavel, vezi Apocrifele Noului Testament 11:135-141.

1136

Vezi capitolul 10.

1137

Acești doi pastori au fost menționați pentru legăturile lor reciproce cu ambele grupuri, legături asemănătoare celor dintre Petru și Pavel, 1 Petru 5, 12 și 13 — Epistola a fost scrisă fie în jurul anului 65 d.Hr. (martor direct), fie în jurul anului 85 d.Hr. (generația următoare). Pentru temele și expresiile comune ale acestei Epistole și ale Epistolelor către Romani, vezi R. E. Brown, Antioch and Rome, 172–178.

1138

Vezi capitolele 5 și 9.

1139

Șapte urmași ai lui Pavel după prima investigație, conform Faptelor lui Petru, 11:1, 4; opt, conform unui pitagoreic, în același timp și în aceleași circumstanțe (V. Ap. 4:37); cinci nume în total, în 2 Timotei 4:11 (Luca) și 21. Pavel era prizonier, dar se afla în astfel de condiții încât încă putea ține slujbe (2 Timotei 4:11): aceasta explică tocmai de ce Epistola către Filipeni poate fi datată aparent în timpul acestei închisori romane.

1140

Marcu: 2 Timotei 4:11 și 1 Petru 5:13. Timotei: 2 Timotei 4:21, probabil apropiat de Filipeni 2:19; Evrei 13:23. Despre autorul și data scrierii Epistolei către Evrei, vezi R. E. Brown, Antioch and Rome, 178–190.

1141

Conform celor spuse în Filipeni 2:25 și 4:10-11 și 8, și urmând interpretarea noastră, care leagă această epistolă de aceleași circumstanțe ca și 2 Timotei.

1142

Conform cu Filipeni 4:1-7; 1:15-17 și 3:2-11, cu aceeași rezervă ca în nota anterioară.

1143

2 Timotei, 4, 5.

1144

Despre legătura stabilită între „magie" și ceea ce se numește în mod deschis „sophia", vezi Filostrat. V. Ap., 4, 35 și 44 și 8, 40, aproape de acuzația de demonologie adusă stoicilor (vezi Epictet, II, 7).

1145

Despre împrejurimile sale cu vrăjitorii, Plin, HN, 30, 2.

1146

Dio Cassius, 52, 36, 4. Nemulțumirea față de filosofie este inclusă în rechizitoriul adus unor oameni politici precum Soranus (Tacitus, „Anale", 16, 32) sau Rubellius Plautus (Anale", 14, 57).

1147

Cules în Philostratus, V. Ar., 35; despre semnele exterioare, vezi și: Seneca. Scrisori, 5, 1–3 și 18, 4.

1148

Faptele Apostolilor 29, 38; 2 Timotei 4, 13.

1149

Idolatria adepților fusese deja inclusă în acuzația împotriva stoicului Epictet: vezi M. Pholenz, „Die Stoa. Gaschichte einei geistigen Bewegung", II, Göttingen, 1980, 166.

1150

V. Ap., 4, 37: în pădurea d'Aricie, la douăzeci de kilometri de Roma.

1151

Faptele Apostolilor, II, 1; asemănare cu întâlnirile lui Simon magicianul (Faptele Apostolilor, 2:2, 4).

1152

„Satira" lui Juvenal, 3, 12-14: Acești evrei se aflau în templul Nimfei din pădure, lângă portul Capene (Sarepe) de pe Via Appia.

1153

Lex Iulia de collegiis a rămas foarte restrictivă în ceea ce privește subiectul asocierii (Sueton. „Cezar", 42, 2; „Augustus", 32, 2~4), iar grupurile religioase și filozofice au fost ușor echivalate cu colegiile ilegale: vezi F. De Robertis, „II diritto associativo romano". Bari, 1968.

1154

Tacit. „Cronici", 13, 43, 1 și 52, 2 (anul 58).

1155

Tacitus, în Analele 15, 44, 4–9, este singurul istoric latin care leagă direct persecuția în masă a creștinilor de incendiul Romei. Dio Cassius, 62, 16–17, descrie incendiul fără a-i menționa pe creștini. Sueto, Nero, 16, menționează acuzațiile în masă, pe care le datează din această domnie, dar nu le leagă de catastrofa din 64 (Nero, 38), poate pentru că a împărțit întotdeauna acțiunile împăratului în două categorii: faptele sale bune (în acest caz, acuzația creștinilor) și crimele sale (aici, incendierea deliberată a Romei). Vezi J. Borot, Incendiul Romei în 64 și creștinii. Latomus, 19, 1980, 55–80 și 291–311. Pentru urmările catastrofei, Sueto, Nero, 36.

1156

1 Corinteni 3:13 și 2 Tesaloniceni 1:7; Pavel putea spune acestea înaintea lui Nero: Faptele Apostolilor 11:3.

1157

Filipeni, 1, 14.

1158

Un cronograf este un monument al scrierii antice care reprezintă un rezumat al istoriei lumii bazat pe legendele biblice și sursele bizantine. (Nota traducătorului)

1159

Eusebiu. „Cronica" (a 111-a olimpiadă după moartea lui Seneca - 65 - și a lui Octaviu; Ieronim. „De viris illustribus", 12, când prezintă o corespondență falsificată între Pavel și Seneca, mărturisește că moartea filosofului a avut loc cu doi ani înainte de moartea marilor apostoli Petru și Pavel; cu toate acestea, în realitate, Seneca s-a sinucis în 65. 1 Clement, 5, 7 și 6, 1 distinge clar între martiriul apostolului și persecuția din 64.

1160

Tacitus. Istorii, 1, 2: rezumat al sfârșitului domniei lui Nero, cf. și 2, 10 (printre ecveștri) și 4, 41 (în cercurile senatoriale), precum și Plinius cel Tânăr. Scrisori, 1, 5 și 3, 7 (în cercurile literare).

1161

Despre persecuția filosofilor din anii 65–66, vezi Tacit, Anale, 15 și 16 (persecuția stoicilor este legată de invocarea lui Pison, așa cum subliniază Sueton, Nero, 36, chiar dacă scopul ei era de a evita dezastrul) și Filostrat, V. Apollonius, 4, 36 și 44.

1162

Narațiunile martirilor, împreună cu memoriile încercărilor lor și relatările miracolelor lor, fac parte din „Viețile" sfinților încă de la început; tradițiile au fost păstrate cu grijă, deoarece în fiecare an, în ziua memorabilă a morții sfântului, se citea o narațiune despre el; martiriul lui Pavel a intrat în secolul al II-lea în „Faptele lui Pavel", compuse în Asia Mică, în care este un episod final independent: vezi Apocrifele Noului Testament, II, 346-347.

1163

Ofensa religioasă de a fi creștin, „decretul" lui Nero (Faptele lui Pavel, 11:4), poate fi ignorată deoarece Institutum Neronianum

este o ficțiune din secolul al II-lea (vezi nota 39). Acuzația de activitate subversivă împotriva lui Pavel se datorează convingerii lui Nero că Pavel era șeful unei miliții în slujba regelui (Faptele lui Pavel, II, 3), care parafrazează evangheliștii (Matei, xxvi, 53 și 27, II; Marcu, xv, 2; Luca, xxiii, 2-3). Cea mai evidentă nemulțumire și teamă a împăratului față de făcătorii de minuni care înviază morții (Faptele lui Pavel, 11:2), repetă (copiază Faptele Apostolilor, xx, 9) și se autointitulează nemuritori, prezicând apariția lor după moarte (Faptele lui Pavel, II, 4).

1164

Pseudo-Hegesipp, U, 3, care a tradus „Războiul evreiesc" al lui Josephus în limba laa'it kiy și care a fost un creștin care a lucrat la Roma, fără îndoială în anii 365-370. Aceeași temă este dezvoltată în adaptarea latină a „Faptelor lui Pavel" în secolul al IV-lea sau al VII-lea de către pseudo-Linus (Pseudo-Linus, „Patimile lui Petru și Pavel", 10-13 și 17, 4).

1165

Apoc. 13:11–18, al cărui autor a adunat tradițiile aduse în Asia de creștinii care fugiseră din Roma (vezi V. Chapot, „Provincia proconsulară romană din Asia", Paris, 1904, 419 și nota 89). În ceea ce privește identificarea lui Valvillius, reamintim remarcabilul articol al lui D. Schwartz, BIFAO, 49, 1950, 37–55, menționat în Capitolul I, nota 20.

1166

Sueton, „Nero", 36. Astrologii i-au prezis lui Nero că va fi înlăturat („Nero", 40).

1167

Faptele Apostolilor, 11:8.

1168

Faptele Apostolilor 13:6-11; acest eveniment este similar cu cel care deschide solemn misiunea lui Petru în afara Iudeii (Faptele Apostolilor 8:18-24, unde se vorbește despre întâlnirea cu magicianul Simon în Samaria, nu în Roma).

1169

Timotei este menționat doar în Faptele Apostolilor, 6, care completează acest loc din Faptele Apostolilor, 11:1, referindu-se la Filipeni 4:22. Se menționează închisoarea sa și împrăștierea creștinilor, „nativi din Italia", după persecuție, precum și execuții care amintesc de cele provocate de Nero în anul 64 în Evrei 10:32-34; autorul Epistolei către Evrei a fost probabil Apollos, care a fost unul dintre urmașii lui Pavel și unul dintre destinatari, foarte posibil un roman (vezi argumentele adunate ale lui R. E. Brown, „Antiohia și Roma", Paris, 1988, 178-198), și nu se poate exclude faptul că a fost scrisă la Efes - toate orașele mari din est, sau aproape toate, au fost sugerate ca locuri de trimitere a epistolelor. Împrăștierea creștinilor, care este menționată în acest caz, va fi o verigă în lanțul tradițiilor legate de martiriul lui Pavel.

1170

Faptele Apostolilor lui Pavel, 11:1, este apropiată de Filipeni, 4:22. Personalitatea lui Narcis, care a fost unul dintre destinatari, Romani 16:1 (vezi capitolul 11), va apărea din nou în legătură cu „casa Cezarului", dar deja ca un convertit, având autoritatea unui Bătrân (Faptele Apostolilor (versiunea latină a Faptelor lui Versaeus), 1:3).

1171

Traducerea ediției din Hamburg a papirusului, S. Schmidt și W. Schubart. „Acta Pauli", Hamburg, 1936, 68–69.

1172

Vezi: K. Beyschlag. „Clemens Romanus și Frunkatholizismus". Tübingen, 1956, 339–340. „Paulinismul lipicios" al Epistolelor pastorale este, de asemenea, un argument pentru unii comentatori de a le clasifica drept scrieri apocrife (vezi: M. Simon. „Treizeci de ani de cercetare asupra apostolului Pavel". Ktema, 3, 1978, 31).

1173

Despre aceste date arheologice, vezi: M. Simon. „Apostolul Pavel în simbolismul funerar creștin". MEFR, 50, 1933, 157-160, și rezumatul lui Ch. Pietri. „Jam regnant duo apostolorum principes" în „Roma Christiana", II, Paris, 1976, 1537-1626.

1174

Vezi: Ch. Pietri. „Roma Christiana", II, 1570. La Roma, mausoleele imperiale aveau evident aceeași funcție.

1175

Gaius, despre care vorbește Eusebiu, Istoria ecleziastică, 2, 25, 6-7, și dă data: 199-217; există o dispută dacă aceste „trofee" (decorațiuni ornamentale sub forma diferitelor embleme și atribute) au fost ridicate la locul execuției sau la locul înmormântării, dacă chiar și o astfel de indicație precum trofee nu desemnează trupul martirului prin metaforă poetică, dar identificarea trofeului cu mormântul este mult mai probabilă: vezi G.-Ch. Picard. „Trofee romane". Paris, 1957, 500-501. Eusebiu interpretează trofeele ca fiind morminte.

1176

Eusebiu, Istoria ecleziastică, 7, 18, 4, care, totuși, prezintă o oarecare ezitare în ceea ce privește acest cult al imaginilor. Alte imagini indicau Sfântul Augustin. De exemplu, Faptele Apostolilor, 3, 3 (p. 237).

1177

Despre aceste noi circumstanțe, vezi: Ch. Pietri. „Roma Christiana", II, 1537–1538.

1178

Pentru corespondența falsă dintre Seneca și Pavel, vezi Apocrifele Noului Testament, II, 133–141. Pentru latura intelectuală a personalității lui Pavel, vezi în principal capitolele 2 și 10.

1179

Argumentul lui Porfirie. Vezi: P. De Labriole. „Răspunsul păgân". Paris, 1942, 261.

1180

Aceasta este opera lui pseudo-Aegisippus (vezi nota 83), în jurul anilor 365–370.

1181

Vezi faimoasa descriere a festivalului și a locului de cult, Peristephanon, Imnul XII, chiar la începutul secolului al V-lea. Pentru a evita contradicțiile cu Faptele lui Petru, care vorbește despre apostolul predicând la Roma în absența lui Pavel, au stabilit o perioadă de un an, exact în ziua respectivă, între martiriul lui Petru și martiriul lui Pavel.

1182

1 Corinteni 3:6–8.

1183

În scrisoarea sa către Corinteni, Pavel a scris: „Căci este scris: «Voi nimici înțelepciunea celor înțelepți și voi nimici priceperea celor pricepuți»" și mai departe: „Dumnezeu a ales lucrurile nebune ale lumii, ca să-i facă de rușine pe cei înțelepți; și Dumnezeu a ales lucrurile slabe ale lumii, ca să-i facă de rușine pe cei tari"; „dacă cineva dintre voi crede că este înțelept în veacul acesta, să se facă nebun, ca să se facă înțelept." (1 Corinteni 1:19-27; 1 Corinteni 3:18.) (Nota traducătorului)

1184

Numele de sub „asterisc" sunt pur și simplu copiate din greacă. (Această persoană este menționată doar în „Faptele Apostolilor".) (Nota traducătorului)

1185

În Noul Testament găsim numele Babilon, de exemplu, în Matei 1:11. Petru trimite salutări din partea Bisericii din Babilon (1 Petru 5:13). După toate probabilitățile, aceasta se referă la vechiul Babilon, unde evreii se stabiliseră cu mult timp în urmă. Unii spun că acesta este un oraș din Egipt, în timp ce alții interpretează cuvântul într-un sens alegoric, referindu-l la Roma: „Babilon, marele oraș" (Apocalipsa 14:8; 16:19; 18:2). (Nota traducătorului)

1186

Donator — latină: giver — în arta Evului Mediu și a Renașterii — imaginea unui constructor de temple (cu o machetă a clădirii în mâini) sau a unui client al unei opere de pictură (mai rar sculptură și artă decorativă și aplicată). (Nota traducătorului)

1187

Composite - italian composito - literalmente, amestecat. (Nota traducătorului)

1188

Origen din Alexandria (cca. 185–254) a fost un teolog și filosof creștin timpuriu, conducător al școlii creștine din Alexandria (până

în 231) și apoi din Cezareea (Palestina). Autor a numeroase lucrări teologice și filozofice (aproximativ o sută s-au păstrat). (Nota traducătorului)

1189

Posidonius din Apameea (cca. 135 – cca. 51 î.Hr.) a fost un filosof grec antic, stoic și istoric. Este autorul lucrării „Istoria”, în 52 de cărți, care este o continuare a operei lui Polibiu. „Istoria” lui Posidonius conținea un vast material geografic și etnografic. Posidonius a fost un filosof remarcabil, care a obținut succese remarcabile pentru vremea sa în geografie, cosmologie și geometrie și a fost implicat în etică, retorică, poetică etc. Doar fragmente din „Istoria” lui Posidonius au supraviețuit. (Nota traducătorului)

1190

Kadesh, Kinza - un oraș din Siria, pe râul Orontes (actualul Tel Nebi Mend). Cunoscut din surse egiptene și cuneiforme încă din secolul al XVI-lea î.Hr. A fost locuit de semiți. (Nota traducătorului)